БОРИС ВІАН

OEUVRES
CHOISIES

BORIS VIAN

БОРИС ВІАН

ВИБРАНІ ТВОРИ

Переклад з французької

ХАРКІВ «ФОЛІО»
1998

ББК 84.4ФРА
В41

Переклад з французької

Упорядкування та вступна стаття
Олега Кузьменка

Редактори
Станіслав Вишенський, Дмитро Паламарчук

Художники
Михайло Квітка, Ольга Квітка

У художньому оформленні
використані художні фотографії
Сергія Солонського

Cet ouvrage publié dans le cadre
du programme de participation à la publication
«SKOVORODA»,
bénéficie du soutien de l'Ambassade de France
en Ukraine

Дане видання здійснено
у межах програми підтримки видавничої діяльності
«СКОВОРОДА»
за сприяння Посольства Франції
в Україні

© Pauvert, 1962
© О. Кузьменко, упорядкування,
вступна стаття, 1998
© М. Квітка, О. Квітка, С. Солонський,
художнє оформлення, 1998.
© Видавництво «Фоліо»,
текст українською мовою, 1998

В $\frac{4703010000-083}{98}$ Без оголош.

ISBN 966-03-0163-4

БОРИС ВІАН

У 1970 році відомий французький письменник Робер Мерль видрукував роман «За склом», де з документальною точністю подаються події, що відбулися 22 березня 1958 року в Нантеррі. Як відомо, саме вони були першим поштовхом до студентських заворушень у Франції, що у травні-червні охопили всю країну. Роберові Мерлю можна вірити, бо саме тоді він викладав у Нантеррі, на гуманітарному факультеті Паризького університету. У тому романі письменник відтворює досить напружену тодішню атмосферу: студенти штурмують адміністративний корпус, їхня незгода й невдоволення існуючим порядком речей межують з вандалізмом.

Робер Мерль намагається знайти відповідь на запитання: що саме призвело молодь до соціального вибуху. Як зазначає письменник, вона додержувалася досить полярних політичних орієнтацій, від вкрай лівих до вкрай правих, але у той же час була одностайна у своєму протестові. Розмірковуючи над тим, що він побачив та почув у ті дні, письменник поступово доходить невтішного висновку: невдоволення студентів викликане не так матеріальними причинами — на той час Франція вже перебувала у числі найбільш розвинених країн Заходу, — як соціальними та морально-психологічними. Почуття душевного дискомфорту, відчуття своєї зайвості, самотність і взаємне відчуження, нездатність встановити нормальні стосунки одне з одним, некомунікабельність — ось той неповний спектр психологічних мотивів і мотивацій, що впадають у око письменникові. У контексті такого розуміння суті проблем стає прозорим метафоричне значення назви роману Робера Мерля. У скляній «коробці» гуманітарного факультету на околицях Парижа студентам живеться несолодко, бо ж почуваються вони, наче риби в акваріумі. Крізь прозоре скло одна людина бачить іншу, але пробитися одна до одної не спроможна. У цих напрочуд прозорих стінах з особливою силою відчувається примарність людського існування. Саме тут люди сприймаються радше, як тіні серед тіней дантівського пекла. Якісь пласкі силуети на полотняному екрані китайського театру тіней. Людина усвідомлює себе замкнутою у своїй оболонці та не знає, як позбутися тієї обридливої самодостатності.

Одже, десята річниця П'ятої республіки у Франції була позначена бунтом молоді — правдива прикмета, що не все гаразд у датському королівстві, що західноєвропейська система соціаль-

них, політичних та культурних ціннот опинилася у стані глибокої кризи, яка стосується не лише політичної ідеології, але й соціальної свідомості.

Найнесподіванішим у всій цій історії, одначе, було те, що на прапорах бунтівної молоді були викарбовані гасла не письменників екзистенціалістів, Сартра чи Камю, а ім'я досі нікому невідомого письменника. То було ім'я Бориса Віана. Досить дивне для тубільного француза ім'я, за своїм звучанням якесь слов'янське. Справді, прізвище Віан — то анаграма нашого Іван. Зазначимо: письменник з дотепною іронією обіграв цю фонетичну причетність до слов'янства у вірші «Слов'янський дух». Усе те не могло не насторожувати. У шляхетній родині французьких інтелектуалів запахло смаженим, скандалом. Для літературної еліти Франції такий перебіг подій виявився справжньою несподіванкою. На літературному обрії Франції сходила яскрава зірка посмертної слави Бориса Віана, а зірка Ж. П. Сартра закотилася. Отже, якщо в повоєнній Франції екзистенціалістська антропологія, досить похмура та безнадійна, знаходила підгрунтя у реальному досвіді людей, які пережили жахливу війну, й могли засвідчити, що вони на власні очі бачили не один прояв людської підлості та зради, то у квітучій Франції 1968 року сартрівська «Нудота» принаймні могла викликати справжню нудоту, якщо не блювання. У своїх творах французькі письменники-екзистенціалісти змагалися в тому, як ще більше принизити людину, показати її огидне нутро. Автентичність творчого доробку Ж. Жене власному досвіду, викликала палке захоплення саме у Ж. П. Сартра, який , як те відомо, сприяв, аби цього морально спустошеного злочинця випустили з в'язниці. Як те не парадоксально, але саме вчорашні учасники Руху опору спрямованістю своїх творів деякою мірою виправдовували колабораціонізм Селіна. У той же час, на нашу думку, життєвий досвід Мерсо з відомого роману Альбера Камю «Сторонній» аж ніяк не можна вважати універсальним, остаточною правдою про людину. Отже, саме цією дегуманізацією людини у творчості екзистенціалістів була зумовлена зворотня реакція, позначена щирим гуманістичним пафосом та вірою в людину, у її спроможність на самопожертву, на героїчний опір, мужність, як це довів своїм життям і своєю творчістю військовий льотчик Антуан Сент-Екзюпері, що загинув у боротьбі з фашизмом за свою батьківщину, заради «Землі людей». Вірою в людину зігрітий і кожний рядок ліричної прози Бориса Віана.

Отже, зовсім не випадкове те, що саме під час справжнього екзистенціалістського буму у Франції 1947 року Борис Віан досить критично ставиться до екзистенціалізму та тих парадигм, за якими визначалася людина у їхній творчості. Тому в найбільш значному своєму романі «Шумовиння днів» Борис Віан не без іронії розповідає нам про якогось Шика — найближчого приятеля чільного героя романа Колена, — який буквально «полює» на кожну книжку своїх кумирів, «Жан Сол Патра та графині де Будуар». Вже з цього одного дотепного обігрування прізвищ Жан Поль Сартра та його дружини письменниці Сімони де Бувуар ясно, що Борис Віан проводив чітку демаркаційну лінію між своєю творчістю та творчістю письменників-екзистенціалістів. Це

справді так. Одначе творчість Бориса Віана у перші повоєнні роки виявилася передчасною, а тому й незрозумілою. Як це часто-густо буває, доля напрочуд рідко виказує прихильність до своїх-таки обранців. Отож, Борисові Віану не судилося за життя відчути розуміння свого світосприймання.

Ми кажемо про це з великою скорботою, адже Борис Віан був дуже обдарованою людиною, хист якої майже однаковою мірою яскраво проявився і в галузі музики, і в інженерній справі, і на ниві красного письменства. Студентську молодь у творчості Бориса Віана приваблювала не так гострота соціальної критики — досить виразно вона відчувалася і у творчості екзистенціалістів, — і не стільки дотепністю мовних шаржів — неперевершеним майстром тут лишається Раймон Кено, — і не так пронизливим ліризмом — цим почуттям позначений кожен рядок прози Сент-Екзюпері, — як неповторним шармом та гармонійною цілісністю своєї особистості, завжди автентичній самій собі та не здатної на будь-які компроміси зі своїм сумлінням. Це по-перше. По-друге, Борис Віан одним з перших у повоєнній Франції почав шукати шляхи на порозуміння й зближення людей на засадах природньої симпатії. Він запропонував свої моделі саме такої суто людської й людяної поведінки, на відміну від екзистенціалістів, що постійно наголошували на тому, що людина нібито з часу народження до самої смерті приречена на самотність. Отже, Борис Віан за нових соціальних умов, що аж ніяк не сприяли природі людської натури, спробував відродити руссоїстські ідеї про те, що людські взаємини мають спиратися не на індивідуалістичні інтереси, не на відчайдушне суперництво, за відомим визначенням Гоббса: «Людина людині — вовк», а на природні альтруїстичні почуття взаємодопомоги, любові, милосердя, на гетевську «спорідненість душ». Ось ці старі як світ істини Борис Віан і зумів по-новому подати у своїй творчості. Милосердя, як один з головних чинників у поведінці людини, заздалегідь зумовлює приреченість героїв книг Віана на загибель. Бо ж вони не спроможні подолати антилюдяні соціальні структури, що базуються на зовсім інших засадах — на засадах голого раціоналізму, зиску та особистої вигоди. Але усвідомлюючи це, герої творів Бориса Віана обирають саме такий шлях — шлях героїчного опору та самопожертви, тобто нонконформізм. Саме цією головною семантичною опозицією конформізм — нонконформізм у творчості цього письменника виразно вимальовується головний конфлікт та напружений драматизм тих життєвих колізій, на яких зосереджує увагу автор. Шляхетні форми поведінки позитивних героїв цього письменника за першого знайомства можуть навіть здатися дещо штучними, занадто романтичними, що цілком зрозуміло, бо наша доба позначена прагматизмом та утилітаризмом. На цьому тлі старожитня лицарська шляхетність героїв книжок Бориса Віана відчувається особливо гостро. І ми розуміємо, що єству цієї людини самою природою судилася аристократична порода. Вона — та порода — відчутна у кожному слові, в кожному реченні, у кожному жесті, навіть в артикуляції фрази, у всій «мовній поведінці» письменника і його героїв. За кожним рядком прози Бориса Віана угадується давня та багата культурна традиція, традиція усієї романської культури, про що бодай побіжно у коро-

тенькій статті не скажеш. Але цю гру з культурою і боротьбу за справжню культуру супроти ерзаців масової псевдокультури треба мати на увазі, коли йдеться про творчість Бориса Віана. Він не був апологетом контркультури, але всім своїм єством боровся проти сурогатів масової культури та масової свідомості. Студентську молодь Франції творчість Бориса Віана захопила постільки, поскільки в ній блискуче виявилися усі ці тенденції. Ось чому забутий за життя письменник став взірцем для наслідування, еталоном ставлення до життя. Таким чином, йдеться про особливий тип поведінки і про особливе світосприйняття. Усе це спонукає нас до того, щоб ми уважніше поставилися до тих передумов та життєвих обставин, які й визначили «феномен Віана». Отже, спробуємо уявити та зрозуміти ту атмосферу, в якій сформувався цей особливий тип особистості.

Борис Віан народився 10 березня 1920 року у невеличкому місті Вілль д'Авре, неподалік від Парижа, і був другою дитиною у багатодітній родині з давніми культурними традиціями. Батько письменника родом з Провансу. Безтурботне дитинство у родинному колі, доброзичлива та сповнена любові атмосфера, що встановилася між дітьми, — усе те не могло не сприяти формуванню такої моделі поведінки, в підмурок якої було закладене відкрите ставлення до довколишнього світу, сприйняття його з усією різнобарвністю проявів та форм. Не важко помітити, що у багатьох творах Бориса Віана тварини (зокрема собаки) діють, як рівноправні партнери людини, що достеменно відбиває той стан і ті стосунки, котрі ми спостерігаємо в дитячому середовищі за дитячих літ. Ми не помилимося, якщо скажемо, що у своїй творчості Борис Віан заглиблений у теорію Жана-Жака Руссо про природне виховання людини, згідно з її натуральними уподобаннями та нахилами. Послуговуючись відомою класифікацією психологічних типів К.Г. Юнга, можна стверджувати, що Борис Віан за своєю поведінкою та ставленням до світу належав до типових екстравертів, тобто був людиною відкритою до навколишнього середовища, у спілкуванні з собі подібними знаходив утіху, на противагу інтравертів, який постійно протиставляє реальному світові свої власні, суто індивідуальні мрії та вподобання.Інтравертик — то романтик, що плекає свій внутрішній світ, котрий не має нічого спільного зі світом реальним, дійсним. Герої книжок Бориса Віана не належать до інтравертивного типу особистості. То — люди, яких приваблює розмаїтість життя, але вони бачать і всі його недоліки та вади, що проти них вони й намагаються боротися. На відміну від цілої низки західноєвропейських дослідників творчості Бориса Віана (Бенс, Клуз'є), які схильні виводити своєрідність творчості письменника з його хвороби, ми не надаємо цьому факторові вирішального значення. Відомо, що, бувши дванадцятирічним хлопцем, Борис Віан хворів на гострий ревматизм суглобів, який з часом привів до важкої недуги — вади серця, яка і звела його передчасно в могилу. Борис Віан вмер раптово під час перегляду фільму, знятого за його ж горезвісним романом «Я прийду плюнути на ваші могили» (1946), який свого часу викликав цілий скандал і значною мірою визначив долю письменника. Це трапилося 1959 року. Борисові Віану виповнилося лише тридцять дев'ять років. На той час, як пись-

менник, він був відомий лише у вузькому колі друзів, що високо цінували його обдарування. Що ж до широкої публіки, то це ім'я читачеві ні про що не говорило.

Якщо хвороба Серена К'єркегора на дев'ять десятих визначила спрямованість роздумів філософа та тематичне коло його зацікавлень, як те було завважено Шестовим, то з творчістю Бориса Віана справа стоїть дещо інакше. Бо ж не «хвороба до смерті», за відомою формулою К'єркегора, а більш природня та звичайна «любов до життя» надихала письменника на творчість, що й призвело до того, що Борис Віан, зблиснувши, наче метеорит, яскраво продемонстрував у цілій низці творів свою залюбленість у життя, але не в будь-яке життя, а особливий його стиль життя, згідно зі своїм його розумінням. Саме тому, читаючи книжки цього письменника, можна сміливо говорити про неповторний етос, про modus vivendi за Борисом Віаном. З особистих свідчень людей, що досить близько знали письменника, видно, що Борис Віан під час навчання, а освіту він здобував у ліцеях Сєвра, Версаля та Парижа, не намагався, скажемо так, вибитися у перші шеренги найкращих учнів, а тримався золотої середини. Маючи на оці цю обставину, один з дослідників творчості письменника зробив висновок про те, що, мовляв, Борис Віан досить поверхово був запізнаний з античною класикою. Це вельми поважний закид, але й неменш сумнівний за своєю аргументацією. Борис Віан античну спадщину знав блискуче, бо майже всі його визначні романи співвідносяться з тим чи тим античним архитипом або мітом. Про це ми скажемо далі. Більш вагомішим, на нашу думку, є те, що в роки навчання у Бориса Віана формується «чуття єдиної родини» зі своїми однокашниками. Саме ця особлива сфера почуттів й виявилася тим орієнтиром у поведінці Бориса Віана, якої він дотримувався протягом усього свого життя й намагався втілити у своїй творчості.

Він не був першим учнем, але був першим «заводякою», душею товариства, тобто тим неформальним лідером, що безпосередньо впроваджує у життя ігрові форми поведінки й тим свідомо протиставляє підлітковий savoire vivre офіційним засадам життя дорослих, соціально «конформованих» панів та урядовців, що обіймають поважні посади в державних установах і в такий спосіб всімно підтримують той соціальний лад, котрий аж ніяк не відповідає світосприйманню та світовідчуттям нонконформіста. Перебуваючи у так званому перехідному віці, Борис Віан не лише не виявив бажання розпрощатися з ідеалами свого оточення, але, навпаки, — всіляко їх розвивав та підтримував. Саме тому позитивний герой цього письменника — то підліток-нонконформіст, що відчайдушно намагається не зрадити засад своєї молодості, а негативний герой — то конформіст, що по трупах своїх учорашніх товаришів пнеться угору щаблями соціальної драбини, яка веде до матеріального достатку та морального й душевного спустошення. За влучною назвою кінострічки це шлях «угору по драбині, що веде вниз». Нічого дивного, вперше за перо Борис Віан узявся під тиском своїх однокашників-ліцеїстів. Так були написані «Розпач в Адені» та «Стрибунець і планктон». Ці твори постали у 1943 році, але пробитися до читача їм судилося лише 1947 року. Тоді, у 43-му, не допомогли ні протекція

Жана Ростана, відомого кінорежисера, ні письменницький авторитет Раймона Кено.

П'ятнадцятирічним юнаком Борис Віан закінчує паризький ліцей Кондорсьє і здобуває диплом бакалавра на відділі класичної філології, а за два роки отримує диплом на відділі філософії та математики. Перед юнаком відчиняються двері Центральної школи Мистецтв та Ремесел у Парижі, але його не так приваблюють знання у галузі точних наук, як сердечні та дружні стосунки з тамтешніми учнями.

Однією з найпотужніших пристрастей Бориса Віана була музика, музика джазова, тому під час навчання у Центральній школі мистецтв усі його зусилля скерованні на те, щоб створити свій оркестр. Це йому вдається. До оркестра Бориса Віана входили його друзі ще років дитинства: син уже згадуваного Жана Ростана, Франсуа, брати Леліо та Ален. Цей перший аматорський оркестр під орудою Бориса Віана здобув собі гучну славу як один з найкращих джазових колективів у повоєнній Франції, а ім'я його засновника входило до числа найвідоміших сурмачів. Але внаслідок хвороби Борис Віан не міг сповна віддатися своєму улюбленому захопленню, а тому починає виступати як музичний критик. Він друкує свої статті на шпальтах часопису Ж.П. Сартра «Тан модерн», пише пісні. Майже на кожній сторінці творів Бориса Віана можна зустріти різного штибу алюзії та ремінісценції, що так чи інакше пов'язані з музичною культурою. Зазначимо, що численні іронічні випади супроти екзистенціалістів не зашкодили теплим та дружнім стосункам Бориса Віана з Ж.П. Сартром. На сторінках журналу Сартра вперше побачили світ і фрагменти одного з найкращих романів Бориса Віана «Шумовиння днів».

У перші повоєнні роки інтелектуальне та артистичне життя у Франції було зосереджене в одному з кварталів Парижа, у славнозвісному Сен-Жермен-де-Пре, що, як Ватикан у Римі, зазнав гучної слави столиці в столиці. У його маленьких ресторанчиках та кав'ярнях можна було побачити майже всіх митців. Тут бували Альбер Камю та Жан-Поль Сартр, Жак Превер та Раймон Кено, Мішель Лейріс та Жак Одіберті. Саме тут, після закінчення Центральної школи мистецтв, більшу частину свого дозвілля проводив молодий інженер та музика-початківець Борис Віан. Робота у Французькому управлінні стандартів (AFNOR) давала лише гроші на хліб. У цій атмосфері дружнього спілкування з обдарованими та розумними людьми розвинувся письменницький хист Бориса Віана. За своє недовге життя він встиг зробити чимало: чотири пастіші на американські романи— бойовики чорної серії, близько чотирьохсот шлягерів, серед яких «Дезертир», що обійшов усю Францію, музично-критичні статті, драматичні твори. Але найвагомішою частиною творчого доробку письменника слід визнати його тетралогію, до якої входять романи: «Шумовиння днів» (1945), «Осінь у Пекіні» (1947), «Червона трава» (1950), «Серцедер» (1953). До цього треба додати три збірки оповідань, а найвагоміша та найбільш відома — «Мурахи» (1949).

Свого часу Раймон Кено, письменник дуже близький за світосприйняттям та поетикою до Бориса Віана, досить влучно сказав: «У французьких університетах навчають хімії, фізики, по-

літекономії, але ніхто не навчає, як треба жити». Вміння жити — ось та чільна наука, до якої своїми творами прилучає читача Борис Віан. При цьому було б негоже уявляти собі письменника таким собі «метром», «вчителем життя». Ті вислови якось не пасують до цієї постаті, тому що у творчості письменника йдеться про особливу модель поведінки. Її можна назвати підлітковою чи юнацькою. Саме тому, що вона разюче протиставляє себе стандартам поведінки дорослої людини, яка спізнала школи соціальної адаптації. У класичних романах виховання, зазвичай, відбувається за схемою: юнак, що тільки вступає у життя, поступово проходить крізь різні фільтри соціальної адаптації, аби стати соціально корисним членом суспільства, тобто приймає правила гри, виконуючи які можна просуватися по ієрархічній драбині соціальних та матеріальних вартостей. Звичайна історія — герой підліток у перехідному віці опиняється перед вибором: залишатися нонконформістом і максималістом або стати на шлях соціального пристосовництва, перетворитися на звичайнісінького конформіста. Стара як світ історія. «Природна людина» Ж.-Ж. Руссо під тиском зовнішнього середовища зрікається своїх юнацьких ідеалів і поступово перетворюється на такого собі благонадійного обивателя, що ним можна маніпулювати як заманеться. У європейській соціально-політичній думці цю антитезу було вперше висунено ще Ж.-Ж. Руссо, який протиставив «природню людину», наївну та чисту, людині, зіпсутій усією практикою соціальних стосунків. Критично ставлячися до цивілізованого суспільства, до цивілізації, «громадянин Женеви» закликає повернутися до природи. Відомо, що це гасло свого часу мало багато прихильників та послідовників. Досить згадати Шатобріана, Толстого, Гамсуна. Отже, і в творчості Бориса Віана головна колізія суспільного життя за своєю суттю руссоїстська, але вона набуває у нього зовсім іншого звучання. У творчості цього письменника критика всіх форм соціального життя та соціальних інститутів відбувається з точки зору юнацької етики та тих вартостей, що формуються за умови неформального спілкування. Пафос усіх без винятку творів Бориса Віана пов'язаний із органічним неприйняттям будь-яких форм соціальної адаптації. Усі форми соціального пристосування сприймаються героями його творів як акти зради ідеалів ідеальної країни дитинства, республіки дитинства, де панує не примусова праця, а вільна спонтанна гра, у перебізі якої виникає невимушена емоційна атмосфера «єднання душ». «Спорідненість душ» виникає не на партійних зборах урядових функціонерів-конформістів, що вічно підсиджують одне одного, щоб посісти ще вище місце, а в вільній атмосфері природної симпатії поміж людей. Отже, звернемося до оповідання Бориса Віана «Вечірка у Леобіля». Двоє юнаків з нагоди дня народження свого товариша Леобіля збираються завітати до нього на гостину. Один з них, Фолюбер, тихий та спокійний хлопчик, і мухи не скривдить, якщо його не зачіпати. І в дзюдо він вправляється більше з любові до спорту, аніж з метою демонстрації своєї сили. Фолюберу протиставляється інший персонаж — цілковита його протилежність. То зухвалий парубок, якому подобається називати себе Майором, що послідовно культивує агресивні форми поведінки, аби всякчас бути в центрі

уваги своїх товаришів, викликати в них або почуття захвату, або обурення. Майор поводив себе нахабно та зухвало, що обурило Леобіля, він вступається за одну з дівчат і дає бешкетникові пам'ятної. В очах своїх товаришів Майор втрачає гідність, престиж ватажка, втрачає ореол героя. Письменник прямо вказує на ті принципи підліткової ідеології, які свято сповідує Майор. Справжньою причиною сварки та бійки між хлопчиками стає те, що Майор вважає, що саме Леобіль розпускає чутки про те, що нібито він, Майор, працює. Це одне з ключових місць в оповіданні. Наведемо його:

— На що ти, приятелю, натякаєш? Я почав працювати? — сказав він. — Розпускаєш чутки, нібито я став порядною людиною? Забагато ти собі дозволяєш!

Як не дивно, на перший погляд, але образ Майора — найулюбленіший у творчості Бориса Віана, бо ж він кожним своїм кроком послідовно провадить у життя головні принципи нонконформістської ідеології, зневажаючи та відкидаючи всі норми поведінки, узвичаєні в так званому пристойному та порядному товаристві. Не випадково, що цей персонаж, уперше з'явившись на сторінках роману «Стрибунець та планктон», проходить через цілу низку оповідань письменника. Чим же спричинений такий захват Бориса Віана тим персонажем? Не відкриємо Америки, якщо нагадаємо, що увесь наш добробут побудований на праці багатьох поколінь людей, що жили до нас і заради нас. Праця — ось та заповідь, про яку ми чуємо з дитинства й до смертного часу. Майор відкидає цей принцип життя, виступає супроти самого Господа Бога, що покарав людину тяжкою працею. Замість того він проголошує зовсім інший принцип — принцип насолоди життям, як це, до речі, було у свій час визначено Фройдом. Майор вважає, що людина приходить на цю землю не задля праці, а задля розваг та втіх, як це було наприпочатку людського існування, до гріхопадіння, коли перша людина ще перебувала в раю. Отже, Майор — то людина, яка на нашій грішній землі намагається жити як у раю. У цій долині сліз та печалі уникнути страждань можна не лише відмовляючись від життя, як те роблять послідовники Будди, що сповідують аскетизм як ідеал, але, навпаки, максимально намагаючись насолоджуватися тими дарами, якими так рясніє земля. Одне слово, в образі Майора письменник протиставляє грішній людині, рабині праці, безвинну та блаженну людину, земному Адамові Адама райського.

З цього контексту висновуємо, чому Борис Віан так любив свого друга й товариша Жака Лустало, який, як відомо, був прообразом Майора. Жак Лустало прожив коротеньке життя. Він помер, мавши лише 23 роки. Цей юнак приваблював Бориса Віана невимушеністю своєї натури. У його нестандартній поведінці було відчутне легке дихання, спонтанність, дотепність, каламбур. Жак Лустало постійно розігрував якусь роль, часто-густо звертаючись до тих чи тих усталених літературних образів та персонажів. Так, під час знайомства він атестував себе: «Блаженний Майор, який щойно повернувся з Індії», і тут він, наче монокля, виймав з очної ями штучне око й починав його протирати хусточкою. Ця екстравагантність й несилуваність у поводженні Жака Лустало імпонувала Борисові Віану, і він убезсмертив свого

друга в образі блаженного Майора. Він і справді блаженний, бо ж намагається жити на тих засадах, що притаманні мешканцям в раю.

З образом нонконформіста Майора та його прототипом Жаком Лустало тісно пов'язана ще одна постать, на сей раз — французького літературного авангарду кінця XIX сторіччя. Ми маємо на увазі Альфреда Жаррі (1873 — 1907), одного з блискучих попередників французького сюрреалізму, до творчості якого Борис Віан постійно звертався, бо вбачав у ньому споріднену душу. Саме з цим суто літературним джерелом, з цією літературною традицією, що свідомо протиставила себе буржуазному суспільству й мистецтву, ми схильні пов'язувати витоки творчості Бориса Віана та її патос.

В історії світової літератури особистість Альфреда Жаррі воістину унікальна: п'ятнадцятирічним хлопцем він пише п'ятиактну п'єсу «Король Убу» (1888) й заживає безсмертя. Патос драматургії Жаррі побудований на віртуозному використанні жанрових форм народного театру маріонеток, фарсів та соті, але екстремізм та нігілізм їхнього змісту цілком випливає з юнацького максималізму, що викриває будь-яке лицемірство та соціальну брехню. Своєю літературною творчістю Альфред Жаррі намагався захистити свою людську гідність, своє «я».

Раблезіанський сміх Альфреда Жаррі над усіма формами соціального життя шляхом доведення їх до гротеску та абсурду імпонував Борисові Віану. Артюр Рембо, Лотреамон, Альфред Жаррі, Гійом Аполлінер — ось той ряд enfant terrible французької літератури, у якому стоїть й ім'я Бориса Віана, бо саме тут коріння та джерела його літературного родоводу.

Більшість західноєвропейських дослідників творчості Бориса Віана, відштовхуючись від теорії й практики так званого «нового роману» (А. Роб-Гріє, М. Бютор), де текст справді зорієнтований на текст й породжує новий текст як метатекст, намагаються тлумачити творчість автора «Шумовиння днів» у цьому суто формалістичному річищі. Проте стосовно літературної спадщини письменника воно виявляється справжнім прокрустовим ложем. У творчості Бориса Віана формальні прикмети його стильової манери — епіфеномени його світосприйняття та світорозуміння, як це було, до речі, і в сюрреалістів. У Бориса Віана мовні засоби завжди є формами висловлення соціального протесту, як і в Йонеско, з яким, слід зазначити, Борис Віан підтримував дружні стосунки. На жаль, цей факт західноєвропейські дослідники, як звикле, делікатно замовчують. Так, Бенс, автор відомої передмови до видання творів Бориса Віана у серії «Класики XX сторіччя» послідовно проводить думку про те, що автор «Шумовиння днів» свідомо керувався методом формального експериментування в галузі художніх форм та будував свій автономний мовний універсум (langage-univers). Якщо засади, на яких грунтується цей мовний універсум, дослідник описує досить вдало, то мотиви, які спричинюють цю «гру з мовою» так і залишаються, на превеликий жаль, поза кадром. На нашу думку, аналіз мотивів «гри з мовою» Бориса Віана заслуговує на більшу увагу, бо тільки на цьому тлі можна правильно зрозуміти головні творчі інтенції цього письменника.

Раймон Кено назвав один з найкращих романів Бориса Віана «Шумовиння днів» класичним пасторальним романом XX сторіччя. Для такого твердження є усі підстави. Вже імена головних героїв прямо відсилають нас до першого пасторального роману «Дафніс і Хлоя». Якщо ім'я однієї з героїнь роману, Хлоя, пов'язується з романом Лонга, то ім'я головного героя, Колен, асоціюється з найстаршим французьким балетом «Зайва пересторога» (1789). Але треба зазначити, що роман Віана перебуває дуже далеко у соціальному просторі і часі від античного роману-взірця. Любовні перипетії в романі Лонга такі ж наївні, як і соціальні стосунки, що панували за тих далеких часів, розбіжності між культурою села й міста тут лише позначені, вони ще не набули тієї гостроти, яка панує у романі Бориса Віана. Усі колізії романа Бориса Віана свідчать про те, що реальні соціальні умови життя аж ніяк не сприяють розквіту та реалізації природніх людських почуттів, навіть у такій інтимній сфері, якою є сфера любовних стосунків. З цією незбіжністю природного та соціального, ідеального та реального пов'язаний і конфлікт у романі «Шумовиння днів». Перша частина роману — до хвороби Хлої, до катастрофи — є не що інше, як ідеальна проекція ідилічних уявлень про справжнє життя автора та його героїв, що послідовно сповідують принцип вільного прояву своїх природніх нахилів та уподобань, позбавлених будь-якого примусу. Колен у своїх стосунках з людьми, та навіть і тваринами, керується почуттями доброзичливості й милосердя. Ці почуття симпатії навзаєм один до одного єднають головного героя і з кухарем-гастрономом Ніколя, і з найкращим другом Шиком. Колен у стосунках з людьми цілковито позбавлений будь-якого розрахунку, зиску, вигоди. Отже, в першій частині свого роману письменник малює нам ідеальну картину життя свого героя, що вільно перетворює в життя свої мрії про те, як усе має бути. Перед нами модель поведінки та й сам підлітковий етос. Письменник протиставляє життя як творчу самореалізацію вільної людини підневільній праці заради шматка хліба. Щодо досить виразного і характерного слід визнати розмову, що відбувається між Хлоєю та Коленом:

« — Чому вони такі пихаті? — спитала Хлоя. — Адже працювати не така вже і втіха...

— Прийнято вважати інакше, — відповів Колен. — Працюють за звичкою, і якраз для того, щоб не думать».

Ці міркування викликані виглядом робітників на одному з мідних рудників. Колен вважає, що робітники — жертви хибної ідеології та соціальної демагогії, відповідно до якої потрібно працювати, щоб жити. На питання Хлої:

— Навіть, якщо вони вважають, що працювати — добре, невже вони в цьому винні?

Колен відповідає:

— Ні, не винні, адже їм твердять: «Праця священна, працювати — добре, це благородно, праця вище над усе, тільки працюючі мають право на все». Але суспільство організоване так, що вони працюють весь час і просто не встигають скористатись зі своїх прав.

В оповіданнях та романах Бориса Віана таких міркувань зустрічається чимало. Сама думка про те, що праця з принуки

упосліджує людину, не така вже й нова. Але був би хибним висновок, що письменник заперечує працю. Ні. Для Бориса Віана важливо те, в якій формі відбувається дійство праці. Він ратує за вільну творчу працю, що виникає внаслідок невимушених проявів людської натури. У центрі його уваги вільна людина, що реалізує свої творчі потенції. Звідси стає зрозумілим, чому у цього письменника так часто описуються різноманітні винаходи. Інженер за фахом Борис Віан і своїх героїв спонукає до винахідницької кмітливості. У репліках вже наведенного діалогу зустрічається, зокрема, й така фраза:

«... — Якби в них (робітників — О.К.) був час зробити машини, вони могли б потім нічого не робить. Я хочу сказать, що вони працюють, щоб жити, замість того, щоб створити машини, які б дали їм можливість жити, не працюючи».

Отже, нічого дивного в тому, що Колен сам конструює незвичний кухонний агрегат, який водночас синтезує та інтегрує у собі різні функції, що збіжні з притаманними нам органами почуттів: зоровими, смаковими, естетичними тощо. Комбайн Колена вміє водночас готувати їжу, смакові якості якої програмуються музичними темами та варіаціями.

Нічого дивного, що цей агрегат зветься «піаноктейль», адже він поєднує у собі властивості піаніно як музичного інструменту, що задовольняє наші музичні уподобання, й апарату для виготовлення різноманітних коктейлів, що задовольняють наші смаки в їжі. Герой оповідання «Сумна історія» ламає голову над тим, як придумати таку словоловку, за допомогою якої можна було б «якомога скоріше підігнати гачечки дезінтегратора, що розбиває речення на слова, ще до того, як вони будуть зафіксовані». Зазначимо, словоловки Уєна не мають нічого спільного з поетичним експериментаторством футуристів або сюрреалістів. За задумом винахідника, мовний дезінтегратор повинен на самій першій стадії зупинити «трансляцію» стереотипних мовних кліше, що лише забивають мовним сміттям нашу свідомість. Мовний дезінтегратор Уєна має за мету довести абсурдність прийнятих на віру соціальних норм поведінки, довести їхню абсурдність. Словоловка Уєна є ще й словоломкою. Це підтверджує подальший хід подій у цьому оповіданні. Його герой, випадково побачивши на мосту дівчину, що вирішила покінчити життя самогубством, намагається саме за допомогою своєї словоловки відмовити її від фатального кроку. На перший погляд це йому вдається: він відводить дівчину до кав'ярні, пригощає, уважно вислуховує її «життєву історію», намагаючись у той же час переконати її у тому, що усі ті вартості, за якими вона упадає, не варті того, щоб заради них лишати себе життя. Але усі спроби Уєна виявляються марними. В решті-решт Уєн віддає дівчині усі свої гроші й, таким чином, вони міняються соціальними ролями: він стає бідним, а вона багатою. У результаті такого обміну дівчина нарешті може задовольнити свої банальні потреби й по-своєму насолоджуватися життям. Про самогубство вона вже і не згадує. Коли Уєн розпрощався зі своєю випадковою знайомою, він піднявся на міст і кинувся в воду. Чорний гумор цього оповідання полягає в тому, що герою так і не вдається перевиховати свою випадкову знайому, переконати її у тому, що не в грошах щастя, що стандарти

суспільного життя не варті того, щоб через них доводити себе до самогубства. Вихователя з Уєна не вийшло, його словоловка не спрацювала, експеримент не вдався. Саме з цією поразкою — моральною та ідейною, а не з матеріальною, — пов'язане рішення героя накласти на себе руки. Отже, ми бачимо, що поштовхом до самогубства спочатку дівчини, а згодом Уєна виступають зовсім різні мотиви. Нонконформіст Уєн у відчаї, що його винахід не дав бажаних результатів, кидається у воду, а дівчина-конформістка радіє з того, що зустріла такого пришелепкуватого дурня, який кидається грішми, й може тепер дозволити собі насолоджуватися життям та його принадами. Перед нами дійсно сумна, але така звичайна та знайома за своїм життєвим сценарієм історія. Мимоволі постає питання: а чи варто було герою цього сумного оповідання так сильно вболівати за долю цієї банальної дівчини? Чи варто було самому зрікатися життя? Питання залишається відкритим. Зрозуміло лише одне: Борисові Віану сильно дошкуляла «банальність банальної людини». Він прекрасно собі усвідомлював, що зло життя подолати не можливо, що безкомпромісність — це відчайдушне донкіхотство, але своєю позицією героїчного і жертовного нонконформізму не поступався ані на йоту. З різних мотивів гинуть герої найбільш ідеологічного та ідейного роману письменника «Червона трава», Вольф та Лазілі, саме тому, що послідовно проводять у життя свою лінію поведінки — безкомпромісний нонконформізм. З оповідання «Сумна історія» видно також, що «гра з мовою» у Бориса Віана несе на собі не будь-яке ідейне навантаження. Віанівська «гра з мовою» є тою зброєю, за допомогою якої письменник намагається знищити упереджені уявлення про соціальний устрій та його норми, що зафіксовані саме в офіційно визначеному та визнаному мовному етикеті. Більшість людей бездумно та порабськи вживає нав'язані їй мовні кліше, за якими стовбичать вуха соціальних стереотипів поведінки. Це одна з провідних тем у творчості письменника.

Пафос творчості Бориса Віана полягає у тому, щоб повніше розкрити зміст нонконформістського ідеалу та мотиви поведінки підлітка, бо саме він і є носієм нової життєвої позиції. Життєвий досвід підлітка, його уявлення про те, що має бути, а що ні, у центрі письменницької уваги. Майже у всіх творах Віана головні життєві колізії так чи інакше пов'язані з проблемами перехідного віку від юнацтва до дорослості. Герой Віана — підліток та його ровесники, що тільки мають вступити у доросле життя. Але річ у тім, що ці «ненормальні» підлітки не бажають приймати нав'язану їм зовні соціальну систему вартостей, повстають проти неї. У цьому суть головного конфлікту, яким обумовлюється драматизм подальшої долі позитивних героїв творів цього письменника. Саме цими обставинами визначається трагедійне звучання творчості Віана. У цьому полягає суть віанівського нонконформізму. У центрі уваги письменника, як правило, звичайнісінькі соціальні ініціації, якими визначається поступова соціальна адаптація підлітка до суспільно «корисного» життя. Цим зумовлена й сюжетна лінія й головні події творів Віана. Так побудовано один з найкращих романів цього письменника «Шумовиння днів». На перший погляд банальна любовна історія, класичний роман-ви-

ховання: спочатку перед нами проходять сцени парубочого життя головного героя Колена та його найближчих друзів, зародження почуттів любові до вродливої дівчини Хлої, одруження, традиційна пошлюбна подорож, непередбачена хвороба Хлої, відчайдушна боротьба за її життя, самопожертва Колена, смерть Хлої. Сюжетна колізія добре відома з класичних романів Хемінгуея «Прощавай, зброя» (1929) та Ремарка «Троє товаришів» (1938). Але при всій своїй схожості, це зовсім різні романи. Здавалося, Борис Віан розповідає про досить тривіальні речі, але розповідає він їх по-новому, показує в іншому ракурсі.

Письменнику вдається досягти такого ефекту завдяки деякій дистанції щодо описуваних подій, яка безпосередньо виступає саме у мові його героїв, загальніше, у особливому використанні мови героями-підлітками. Наведемо лише один приклад, щоб було зрозумілим, про що йдеться. В романі «Шумовиння днів» письменник описує церемонію церковного шлюбного обряду:

«Настоятель вийшов з тризниці у супроводі Пономаря та Священика. Всі троє тримали в руках картонки з прикрасами для храму».

У самому описі церковного обряду, таїнства одруження відчутна дещо зневажлива та іронічна інтонація, що висловлює себе у перекрученні загальноприйнятих слів та понять, що пов'язані з ними. Своїм підлітковим сленгом герої творів письменника висловлюють своє ставлення до рутинних та мертвих ритуалів соціальних форм життя. Таким чином, підкреслюється дистанція героя до того чи іншого акту соціальної «конформації». Буквально на кожній сторінці творів Бориса Віана ми стикаємось з такою «грою з мовою», мета якої полягає у тому, щоб підкреслити своє дещо іронічне ставлення до соціальних інститутів, освячених віковічною традицією та державною владою. Отже, віанівське перекручення слів — це не бездумна словесна еквілібристика, не формалістичне штукарство та «гра з мовою», а адекватний засіб боротьби із загальноприйнятими мовними нормами, за якими стоять відповідні стереотипні уявлення та поняття соціального адаптованого «зразкового» члена суспільства. Таким чином, письменнику вдається показати, що його герой-підліток займає критичну позицію щодо соціальних та державних регламентацій життєвої поведінки, свідомо й навмисне уникає подібного роду соціальної адаптації, що, на його думку, є нічим іншим, як соціальним конформізмом. Якщо скористатися з влучного протиставлення «свого слова» «чужому слову», що було у свій час запропоновано М.М. Бахтіним, то можна сказати, що у даному випадку ми маємо справу з такою ситуацією, коли герой-підліток своїм власним словом і у своєму власному слові зсередини вивертає клішовану та стереотипну форму «чужого слова», що не є адекватним його самосвідомості.

Отже, зводиться нанівець облудний пафос «чужого слова» і принижується його соціальна роль. У такий спосіб герой-підліток стверджує себе у цьому «не найкращому з світів», займає по відношенню до нього нонконформістську позицію. Тепер стає зрозумілим, чому Борисові Віану була близька семантична теорія мови Альфреда Кожибського, згідно з якою психічне здоров'я окремої людини, держави, нації у значній мірі залежить від

динаміки мовної гри та розумової діяльності, що спрямована саме на цю «гру з мовою». Альфред Кожибський, погляди якого, між іншим, поділяв і Гастон Башляр, вважав, що застій у царині мовотворіння — це справжнє самогубство, бо ж перетворює людину на дебіла. Цей вчений психічне здоров'я людства ставить у пряму залежність від його відношення до мови, до постійного розвитку мови. Борисові Віану подобався один з афоризмів Альфреда Кожибського: «Мапа — це ще не територія».

Підлітковий сленг героїв Бориса Віана не тільки визначає кордони світу письменника, але й показує обрії світосприйняття та світорозуміння. У цьому і полягає значення його творчості. Цим пояснюється, чому саме він став кумиром молоді.

Борисові Віану належить фраза, що стала крилатим висловом: «Мене в житті цікавить щастя не усіх людей, а кожного зокрема». Ця фраза стала життєвим кредо молоді. Наведемо її у контексті. Висловлюючи бажання допомогти матеріально своєму другові Шику, Колен говорить:

«— Послухай, Шик, у мене є сто тисяч інфлянків, я дам тобі чверть цієї суми, і ви будете мати змогу спокійно жити. Будеш продовжувати працювати, і тоді ви майже зведете кінці з кінцями.

— Я ніколи не зможу віддячити тобі певним чином, — сказав Шик.

— Не треба мені дякувати, — відповів Колен. — Просто мене в житті цікавить щастя не всіх людей, а кожного зокрема».

Це знаменні слова. Якщо нас не підводить пам'ять, то саме Фолкнер, у свій час, сказав: «Гуманізм — це евфемізм боягузства». Це вбивча фраза. Бо ж абстрактний гуманізм — це справжнісіньке фарисейство. А під цим гаслом людського лицемірства можна нарахувати не один десяток «інженерів людських душ» зі світовим ім'ям. Душогубу Сталіну приписують сентенцію, що не позбавлена державницької логіки: «Смерть однієї людини — це трагедія, смерть тисяч людей — це статистика». Сутність справжнього гуманізму, за Віаном, полягає у конкретній допомозі конкретній людині. За відомим висловом Ромена Ролана — «Справжній гуманіст повинен вміти сидіти у сідлі» — можна вважати суцільно правильним, але про те, як він повинен сидіти у сідлі, — про це говорить нам саме Борис Віан. У цій сентенції пролунала велика любов і велика правда.

Від роману до роману можна простежити за тим, як поступово посилюється песимістичний погляд письменника на людське життя за існуючими соціальними умовами. Ми розуміємо, що соціальні інститути Французької республіки не дуже сприяють вільним проявам людської особистості, згідно з її природними нахилами та бажаннями. Саме в цьому письменник вбачає джерело стресових ситуацій і драматичних колізій. Про це йдеться у третьому романі Бориса Віана «Червона трава» (1950), який, за своїми жанровими особливостями, можна віднести до відомих сповідей сина віку, на зразок роману Альфреда де Мюссе. На цей раз Борис Віан намагається проаналізувати найбільш глибокі пласти свідомості сучасної людини, що остаточно зневірилася у спроможності досягти щастя у цьому житті. Головний герой цього роману Вольф будує незвичний літальний апарат, що може

перенести людину у часі. Але це не машина часу Велса чи андерсенівські «калоші щастя». За допомогою свого апарата Вольф намагається здійснювати польоти у минуле з тим, щоб проаналізувати минулі події свого власного життя, і таким чином з'ясувати причини свого повного розчарування у житті. Він плекає надію, що в такий спосіб позбудеться невтішного минулого і почне нове життя. Під час своїх польотів у просторі та часі Вольф зустрічається з різними людьми та проводить з ними бесіди на різноманітні теми. Ці розмови нагадують сеанси у психоаналітика. Це, справді, так. Таких філософсько-психологічних бесід у романі чотири. Перша — між сивим дідуганом «паном Бісером» та Вольфом, який прямо запитує пацієнта: «А, скажіть мені, пане Вольфе, чи не могли б ви нам детально розповісти про перші прояви у вас нонконформізму?»

Ця форма «у вас», разом з «проявами», вказує на те, що пан Леон Авель Бісер трактує Вольфа як людину, хвору на нонконформізм. Це викликає зворотню агресивну реакцію з боку Вольфа, який, не без підстав, вважає, що пан Бісер хитрий та піступний конформіст. По суті, так воно і є. Розмова перша — про перші прояви закомплексованості Вольфа. Поступово з'ясовується, що виникли вони ще в родинному середовищі. Типовий конфлікт між дітьми та батьками. Друга розмова відбувається між Вольфом та абатом Шкваро. Під час цієї розмови встановлюються умови, що призвели Вольфа до атеїзму, як він втратив віру у Бога. Третя розмова — з паном Опеком, тобто тим, хто усіх опікає, про виховання та освіту. Вольф поступово доводить, що шістнадцять років свого життя, протягом якого його вчили та виховували, пропали марно. Знову ж таки стара пісня, бо ще Г. Успенський писав про те, що шкільна освіта побудована таким чином, що може лише вбити здібності людини, а не навпаки — розвинути їх. Четверта, і остання, розмова, з дещо старосвітськими, панянками Жан-Жаківською Елоїзою та Аглаєю, про любов. З'ясовується, що Вольф зневірився і в любові. Цими чотирма зреченнями обумовлюється трагічний фінал роману — загибель головного героя, що не перейшов на позиції агресивного нігілізму, але у своєму нонконформізмі дійшов до самого краю прірви. У романі це буквально так і зображено.

У романі показаний ще один шлях до досягнення щастя, згідно з гедоністичним сприйняттям життя. Ця лінія роману будується як відповідь на запитання: чи можна вважати щасливим того, хто мріє про повне задоволення своїх бажань? Здавалося, це запитання може мати лише позитивну відповідь. Такої думки, зрештою, дотримується сенатор Дюпон, одначе носієм цього гучного імені у романі є собака. Вольф, щоб задовольнити сокровенні бажання свого чотириногого друга, ловить для нього якусь напівміфічну істоту, Ойленя. Мрія сенатора Дюпона, нарешті, здійснилася, і він впадає у таке блаженство, що межує з старечим маразмом. Цей експеримент з собачим уявленням про щастя переконує Вольфа у тому, що евдоймонічний принцип життя занадто примітивний для людини. Він приходить до висновку, що у житті весь час треба балансувати між станом придуркуватого щастя і свідомим самообманом. Саме для того, щоб вийти з цього скрутного становища, Вольф і будує, разом зі своїм

товаришем, Сапфіром Лазулі, свій апарат. Історія Сапфіра Лазулі — теж сумна, бо ж він не може позбутися сумління, позбутися свого власного «Я». Цей конфлікт між «ego» та «super-ego», за термінологією Фройда, обумовлює драму свідомості цього чистого юнака та його самогубство. Знову ми маємо справу з одним із проявів нонконформістської свідомості. У дещо іронічному плані ця тема парубочого нарцисизму та цільності зображена і у романі «Знищимо усіх потвор».

Негативізм, дух заперечення і зневіри — ось домінуючі «пуанти» стилю поведінки Вольфа. Цей дух заперечення досягає свого апогею у фінальних сценах роману, коли Вольф в нападі гніву накидається на податкового інспектора, одного з вірнопідданих і законослухняних функціонерів, що невідомо звідки з'явився на узбережжі з тим, щоб стягнути з Вольфа за купання у морі відповідний податок. Вольф накидається на нього, набиває йому рот піском та вбиває його. У цій сцені ясно звучить три «ні»: «Геть вашу любов! Геть вашу державу! Геть вашу релігію!» На початку століття щось подібне казали й футуристи. Не менш неприємне враження залишає й те, до чого приходить подруга Вольфа Ліль. Не спіймавши чарівного птаха щастя, вона говорить своїй подрузі Гайвесна: «Я хотіла б узяти за чоловіка багатого педераста». Ні про яку любов мова йти вже не може — лише про гроші. Ось такий фінал, такий фініш польоту в небеса героя цього роману. Перед нами ще одна, на цей раз віанівська, версія міфу про Ікара, про його політ до Сонця щастя і про ті штучні воскові крила, котрим не до снаги жар сонця і гаряче биття людського серця. Осцилювання на грані, на межі людських можливостей, злети і падіння — такий психологічний клімат і психоаналітична атмосфера цього роману.

Підіб'ємо деякий підсумок. Борис Віан написав свої книги задовго до того, як спочатку в Америці, а потім у Європі виник робітничий рух, і найбільш яскраво і послідовно сповідував ідеали молодіжного нонконформістського етосу. На цьому тлі написані значно пізніше книги Селінджера, Керуака виглядають дуже блідо, бо вони здебільшого говорять про ескапізм, про втечу від дійсності в мангові гаї дзен-буддизму, у фаворське світло розумної молитви афонських ісихастів, у нірванічні небеса йогів. Уся ця література ескапізму скорше схожа на поразку, ніж на перемогу.

Якщо мені не зраджує пам'ять, то одному з братів Шлегелів належить глибока думка про те, що кожний видатний письменник, по суті, є автором однієї книги. Борис Віан повністю підтверджує цю думку. Він письменник однієї теми, котру він по-різному варіює і розробляє у всіх своїх творах. Тема ця — ствердження молодіжного нонконформістського етосу. Такого стилю життєвої поведінки, який би всіма своїми душевними пориваннями протистояв соціальному конформізму. За Б. Віаном, краще загинути героєм, стати невинною жертвою існуючого соціального ладу, ніж піти на компроміс зі своєю совістю, втратити себе, своє я, своє власне обличчя, промінявши його на посмертну маску живого трупа. Для творчості Віана ця проблематика є центральною.

Олег Кузьменко

ШУМОВИННЯ ДНІВ

L'ÉCUME DES JOURS

Присвячую Бібі

ПЕРЕДМОВА

Головне в житті — аби про все були апріорні судження. І справді видається, що загал хибить, а індивіди завжди мають слушність. Слід остерігатись і з цього не виводити правил поведінки: зовсім нема потреби формулювати їх, щоб потім дотримуватись. Є лише дві речі: кохання — в усьому розмаїтті його виявів — з милими дівчатами і музика «Нового Орлеана» та Дюка Еллінгтона. Все інше має зникнути, бо воно негарне, і кілька наступних сторінок доведення цілком спираються на факт правдивості всієї історії, бо вона вигадана з початку й до кінця. Власне, її матеріальне втілення полягає здебільша у проекції — здійснюваній упереджено й емоційно — реальності на площину асоціацій, яка, проте, нерівна, ба навіть хвиляста й усе викривлює. Ви побачите, що вдавшись до цієї методи, шкодувати нема підстав.

Новий Орлеан,
10 березня 1946 р.

© Український переклад. П. Таращук, 1998

1

Колен завершував туалет. Вийшовши з ванни, він обкрутив навколо стегон широкого пухнастого рушника, непокритими зосталися ноги і тулуб. Взяв з полиці пульверизатор і пахучою рідиною скропив своє ясне волосся. Бурштиновий гребінець розділив шовковисту кучму на довгі жовтогарячі пасма, подібні до борозен, що їх бешкетник проорює виделкою на поверхні абрикосового джему. Колен поклав гребінця і, взявши щипчики для нігтів, став навскіс підрізати кінчики темних вій, аби надати своєму поглядові загадковості. Цю процедуру доводилося повторювати, бо вії відростали дуже швидко. Після цього Колен запалив невелику лампочку над побільшувальним дзеркалом і нахилився, щоб перевірити стан своєї шкіри. Навколо крил носа проступало кілька вугрів. Побачивши у дзеркалі свою бридкість, вугрі чимдуж позалізали під шкіру, і Колен, задоволений, вимкнув світло. Зняв обкрученого навколо стегон рушника і одним з його ріжечків почав протирати на ногах проміжки між пальцями, аби позбутися навіть решток вологи. В дзеркалі можна було бачити всю його постать, схожу на білявця, що грав роль Сліма в «Hollywood Canteen». Голову він мав круглу, вуха маленькі, ніс прямий, шкіру золотаву. Раз по раз він усміхався, наче немовля, і через те на підборідді з'являлась ямочка. Юнак був досить високий, худорлявий, цибатий і тендітний. Ім'я Колен, мабуть, пасувало йому. З дівчатами він розмовляв лагідно, з хлопцями — привітно. Колен майже завжди був у доброму гуморі, решту часу він спав.

Колен випустив воду, проткнувши діру на дні ванни. Вимощена керамічною яскраво-жовтою плиткою підлога у ванній кімнаті мала ухил і спрямовувала воду до отвору, розміщеного якраз над столом пожильця з нижнього поверху. Проте нещодавно той, навіть не попередивши Колена, пересунув стіл, і вода нині стікала на його буфет.

Колен уступив у сандалі з кажанячої шкіри й надягнув елегантний хатній костюм: вельветові темно-зелені, мов вода у глибинах, штани і піджак з брунатної калам'янки. Почепив рушника сушитися, поклав килимок з-під ніг на край ванни і посипав його зернистою сіллю, щоб витягти із тканини всі рештки води. Килимок заслинився, утворивши цілі грона невеличких мильних бульбашок.

Вийшовши з ванної кімнати, Колен повернув до кухні, щоб поглянути, як доварюється страва. Як і кожного понеділка, ввечері на обід мав з'явитися Шик, що жив неподалік від Колена. Щоправда, була лише субота, але Колен нетерпеливився, прагнучи побачити Шика й почастувати гостя добірними стравами, що їх натхненно готував Ніколя, його новий куховар. Шик, як і сам Колен, досяг двадцятидворічного віку — вони були однолітки — і мав такі ж як у нього літературні вподобання, проте був не такий грошовитий. Колен був досить заможний, щоб жити без усякого клопоту й не працювати задля інших. Натомість Шик мусив щотижня ходити до міністерства — навідати дядька й виканючити в нього трохи грошей, бо його власний інженерний фах не дозволяв йому жити на рівні робітників, якими він керував; а керувати людьми, що краще вдягнені і краще нагодовані, ніж ти, — дуже важко. Колен якомога прагнув допомогти своєму приятелеві і запрошував його на обід, тільки-но траплялася нагода, але Шикове самолюбство зобов'язувало Колена виявляти розважливість і не показувати, надто часто ласкаво приймаючи гостя, ніби він хоче йому допомогти.

Коридор до кухні аж сяяв, бо був засклений обабіч і з кожного боку виблискувало сонце: Колен любив світло. В коридорі майже всюди видніли мосяжні, старанно начищені краники. Сонячне проміння вигравало на краниках, створюючи феєричні ефекти. Коли воно отак видзвонювало на краниках, кухонні мишки полюбляли пускатися в танець і наздоганяти невеликі кульки, на які розбивалися промені, досягши підлоги; кульки видавалися краплинами жовтої ртуті. Йдучи, Колен погладив одну з мишок — невеличку, з довгими чорними вусами і сірою напрочуд лиснючою шерстю. Куховар годував мишей дуже добре, проте не давав їм гладшати. Вдень мишки не зчиняли ніякого рейваху і гралися тільки в коридорі.

Колен трутив емалеві двері, що вели до кухні. Куховар Ніколя прикипів до дошки з приладами, сидячи перед так само емалевим ясно-жовтим пультом із вічками цифер-

блатів, що відповідали розмаїтому кулінарному приладдю, розміщеному вздовж стін. Стрілочка електричної печі, підрегульованої для смаження індички, хиталася між «майже» й «цілком готова». Надходив час виймати її з печі, Ніколя натис зеленого гудзичка, що випускав чутливий щуп. Щуп без усякого опору ввійшов углиб, і стрілка зразу зупинилася на позначці «цілком готова». Швидким рухом Ніколя вимкнув живлення печі й увімкнув пристрій для підігріву тарілок.

— Ну як, смачно буде? — запитав Колен.

— Нехай пан навіть не сумніваються, — відповів Ніколя. — В індички оптимальні розміри.

— Що ж, а яка в нас перекуска?

— Ох, цього разу я нічого не вигадував. Я обмежився плагіатом з Гуффе.

— Ви собі вибрали, мабуть, найдоскіпливішого метра! — вигукнув Колен. — І яку ж частину його праці ви відтворюєте?

— Ідеться про шістсот тридцять восьму сторінку його «Куховарської книги». Зараз я вам прочитаю цей уступ.

Колен сів на стільчик, оббитий губчатою гумою і покритий зверху лискучим шовком, барви якого пасували до кольору стін, і Ніколя почав читати:

— «Запечіть у тісті паштет як для перекуски. Почистіть великого вугра і розріжте його на шматочки по три сантиметри. Шматочки вугра покладіть до каструлі, додайте білого вина, солі, перцю, порізану кружальцями цибулю, листя петрушки, чебрець, лаврове листя і трохи гострого часнику».

— Я не зміг загострити його як слід, — урвав читання Ніколя, — бо точило надто вже стерте.

— Я куплю нове, — проказав Колен.

Ніколя читав далі:

— «Зваріть. Витягніть вугра з каструлі й покладіть на деко. Юшку процідіть крізь шовкове сито, додайте іспанки і уварюйте, аж поки соус стане непрозорим. Процідіть крізь грубе сито, полийте вугра соусом і дайте йому покипіти дві хвилини. Викладіть вугра на паштет, обкладіть по краю квашеними грибами, посередині вмостіть купку молочка коропів. Полийте страву рештками соусу».

— Гаразд, — похвалив Колен, — гадаю, Шикові це сподобається.

— Я, на жаль, не знайомий із паном Шиком, — сказав Ніколя, — та якщо це йому не сподобається, наступного

разу я приготую чогось іншого і в такий спосіб зможу майже з певністю встановити просторовий порядок його вподобань і відраз.

— Звичайно! — потвердив Колен. — Ніколя, я вже йду від вас. Я накриватиму стіл.

Колен знову пройшов коридором, проминув передпокій і ступив до їдальні, що правила й за салон, де ясно-блакитний килим і рожево-бежеві стіни звістували відпочинок для ока.

Кімната приблизно в чотири метри завширшки і п'ять — завдовжки двома довгастими вікнами виходила на вулицю Луї Армстронга. Дзеркальні шибки відсувались убік, тож упускали до кімнати весняні пахощі — якщо, звісно, ними повнилася вулиця. Навпроти вікон стояв граційний дубовий стіл. Обабіч столу розмістилися під прямим кутом дві лави, два інші боки займали два стільці з блакитними сап'яновими подушками, що дуже пасували до решти обстави. До меблів цієї кімнати належали, окрім того, низенька довга шафа, де зберігалися платівки, програвач найновітнішої моделі та ще одна шафка, симетрична першій: у ній були рогатки, тарілки, склянки та інше начиння, що його використовують для їжі цивілізовані народи.

Колен розстелив ясно-синій обрус, що барвою перегукувався з килимом. Посеред столу поставив велику вазу — насправді то був слоїк формаліну, в якому два курячі зародки немов удавали сценку з «Трояндового привида» в хореографії Ніжинського. Навколо поставив кілька гілочок мімози з довгими, наче ремінчики, квітами: знайомий йому садівник вивів її, схрестивши кулястоквітну мімозу з петровими батогами, що ними часто шмагають школярів за непослух. Для кожного Колен поклав дві тарілки з білої порцеляни, помережаної золотавими прожилками, і прибор з неіржавної сталі з ажурними ручками, всередині яких, укладені між двома шарами плексигласу, зичили щастя опудала сонечок. Поряд Колен поставив кришталеві келишки і серветки, складені мов тіара, — це складання забрало трохи часу. Тільки-но він скінчив готування, як дзвінок відскочив від стіни й попередив про Шиків прихід.

Колен розправив скатертину й рушив відчиняти.

— Як ся маєш? — запитав його Шик.

— А ти? — відповів Колен. — Скидай плаща і піди поглянь, що зварив Ніколя.

— Це твій новий куховар?

— Так, — мовив Колен. — Я виміняв його в тітки на старого й за кіло бельгійської кави.

— І що, смачно готує?

— Здається, в куховарстві він тямить. Це учень Гуффе.

— Людини зі скрині? — спитав переляканий Шик, і його невеличкі чорні вуса трагічно обвисли.

— Ні, хлопчику, Жуля Гуффе, славетного куховара.

— А! Ти ж бо знаєш, я, — мовив Шик, — окрім Жана Соля Партра, майже нічого не читаю.

Шик подався за Коленом по вимощеному плитками коридору, погладив мишку і поклав, проходячи, кілька сонячних крапелинок собі до запальнички.

— Ніколя, — сказав, увіходячи, Колен, — познайомтеся: це мій приятель Шик.

— Добридень, пане, — привітався Ніколя.

— Добридень, Ніколя, — відповів Шик. — У вас часом нема небоги на ім'я Аліса?

— Є, пане, — відповів Ніколя, — і, до речі, якщо панове дозволять мені на такий коментар, досить гарненька.

— Вона дуже схожа на вас, — казав далі Шик, — хоча з боку бюста є певна різниця.

— Бачите, я досить широкий у плечах, — пояснив Ніколя, — а вона, якщо пан дозволить мені на таке уточнення, більше розвинена в перпендикулярному напрямі.

— Що ж, — промовив Колен, — тоді ми майже родичі. А ви, Ніколя, навіть не казали мені, що у вас є небога.

— Пане, моя сестра зійшла на манівці, — відказав Ніколя. — Вона студіювала філософію. А це така річ, що нею не люблять похвалятись у родинах, які пишаються своїми традиціями.

— Е... — завагався Колен, — гадаю, ви маєте рацію. Хай там як, а я вас розумію. Ну а тепер покажіть нам цей паштет із вуграми.

— Відкривати зараз піч було б необачно, — попередив Ніколя. — Адже може статися висихання страви через доступ повітря, не такого багатого на пару, як повітря, що міститься в печі.

— Як на мене, — докинув Шик, — нехай буде сюрприз і страву я побачу вже на столі.

— Пане, вашу думку можна тільки схвалити, — сказав Ніколя. — Чи пан буде такий ласкавий дозволити мені далі провадити роботу?

— Ніколя, працюйте, будь ласка.

Ніколя взявся до діла: викладав із формочок холодець, зроблений з філе морського язика й перекладений скибочками трюфелів — це мала бути рибна перекуска. Колен і Шик вийшли з кухні.

— Ти не хочеш аперитиву? — запитав Колен. — Мій піаноктейль уже готовий, ти можеш випробувати його.

— Невже він працює? — вразився Шик.

— Чудово працює. Я ледве що спромігся довести його до пуття, але результат перевершив усі мої сподівання. Я отримав, програвши «Black and Tan Fantasy», справді приголомшливу суміш.

— А який у нього принцип дії?

— До кожної ноти, — пояснював Колен, — я підібрав відповідник — якийсь алкогольний напій, лікер або пахучу речовину. Педаль для приглушення струн відповідає сколоченому яйцю, педаль для послаблення звуку — шматочкові криги. Для зельтерської води потрібна трель на високому регістрі. Кількість речовин прямо пропорційна тривалості звуків. Шістдесят четверта відповідає одній шістнадцятій певного обсягу, четвертна — одиниці обсягу, ціла нота — чотирьом одиницям. Якщо грати повільну мелодію, система регістрів працює таким робом, щоб збільшувалась не доза, — інакше коктейлю буде забагато, — а вміст алкоголю. Залежно від тривалості мелодії можна за бажанням змінювати обсяг одиниці, зменшивши його, приміром, у сто разів, щоб отримати напій, який ураховував би всі гармонії з допомогою додаткового регулювання.

— Щось дуже складно, — зауважив Шик.

— Усе це здійснюється через електричні контакти й реле. Не казатиму тобі про подробиці, бо ти й сам те знаєш. Окрім того, бездоганно грає й саме піаніно!

— Дива, та й годі! — промовив Шик.

— Тут є, щоправда, одна прикра річ, — додав Колен, — то педаль для приглушення струн, що видає сколочене яйце. Я мусив установити окремий пусковий механізм, бо коли грати якийсь фрагмент дуже «hot», до коктейлю падають шматочки омлету і пити його не дуже приємно. Я це все ще відрегулюю. Поки що слід тільки пам'ятати про цей гандж. А для сметани слугує нота соль у низькій октаві.

— Я зараз приготую коктейль на мелодію «Loveless Love», — мовив Шик. — Буде, мабуть, щось неймовірне.

— Піаноктейль поки що в комірчині, де я влаштував майстерню, бо захисні щитки ще не прикручені. Ходімо. Для початку я відрегулюю його на два коктейлі десь по двісті грамів.

Шик сів за інструмент. Коли він дограв мелодію, частина передньої панелі, сухо клацнувши, опустилась і показався рядочок склянок. Дві з них були по вінця виповнені апетитною сумішшю.

— Боюсь, — проказав Колен. — Ти одного разу сфальшивив. На щастя, це не порушило гармонії.

— Невже тут і гармонія впливає? — здивувався Шик.

— Не завжди, — відповів Колен. — Це було б надто складно. Але певна залежність є. Випивай і ходімо до столу.

2

— Цей паштет із вуграми просто чудовий, — вихваляв страву Шик. — Хто тебе напоумив його зготувати?

— Ця ідея виникла в Ніколя, — відповів Колен. — Тут є один вугор — чи, радше, був, — що кожного дня запливав в умивальник по трубі для холодної води.

— Цікаво, — мовив Шик. — І навіщо?

— Він вистромляв голову і спорожняв тюбик зубної пасти, тиснучи на нього зубами. Ніколя вживає тільки американську ананасову пасту, і це, певне, й спокусило рибину.

— А як він зловив її? — спитав Шик.

— Замість пасти він поклав цілий ананас. Коли вугор їв пасту, він міг проковтнути її, а потім сховати голову, але з ананасом ця штука не пройшла, що дужче він тягнув, то глибше його зуби встрявали в ананас. Ніколя...

Колен замовк.

— Що Ніколя? — спитав Шик.

— Вагаюся, чи казати тобі, бо в тебе може пропасти апетит.

— Та кажи, я вже доїдаю.

— Тієї хвилі зайшов Ніколя і лезом відтяв *йому* голову. Тоді відкрив кран, і звідти вийшла рибина.

— Оце й усе? — мовив Шик. — Дай мені ще паштету. Сподіваюсь, у нього в трубах є численна родина.

— Щоб побачити, Ніколя нині поклав там малинову пасту, — відповів Колен. — Але скажи мені, ця Аліса, про яку ти говорив?..

— Саме зараз я думаю про неї, — сказав Шик. — Я зустрів її на лекції Жана Соля. Ми обоє ницьма лежали під помостом і в такий спосіб познайомились.

— Яка вона?

— Я не вмію описувати, — знітився Шик. — Вона дуже гарна...

— Ох! — зойкнув Колен.

Увійшов Ніколя, він ніс індичку.

— Ніколя, сідайте і ви з нами, — запросив Колен. — Зрештою, як казав Шик, ви майже член родини.

— Пане, якщо це не буде для вас за прикрість, я спершу нагодую мишок, — сказав Ніколя. — Я повернуся, індичка вже розрізана. Соус ось...

— Подивися, — заговорив Колен, — це вершковий соус із манго і ялівцем, зашитий у телячому рулеті. Натискай отут згори і він цівкою випорсне.

— Чудово! — захоплено вигукнув Шик.

— А ти можеш хоч трохи розповісти про спосіб, що допоміг тобі познайомитись із нею? — не вгавав Колен.

— Гаразд, — погодився Шик. — Я спитав у неї, чи вона любить Жана Соля Партра, і вона відповіла, що збирає всі його твори. Тоді я й собі сказав: «Я теж». І кожного разу, коли я їй що казав, вона відповідала: «Я теж». І навпаки... Зрештою задля самого провадження екзистенціалістського досліду я сказав їй: «Я кохаю вас», а вона тільки ойкнула.

— Дослід не вдався, — зазначив Колен.

— Авжеж, — погодився Шик. — Але все-таки вона зразу не пішла. Тоді я й кажу: «Я йду сюди», а вона на те: «А я ні». — І додала: — «Мені сюди».

— Дивовижно, — чудувався Колен.

— Тоді я й кажу: «Мені теж», — провадив далі Шик. — І був з нею всюди, куди вона ходила.

— І чим це закінчилося?

— Ет! — мовив Шик. — Настав час укладатися в ліжко...

Колен захлинувся стравою і випив з півлітра бургундського, перше ніж зміг оговтатись.

— Завтра я йду з нею на ковзанку, — знову заговорив Шик. — Завтра ж неділя. Ти підеш з нами? Ми вибрали ранок, коли людей ще не дуже багато. Для мене це, правда, заморока, — додав він, — бо ковзаюсь я не дуже добре. Зате ми зможемо поговорити про Партра.

— Я прийду, — пообіцяв Колен. — Я прийду з Ніколя. — Може, в нього є ще одна небога...

3

Колен вийшов з метро і піднявся сходами. Він вийшов не туди, куди слід, і став ходити довкола, аби зорієнтуватись. Витягши жовту шовкову хусточку, визначив напрям вітру, і барва хусточки, вхоплена вітром, покрила велику

неправильної форми споруду, що зразу прибрала контурів ковзанки «Молітор».

Колен проминув зимовий басейн перед ковзанкою і через бічні двері ввійшов до того скам'янілого організму, подолавши подвійну гру проворних скляних дверей із мідними штабами. Витяг свою абонементну картку, яка підморгнула контролерові двома вже пробитими круглими дірами. Контролер по-змовницьки всміхнувся, а проте і втретє проштрикнув жовтогарячий картон, картка осліпла. Колен, не переймаючись, поклав її до свого кабанця з гаманцевої шкіри й повернув ліворуч у застелений гумовим килимком коридор, що вів до одягальних кабінок. Вільних місць на першому поверсі вже не було, тож Колен піднявся бетоновими сходами, пройшов повз довгих, мов тичка, істот, що поспинались на вертикальні металеві полози і, попри очевидні перешкоди, силкувались якнайприродніше стрибати. Служник у білому светрі відкрив йому кабінку, взяв на чай — хоча ті гроші, певне, в нього йшли на м'ясиво, бо він, здається, жити не міг без брехні, — і залишив Колена в цій комірчині, спершу написавши грудочкою крейди його ініціали на чорному, для того й зробленому квадраті з внутрішнього боку дверей. Колен помітив, що в чоловіка голова не людська, а пташина, і не міг збагнути, чому його взяли до обслуги ковзанки, а не до обслуги басейну.

З крижаної доріжки піднімався овальний гамір, урізноманітнений музикою повсюди розставлених гучномовців. Скрегіт і шурхіт ковзанів іще не досягли того гучного рівня в часи напливу публіки, коли звуки вже скидаються на чвиркіт багнюки, коли сльотавого дня бруківкою суне полк війська. Колен шукав очима Алісу й Шика, але на кризі їх не було. Ніколя мав прийти згодом: він залишився поратись на кухні, щоб зварити обід.

Колен розв'язав шнурки на черевиках і помітив, що в них відірвалися підошви. Він витяг із кишені моток пластиру, але побачив, що його дуже мало. Тоді поставив черевики в калюжку, що зібралася під бетоновою лавою, і полив їх концентрованими добривами, щоб шкіра повідростала. Натяг на ноги вовняні шкарпетки з широкими почережними жовтими і фіалковими смугами і взув ковзанярські черевики. Полози його ковзанів поділялися спереду надвоє, що дозволяло набагато легше змінювати напрям руху.

Колен вийшов, спустився на поверх нижче. Коли він ступав дірчастим гумовим килимком, що встеляв бетонові коридори, йому трохи викручувало ноги. Тієї миті, як Колен уже було наважився ступити на доріжку, він мусив, аби не впасти, чимшвидше відсахнутися, піднявшись на дві дерев'яні сходинки: одна ковзанярка, орлицею стрибнувши в повітря, знесла велике яйце, що розбилося біля Коленових ніг.

Поки один з прибиральників згортав уламки шкарлупи і слиз, Колен побачив Шика й Алісу, що виходили на доріжку з іншого боку. Колен махнув їм рукою, хоча вони нічого не побачили, й помчав просто до них, не врахувавши, що всі рухалися по колу. Через те стала швидко рости купа обурених ковзанярів, до яких щосекунди прибивались нові катальники, відчайдушно махаючи руками, ногами, звиваючись плечима і всім тілом, перше ніж упасти на тих, що вже лежали долі. Сонце розтопило поверхню криги і з-під купи людських тіл чулося хлипання води.

Невдовзі на тій купі опинилось дев'ять десятих ковзанярів, і Шик та Аліса стали майже єдиними господарями доріжки. Вони під'їхали до живого, ворухливого пагорба і Шик, упізнавши роздвоєні Коленові ковзани, схопив Колена за кісточки й витяг з загальної купи. Друзі поручкалися. Шик представив Алісу і Колен став ліворуч від неї, бо з правого боку дівчини примостився Шик.

Друзі відступили до правого краю доріжки, аби не заважати прибиральникам, що, зневірившися знайти в чималій купі жертв щось інше, крім окремих і нецікавих частин та фрагментів розпаду особистості, вхопилися за скребки і прибрали всю масу полеглих, згорнувши її до стічної ями, виспівуючи при цьому гімн ковзанки «Молітор», складений 1709 р. Вайяном-Кутюр'є, і починався він так:

Панове і панії,
Звільніть, будь ласка,
Доріжки,
Щоб ми могли
Їх прибрати.

Усі ці дії й гудки клаксона, що раз у раз виривалися з безладного шуму, мали примусити здригнутись від непогамовного страху навіть найзагартованіші душі.

Ковзанярі, що стояли на ногах, оплесками схвалили ініціативу, і невдовзі все те місиво тіл провалилось у яму,

віко закрилося. Шик, Аліса й Колен притьмом помолилися й закружляли на майданчику.

Колен обдивлявся Алісу. Хоч як дивно, а вона була зодягнена в білий джемпер і жовту спідницю. Черевички в неї жовто-білі, а ковзани — хокейні. Її ноги облягали димчасті шовкові панчохи і білі шкарпетки, закочені на халявки невисоких черевиків із білими шнурками, тричі обкрученими навколо гомілки. А ще дівчина мала яскраво-зелену косинку на шиї і біляві напрочуд буйні коси, що обрамляли обличчя густою хвилястою масою. На світ вона дивилася широкими синіми очима, а за її просторові межі правила пружна золотава шкіра. Руки й литки вона мала кругленькі, стан тонкий, а її груди випиналися так опукло, що поставали перед очима мов на світлині.

Колен став дивитися в інший бік, аби поновити душевну рівновагу. В цьому йому пощастило і, опустивши очі, він запитав у Шика, як той почувається після паштету з вуграми.

— Навіть не згадуй мені про нього, — відповів Шик. — Я рибалив у своєму крані цілісіньку ніч, хотів подивитись, може, й там є вугор. Але в мене траплялися самі струги.

— Ніколя і з них би зготував чудову страву! — запевнив Колен. — У вас, — додав він, звертаючись уже до Аліси, — навдивовижу обдарований дядько.

— Ним пишається вся наша родина, — мовила Аліса. — Моя мати досі побивається, що побралася з якимсь викладачем математики, тоді як її брат досяг у житті такого блискучого успіху.

— Ваш батько викладає математику?

— Так, він професор Колеж де Франс і член, здається, Академії або чогось такого, — казала далі Аліса. — У тридцять вісім років то така мізерія... Йому годилося б докласти більших зусиль. На щастя, є ще дядько Ніколя.

— А хіба він не мав прийти сюди сьогодні? — спитав Шик.

Від ясних Алісиних кіс розливалися ніжні пахощі і Колен трохи відступив.

— Гадаю, він трішки спізниться. Вранці в нього з'явилась нова ідея... От якби ви вдвох прийшли до мене обідати?.. Тоді б ми й побачили, що то.

— Чудово, — мовив Шик. — Але якщо ти гадаєш, ніби я прийму таку пропозицію, то в тебе дуже викривлені уявлення про світ. Тобі слід запросити когось четвертого, ще одну дівчину. Я не хочу, щоб Аліса йшла до тебе, ти її

спокусиш гармоніями свого піаноктейля, а мені це не вподоби.

— Ого! — запротестував Колен. — Послухайте, що він верзе!

Відповіді Колен не почув, бо довготелесий чолов'яга, що вже хвилин п'ять провадив демонстрацію швидкості, саме проскочив у нього між ногами, зігнувшись так, що носом мало не скородив кригу, і створений чолов'ягою повітряний вихор підняв Колена на кілька метрів. Колен ухопився за край галереї другого поверху, підтягнувся і зразу ж упав біля Шика й Аліси, незграбно навалившись на неї.

— Слід заборонити кататися так швидко, — промовив Колен і враз перехрестився, бо ковзаняр, уже на протилежному краї доріжки, наскочив на ресторанову стіну й прилип до неї: немов медуза з пап'є-маше, розчавлена жорстокою дитиною.

Прибиральники знов узялися до роботи, а один з них поставив на місці нещасного випадку крижаного хреста. Поки хрест танув, служник прокручував платівки лише з духовною музикою.

Потім усе повернулося в узвичаєні рямці. Шик, Аліса й Колен і далі кружляли по майданчику.

4

— А ось і Ніколя! — вигукнула Аліса.

— А онде Ізіда! — докинув Шик.

Ніколя показався біля контролера, а Ізіда була вже на доріжці. Ніколя пішов нагору, а дівчина ковзнула до Шика, Колена та Аліси.

— Добридень, Ізідо, — привітався Колен. — Познайомтеся, це Аліса. Алісо, це Ізіда. Ну а Шика ви знаєте.

Застискалися руки і Шик, тим скориставшись, повів Алісу вперед; Ізіда й Колен, не розчепивши рук, рушили слідом.

— Рада вас бачити, — проказала Ізіда.

Колен теж був радий її бачити. Вісімнадцятирічна Ізіда спромоглася завести собі каштанові коси, надягти білий джемпер і жовту спідницю, пов'язати на шию ядучу зелену косинку, взути білі черевички й начепити темні окуляри. Вона була гарненька. Але Колен надто добре знав її батьків.

— Наступного тижня в нас буде бенкет, — сказала Ізіда. — Адже в Дюпона день народження.

— Якого ще Дюпона?

— Мого пуделя. Отже, я запросила всіх своїх друзів. Ви прийдете? На четверту годину?

— Так, — відповів Колен. — Із великою радістю.

— Ваші друзі нехай теж приходять, — додала Ізіда.

— Шик та Аліса?

— Авжеж, вони дуже милі... Тож до наступної неділі!

— Хіба ви вже йдете? — здивувався Колен.

— Так, довго я ніколи не лишаюсь. До того ж, щоб ви знали, я тут з десятої години...

— Таж зараз лише одинадцята! — скрикнув Колен.

— Я була в барі! До побачення!

5

Колен квапливо йшов яскраво освітленими вулицями. Дув пекучий сухий вітерець, під ногами хрустіли й ламались тонкі тендітні крижинки.

Люди, хто як міг, ховали свої обличчя, піднімали коміри, кутались у нашийну хустку, затуляли носа муфтою, а один чоловік ужив для цієї мети навіть пташину клітку, пружинні дверцята якої вперлись йому в чоло.

«Завтра я піду до Знавкоженів», — думав Колен.

То були Ізідині батьки.

«Увечері я обідаю з Шиком...

Піду зараз додому, щоб приготуватися на завтра...»

Колен ступив широкий крок, щоб не стати на ската скраю тротуару, що видався йому небезпечним.

«Якщо я пройду двадцять кроків, ні на що не наступивши, — подумки мовив Колен, — то завтра в мене не вискочить прищ на носі...

Це пусте, — провадив він далі, — всією вагою наступивши на дев'ятого ската, — всі ті вигадки — чистісінька дурниця. Прища в мене й так не буде».

Колен нахилився, підбираючи блакитно-рожеву орхідею, що її мороз випхав з грунту. Від квітки війнуло пахощами Алісиних кіс.

«Завтра я побачу Алісу...»

Цієї думки годилось уникати. Аліса належала Шикові, і то з цілковитим правом.

«Завтра я напевне знайду собі якусь дівчину...»

Проте Коленові думки знову повернули до Аліси.

«Невже, зостаючись на самоті, вони й справді весь час розмовляють про Жана Соля Партра!..»

Але, мабуть, краще було взагалі не думати про те, що вони роблять на самоті.

«Скільки ж статей написав Жан Соль Партр за останній рік?»

Хай там як, а Колен до самого дому не встигне їх порахувати.

«Цікаво, що Ніколя приготує сьогодні на вечерю?

Я не знаю, що Ніколя, такий схожий на Алісу, приготує сьогодні на вечерю...»

Ніколя на одинадцять років старший за Алісу. Отож йому зараз двадцять дев'ять років. Як на куховара, він дуже обдарований. Він приготує фрикандо.

Колен підходив до своєї домівки.

«На кіосках квітникарів ніколи не буває залізних штаб. Ніхто не збирається красти квіти».

Цей факт видавався цілком зрозумілим. Колен зірвав жовтогарячо-сіру орхідею, її ніжний віночок, що вигравав різними барвами, зів'яв.

«У неї колір, як у моєї чорновусої мишки... Ось я і вдома».

Колен піднявся кам'яними сходами, застеленими довгим вовняним килимком. У замкову шпарину сріблястих дзеркальних дверей уставив золотого ключика.

«До мене, мої віддані слуги! Ваш пан повернувся!»

Колен скинув плаща на стілець і подався до Ніколя.

6

— Ніколя, сьогодні на вечерю ви готуєте фрикандо? — запитав Колен.

— Ох, — сполошився Ніколя, — адже пан не попередили мене. Я мав інші задуми.

— Нехай йому біс, на чортового батька ви завжди розмовляєте зі мною в третій особі?

— Якщо пан дозволить мені висловити свої міркування, я вважаю, що дрібка фамільярності припущенна тільки тоді, коли обидві сторони разом телят випасали, а в нашому випадку цього нема.

— Ніколя, ви вкрай зарозумілі, — мовив Колен.

— Пане, своїм становищем я пишаюсь, — відповів Ніколя, — і тут ви нічим не зможете мені дорікнути.

— Безперечно, — зітхнув Колен, — але я волів би, щоб відстань між нами зменшилась.

— Я ставлюся до пана зі щирою повагою і любов'ю, хоча й не виказую цього, — сказав Ніколя.

— Ніколя, ваші слова виповнюють мене гордістю і щастям, мої почуття не менш щирі. Отже, що ви готуєте на вечерю?

— Я й далі дотримуюсь традицій Гуффе і приготую сьогодні тропічного ковбасона в мускатному портвейні.

— І як воно робиться? — запитав Колен.

— Ось так: «Візьміть ковбасона та оббілуйте, і нехай він кричить донесхочу. Шкуру збережіть. Нашпигуйте ковбасона шматочками омарових ніжок, нашвидку засмажених у розтопленому маслі. Викладіть усе на кригу в невеличкому чавуні. Поставте на вогонь, а тим часом наріжте кружальцями солодке теляче м'ясо, зварене на повільному вогні. Коли ковбасон зашкварчить, притьмом заберіть його з плити й залийте хорошим портвейном. Помішайте страву платиновим шпателем. Змастіть формочку і заберіть її, щоб вона не іржавіла. Перед тим як накривати на стіл, приготуйте підливу з пакетика оксиду літія і склянки свіжого молока. Оздобте страву кружальцями солодкого м'яса, подавайте на стіл і чимдуж утікайте».

— Що ж, я просто приголомшений, — протяг Колен. — Гуффе — видатна людина. Скажіть мені, Ніколя, в мене завтра буде на носі прищ?

Ніколя поглянув на Коленову носяру і дав негативну відповідь.

— І, поки я ще тут, ви часом не знаєте, як танцюють навскосяк?

— Я опанував лише крутозвих Буасьєра і дригату, що півроку тому поширилась у Нейї, — проказав Ніколя, — а навскосяк я докладно не знаю, ознайомлений тільки з начатками.

— Як ви гадаєте, — запитав Колен, — можна осягти потрібну техніку за один сеанс?

— Як на мене, то так, — відповів Ніколя. — Загалом тут нема нічого складного. Слід тільки уникати грубих похибок і не порушувати стилю. Одна з таких вад полягає в тому, що навскосяк танцюють у ритмі буги-вуги.

— Це груба похибка?

— Ні, це порушення стилю.

Ніколя поставив на стіл грейпфрут, що його оббирав під час розмови, і сполоснув руки чистою водою.

— Ви поспішаєте? — запитав Колен.

— Аж ніяк, пане, — відповів Ніколя, — моя кухня вже працює.

— Отже, я був би вам дуже зобов'язаний, якби ви допомогли мені опанувати ці начатки навскосяка, — сказав Колен. — Ходімо до вітальні, я зараз поставлю платівку.

— Я б порадив панові темп, що створює певну атмосферу, щось подібне до «Хлої» в аранжуванні Дюка Еллінгтона або «Концерту для Джонні Ходжеса», — запропонував Ніколя. — Це те, що потойбіч Атлантики називають moody або sultry tune.

7

— Принцип навскосяка, що з ним пан, безперечно, знайомий, — почав Ніколя, — полягає у створенні інтерференції з допомогою двох живих джерел надзвичайно синхронного коливального руху.

— Я й не знав, — здивувався Колен, — що навчання танцеві пов'язане з такими складними елементами фізики.

— У даному випадку танцівник і танцівниця перебувають на досить малій відстані одне від одного і надають усьому своєму тілу коливального руху, що відповідає ритмові музики.

— Як? — спитав, занепокоївшись, Колен.

— Отож цей рух, — провадив далі Ніколя, — випромінює систему статичних хвиль, що становлять, як і в акустиці, вузли та пучності, які немалою мірою допомагають створити атмосферу в танцювальній залі.

— Атож... — пробурмотів Колен.

— Професіоналам навскосяка, — пояснював далі Ніколя, — інколи щастить утворити джерела додаткових хвиль, надавши синхронного коливання окремим членам свого тіла — кожному зокрема. Я, проте, на цьому не наполягаю і зараз спробую показати панові, як слід танцювати.

Колен вибрав «Хлою» — адже саме її радив Ніколя, — і поставив платівку на диск програвача. Обережно поклав кінчик голки на дно першої борозенки і став дивитись, як заколивався Ніколя.

8

— Пан скоро затанцює! — вигукнув Ніколя. — Ну, ще одне зусилля!

— Але чому, — запитав Колен, обливаючись потом, — вибрано таку повільну мелодію? Адже так набагато важче.

— На те є своя причина, — відповів Ніколя. — Загалом танцівник і танцівниця перебувають на невеликій відстані одне від одного. Якщо музика повільна, коливальний рух можна відрегулювати так, що фіксоване джерело коливань опиниться на рівні пупа обох партнерів: у такому разі рухатимуться голова і ноги. Це результат, якого треба прагнути. На превеликий жаль, іноді стається так, що несумлінні виконавці починають танцювати навскосяк у негритянській манері — в дуже швидкому темпі.

— Тобто? — спитав Колен.

— Тобто коли одне рухоме джерело в ногах, а друге в голові, утворюється, на жаль, проміжний рухомий центр на рівні крижів, а за фіксовані точки, чи то псевдосуглоби, правлять грудна кістка й коліна.

— Зрозумів, — мовив Колен, почервонівши.

— Коли танцюють буги, — закінчив Ніколя, — то, якщо бути відвертим, що нав'язливіша мелодія, то непристойніший ефект.

Колен замислився, а потім запитав:

— Ніколя, де це ви навчилися танцювати навскосяк?

— Мене навчила моя небога, — відповів Ніколя. — Я вибудував чітку теорію навскосяка під час розмов із своїм швагром. Він академік, пан, безперечно, про це знає, і йому було зовсім неважко зрозуміти метод. Він навіть сказав мені, що сам застосовував його на практиці дев'ятнадцять років тому...

— Вашій небозі вісімнадцять років? — перебив Колен.

— І три місяці, — поправив Ніколя. — Якщо я вже не потрібен панові, я піду подивлюсь, як готується страва.

— Ідіть, Ніколя, й дуже дякую, — відказав Колен, знімаючи платівку, що вже зупинилася.

9

«Я вдягну бежевий костюм і блакитну сорочку, червоно-бежеву краватку, простібані замшеві черевики і червоно-бежеві шкарпетки.

Спершу я обмиюсь, поголюсь і огляну себе.

Зараз піду на кухню до Ніколя й запитаю...»

— Ніколя, може, потанцюєте зі мною?

— Ох, — зойкнув Ніколя, — якщо пан наполягатиме, я, звісно, потанцюю, якщо ж ні, я буду щасливий мати змогу залагодити кілька пильних справ, із якими вже годі зволікати далі.

— Ніколя, чи не буде нескромно поцікавитись, які саме?

— Я, — відповів Ніколя, — голова філософського гуртка челяді нашої округи, через те й змушений виявляти на зборах велику посидющість.

— Я не зважуюсь, Ніколя, запитати у вас про тему ваших сьогоднішніх зборів...

— Ітиметься про ангажованість, тобто зобов'язання. Проведено паралель між ангажованістю згідно з теоріями Жана Соля Партра, добровільним вступом на службу до колоніальних військ або ж надстроковою службою в них і наймом так званої прислуги, що її за певну платню заангажовують окремі особи.

— Ось що зацікавило б Шика! — схопився Колен.

— На превеликий жаль, — урвав його радість Ніколя, — наш гурток дуже закритий. Пана Шика туди допустити не можуть. Гурток відкритий тільки для челяді.

— Ніколя, — запитав Колен, — а чому ви завжди вживаєте збірного іменника?

— Пан, безперечно, зауважить, — сказав Ніколя, — що «служник» — слово цілком нейтральне, а слово «служниця» набирає певного непристойного звучання.

— Маєте слушність, Ніколя. Як ви гадаєте, я зустріну сьогодні душу-посестру?.. Мені б хотілося натрапити на душу такого типу, як у вашої небоги...

— Панові не годиться думати про мою небогу, — зауважив Ніколя, — оскільки нещодавні події показали, що добродій Шик першим зробив свій вибір.

— Але, Ніколя, — зітхнув Колен, — мені так хочеться закохатись...

З носика чайника вихопилась струминка пари, і Ніколя пішов відчиняти двері. Консьєрж подав йому два листи.

— Що, листоноша був? — запитав Колен.

— Перепрошую, пане, — мовив Ніколя, — але обидва листи мені. Пан чекає новин?

— Я хотів би, щоб мені написала якась дівчина, — відповів Колен. — Я б її дуже кохав.

— Зараз якраз опівдні, — зауважив Ніколя, — і пан, може, поснідає? Є посічений бичачий хвіст і чашка запашного пуншу, а також грінки з анчоусами.

— Ніколя, чому Шик відмовляється прийти до мене на обід разом із вашою небогою, якщо я не запрошу четвертого учасника — якусь дівчину?

— Нехай пан мені вибачать, — проказав Ніколя, — але я б учинив так само. Адже пан вочевидь дуже привабливі.

— Ніколя, — мовив Колен, — якщо цього вечора я не закохаюся по-справжньому, то... то збиратиму твори герцогині де Бувоар, щоб дошкулити своєму приятелеві Шикові.

10

«Я хотів би закохатися, — казав собі подумки Колен. — Ти хотів би закохатися. Він хотів би idem (закохатися). Ми, ви хотіли б також. Вони так само хотіли б закохатися...»

Колен зав'язував краватку перед дзеркалом у ванній кімнаті.

«Залишилось одягти курточку і пальто, нашийну хустку, рукавичку праву і рукавичку ліву. І ніякого капелюха, аби не зім'яти зачіски».

— А ти що тут робиш?

Колен звертався до сірої чорновусої мишки, що вочевидь залізла куди не слід і стояла в склянці з зубною щіточкою, зіпершись на її край і нібито замислившись.

— Припустімо, — сказав Колен, сідаючи при цьому на край ванни (емалевої, жовтої, прямокутної), щоб бути ближче до мишки, — що я побачу в Знавкоженів свого давнього приятеля Шоза...

Мишка кивнула головою.

— Припустімо, — а чом би й ні? — що в нього є куховарка. Вона була б одягнена в білий джемпер, жовту спідницю і звалася б Ал... Онесім...

Мишка схрестила лапки й начебто здивувалася.

— Це ім'я й справді не дуже гарне, — пояснював Колен, — але ж і ти — мишка і маєш вуса. Отож?

Колен підвівся.

— Уже третя година. Бачиш, я через тебе згаяв час. Шик і... Шик, певне, буде там зарані.

Колен облизав палець і підніс його над головою, майже зразу опустивши вниз. Бо вгорі пекло, ніби в печі.

«Повітря виповнене коханням, — виснував він. — Через те й так гаряче.

Я підводжусь, ти підводишся, він підводиться, ми, ви, вони підводимось, підводитесь, підводяться. Ти вже хочеш вилізти?»

Мишка довела, що нікого не потребує, самостійно вилізши із склянки й відгризши собі шматочок мила у формі льодяника.

— Тільки не позамащуй ним усього, — попередив Колен. — Ну ти й ненажера!

Колен вийшов із ванни, ступив до кімнати, надяг курточку.

«Ніколя, мабуть, пішов. Він, напевне, знає дивовижних дівчат... Кажуть, ніби отейські дівчата йдуть до філософів у служниці і виконують усю чорну роботу».

Колен вийшов і причинив двері.

«Підкладка правого рукава трохи надірвалась. У мене більше нема ізоляційної стрічки... Не біда, цвях заб'ю...»

Двері за Коленом захряснулись так, мов хто ляснув долонею по голій сідниці, і від цього звуку він здригнувся.

«Треба думати про щось інше. Припустімо, я на сходах зламаю собі карк...»

Ясно-бузковий сходовий килимок був вичовганий лише на кожній третій сходинці, бо Колен і справді спускався вистрибом через дві сходинки. Раптом він зашпортнувся за нікельований стрижень, що тримав доріжку, і насилу встиг ухопитися за поручня.

«Це навчить мене не плескати дурниць. Чудово. Я, ти, він — дурень!»

У спині щось боліло. Дійшовши до низу, Колен з'ясував причину і витяг з-за коміра пальта той клятий стрижень.

Двері на вулицю зачинились за ним із звуком, що скидався на поцілунок в оголене плече...

«Що можна побачити на цій вулиці?»

Передусім Колен побачив двох землекопів, що грались у класики. Коли стрибав огрядніший з двох гравців, його черево мов плигало в протилежний бік. За невелике било в них правило червоне пофарбоване розп'яття, якому бракувало Христа.

Колен проминув гравців.

Праворуч і ліворуч здіймалися гарні споруди з лампачів, відкриті фрамуги нависали неначе ножі гільйотин. З одного вікна вихилялася жінка. Колен послав їй поцілунок, а вона струсила йому на голову чорно-сріблястий мольтоновий килимок: він лежав перед ліжком і його страшенно не любив її чоловік.

Жорстоку непривітність великих кам'яниць трохи звеселяли крамниці. Коленову увагу привернула вітрина з причандаллям для факірського ремесла. Колен зауважив,

що проти минулого тижня зросла ціна на салатне скло і цвяхи для набивання матраців.

Назустріч Коленові трапився собака, а потім іще дві людини. Холод прикував людей до домівок. Ті, кому пощастило вихопитись з обіймів холоду, залишали в його лабетах клапті одягу і помирали від ангіни.

Поліцай на перехресті закутав голову в просторий плащ. Він скидався на велику чорну парасольку. Аби зігрітися, подавальники з кав'ярні танцювали довкола нього.

Двоє закоханих цілувались у підворітті.

«Я не хочу їх бачити. Я не хочу, не хочу їх бачити... Які вони нестерпні...»

Колен перейшов на другий бік вулиці. Двоє закоханих цілувались у підворітті.

Колен заплющив очі й побіг...

Дуже швидко він їх розплющив, бо бачив під повіками табунці дівчат і через них збивався з дороги. Тепер перед ним була лиш одна дівчина. Вона йшла в той-таки бік, що й він. Видніли її гарненькі литки в білих смушкових чобітках, манто з добротної харцизової шкури й хутряна шапочка. З-під шапочки визирали руді коси. Манто робило дівчину ширшою в плечах і метлялося круг неї.

«Треба її перегнати. Я хочу побачити, яка вона з лиця...»

Колен перегнав її і заплакав. Жінка мала принаймні п'ятдесят дев'ять років. Колен сів на край хідника й затужив іще дужче. Це дало йому велику полегшу, сльози з дрібним тріскотом замерзали й розбивалися об гладенький граніт хідника.

Хвилин за п'ять Колен зауважив, що сидить навпроти будинку Ізіди Знавкожен. Повз нього шурхнуло двійко дівчат і зайшло до вестибюлю кам'яниці. Серце Колена переповнилось, позбулося туги, підвело його з землі і він слідкома за дівчатами ступив до будинку.

11

Уже на другому поверсі чувся невиразний гомін товариства, що зібралося в Ізідиних батьків. Сходи тричі оберталися навколо власної вісі й посилювали звуки в сходовій клітці,немов лопаті в циліндричному резонаторі віброфона. Колен піднімався, мало не стромляючи носа під п'яти обох дівчат. То були гарненькі п'яточки з нейлонової плоті, туфлики з тонкої шкіри на високих підборах і граційні щиколотки. Вище довгими гусенями повзли ледь помор-

щені панчішні шви, виразно проступали ямочки під колінами. Колен зупинився і пропустив дві сходинки, потім рушив. Тепер він уже бачив верхній грубший край панчіх тієї дівчини, що ліворуч, підв'язки й притінену білість стегон. Складчаста спідниця другої дівчини на таку розвагу не дозволяла, проте під бобровим манто її сідниці випиналися крутіше, ніж сідниці першої дівчини, і формували раз у раз бентежну западину. Колен задля пристойності став дивитися тільки на ноги й побачив, що вони зупинилися на третьому поверсі.

Колен увійшов за дівчатами, шо їм уже відчиняла двері покоївка.

— Добридень, Колене, — привіталась Ізіда. — Як ся маєте?

Колен притяг дівчину до себе й поцілував її в коси — і які ж запашні!

— Та це ж не мій день народження! — запротестувала Ізіда. — Сьогодні Дюпонове свято!

— Де той Дюпон? Зараз я його привітаю!

— Сталася прикрість, — промовила Ізіда. — Сьогодні вранці його повели до перукаря, аби хоч трохи причепурити. Потім його скупали і все таке інше, але о другій годині прибігло троє його приятелів з гидкою старомодною торбинкою кісток і забрали його. Ну а тепер уявіть, у якому стані він повернеться!

— Зрештою, це його день народження, — зауважив Колен.

Крізь проріз подвійних дверей Колен бачив дівчат і хлопців. Кілька пар танцювало. Проте більшість молоді поставала парами однієї статі, позакладала руки за спину і непевно обмінювалась сумнівними враженнями.

— Скидайте ж пальто, — проказала Ізіда. — Ходімо я поведу вас до чоловічого гардеробу.

Колен пішов за Ізідою, зустрівши по дорозі двох дівчат, що, клацаючи сумочками й пуделками на пудру, виходили з Ізідиної кімнати, оберненої на жіночий гардероб. Зі стелі звисали залізні гаки, позичені в різника, а щоб було веселіше, Ізіда позичила також дві оббіловані баранячі голови, що всміхалися по краях ряду.

Чоловічий гардероб, улаштований у кабінеті Ізідиного батька, мав за прикмету скасування меблів. Одяганку скидали просто на підлогу й на цьому процедура закінчувалась. Колен учинив те саме і загаявся перед дзеркалом.

— Ну ж ходімо, — підганяла Ізіда. — Я познайомлю вас із чарівними дівчатками.

— У вас сьогодні дуже зваблива сукня, — проказав Колен, узявши Ізіду за зап'ястки і притягши до себе.

То була коротенька проста вовняна сукня барви зеленого мигдалю з великими позолоченими керамічними гудзиками і наспинною вставкою — решіткою мов з кутого заліза.

— Тож вам сукня сподобалась! — згукнула Ізіда.

— Вона дуже зваблива, — повторив Колен. — А коли туди руку просунути, там ніхто не вкусить?

— На це не сподівайтеся, — відказала Ізіда, вивільнившись. Тоді взяла Колена за руку й повела до центру впрівання. Вони натикалися на нових прибульців загостреної статі, ковзнули в коридор і потрапили до загального гурту через двері їдальні.

— Слухай! — похопився Колен. — Аліса і Шик уже тут?

— Так, — кивнула Ізіда. — Ходімо, я вас познайомлю...

З пересічною дівчиною цілком варто було знайомитись. Вирізнялася, проте, дівчина у вовняній сукні барви зеленого мигдалю з великими позолоченими керамічними гудзиками, на спині в неї виднілa вставка своєрідної форми.

— Познайомте мене насамперед із цією, — попросив Колен.

Ізіда струснула Колена, аби він угамувався:

— Може, вже годі дурниць?

Колен тим часом накинув оком уже на іншу і смикнув свого проводиря за руку.

— Це Колен, — сказала Ізіда. — Колене, знайомтеся, це Хлоя.

Колен проковтнув слину. Йому дерло в горлі, немов він наївся перепечених пиріжків.

— Добридень, — сказала Хлоя.

— Добр... А вас уже аранжував Дюк Еллінгтон? — запитав Колен і мерщій утік, бо в нього з'явилась переконаність, ніби він бовкнув дурницю.

Шик зловив Колена за полу курточки.

— Куди це ти так поспішаєш? Ти що, вже тікаєш звідси? Подивись!..

Шик витяг із кишені невелику книжечку в червоній сап'яновій палітурці.

— Це перше видання Партрових «Парадоксів блювотини».

— Ти його все-таки знайшов? — запитав Колен. Тоді згадав, що тікає, і втік.

Дорогу йому заступила Аліса.

— Отже, ви тікаєте, не потанцювавши зі мною жодного разу? — запитала вона.

— Перепрошую, — мовив Колен, — я повівся мов йолоп і мені соромно залишатись.

— А проте, коли на вас так дивляться, ви просто змушені скоритися...

— Алісо, — застогнав Колен, обійнявши дівчину і потершись щокою об Алісині коси.

— Що, мій друже?

— А нехай йому грець! Чортова оказія! Нехай йому біс! Бачите он ту дівчину?

— Хлою?

— Ви знаєте її? — запитав Колен. — Я бовкнув їй дурницю і через те й утікаю.

Він не додав, що у нього в грудях немов грає німецький військовий оркестр, з усіх звуків якого долинає тільки гупання великого барабана.

— Правда ж, вона гарненька? — запитала Аліса.

У Хлої були червоні вуста, брунатні коси, щасливе обличчя, а її одяг не мав ніякого значення.

— Я ніколи не наважуся! — зітхав Колен. А потім залишив Алісу й пішов запрошувати Хлою. Дівчина глянула на нього, засміялась і поклала йому на плече праву руку. Колен відчув на шиї її холодні пальці. Він зменшив відстань між своїм і Хлоїним тілом з допомогою скорочення правого двоголового м'яза плеча, сигнал надійшов від мозку вздовж пари розважливо вибраних черепних нервів.

Хлоя знову подивилась на Колена. Очі в неї були сині. Вона струснула головою, відкидаючи назад лискучі кручені коси, і рішуче й твердо притулилася скронею до Коленової щоки.

Навколо залягла густа тиша, все інше — і товариство, і світ — стало безвартісним.

Але, як і слід сподіватися, платівка зупинилася. Тільки тоді Колен повернувся до справжньої реальності й помітив, що стеля має просвіти, крізь які зазирають пожильці з верхнього поверху, що підніжжя стін укриває густа облямівка болотних півників, що з отворів, просвердлених тут і там, вириваються струмені барвистого газу і що його приятелька Ізіда стоїть перед ним і пропонує йому тістечка на герцинському тарелі.

— Дякую, Ізідо, — відмовилась Хлоя, струснувши кучерями.

— Дякую, Ізідо, — мовив Колен, беручи невеличкий еклер, що мав два балкони і еркер.

— Ви даремно не взяли, — сказав він Хлої. — Вони дуже смачні.

І одразу ж закашлявся, бо, на лихо, наколовся на їжакову голку, запечену в тістечку.

Хлоя розсміялася, показавши гарненькі зубки.

— Що сталося?

Колен був змушений покинути її і відступити вбік, щоб уволю накашлятись; зрештою йому стало легше. Надійшла Хлоя з двома келишками.

— Випийте, — запропонувала вона, — це вас покріпить.

— Дякую, — зворушився Колен. — Це шампанське?

— Це суміш.

Колен ковтнув чималеньку порцію й захлинувся. Хлоя аж нетямилася з реготу. До них підійшли Шик і Аліса.

— Що з ним сталося? — поцікавився Шик.

— Він не вміє пити!

Аліса поплескала Колена по спині, і здалося, немов залунав балійський гонг. Усі враз припинили танцювати й пішли до столу.

— От і чудово, — мовив Шик. — Нарешті ніхто не заважатиме. А що, як поставити гарну платівку? — підморгнув він Коленові.

— Може, станцюємо навскосяк, — запропонувала Аліса.

Шик став порпатись у купі платівок біля програвача.

— Шику, танцюй зі мною, — сказала йому Аліса.

— Ось зараз, тільки платівку поставлю.

То було буги-вуги.

Хлоя чекала.

— Невже ви зараз затанцюєте навскосяк? — вражено запитав Колен.

— Чом би й ні? — здивувався Шик.

— Не зважайте на них, — сказав Колен Хлої і, легенько нахиливши голову, поцілував її між вушком і плечем. Дівчина здригнулась, проте голову не відсмикнула. Колен тим паче не відводив уст.

Натомість Аліса й Шик чудово витанцьовували навскосяк у негритянському стилі.

Платівка крутилась дуже швидко. Аліса вивільнилась і почала шукати, що ставити далі. Шик повалився на диван. Виявилось, що перед ним стоять Колен і Хлоя. Шик схопив їх за ноги і вони впали біля нього.

— Ну що, голуб'ята, — спитав Шик, — усе гаразд?

Колен сів, а Хлоя затишно вмостилась біля нього.

— Правда, ця дівчина дуже мила? — заговорив знову Шик.

Хлоя всміхнулася. Колен промовчав, але обняв Хлою за плечі і знічев'я став гратися першим гудзиком її сукні, що розстібалася спереду.

Підійшла Аліса.

— Шику, посунься, я хочу сісти між Коленом і тобою.

Аліса дуже вдало вибрала платівку. То була «Хлоя» в аранжуванні Дюка Еллінгтона. Колен покусував Хлоїні коси біла вушка й бурмотів:

— Це стеменно ви.

Перш ніж Хлоя встигла відповісти, всі знову пустилися в танець, урешті усвідомивши, що сідати до столу ще рано.

— Ох, — застогнала Хлоя, — який жаль!

12

— Ти з нею ще зустрінешся? — спитав Шик.

Друзі сиділи перед останнім витвором Ніколя — гарбузом із горіхами.

— Не знаю, — вагався Колен. — Я не знаю, що діяти. Адже, гадаю, ти знаєш, вона дуже добре вихована. Тоді в Ізіди вона випила так багато шампанського...

— Це їй вельми пасувало, — мовив Шик. — Вона дуже мила. Тільки не кривися отак! Ти лишень подумай про те, що я сьогодні знайшов видання Партрової «Проблеми вибору перед нудотою» на рулоні немережаного туалетного паперу...

— А де ти береш такі гроші? — запитав Колен.

Шик спохмурнів.

— Це мені обійшлося дуже дорого, але я вже не можу не купувати. Партр потрібен мені. Адже я збирач. Мені потрібне все, що він пише.

— Але ж він пише без упину, — зауважив Колен. — Партр щотижня публікує принаймні п'ять статей...

— Я це знаю, — буркнув Шик.

Колен наклав йому на тарілку нову порцію гарбуза.

— А як мені побачити Хлою? — спитав він.

Шик подививсь на нього і всміхнувся.

— Таки справді, — погодився він. — Я тобі лише набридаю своїми розповідями про Жана Соля Партра. Звичайно ж, я допоможу тобі. Що мені робити?

— Це жахливо, — бідкався Колен. — Я водночас і в розпачі, і страшенно щасливий. Адже як добре, коли є бажання, пов'язані з такими почуттями.

— Я хотів би, — провадив він далі, — лежати на припаленій сонцем траві, коли яскраве проміння висушило землю і трава пожовкла, немов солома, в траві тлуми всіляких кузьок, де-не-де сухий мох. Лежати долічерева й дивитись. І нехай там буде старезний мур і покручені дрібнолисті дерева. Це було б великим щастям.

— Плюс Хлоя, — додав Шик.

— Авжеж, звичайно, і Хлоя, — погодився Колен. — Не так вона сама, як ідея Хлої.

З хвилину друзі помовчали. Цим і скористаласа карафа, видавши кришталевий звук, що відбився від стін кімнати.

— Випий трохи сотерну, — запропонував Колен.

— Так, дякую, — відказав Шик.

Ніколя приніс наступну страву — ананасові скибки в помаранчевому кремі.

— Дякую, Ніколя, — мовив Колен. — Як ви гадаєте, що мені зробити, аби знову побачитись із дівчиною, в яку я закоханий.

— Ох, пане, — збентежився Ніколя, — таке й справді трапляється, але я мушу признатися, що зі мною цього не траплялося ніколи...

— Очевидячки, — мовив Шик. — Ви збудовані наче Джонні Вайсмюллер. Але така статура — це виняток.

— Дякую панові за оцінку, що зворушила мене до самого серця, — сказав Ніколя. — Я раджу панові, — провадив він далі, звертаючись до Колена, — спробувати через особу, в якої пан зустрівся з людиною, що її, як на нього, йому тепер бракує, дістати певну інформацію про звички і знайомства тієї людини.

— Попри велику складність ваших зворотів, — сказав Колен, — я гадаю, Ніколя, що тут і справді є тільки одна можливість. Але ж ви знаєте, що закоханий обертається на дурня. Ось чому я й не казав Шикові, що давно вже думаю про це саме.

Ніколя подався на кухню.

— Цей хлопець неоціненний, — похвалив Ніколя Колен.

— Атож, — погодився Шик, — у куховарстві він тямить.

Друзі випили ще сотерну. Повернувся Ніколя, несучи чималенький торт.

— Це додатковий десерт, — пояснив він.

Колен узяв ножа й зупинився, не зважившись розтинати незайману поверхню:

— Він дуже гарний. Слід трохи зачекати.

— Чекання, — проголосив Шик, — то прелюдія в мінорних тонах.

— Що тебе напоумило це сказати? — запитав Колен. Потім узяв Шиків келих і наповнив його золотавим вином, густим і рухливим, мов важкий ефір.

— Не знаю, — признався Шик. — Ця думка несподівана.

— Покуштуй його, — припросив Колен.

Друзі разом спорожнили келишки.

— Щось неймовірне! — вигукнув Шик, а його очі спалахнули миготливими червоними вогниками. Колен схопився руками за груди.

— Нема нічого кращого, — говорив Колен. — Воно не схоже на жодну відому марку.

— Це не має ніякої ваги, — заперечив Шик. — Ти тим паче ні на кого не схожий.

— Я певен, — почав Колен, — що коли випити достатню кількість цього вина, Хлоя зразу прийде.

— Це ще не доведене! — кинув Шик.

— Ти мене провокуєш! — гукнув Колен, простягаючи келих.

Шик наповнив обидва келихи.

— Зачекай! — мовив Колен. Він загасив плафон і невеличку лампу, що освітлювала стіл. Тільки в кутку світився зелений вогник лампадки біля шотландської ікони, що перед нею Колен звичайно поринав у медитації.

— Ох! — зойкнув Шик.

У кришталевому келишку вино засвітилося мінливим фосфоричним блиском, немов породженим міріадами світляних різнобарвних цяток.

— Пий! — наказав Колен.

Друзі випили. Тепер засвітились і їхні вуста. Колен знову запалив світло. Він, здається, вагався, сідати йому чи ні.

— Одна пляшка — ще не пиятика, — виснував він. — Гадаю, її можна допити.

— А що, як розрізати торт? — запропонував Шик.

Колен схопив срібного ножа і став вимальовувати спіраль на гладенькій тортовій білості. Раптом він зупинився і здивовано поглянув на свій витвір.

— Зараз я спробую одну річ, — сказав Колен. Він узяв листок падуба з букета на столі, другою рукою схопив торт.

Миттю крутнувши його на кінчику пальця, вставив у спіраль гострий листочок падуба. — А тепер слухай!

Шик слухав. То була «Хлоя» в аранжуванні Дюка Еллінгтона.

Шик подивився на Колена: той побілів мов крейда. Шик забрав ножа з Коленових рук і рішуче вгородив його в торт. Торт розпався на дві половини, а всередині лежали нова Партрова стаття для Шика і записка про побачення з Хлоєю для Колена.

13

Колен, стоячи на розі майдану, чекав Хлою. Майдан був круглий, на ньому стояла церква, ходили голуби, журився сквер, сумували лави, а по шосе сновигали машини й автобуси. Сонце теж чекало на Хлою, але могло розважатися: створювало затінок, в закутках сприяло проростанню дикої квасольки, розчиняло віконниці і присоромлювало ліхтар, що його не вимикнув несумлінний електрик.

Колен торсав краї рукавичок і готував свою першу фразу. Фраза змінювалась дедалі швидше, бо час побачення наближався. Він не знав, як йому повестися з Хлоєю. Може, запросити її до чайного салону, але ж тамтешня атмосфера здебільшого вкрай гнітюча, ненажерливі сорокарічні дами наминають по сім тістечок з кремом і відставляють мізинця, Коленові те не до вподоби. Ненажерливість він прощав лише чоловікам, саме в них вона набуває свого сенсу, водночас не позбавляючи їх природної гідності. І не в кіно, на це вона не погодиться. Не на депутатодром, цього вона не любить. Не на телячі перегони, вона злякається. Не в шпиталь Людовіка Святого, туди не пустять. І не в Луврський музей, там за ассірійськими херувимами причаїлися сатири. І не на вокзал Сен-Лазар, там самі багажні візки і жодного потяга.

— Добридень!

Хлоя прийшла ззаду. Колен став швиденько стягати рукавичку, заплутався, смикнув, щосили вдарив себе кулаком по носі, зойкнув і потис дівчині руку. Хлоя сміялася:

— Ви, здається, неабияк збентежені!

Хлоя була вдягнена в довгошерсте хутряне манто такої ж барви, як і її коси, шапочку — теж хутряну — і невеличкі короткі чобітки з хутряною оторочкою.

— Дайте мені руку, — сказала вона, беручи Колена за руку. — Бачу, ви сьогодні трохи скуті!

— Минулого разу в мене виходило краще, — признався Колен.

Хлоя й далі сміялась, а подивившись на Колена, аж зайшлася реготом.

— Ви глузуєте з мене, — жалібно проказав Колен. — Серця у вас нема.

— Ви хоч утішені, побачивши мене? — запитала Хлоя.

— О так!

Вони пішли, повернувши на перший хідник, що простелився перед ними. З неба спустилася невелика рожева хмарка й підпливла до них.

— І я піду з вами! — запропонувала вона.

— Іди, — відповів Колен.

І хмарка огорнула їх. Усередині стало тепло, запахло цукром і цинамоном.

— Нас більше не бачать! — зрадів Колен. — Зате ми їх бачимо.

— Хмарка прозора, — зауважила Хлоя. — Отож стережіться.

— Це пусте, з нею все одно набагато затишніше, — заперечив Колен. — Чого ви хочете?

— Просто пройтися. Це вас не обтяжить?

— Тоді розкажіть мені що-небудь...

— Я майже нічого не знаю, — відказала Хлоя. — Можна ж і вітрини роздивлятися. Погляньте ось на цю. Вона дужа цікава.

У вітрині на пружинному матраці лежала гарненька жіночка. Її груди були оголені і якийсь пристрій щіткою з довгим тонким білим шовковим волосом гладив їх знизу вгору. На плакатику було написано: «Бережіть взуття з допомогою антипода превелебного Карла».

— Непогана ідея, — похвалила Хлоя.

— Таж від цього жодної вигоди! — запалився Колен. — Адже рукою набагато приємніше.

Хлоя зашарілася.

— Не кажіть так. Я не люблю, коли хлопці говорять при дівчатах такі непристойності.

— Я у відчаї, — знітився Колен, — я геть не хотів...

На його обличчі проступив такий відчай, що Хлоя всміхнулася й кілька разів шарпнула його, аби показати, що не сердиться.

У другій вітрині дебелий чолов'яга в різницькому фартусі перерізав горлянки маленьким дітям. То була вітрина пропаганди на користь добродійних товариств.

— Ось де гроші діваються, — заговорив Колен. — Спробуй прибери це кожного вечора — мабуть, страшенно дорого.

— Вони несправжні! — стривожилася Хлоя.

— Хто його зна, — стенув плечима Колен. — У дитячих притулках цих дітей однаково, що сміття.

— Мені це не подобається, — скривилася Хлоя. — Ходімо, далі вже ніби немає таких вітрин пропаганди. Гадаю, це аж ніяк не свідчення поступу.

— Дарма, — заспокоював Колен. — Воно діє тільки на тих, хто вірить у такі дурниці.

— А це? — запитала Хлоя.

У вітрині на обтягнених гумою колесах височіло черево, досить кругле і сите. На оголошенні можна було прочитати: «І на вашому не буде зморщок, якщо ви розгладите його електричною праскою».

— Я впізнаю це черево! — закричав Колен. — Це черево Сержа, мого колишнього куховара. З якої речі воно залізло аж сюди?

— То все пусте, — втрутилася Хлоя. — Хіба череву дорікають? Адже воно он яке велике...

— А він же так смачно готував!

— Ходімо далі, — попросила Хлоя. — Я вже не хочу розглядати вітрини, мені надокучило.

— Що ж тут придумати? — замислився Колен. — Може, поп'ємо десь чаю?

— Ет! Ще не пора. До того ж чай я не дуже люблю.

Колен зітхнув із таким полегшенням, що затріщали шлейки.

— Що це хруснуло?

— Я став на суху гілку, — пояснив, червоніючи Колен.

— А що, як пройтися до Булонського лісу? — запропонувала Хлоя.

Колен у захваті милувався нею.

— Чудова ідея. Там не буде нікого.

Хлоя зашарілася.

— Я не тому сказала. Зрештою, — додала вона, аби помститись, — ми ходитимемо тільки головними алеями, бо інакше ноги собі промочимо.

Колен легенько притис Хлоїну руку, що її весь час відчував біля свого тіла.

— Ходімо через підземний перехід, — запропонував він.

Перехід з обох боків обгороджували ряди величезних кліток, у які опоряджувачі міста садовили змінних голубів

для парків і пам'ятників. А ще були там розсадники для горобців та горобеняче цвірінькання. Люди в перехід опускалися не дуже часто, бо крила незліченного птаства збивали потужний струмінь повітря, що ніс дрібне біле і сизе пір'я.

— Вони хоч колись та не махають крилами? — запитала Хлоя, глибше насуваючи шапку, аби її не зірвало вітром.

— Це не одні й ті ж, вони міняються, — пояснив Колен, воюючи з полами пальта.

— Давай швидше минемо голубів, горобці здіймають менший вітер, — горнулася Хлоя до Колена.

Вони заквапились і невдовзі вийшли з небезпечної зони. Проте хмарка їх не супроводила. Вона рушила навпрошки і вже чекала на них біля другого виходу.

14

Темно-зелена лава видавалася трохи вологою. Хай там що, цією алеєю ходили не дуже часто, тож закохані почувалися затишно.

— Ви не змерзли? — запитав Колен.

— Ні, хмаринка не дає, — відповіла Хлоя. — Проте... я однаково присунуся до вас.

— Ох! — зойкнув Колен, почервонівши. Він збентежився і зніяковів. Обійняв Хлою за стан, її шапочка зсунулась і біля Коленових уст опинилась хвиля лискучого волосся.

— Мені так добре з вами, — проказав Колен.

Хлоя не казала нічого, її віддих ставав дедалі швидший і непомітно ближчав. Колен говорив їй майже на вухо.

— Ви не знудились? — поцікавився він.

Хлоя похитала головою, що ні, і Колен, скориставшись моментом, нахилився до неї ще ближче.

— Я, — говорив він їй у саме вухо, і цієї миті, немов випадково, Хлоя повернула голову й Колен поцілував її в губи. Поцілунок був не дуже довгий, зате потім вони надолужили. Колен ткнувся обличчям у Хлоїні коси і вони довго сиділи, не мовлячи й слова.

15

— Алісо, як добре, що ви прийшли, — зрадів Колен. — Проте з дівчат будете тільки ви.

— Дарма, — мовила Аліса, — Шик не заперечує.

Шик потвердив. Та якщо по щирості, Алісин голос був не дуже веселий.

— Хлої зараз нема в Парижі, — розповідав Колен. — Вона на три тижні поїхала з батьками на південь.

— Ох, — поспівчував Шик, — ти, певне, дуже нещасний.

— Та я ще ніколи не був такий щасливий, як тепер, — закричав Колен. — Я хочу оголосити вам про свої заручини з Хлоєю...

— Вітаю тебе, — понуро мовив Шик, намагаючись не дивитись на Алісу.

— Що з вами сталося? — запитав Колен. — Здається мені, у вас не все гаразд.

— Нічого не сталося, — мовила Аліса. — Просто Шик — йолоп.

— Ні, — не погодився Шик. — Колене, не слухай її. Нічого не сталося.

— Ви кажете одне, а проте згоди між вами немає, — виснував Колен, — отже, хтось із вас бреше або ж ви обоє брешете. Заходьте, зараз буде обід.

Колен і гості перейшли до їдальні.

— Сідайте, Алісо, — запрошував Колен. — Сідайте поруч зі мною і кажіть, що, зрештою, сталося.

— Шик — йолоп, — почала Аліса. — Він каже, ніби не має права тримати мене біля себе, бо в нього нема грошей, щоб забезпечити мені нормальне життя, і йому соромно, що він не побрався зі мною.

— Я негідник, — погодився Шик.

— Не знаю, що вам і казати, — розгубився Колен. Адже він був такий щасливий, що пересвари Шика та Аліси завдавали йому неймовірних страждань.

— Тут, власне, йдеться не про гроші, — мовив Шик. — Просто Алісині батьки нізащо не погодяться на моє одруження з нею і матимуть цілковиту слушність. Це історія, подібна до тієї, що її можна знайти в одній з Партрових книжок.

— То дуже цікава книжка, — докинула Аліса. — Колене, хіба ви не читали її?

— Так ось ви які, — вирік Колен. — Я певен, що всі ваші гроші й далі йдуть на Партра.

Шик і Аліса похнюпили носи.

— Це моя провина, — зізнався Шик. — Аліса на Партра більше нічого не витрачає. Відколи живе зі мною, вона майже не цікавиться ним.

У Шиковому голосі вчувався докір.

— Я люблю тебе дужче, ніж Партра, — мало не плачучи, проказала Аліса.

— Ти дуже славна, — казав далі Шик. — Я не вартий тебе. Це моя вада — збирати Партрові твори, і, на лихо, простий інженер не може собі дозволити скупити геть усе.

— Я у відчаї, — зажурився Колен. — Мені б дуже хотілося, щоб у вас усе було добре. Ану відгорніть свої серветки.

Під Шиковою серветкою в оправі з блощичної шкіри лежав томик «Блювоти», а під Алісиною серветкою — масивна золота обручка у формі нудоти.

— Ох! — нетямилася в захваті Аліса, обійняла Колена за шию й поцілувала його.

— Хлопець ти, бачу, хоч куди, — мовив Шик. — Не знаю, як і віддячити тобі, окрім того, тобі ж відомо, що я не можу дати тобі навзаєм те, що меня хотілося б.

Колен немов ожив. Та й Аліса цього вечора була напрочуд гарна.

— Якими парфумами ви користуєтесь? — запитав він. — Хлоя напахчується орхідейною квінтесенцією.

— У мене нема парфумів, — відказала Аліса.

— Це її природний запах, — докинув Шик.

— Дивовижно! — вигукнув Колен. — Ви пахнете лісом, де жебонить струмочок і граються кроленята.

— Розкажіть нам про Хлою! — попросила підлещена Аліса. Ніколя приніс перекуски.

— Добридень, Ніколя, — привітала його Аліса. — Як ся маєш?

— Чудово, — відповів Ніколя, ставлячи тацю на стіл.

— Ти мене не цілуєш? — здивувалась Аліса.

— Не соромтеся, Ніколя, — проказав Колен. — Для мене навіть було б величезною втіхою, якби ви пообідали з нами.

— Авжеж! — кивнула Аліса. — Пообідай із нами.

— Пан вправили мене в надзвичайне збентеження, — відповів Ніколя. — Я не можу сісти за стіл у таких лахах.

— Гаразд, Ніколя, — мовив Колен. — Ідіть переодягніться, якщо хочете, але я наказую вам пообідати з нами.

— Дякую панові, — схилив голову Ніколя. — Я зараз перевберуся.

Ніколя поставив тацю на стіл і вийшов.

— Ну? — спитала Аліса. — Хлоя?

— Пригощайтеся, — частував Колен. — Я не знаю, що це, але воно має бути смачним.

— Не муч нас! — благав Шик.

— Через місяць я одружуся з Хлоєю, — оголосив Колен. — І як би мені хотілося, щоб це сталося завтра!

— Ох! — засумувала Аліса. — Вам щастить.

Колен засоромився з власного багатства.

— Слухай, Шику, — запитав він раптом, — хочеш, я дам тобі гроші?

Аліса розчулено дивилася на Колена. Він був такий шляхетний, що можна було побачити, як у жилах його рук рухаються блакитні й бузкові думки.

— Я не думаю, що це якось зарадить, — засумнівався Шик.

— Ти зміг би побратися з Алісою, — переконував Колен.

— Того не хочуть її батьки, — відповів Шик. — А я не хочу, щоб вона розсварилася з ними. Вона така ще юна...

— Я не така вже юна, — відповіла Аліса, випростуючись на лаві, щоб можна було краще оцінити її знадливі груди.

— Він мав на увазі не це, — урвав її Колен. — Послухай, Шику, в мене є сто тисяч фальшонів, я дам тобі четвертину і ти зможеш спокійно жити. На роботу ти й далі ходитимеш, а цієї суми тобі вистачить.

— Повік тобі дякуватиму! — розчулився Шик.

— Не дякуй мені, — сказав Колен. — Адже мене цікавить не щастя всього людства, а щастя кожної окремої людини.

Від порога пролунав дзвінок.

— Я піду відчиню, — сказала Аліса. — Я ж тут наймолодша, ви самі мені щойно дорікали.

Аліса підвелась і її ноги стиха зачовгали на м'якому килимі.

То прийшов Ніколя, що спустився затильними сходами. Тепер він убрався в пальто з цупкого грубого брехливіду з зеленими і бежевими шевронами й у фетровий американський капелюх екстра-гасу. На руках він мав рукавички з експропрійованої свинячої шкіри, на ногах — міцні черевики з гавіалової шкіри, а коли зняв пальто, постав в усій красі: вельветовому піджаку, де основа була каштанова, а рубчики — наче зі слонівки, і зеленаво-синіх штанах із закотами на п'ять пальців, іще й на великий.

— Ох! — аж засяяла Аліса. — Який ти чепурун!

— Як ся маєш, небого? Така ж гарна, як завжди? — спитав Ніколя, погладивши їй груди і сідниці.

— Ходи до столу, — запросила Аліса.

— Добридень, друзі, — привітався Ніколя, ступаючи до кімнати.

— Нарешті! — зрадів Колен. — Ви навчилися по-людськи розмовляти.

— Атож, — кивнув Ніколя, — я теж можу. А скажи мені, — провадив він далі, — що, як ми всі четверо будемо на «ти»?

— Згода, — відповів Колен. — Сідай.

Ніколя сів навпроти Шика.

— Бери пригощайся, — подав голос Шик.

— Хлопці, — звернувся до друзів Колен, — ви б хотіли бути моїми весільними боярами?

— Авжеж, — погодився Ніколя. — Тільки не спаруй нас із якимись бридулями, гаразд? Адже цю штуку здавна утинають.

— Я думаю попросити за дружок Алісу та Ізіду, — говорив Колен, а за весільних педерастів — братів Демаре.

— Згода! — викрикнув Шик.

— Алісо, — знову заговорив Ніколя, — сходи на кухню і принеси страву, що стоїть у печі. Вона тепер, певне, вже готова.

Аліса виконала настанови Ніколя й принесла важкий срібний таріль. Коли Шик підняв кришку, вони побачили на тарелі дві різьблені фігурки з гусячої печінки, що зображували Колена в жакеті і Хлою у весільній сукні. Довкола них можна було прочитати дату шлюбу, а в кутку виднів напис: «Ніколя».

16

Колен побіг по вулиці.

«Весілля буде дуже гарне... Завтра, завтра вранці. Прийдуть усі мої друзі...»

Вулиця вела до Хлої.

«Хлоє, які у вас ніжні губи. Ваша шкіра — мов стиглий плід. Ваші очі такі прекрасні, а ваше тіло обпікає мене вогнем...»

Вулицею котилися скляні кулі, за ними бігли діти.

«Я цілуватиму вас довгі місяці й ніколи не зможу насититися. Навіть якщо місяців буде більше, ніж днів у році,

мені їх однаково не стане, щоб розцілувати вас усю — ваші руки, ваші коси, очі, шию...»

Пройшло трійко дівчаток: вони виспівували круглу пісню до хороводу і водили його трикутником.

«Хлоє, я хотів би пригорнути вас до самого серця, обійняти вас обома руками, відчути на шиї сплети ваших рук, а на плечі — вашу голову, пахощі кіс, хочу пестити вашу тремтливу шкіру, вдихати чарівний аромат вашого тіла».

Небо було ясне і блакитне, мороз іще кусався, але менше. Дерева, похмурі й темні, витикали на кінцях зчорнілого пагілля зелені набубнявілі бруньки.

«Коли ви далеко від мене, я бачу вас в отій сукні зі срібними гудзиками, — та коли ж ви одягали її? Може, як ми зустрілися вперше? Ні, то був день нашого побачення, під важке й пухнасте манто ви вдягли на себе ту сукню.

Колен штовхнув двері кіоску й увійшов усередину.

— Мені потрібна сила-силенна квітів для Хлої, — замовив він.

— А коли їх принести їй? — запитала квітникарка. Вона була молода і тендітна, а її руки почервоніли. Вона дуже любила квіти.

— Завтра вранці. Принесіть також і до мене, нехай вони виповнять усю нашу кімнату — лілеї, гладіолуси, троянди і маса інших білих квітів, а насамперед принесіть величезний букет червоних троянд...

17

Брати Демаре зодягалися на весілля. Їх дуже часто запрошували як весільних педерастів, бо вони мали пристойний вигляд. Це були близнята. Старший звався Коріоланом. Волосся в нього — чорне і кучеряве, шкіра — біла й гладенька, на обличчі невинність, ніс прямий, очі сині, прикриті довгими жовтуватими віями.

Молодший, що його названо Пегасом, був дуже схожий на брата, тільки вії мав майже зелені — здебільшого цієї ознаки вистачало, аби розрізнити їх. На шлях педерастії вони стали з необхідності й за покликанням, та оскільки їм щедро платили за ролі весільних педерастів, вони занедбали майже всяку роботу і, на лихо, це згубне неробство інколи доводило їх до нечестя. Внаслідок саме цього Коріолан напередодні розважився з дівчиною. Пегас несамовито дорікав йому, водночас натираючи собі перед ве-

ликим тристулковим дзеркалом крижі мигдалевим молочком для зваблювання чоловіків.

— Скажи, коли ти повернувся додому? — напосідав Пегас.

— Уже й не пам'ятаю, — буркнув Коріолан. — Облиш мене. Дивися за своїми крижами.

Коріолан вискубував собі брови, послуговуючись корнцангом.

— Безсоромник! — гримів Пегас. — Злигався з дівчиною! Якби тебе бачила твоя тітка!

— Ет! Ніби ти ніколи того не робив! — кинув з погрозою Коріолан.

— Коли ж це було? — трохи стривожився Пегас. Припинив масаж і зробив перед дзеркалом кілька заспокійливих рухів.

— Гаразд, я мовчатиму, — полагіднішав Коріолан. — Не хочу, щоб ти від сорому крізь землю провалився. Краще застебни мені штанці.

Брати носили штанці осібного крою — з ширінкою позаду, — і защіпнути їх самому було важко.

— От, — хихикав Пегас, — тепер бачиш! Ти не можеш нічого сказати!

— Та годі, кажу ж тобі! — зарепетував Коріолан. — Хто там сьогодні одружується?

— Колен бере за дружину Хлою, — з відразою проказав його брат.

— Чого це ти таким тоном? — запитав Коріолан. — Адже цей хлопчик непоганий.

— Атож, непоганий, — погодився Пегас, і в його голосі вчувалося жадання. — Зате в неї такі пишні груди, що навіть уявити не можна, ніби то хлопчик!

— А мені вона здається гарненькою, — почервонів Коріолан. — Хочеться ті груди почіпати... Невже тобі ніколи не кортить?

Брат спершу вражено подивився на нього, а потім спалахнув:

— Яка ж ти паскуда!.. Ти будь-кого переплюнеш своїм нечестям! Кінчиться тим, що ти коли-небудь таки одружишся з жінкою!

18

Священик вийшов із різниці в супроводі Пиякона і Псаромника. Кожен ніс по великому ящику з гофрованого картону, в ящиках лежали церковні оздоби.

— Йосипе, — звернувся він до Псаромника, — коли прибуде машина з квачомазами, нехай під'їде до самого вівтаря.

А церковні Псаромники й справді майже завжди звуться Йосипами.

— Пофарбувати все жовтим? — запитав Йосип.

— З фіалковими смугами, — додав Пиякон, високий симпатичний здоровань на ймення Еманюель Жюдо, чиї ризи й золотий ланцюг блищали мов насипані сонцем снігові замети.

— Атож, — потвердив Свяченик, — бо для благословення приїде Єпископець. Ходімо, все, що в цих ящиках, треба почепити на хори.

— А скільки буде музик? — запитав Псаромник.

— Сімдесят три, — відповів Пиякон.

— І чотирнадцять півчиків, — гордо додав Свяченик.

— Ф'ю, — протягло свиснув Псаромник. — А одружуються всього лиш двоє, — додав він у захваті.

— Атож, — мовив Свяченик. — У багатіїв завжди так.

— І багато буде народу? — спитав Пиякон.

— Сила! — відповів Псаромник. — Я візьму довгу червону алебарду і червоного ціпка з головкою.

— Ні, — заперечив Свяченик, — слід узяти жовту алебарду і фіалкового ціпка, так буде вишуканіше.

Усі троє зупинилися під хорами. Свяченик намацав невеличкі дверцята, заховані в одній з колон, що підтримували склепіння, і відчинив їх. Один по одному вони піднялись вузькими сходами у формі Архімедової спіралі. З гори сіялось тьмяне світло.

Зробивши двадцять чотири оберти, вони зупинились перепочити.

— Ох і тяжко! — зітхнув Свяченик.

Псаромник, що стояв найнижче, потвердив, а Пиякон, затиснутий між двома вогнями, був змушений погодитись із ними.

— Ще два з половиною оберти, — потішив Свяченик.

Вони вийшли на хори навпроти вівтаря на висоті ста метрів від підлоги, і звідти вівтар ледве мрів у тумані. Хмари без усяких перешкод запливали до церкви й пливли по нефу сірими бахматими клаптями.

— Погода буде гарна, — сказав Пиякон, вдихаючи запах хмар. — Чебрецем пахнуть.

— І трохи волошками, — додав Псаромник, — їх теж чути.

— Сподіваюсь, церемонія відбудеться на славу! — мовив Свяченик.

Усі троє опустили коробки й почали розвішувати на стільцях для музик усілякі прикраси. Псаромник виймав їх, здував з них порох і передавав Пияконові та Свяченикові.

Колони над ними й далі тяглись угору і, здавалось, з'єднуються десь у високості. Гарне жовтаво-біле масивне каміння, пещене лагідним денним світлом, повсюди розсівало спокійне світіння. Вгорі воно видавалось зеленаво-синім.

— Слід начистити мікрофони, — сказав Свяченик Псаромникові.

— Я виймаю вже останню прикрасу, — крикнув Псаромник, — і зараз до них візьмуся!

Він витяг із торбинки червону сукнянку і почав ретельно натирати підставку першого мікрофона. Мікрофонів було чотири, в один ряд перед стільцями для оркестрантів, і були вони налаштовані таким чином, що кожній мелодії відповідало бамкання дзвонів за стінами церкви; проте всередині чулася лише музика.

— Йосипе, швидше! — підганяв Свяченик. — Ми з Еманюелем уже закінчили.

— Зачекайте мене, — благав Псаромник. — Зглянь теся, мені потрібно ще п'ять хвилин!

Пиякон і Свяченик закрили коробки на оздоби й поставили їх у закутку хорів, щоб забрати після весілля.

— Я вже готовий! — крикнув Псаромник.

Усі троє застебнули ремені парашутів і граційно стрибнули в безодню. Затріпотів шовк, розкрилися три великі барвисті квітки, і свята трійця без жодних перешкод опустилася на гладенькі плити нефа.

19

— Гарна я тобі?

Хлоя задивлялася на себе, схилившись над акваріумом зі срібним пісочком на дні, де у воді, нічого не боячись, вигравала червона рибка. На Хлоїному плечі сиділа чорновуса сіренька мишка, терла лапками свого писочка й дивилася на мінливі відблиски.

Хлоя натягла панчохи, тоненькі, мов дим з кадила, що барвою добре пасували і до її білого тіла, і до білих шкіряних туфликів на високих підборах. Решта її тіла була

оголена, тільки на руці висів важкий браслет із синього золота, від чого тендітний зап'ясток видавався ще тоншим.

— Як ти гадаєш, мені вже зодягатися?

Мишка ковзнула вздовж круглої Хлоїної шиї й зіперлась на одну з її грудей. Тваринка дивилась на неї знизу і, здавалося, відповідала ствердно.

— Тоді я пускаю тебе на землю, — сказала Хлоя. — Ти ж знаєш, що сьогодні ввечері ти повернешся до Колена. Йди попрощайся з усіма тутешніми мишками!

Хлоя посадила мишку на килим, визирнула у вікно, знов опустила завісу й підійшла до ліжка. На ньому лежала, вже розправлена, її біла сукня та дві сукні барви прозорої води для Ізіди й Аліси.

— Ви вже готові?

У ванній кімнаті Аліса допомагала Ізіді робити зачіску. Дівчата теж уже натягли панчохи й озулися.

— Щось ніхто з нас не квапиться, ні ви, ні я! — сказала Хлоя, вдаючи суворість. — Ви хоч знаєте, діти мої, що я сьогодні виходжу заміж?

— Залишилась одна година! — вигукнула Аліса.

— Устигнемо, — докинула Ізіда. — Адже ти вже зачесана!

Хлоя сміялась, трусячи крученими косами. Кімната наповнилася парою, стало душно, й Алісина спинка видавалась такою знадливою, що Хлоя виставила долоні й ніжно погладила її. Ізіда, сидячи перед дзеркалом, слухняно крутила головою, корячись точним Алісиним рухам.

— Мені лоскотно! — засміялась Аліса.

Хлоя гладила саме ті місця, що бояться лоскоту — ребра і боки до самих стегон. Тепла Алісина шкіра здригалася від доторків.

— Ти мені не дасиш зачесатися, — дорікнула Ізіда, що, збавляючи час, опоряджувала нігті.

— Які ви гарні обидві, — захоплювалася Хлоя. — Який жаль, що вам не можна піти просто так, мені б більше подобалось, якби ви зостались у самих панчохах і туфлях.

— Іди одягнися, лялечко! — відказала Аліса. — Ми спізнимось через тебе.

— Поцілуй мене, — попросила Хлоя. — Я така щаслива!

Аліса випхала її з ванної кімнати, і Хлоя сіла на ліжко. Вона сміялась сама до себе, роздивляючись мережива на сукні. Потім, аби почати, вдягла невеличкий целофановий бюстгальтер і білі сатинові трусики, що легенько віддулися, охопивши її пружні форми.

20

— Уже все? — запитав Колен.

— Ще ні, — мовив Шик, учотирнадцяте розв'язуючи вузол Коленової краватки, що її ніяк не щастило пов'язати як слід.

— Можна спробувати в рукавичках, — запропонував Колен.

— Навіщо? — здивувався Шик. — Хіба так буде краще.

— Не знаю, — стенув плечима Колен. — Я, власне, нічого не стверджую.

— Добре, що ми загодя почали!

— Так, — згодився Колен. — Та якщо не зав'яжемо, то однаково спізнимось.

— Ет! Зараз зав'яжемо.

Шик проробив низку швидких тісно взаємопов'язаних рухів і щосили потяг за обидва кінці. Краватка тріснула посередині й зосталась у нього в руках.

— Це вже третя, — незворушно зауважив Колен.

— Ох! — застогнав Шик. — Бач як... Я й знав, що так буде... — Шик сів на стілець і замислено чухав підборіддя. — Не знаю, що воно діється, — нарешті признався він.

— Я тим паче, — протяг Колен. — Тут щось не гаразд.

— Атож, — спроквола мовив Шик. — А тепер я спробую не дивлячись.

Шик узяв четверту краватку й недбало обкрутив її навколо Коленової шиї, вдаючи, ніби зацікавився дзижчиком, що крутився біля вікна. Довгий кінець поставив під короткий, закинув його в утворену петлю, повернув праворуч, заправив знизу і, на лихо, саме цієї миті Шикові очі опустилися на об'єкт зусиль і краватка з силою затяглась, придушивши палець. Шик з болю аж верескнув.

— Хай йому біс! — горлав він. — Паскудство!

— Вона тебе скалічила? — спочутливо запитав Колен.

Шик завзято смоктав собі пальця.

— У мене весь ніготь почорніє, — скаржився він.

— Бідолаха! — жалів його Колен.

Шик крізь зуби щось бурмотів й дивився на Коленову шию.

— Стривай-но! — прошепотів він. — Вузол зав'язано! Не ворушись!

Шик обережно позадкував, не спускаючи ока з краватки, і взяв зі столу позаду себе пляшку фіксатора для пастелі. Повільно підніс до вуст рурку пульверизатора і без-

згучно підступив до Колена. Колен мугикав, затято роздивляючись стелю.

Цівка пульверизованої маси вдарила в самісінький центр вузла. Краватка на мить підскочила і застигла, скута в'язкою й дедалі твердішою смолою.

21

Колен вийшов з дому разом із Шиком і друзі пішки пішли по Хлою. Ніколя мав приєднатися до них вже в церкві. Він наглядав за готуванням незвичайної страви, рецепт якої виявив у Гуффе, і сподівався, що вона стане справжнісіньким дивом.

По дорозі друзям трапилась книгарня і Шик як стій зупинився перед нею. Майже посередині вітрини, виблискуючи, наче коштовний самоцвіт, лежав примірник Партрової «Затхлості» в палітурці з фіалкового сап'яну, на якій виднів герб герцогині де Бувоар.

— Ох! — знетямився Шик. — Подивися лишень!

— На що? — спитав Колен, вертаючи назад. — А... Це?

— Так, — кивнув Шик.

Шика пойняло нездоланне жадання, з його рота покотилася слина. Між ногами в нього утворився невеликий струмочок і побіг до краю тротуару, огинаючи найменші нерівності придорожнього пороху.

— Ну? — запитав Колен. — У тебе ж вона є?

— Не в такій оправі! — вигукнув Шик.

— Ет! Годі вже з тебе! — скривився Колен. — Ходімо, в нас обмаль часу.

— Вона коштує принаймні один або й два фальшони, — озвався Шик.

— Атож, — проказав Колен, відходячи.

Шик почав ритися в кишенях.

— Колене! — гукнув він розпачливо. — Позич мені трохи грошей.

Колен знову зупинився й сумно похитав головою:

— Гадаю, тих двадцяти п'яти тисяч фальшонів, що я їх тобі пообіцяв, вистачить ненадовго.

Шик збуряковів, похнюпив носа, але руку простяг. Схопив гроші і кинувся до книгарні. Колен, зажурившись, чекав на нього. Побачивши радісне Шикове обличчя, знову похитав головою, цього разу спочутливо, а на вустах у нього з'явилася ніби посмішка.

— Бідолахо, ти збожеволів! Скільки ти заплатив?

— Яке це має значення! — мовив Шик. — Ходімо тепер швидше.

Друзі наддали ходи. Шик, здавалося, сів верхи на крилатого дракона.

Біля Хлоїних дверей натовп розглядав розкішну білу машину, що її замовив Колен. Разом з машиною приставили і водія, який мав обслуговувати церемонію. Всередині все було вистелене білим хутром, пашіло теплом, чулася музика.

Небо було блакитне, де-не-де пливли дрібні легенькі хмарки. Холод пробирав, але не до кісток. Зима закінчувалась.

Підлога ліфта здибилась під їхніми ногами і, повільно, спазматично скоротившись, винесла їх нагору. Вийшовши з ліфта, друзі подзвонили. Двері перед ними розчахнулися: Хлоя чекала.

Окрім целофанового бюстгальтера, вузьких білих трусиків і панчіх, Хлоїне тіло вкривав лише складений удвоє муслін, з пліч спадала широка прозора намітка, голова була непокрита.

Аліса й Ізіда одяглись так само, проте їхні сукні були водяної барви. Їхні закучерявлені коси виблискували на сонці й закруглювались на плечах запашною важкою масою. Певне, ніхто б не відповів, котра з дівчат найвродливіша. Колен відповідь знав. Він не зважився поцілувати Хлою, щоб не порушити гармонію її вбору, зате надолужив утрачене з Ізідою та Алісою. Ті анітрохи не опиралися, бачачи, який він щасливий.

Уся кімната була заставлена білими квітами, що їх вибрав Колен для Хлої, а на подушці розстеленого ліжка лежала червона трояндова пелюстка. Квіткові аромати і дівочі пахощі змішувалися й поєднувались, отож Шик уявив себе бджілкою у вулику. Аліса приколола до кіс бузкову орхідею, Ізіда — яскраво-червону троянду, а Хлоя — велику білу камелію. В руках вона тримала букет лілей, а біля важкого браслета з синього золота тепер з'явивсь іще браслетик із свіжих і немов полакованих листочків прочитана. Хлоїна обручка нареченої була оздоблена невеличкими квадратовими і довгастими діамантами, що утворювали Коленове ім'я, написане абеткою Морзе. В кутку за квітами видніло тім'я кінооператора, що відчайдушно крутив ручку камери.

Якийсь час позували Колен із Хлоєю, потім їх заступили Шик, Аліса і Ізіда. Після цього всі зібрались у гурт

і пішли за Хлоєю, що перша ступила в ліфт. Під великою вагою линви ліфта розтяглися так, що не було жодної потреби натискати на гудзик, натомість з ліфта треба було вискакувати всім зразу, щоб не злетіти вгору разом з кабінкою.

Водій відчинив дверцята. Дівчата і Колен сіли ззаду, Шик умостився попереду. На вулицях на них озиралися геть усі й довго махали руками їм навздогін, гадаючи, ніби це президент, а потім знову рушали кому куди треба, думаючи про все блискуче й золочене.

До церкви було не дуже далеко. Машина зобразила елегантну кардіоїду й зупинилася перед сходами.

На паперті між двома високими різьбленими колонами Свяченик, Пиякон і Псаромник влаштували передвесільну виставу. За ними майже до самої долівки опускалось біле шовкове драпування, а чотирнадцять півчиків витанцьовували балет. Вони були вбрані в білі блузки, в червоні штанці й білі капчики. Замість штанців дівчатка мали коротенькі червоні складчасті спіднички і кожна з них заколола собі в коси червону пір'їну. Свяченик гупав у величезний бубон, Пиякон грав на флейті, а Псаромник відбивав ритм, послуговуючись маракасом. Всі троє хором проспівали рефрен, після чого Псаромник спробував витинати гопки, далі схопив контрабас і виконав смичком нечувану джазову варіацію підхожої до ситуації музики.

Сімдесят три музики на балконі почали вже награвати, що є сили забамкали дзвони.

Почувся тільки один негармонійний акорд, бо диригент, що підійшов дуже близько до краю хорів, шугнув у порожнечу і оркестром почав керувати його заступник. Тієї миті, коли диригент розбився об плити, музики взяли інший акорд, щоб заглушити звук падіння, проте церква здригнулася до самого підмурку.

Колен і Хлоя зачудовано дивилися виставу Свяченика, Пиякона і Псаромника, а два Псаромниченки, ставши біля церковних дверей, чекали слушного моменту, щоб винести алебарду.

Свяченик востаннє прогримотів, жонглюючи паличками, Пиякон видобув із флейти пронизливе нявчання, що вправило в побожний настрій половину святенників, що поставали вздовж сходів, аби побачити молоду, а Псаромник, узявши останній акорд, порвав струни свого контрабаса. Потому чотирнадцять півчиків вервечкою зійшли

з ганку й дівчатка поставили правобіч, а хлопчики лівобіч від дверцят машини.

Хлоя вийшла з машини, чарівна і сяйлива у білій весільній сукні. Слідкома за нею йшли Аліса та Ізіда. Надійшов Ніколя і приєднався до гурту. Колен узяв за руку Хлою, Ніколя — Ізіду, Шик — Алісу, і всі три пари піднялися сходами, позаду йшли брати Демаре, Коріолан праворуч, Пегас ліворуч, а півчики, причепурюючись, парами поставали на сходах. Свяченик, Пиякон і Псаромник відклали інструменти і, чекаючи наречених, водили хоровод.

На ганку Колен із друзями здійснили складні маневри і поставали в тому порядку, в якому годилось увійти до церкви. Колен з Алісою, Ніколя під руку з Хлоєю, за ними Шик та Ізіда і нарешті брати Демаре, тільки цього разу Пегас праворуч, а Коріолан ліворуч. Свяченик і його апостільці вже не крутились, повернули голови до процесії і, виспівуючи давній григоріанський хорал, метнулися до дверей. Коли процесія проминала Псаромниченків, ті розбивали об голови людей кришталеві пляшечки зі свяченою водою і стромляли їм у волосся палички, що курилися ладаном: у чоловіків вони спалахували жовтим полум'ям, у жінок — фіалковим.

Біля входу до церкви стояли вагонетки. Колен та Аліса сіли в першу і відразу поїхали. Вони опинились у темному коридорі, що тхнув релігією. Вагонетка котилася по рейках, гуркочучи, наче грім, не менш гучно відлунювала музика. В кінці коридора вагонетка розчахнула двері, ковзнула праворуч і перед пасажирами постав Святий у зеленому сяєві. Він страшено кривлявся і Аліса притислася до Колена. Клапті павутиння чіплялися їм за обличчя, а в пам'яті виринали уривки молитов. Другим видивом була постать Діви, а при третьому видиві — перед скривленим лицем Бога з підбитим оком — Колен уже пригадав усю молитву і зміг переказати її Алісі.

З оглушливим гуркотом вагонетка заїхала під склепіння бічного нефа й зупинилася. Колен вийшов, показав Алісі, де їй сісти, й зачекав Хлою, що відразу й приїхала.

Колен і Хлоя стали обдивлятися неф. Зібралася величезна юрба. Прийшли геть усі, хто знав наречену й нареченого, кожен слухав музику й тішився такою чудовою церемонією.

Пританцьовуючи в осяйних ризах, з'явилися Псаромник і Пиякон, за ними показався Свяченик, що вів Єпископця. Усі попідводилися, а Єпископець сів у великий ок-

самитовий фотель. Стільці гармонійно човгнули по кам'яних плитах.

Музика враз ущухла. Свяченик став навколішки перед вівтарем, тричі гепнув головою об землю, а Пиякон підступив до Колена і Хлої, щоб показати їм їхнє місце, Псаромник вишикував дітей обабіч вівтаря. У церкві тепер залягла глибока тиша, кожен намагався не дихати.

Великі прожектори звідусіль посилали пучки променів, що, потрапляючи на золочене церковне начиння, навсебіч розкидали блискітки, а широкі жовті та фіалкові смуги, якими розмалювали неф, зробили його схожим на черево велетенської оси, бачене зсередини.

Ген угорі музики почали стиха наспівувати. До церкви запливли перші хмари. Вони пахли коріандром і гірським зіллям. В церкві стало душно, кожен пройнявся зичливістю й лагідністю.

Ставши наколішки перед вівтарем на молитовні ослінчики, застелені білим оксамитом, Колен і Хлоя побралися за руки й чекали, доки їх повінчають. Перед ними стояв Свяченик і гарячково гортав грубезну книжку, бо не міг пригадати ритуальних фраз. Часом він обертався, аби зиркнути на Хлою: йому дуже сподобалась її сукня. Нарешті він втомився гортати, випростався, махнув рукою диригентові й музики заграли увертюру.

Свяченик набрав повітря й затягнув піснеспіви, з глибини його підтримали одинадцять заглушених труб, що грали в унісон. Єпископець, не випускаючи патериці, любісінько спав. Він знав, що, як надійде його черга співати, його розбуркають.

Увертюра й піснеспіви були варіаціями класичних блюзових тем. Колен звелів, щоб на заручинах грали дуже давню й відому мелодію в аранжуванні Дюка Еллінгтона — «Хлою».

На стіні перед Коленом на великому чорному хресті висів Ісус. Він немовби тішився, що запросили і його, й до всього приглядався з цікавістю. Колен тримав Хлоїну руку й ледь усміхався Ісусові. Колен уже трохи втомився. Церемонія обійшлася йому недешево — в п'ять тисяч фальшонів — і він радів, що вона вийшла на славу.

Увесь вівтар був заквітчаний. Коленові дуже сподобалася музика, яку грали в цей час. Перед собою він побачив Свяченика й упізнав мелодію. Тоді повільно заплющив очі, нахилився трохи вперед і проказав:

— Так.

Хлоя теж сказала «Так» і Свяченик завзято потис їм руки. Оркестр заграв найчудовнішу мелодію, і Єпископець підвівся для напучування. Псаромник пройшов між двома рядами людей і ціпком щосили вперіщив Шикові по пальцях, бо той замість слухати читав книжку.

22

Єпископець пішов; Колен і Хлоя, стоячи в різниці, тисли руки всім, хто вітав їх, і вислуховували лайки, що начебто заповідали їм щастя. Дехто давав їм поради щодо шлюбної ночі, вуличний торгівець пропонував фотографії, що мали напутити їх. Молодята вже дуже натомилися. Невмовчно награвала музика, в церкві всі танцювали, гостям подавали свячене морозиво й обожнювальні напої, а ще бутерброди з шинкою, які дуже тхнули жінкою. Свяченик переодягся у свою повсякденну рясу з великою діркою на гузні, проте сподівався, що купить собі новісіньку зі своєї частки прибутку, одержаного з п'яти тисяч фальшонів. Окрім того, він, як і завжди, обшахрує оркестр і не видасть платні диригентові, бо той згинув раніше, ніж став диригувати. Пиякон і Псаромник роздягали півчиків, щоб скласти їхній одяг, причому Псаромник надто вже опікувався дівчатами. Два Псаромниченки, що їх наймали поденно, вже пішли. Надворі стояла машина й чекала на квачомазів. Ті вже приготувалися здирати жовту й фіалкову фарби і складати їх у невеличкі огидні слоїки.

Збоку від Колена і Хлої Аліса й Шик, Ізіда й Ніколя теж тисли всім руки. Підійшли до них і брати Демаре. Коли Пегасові здавалося, ніби його брат надто близько присувався до Ізіди, що стояла поряд із ним, то щосили щипав його за стегно, обзиваючи збоченцем.

Усі розійшлися, лишилося тільки з десяток людей — найближчі друзі Колена та Хлої, що пополудні мали стати учасниками учти. Вони гуртом вийшли з церкви і, востаннє подивившись на заквітчаний вівтар, відчули, як на ганку їх шмагонув по обличчю зимний вітер. Хлоя закашлялася і майже збігла сходами, щоб якомога швидше сісти в теплий автомобіль. Там, зібгавшись між подушок, вона чекала Колена.

Решта гурту, зупинившись на ганку, дивилась, як від'їжджають музики: їх садовили в тюремне авто, бо всі вони за

борги потрапили до в'язниці. Їх напхали, мов оселедців, і, аби помститися, вони дули в свої інструменти, причому якнайогидніші звуки виходили у скрипалів.

23

До Коленової кімнати — майже квадратної і з досить високою стелею денне світло заходило через проріз, що мав п'ятдесят сантиметрів заввишки і тягся вздовж усієї стіни приблизно на висоті метр двадцять. На підлозі лежав грубий жовтогарячий килим, а стіни були оббиті натуральною шкірою.

Ліжко, щоправда, стояло не на килимі, а на помості: він сягав середини стіни. На ліжко вели східці з сіракузького дуба, оздоблені білими платівками червоної міді. Ніша під ліжком, утворена помостом, правила за будуар. Там були книжки, вигідні фотелі й фотографія далай-лами.

Колен іще спав. Хлоя прокинулась і дивилася на нього. Її коси були розкуйовджені, і від цього вона видавалася ще молодшою. На ліжку залишилося тільки нижнє простирадло, решта білизни розлетілася по всій кімнаті, добре нагрітій вогнеметами. Хлоя сіла, підібгавши коліна до підборіддя, й протерла очі, потім потяглась і впала назад на подушку, що вгнулася під її вагою.

Колен лежав долілиць, обнявши подушку, а з його рота, немов у великої дитини, котилася слина. Хлоя засміялась, стала біля Колена навколішки і щосили затермосила його. Колен прокинувся, піднявся на руках, сів і, навіть не розплющивши очей, почав цілувати Хлою. Та скорилась із певною поблажливістю, ведучи його до місць щонайбільшої втіхи. Хлоїна шкіра була пахка й апетитна, мов мигдалеве тістечко.

Сіра чорновуса мишка видерлася сходами нагору й попередила їх, що Ніколя вже чекає. Молодята згадали про подорож і вискочили з ліжка. Мишка скористалася з їхньої неуважності, аби щедро почастуватися сапотовим шоколадом з ящика біля узголів'я.

Молодята швидко причепурилися, вдягли дорожні костюми й поспішили на кухню. Ніколя запросив їх на сніданок до свого царства. Мишка пішла за ними й зупинилася в коридорі. Їй закортіло подивитися, чому сонячні промені не світять так добре, як звичайно, і принагідно нагримати на них.

— Ну що? — запитав Ніколя. — Як спалося?

Під очима в Ніколя проступали синці, обличчя йому посіріло.

— Чудово, — промовила Хлоя, — падаючи на стілець, бо стояти їй було несила.

— А тобі? — запитав Колен, сповзаючи просто на підлогу й не роблячи жодних зусиль, аби підвестися.

— Я, — відповів Ніколя, — провів Ізіду додому і вона, як і годиться в таких випадках, пригостила мене чаркою.

— А що, її батьків не було? — запитала Хлоя.

— Ні, там були тільки дві кузини і вони конче хотіли, щоб я залишився.

— А по скільки ж їм років? — підступно запитав Колен.

— Не знаю, — мовив Колен. — Але на дотик одній я б дав шістнадцять, а другій вісімнадцять.

— Ти там і ночував? — спитав Колен.

— Ет! — махнув рукою Ніколя. — Вони всі троє були напідпитку, тож... я мусив покласти їх спати. Ізідине ліжко дуже широке... Там ще зоставалося трохи місця. Я не хотів вас будити, тому й спав із ними.

— Спав? — здивувалася Хлоя. — Мабуть, ліжко було тверде, бо вигляд у тебе хворобливий...

Ніколя вдавано кашлянув і нібито заходився коло електричного приладдя.

— Покуштуйте оце, — запропонував він, аби про щось говорити.

То були абрикоси, начинені фініками й сливами, ще й политі густим скарамелізованим сиропом.

— А ти зможеш вести машину? — занепокоївся Колен.

— Спробую, — відповів Ніколя.

— Чудова страва, — похвалила Хлоя. — Ніколя, сідай з нами.

— Мені треба покріпитися по-справжньому, — відмовив Ніколя й на очах Колена і Хлої приготував собі жахливий напій. Він складався з білого вина, ложки оцту, п'яти яєчних жовтків, двох устриць, ста грамів посіченого м'яса, сметани та дрібки гіпосульфіту натрію. Все це опустилось у його горлянку, і здавалось, ніби загув циклотрон на максимальних обертах.

— Ну? — запитав Колен, що мало не пирхав від сміху, побачивши, як скривився Ніколя.

— Добре, — ледве вимовив Ніколя.

І таки справді, синці під очима раптом зникли, немов їх протерли бензином, обличчя вочевидь прояснілo. Ні-

коля форкнув, стис кулаки й заревів. Хлоя занепокоєно дивилась на нього.

— Ніколя, а живіт тобі не болить?

— Анітрохи! — ревнув Ніколя. — Все гаразд. Зараз я подам ще одну страву і рушаємо.

24

Велика біла машина обережно пробиралася по дорожних ритвинах. Колен і Хлоя сиділи ззаду й дивились на краєвиди, на серці в них було незатишно. Небо мовби присіло, на рівні телеграфних дротів шугали червоні птахи, піднімаючись та опускаючись разом з ними, їхні пронизливі крики відлунювали від свинцевих калюж.

— Чого ми подалися сюдою? — запитала Хлоя в Колена.

— Це дорога навпрошки, — відповів Колен. — Якось інакше проїхати не можна, старий шлях розритий. Ним всі хотіли їздити, бо там завжди світило сонце, а тепер залишилась тільки ця. Не переймайся тим, Ніколя водить добре.

— Ця сірість пригнічує мене, — поскаржилася Хлоя. Її серце калатало, мов затиснене в занадто тісній шкаралущі. Колен пригорнув Хлою, проліз рукою під коси і охопив тендітну шию, немов беручи за карк котенятко.

— Атож, — мовила Хлоя, увібравши голову в плечі, бо Колен лоскотав її, — не забирай руки, бо коли я сама, мені страшно.

— Хочеш я поставлю жовте скло? — запропонував Колен.

— Постав різне...

Колен натис зелені, сині, жовті, червоні гудзики і скло тих кольорів заступило звичайне автомобільне. Здавалося, ніби їдеш усередині веселки й після кожного телеграфного стовпа на білому хутрі салону танцюють барвисті тіні. Хлої стало краще.

Обабіч дороги ріс сухий низенький вилинялий мох, подекуди траплялися покручені обшарпані дерева. Жоден вітерець не брижив поверхні калюж із багнюкою, що чвиркала з-під автомобільних коліс. Ніколя над силу спрямовував машину куди слід, намагаючись не з'їхати з розбитого шосе. На якусь мить озирнувся.

— Не зважайте на це, — сказав він Хлої, — скоро буде кінець. Невдовзі дорога буде краща.

Хлоя повернулася до скла з правого боку і здригнулася. На них дивилося лускате створіння, яке зіперлось на телеграфний стовп.

— Колене, глянь... Що це?

— Не знаю, — відповів Колен, подивившись. — Воно... начебто не загрожує нам.

— Це один з монтерів, що обслуговують телеграфні лінії, — пояснив Ніколя через плече. — А ця дивна роба захищає від багнюки.

— Які... які ж вони бридкі, — пробурмотіла Хлоя.

— Люба Хлоє, не бійся, — поцілував її Колен, — то тільки людина.

Дорога під колесами стала ніби твердіша. На обрії невиразно заясніло.

— Поглянь, — сказав Колен. — Там сонце...

Ніколя похитав головою, заперечуючи:

— То мідні копальні. Ми зараз під'їдемо до них.

Мишка, що сиділа поруч з Ніколя, нашорошила вуха.

— Так, — потвердив Ніколя, — буде спекотно.

Дорога раз по раз кудись завертала. Багнюка закурилася, навколо машини здіймалися білі випари з сильним запахом міді. Невдовзі багнюка зовсім висохла, з'явилося курне й порепане шосе. Далеко попереду, немов над величезною плитою, повітря тремтіло.

— Я такого не люблю, — мовила Хлоя. — А не можна поїхати якось інакше?

— Тут є лише ця дорога, — відповів Колен. — Може, почитаєш Гуффе? Я маю його з собою.

Якогось іншого багажу молодята не брали, гадаючи купити все, що буде потрібне, по дорозі.

— Може, вже зняти барвисте скло? — спитав іще Колен.

— Так, — кивнула Хлоя. — Тієї лиховісної сірості вже нема.

Дорога раптом знову повернула й машина опинилася серед мідних копалень. Вони містились обабіч, утворюючи тераси. Перед очима у безмежжя тяглись величезні голі купи зеленавої міді. Біля печей поралися сотні людей, зодягнених у герметичні комбінезони. Інші складали в правильні піраміди паливо, що його без упину привозили електричні вагонетки. Мідь, нагріваючись, плавилась і текла червоними струмочками, облямованими губчастим і твердим, наче камінь, шлаком. Подекуди мідь збирали у величезні резервуари, звідки машини відпомповували її до овальних труб.

— Яка пекельна робота! — вжахнулася Хлоя.

— За неї добре платять, — сказав Ніколя.

Кілька робітників зупинилися, дивлячись на машину. В їхніх очах можна було прочитати тільки глузливий жаль. Вони були кремезні й дужі, від них віяло незворушністю.

— Вони нас не люблять, — промовила Хлоя. — Їдьмо звідси.

— Вони ж працюють, — сказав Колен.

— Це аж ніяк їх не виправдовує, — заперечила Хлоя.

Ніколя поїхав трохи швидше. Машина неслася потрісканим шосе під гуркіт механізмів та булькання розтопленої міді.

— Невдовзі ми будемо на старій дорозі, — потішав усіх Ніколя.

25

— Чому вони так зневажають нас? — допитувалася Хлоя. — Хіба праця — вже таке велике добро?

— Їм сказали, що це добро, — відповів Колен. — І вони загалом гадають, ніби й справді так. А по суті, ніхто про те не думає. Вони, власне, працюють за звичкою — і на те, щоб не думати.

— В усякому разі безглуздо робити те, що можуть виконувати машини.

— Ті машини ще слід сконструювати, — мовив Колен. — А хто це робитиме?

— Ох, таж це ясно, — погодилася Хлоя. — Щоб мати яйце, потрібна курка, а коли курка вже є, можна отримати цілу купу яєць. Отже, краще було б почати з курки.

— Слід з'ясувати, — пропонував Колен, — що стає на заваді до конструювання машин. Напевне, бракує часу. Люди марнують його на те, аби жити, тож на роботу їм вже не стає.

— Хіба не навпаки? — здивувалася Хлоя.

— Ні, — відповів Колен. — Якби вони мали час на конструювання машин, то потому їм уже нічого не треба було б робити. Тобто я хочу сказати, що вони працюють, аби жити, замість працювати задля конструювання машин, які б дозволили їм жити не працюючи.

— Щось дуже складно, — замислилася Хлоя.

— Ні, — заперечив Колен, — усе дуже просто. Але це, звичайно, мало б відбуватися поступово. Проте марнувати стільки часу на виготовлення речей, які зуживаються...

— Невже ти гадаєш, ніби вони не воліли б сидіти вдома й цілувати своїх дружин, купатись у басейні й ходити на всілякі розваги?

— Ні, — відповів Колен, — бо вони не думають про це.

— Але хіба це їхня провина, що вони вірять, ніби праця — добро?

— Ні, — відказав Колен, — це не їхня провина. Адже їх переконують: «Праця — священна, в ній добро і краса, праця — найголовніше в житті і тільки робітники мають право на все». Проте влаштовують усе так, щоб вони весь час працювали, тому й зі свого права вони скористатися не можуть.

— Тоді, виходить, вони дурні? — спитала Хлоя.

— Атож, вони дурні. Через те й погоджуються з тими, що навівають їм віру, ніби праця — найкраще, що є на світі. Це позбавляє їх потреби міркувати й прагнути поступу, який дав би їм змогу не працювати.

— Погомонімо про щось інше, — попросила Хлоя. — Такі теми дуже стомлюють. Краще скажи мені, чи ти любиш мої коси...

— Я тобі вже казав...

Колен посадовив Хлою собі на коліна. Він знову почувався цілком щасливим.

— Я тобі вже казав, що люблю тебе всю — як загалом, так і зокрема.

— Тоді зокрема, — сказала Хлоя, віддаючись Коленовим рукам і ластячись, наче змійка.

26

— Перепрошую, пане, — звернувся Ніколя. — Чи пан часом не зволять зупинитися тут?

Авто під'їхало до придорожного готелю. Сама дорога була чудова — гладенька, з переливами фотогенічних відблисків, з на диво циліндричними деревами обабіч, зі свіжою травою, сонцем, коровами на луках, огорожами, поточеними шашелем, квітучими живоплотами, яблунями з овочами, купками сухого листя, а подекуди — для урізноманітнення краєвиду — латками снігу, пальмами, мімозами й північними соснами в готельному садку та рудим розпатланим хлопчиськом, який вів двох баранів та п'яного собаку. З одного боку дороги віяв вітер, з протилежного — ні, тож можна було вибрати те, що більше до вподоби.

З кожних двох дерев тінь давало тільки одне і тільки в одному кюветі кумкали жаби.

— Зупинімось, — погодився Колен. — Адже на південь ми сьогодні не потрапимо.

Ніколя відчинив дверцята і ступив на землю. На ньому був гарний шоферський костюм зі свинячої шкіри й елегантний шкіряний кашкет. Ніколя відійшов на два кроки і обдивлявся машину. Колен і Хлоя вийшли теж.

— Яка ж вона брудна, — мовив Ніколя. — Це й не дивно, ми їхали по такій багнюці.

— Пусте, — проказала Хлоя, — в готелі помиють.

— Зайди й подивись, чи є в них вільні кімнати, — звелів Колен, — і що подають на обід.

— Гаразд, пане, — відповів Ніколя, підносячи руку до кашкета, мов навмисне дратуючи цим Колена.

Ніколя відчинив хвіртку з навощеного дуба, несамохіть здригнувшись від доторку до обтягненої оксамитом ручки. Під ногами захрустіла жорства, в кінці треба було піднятись на дві сходинки. Скляні двері подалися під рукою і Ніколя зник у будинку.

Жалюзі були спущені і з будинку не долинало жодного звуку. Сонце лагідно пригрівало падалишні яблука і вони від того розвивались у невеличкі свіжі й зелені яблуні, що миттю покривалися цвітом і родили ще менші яблучка. В третьому поколінні можна було побачити тільки якусь подобу зелено-червоного моху, з якого, мов ягідки, сипались дрібнесенькі яблучка.

На осонні дзижчало кілька кузьок, обернувшись на якісь невиразні цятки; деякі з них складалися з чистого обертання. На вітряному боці дороги погойдувалися пшениці, з нечутним шелестом розліталося листя. Кілька комах, озброївшись надкрилами, намагалися летіти проти вітру, витворюючи звуки, подібні до плюскоту коліс пароплава, що пливе до Великих озер.

Колен і Хлоя, пригорнувшись одне до одного, мовчали і грілися на сонечку, а їхні серця бились у ритмі буги.

Рипнули скляні двері, знову показався Ніколя. Кашкет його зсунувся набік, одяг розшарпався.

— Тебе вигнали? — запитав Колен.

— Ні, пане, — мовив Ніколя. — Господарі можуть прийняти пана й пані та доглянути автомобіль.

— Що з тобою сталося? — запитала Хлоя.

— Ет! — скривився Ніколя. — Самого господаря нема. Тож довелося порозмовляти з його донькою.

— Заправся, — сказав Колен. — У тебе непристойний вигляд.

— Благаю пана пробачити мене, — виправдувався Ніколя, але я гадав, що дві кімнати варті такої жертви...

— Іди переберись у цивільне, — повелів Колен, — і розмовляй, нарешті, по-людськи. Ти мені всі нерви вимотуєш!

Хлоя зупинилась і стала гратися з невеликою купкою снігу. Сніжинки, м'які й холодні, іскрилися всіма відтінками білого кольору й не танули.

— Подивись, як гарно, — сказала Хлоя Коленові. Під снігом росли примули, мак і волошки.

— Так, але тобі не треба їх чіпати. Ти застудишся.

— Таж ні! — заперечила Хлоя й закашлялася, немов у її грудях рвалася шовкова тканина.

— Хлоє, — обіруч обняв дружину Колен, — не кашляй так, у мене серце болить.

Хлоя впустила сніг, що повільно, мов пух, упав і заблищав на сонці.

— Не люблю я цього снігу, — буркнув Ніколя й відразу схаменувся: — Прошу пана пробачити мені, що я виявив аж таке зухвальство і бовкнув зайве.

Колен скинув черевика й пожбурив його в Ніколя, але той саме тієї миті нахилився, аби зішкребти засохле болото з холоші штанів, і підвівся на дзенькіт розбитого скла.

— Ох, пане, — докірливо мовив Ніколя, — це ж вікно вашої кімнати!

— А нехай йому грець! — лайнувся Колен. — Принаймні повітря заходитиме. Окрім того, це, може, навчить тебе по-людськи розмовляти!

Спираючись на Хлою, Колен застрибав на одній нозі до дверей готелю. Розбита шибка почала відростати, на її краях з'явилася тонесенька плівка, що непевно вигравала й мінилася різними барвами.

27

— Як ти спав? — запитала Хлоя.

— Непогано, а ти? — відповів Ніколя, бувши цього разу в звичайному вбранні.

Хлоя позіхнула і взяла дзбан із каперсовим сиропом.

— Та шибка не давала мені спати, — протягла Хлоя.

— Вона що, не заросла? — запитав Ніколя.

— Не зовсім. Залишився досить великий живчик, а відтак з'явився сильний протяг. Уранці мої груди геть забило снігом.

— Неподобство! — обурився Ніколя. — Зараз я їх як слід вилаю. Ми, власне, коли від'їжджаємо?

— Пополудні, — відповів Колен.

— То я вдягнуся у своє, шоферське, — мовив Ніколя.

— Ох, Ніколя! — вигукнув Колен. — Якщо ти й далі... я...

— Гаразд, — кивнув Ніколя, — тільки не тепер. — Ніколя перехилив свою чашку каперсового сиропу й дожував грінки. — Піду навідаюсь на кухню, — оголосив він, підводячись і поправляючи кишеньковим дрилем вузол краватки.

Ніколя вийшов з кімнати, його кроки долинали все глухіше, віддаляючись, певне, в бік кухні.

— Хлоє, що нам робити? — запитав Колен.

— Поцілуймося, — відповіла Хлоя.

— Авжеж, — погодився той. — А потім?

— Про те, що потім, я не можу сказати вголос.

— Гаразд, — схвалив Колен, — а потім?

— А потім, — усміхнулася Хлоя, — буде сніданок. Пригорни мене, мені холодно. Той сніг...

Сонце золотими хвилями заливало кімнату.

— Таж тут зовсім не зимно, — проказав Колен.

— Так, — сказала Хлоя, горнучись до нього, — зате мені зимно. А потім я ще напишу Алісі...

28

Вже з кінця вулиці юрмився натовп, аби потрапити до зали, де Жан Соль читатиме лекцію.

Люди вдавалися до найрізноманітніших викрутнів, щоб приспати пильність експертів-криміналістів, які перевіряли автентичність запрошень, бо в обіг пущено десятки тисяч фальшивих карток.

Дехто прибував на катафалках і поліцаї довгою сталевою пікою протинали труни, навіки прибиваючи до дубових дошок хитрунів, що залізли всередину: їх, отже, вже й не треба було обряджати для похорону і це позбавляло родичів великого клопоту, нікому не завдаючи шкоди, окрім справжніх мерців, що випадково лежали у трунах і мусили йти на той світ з подертим саваном. Інші стрибали з парашутом зі спецлітака (і билися в Бурже, щоб потрапити на той літак). Ціла ватага пожежників мала парашутистів за мішень і спрямовувала на них брандспойти, збиваючи бідолах на сцену й топлячи їх без найменшого

жалю. Нарешті ще інші намагалися проникнути через каналізаційні труби. Їх запихали назад, б'ючи підкутими залізом черевиками по пальцях саме тієї миті, коли вони хапалися за край люка, аби піднятись і вийти; рештою опікувались пацюки. Проте несамовитих не лякало ніщо. Слід, правда, признатися, що топились одні, а в залу перлися інші і рейвах здіймався аж до неба, відлунюючи від хмар глухим гримкотінням.

Тільки чисті, сподоблені, наближені мали справжні картки, що дуже легко вирізнялися з-поміж фальшивих, і тому власників цих запрошень безперешкодно пускали на вузьку стежину вздовж будинків, яку через кожні п'ятдесят сантиметрів охороняли таємні агенти, прибравши подобу гальмівного механізму. Проте й чистих було забагато і вже повна зала щохвилини і щосекунди без упину приймала нових прибульців.

Шик зайняв своє місце ще з вечора. Він, давши хабаря, купив у консьєржа право заступити його, а щоб уможливити цю заміну, вжив додаткових заходів: залізним шворнем зламав консьєржеві ліву ногу. Адже коли йшлося про Партра, Шик ніколи не шкодував фальшонів. Разом з ним чекали на лектора Аліса та Ізіда. Вони теж ночували тут, боячись, що не потраплять на лекцію. Шик у темно-зеленому консьєржевому однострої обернувся на справжнього красеня. Отримавши двадцять п'ять тисяч Коленових фальшонів, він майже занедбав свою роботу.

Зібрана в залі публіка мала цілком осібні прикмети. Око натрапляло лише на нестямні заокулярені обличчя з настовбурченим волоссям, жовтими недопалками і гикавкою; в жінок були не коси, а якісь пацьорки, обв'язані довкруж голови, просто на голе тіло вони повдягали вишуровані на грудях курточки.

Велика зала на першому поверсі мала наполовину скляну, а наполовину розписану фресками стелю, причому фарби були розчинені у важкій воді, тут цілком могли зародитися в душах присутніх сумніви в сенсі існування, виповненого такими неоковирними жіночими формами. Зала була повнісінька, тож хто запізнився, мав задовольнятися тим, що десь позаду ставали на одну ногу, а другою відпихали найближчих сусідів. Погляди пошарпаного з'юрмиська були прикуті до окремої ложі, в якій, наче на троні, сиділа герцогиня де Бувоар, а також її почет; урівноваженістю своєї пишноти ложа немов кидала виклик тимча-

совості статусу провідних філософів, бо ті тулилися на складаних стільцях.

Початок лекції наближався і юрмисько дедалі дужче несамовитіло. В глибині зародивсь якийсь гамір, кілька студентів намагалися посіяти сумніви в душах, гучно декламуючи поперекручувані уступи з нагірної проповіді баронеси Орці.

Та ось уже підходить і Жан Соль. На вулиці заревів слон, і Шик прихилився до вікна своєї ложі. Вдалині показалася постать Жана Соля, що визирав з панцерного паланкіна; шорстка й зморшкувата слонова спина, освітлена червоним ліхтарем, видавалася чимось несусвітнім. На кожному розі паланкіну ревно пильнував добірний стрілець, озброєний сокирою. Широко ступаючи, слон прокладав собі шлях серед юрби, і важкий тупіт чотирьох ніг-стовпів, приглушений розчавленою плоттю, неухильно наближався. Перед дверима слон став навколішки й добірні стрільці зійшли на землю. Партр граційно стрибнув поміж них і, пробиваючи шлях сокирами, всі вони рушили до сцени. Таємні агенти замкнули двері, і Шик, випхнувши наперед Алісу та Ізіду, метнувся потаємним хідником, що вів за лаштунки.

Ззаду сцена була задрапована оксамитовою завісою, в якій Шик проткнув дірки, аби можна було дивитися. Всі троє в чеканні посідали на подушки. За який метр від них Партр готувався читати доповідь. Його гнучке аскетичне тіло випромінювало незвичайну енергію, і публіка, захоплена нездоланним чаром, властивим його найменшим порухам, затамувавши віддих, чекала на стартовий сигнал.

Чимало слухачів непритомніли внаслідок внутрішньоматкового збудження, що траплялося здебільшого в жіночої публіки, а зі свого місця Аліса, Ізіда й Шик виразно чули переривчастий віддих двадцяти чотирьох чоловік, що пробралися під сцену і навпомацки роздяглись, аби займати менше місця.

— Ти пригадуєш? — запитала Аліса, з ніжністю дивлячись на Шика.

— Певне, ми отам познайомились, — мовив Шик, нахиляючись до Аліси і розчулено цілуючи її.

— Ви були там унизу? — запитала Ізіда.

— Так, — сказала Аліса, — там дуже приємно.

— Та вже ж, — мовила Ізіда. — Шику, що це?

Шик заходився відкривати великий чорний ящик, що стояв біля нього.

— Це звукозаписувач, — пояснив він. — Я купив його заздалегідь, знаючи, що відбудеться лекція.

— Ого! — здивувалась Аліса. — Яка чудова ідея! Коли так, то можна й не слухати!

— Атож, — кивнув Шик. — Зате, повернувшись додому, можна, коли заманеться, слухали всеньку ніч, тільки варто остерігатися, аби не затерти платівку. Я спершу виготовлю копію, а може, й звернуся до фірми «Господарів окрик», щоб вона випустила для мене комерційний тираж.

— Напевне, це вам дорого обходиться, — обізвалась Ізіда.

— Ет! — відмахнувся Шик. — Це не має жодного значення!..

Аліса зітхнула. Зітхання була таке легеньке, що тільки вона й чула його, а може, не чула й вона.

— Ось воно! — гукнув Шик. — Починається. Я поставив свій мікрофон на столі, біля мікрофонів офіційного радіо, вони його не помітять.

Жан Соль заговорив. Спершу чулося тільки клацання затворів. Фотографи, газетярі й кінорепортери всім серцем віддалися цій роботі. Та ось один з них після віддачі свого апарата впав на підлогу і зчинилася страшенна веремія. Розлютившись, колеги несамовито кóпали бідолаху ногами і засипали його порошковим магнієм. На превелику втіху товариства, він зник у сліпучому спаласі, а решту кореспондентів поліцаї забрали до в'язниці.

— Чудово! — нетямився з захвату Шик. — Тепер лише я матиму запис.

Публіка, що досі була майже спокійна, потроху шаленіла, шквалами вигуків і оплесків після кожного вимовленого слова виявляючи своє захоплення Партром, через що було дуже важко бодай щось второпати, про що говорилося.

— Навіть не намагайтеся второпати, — порадив Шик. — Ми потім послухаємо запис.

— Надто коли тут нічого не чути, — дорікнула Ізіда. — Він пищить наче мишка. А від Хлої є якісь вістки?

— Я отримала від неї листа, — сказала Аліса.

— Вони вже доїхали?

— Так, їм пощастило виїхати, але вони хочуть вернутися раніше, бо Хлоя не дуже добре почувається, — відповіла Аліса.

— А Ніколя? — запитала Ізіда.

— У нього все гаразд. Хлоя написала мені, що він страшенно нечемно поводиться з усіма доньками господарів готелів, у яких вони зупиняються.

— Ніколя — хлопець чудовий, — мовила Ізіда. — Я часом запитую себе, чому він куховар.

— Атож, — притакнув Шик, — дуже дивно.

— Питаєте чого? Гадаю, краще вже куховарити, ніж збирати Партра, — сказала Аліса, вщипнувши Шика за вухо.

— А яка в Хлої хвороба? — поцікавилась Ізіда. — Може, вона скоро й одужає?

— Вона мені не каже, щó в неї, — зітхнула Аліса. — В неї в грудях болить.

— Хлоя така гарна. Я навіть уявити не можу, що вона хвора, — проказала Ізіда.

— Ох! — шепнув Шик. — Подивіться!

Одна частина заскленої стелі подалась угору і з отвору повисувались людські голови. То сміливі Партрові шанувальники видерлись аж на стелю і здійснили ту делікатну операцію. За ними товклися ще й інші, пхаючи їх наперед, і ті перші судомно хапалися за край отвору.

— Молодці, — похвалив їх Шик. — Лекція просто видатна!

Партр підвівся і почав показувати публіці муляжі блювотини. Найгарніший — сире яблуко з червоним вином — здобув щире і галасливе схвалення, тож Ізіда, Аліса й Шик, сидячи за лаштунками, вже не чули одне одного.

— Нарешті, хоч трохи стихло, — мовила Ізіда. — Коли ж вони приїдуть?

— Завтра або післязавтра, — відказала Аліса.

— Як давно ми не бачили їх! — вигукнула Ізіда.

— Так, — подтвердила Аліса, — відколи вони побралися.

— А яке славне в них весілля було! — сказала Ізіда.

— Ще б пак! — кивнула Аліса. — Саме того вечора Ніколя проводжав тебе...

На щастя, геть уся стеля обвалилася, тож Ізіді не довелося докладно обговорювати подробиці того вечора. Знялась густа курява. Серед уламків ворушились якісь біляві постаті, заточувались і падали, задушені важкою хмарою, що нависла над руїнами. Партр замовк і зареготав від щирого серця, ляскаючи себе по стегнах, радіючи, що в цій несподіваній пригоді заангажовано таку силу людей. Проте наковтався пилюки й зайшовся несамовитим кашлем.

Шик, тремтячи від збудження, повернув ручки на своєму записувачі. З апарата вискочив потужний зелений спалах, що шаснув над підлогою і сховався в паркетній шпарині. За ним гайнув другий, третій, і Шик вимкнув струм саме тоді, коли з мотора мала вилізти огидна багатоніжка.

— Що ж я роблю? — спитав себе Шик. — Таж апарат зламався, у мікрофон набилося пилюки.

Тим часом пандемоніум у залі досяг кульмінації. Партр дочитав останній аркуш і заходився дудлити воду просто з карафки, бо вже збирався йти. І Шик раптом наважився:

— Я запропоную йому вийти тут. Ідіть уперед, я дожену вас.

29

Опинившись у коридорі, Ніколя зупинився. Обидва сонця світили чомусь не так яскраво, як давніше. Жовті керамічні плитки ніби зчорніли й затуманились, промені замість відскакувати металевими крапельками розпливалися по підлозі невеликими ледачими калюжами. Стіни, де-не-де покриті імлистою пліснявою, вже не випромінювали колись рівного сяєва.

Мишки ніби й не переймалися тією зміною, але вражало, що чорновуса мишка вкрай пригнічена. Ніколя подумав, що вона шкодує за перерваною подорожжю і тужить за набутими в дорозі і вже втраченими приятелями.

— Ти невдоволена? — запитав Ніколя.

Мишка з огидою скривилась і показала на стіни.

— Так, — мовив Ніколя, — цього не було. Раніше все сяяло. Навіть не знаю, що сталося...

Мишка ніби замислилася на хвильку, потім похитала головою й безпорадно розвела лапками.

— Я тим паче, — признався Ніколя, — нічого не розумію. Навіть коли протирати скло, нічого не змінюється. Мабуть, у повітрі з'явились якісь згубні випари.

Ніколя замислився і теж похитав головою, потім рушив далі. Мишка склала лапки на грудях і, задивившись у далечінь, заходилася жувати, але зненацька сплюнула, відчувши смак жуйки для котів. Отже, продавець наплутав.

У їдальні снідали Хлоя і Колен.

— Ну? — запитав Ніколя. — Тобі вже краще?

— Ти ба, — здивувався Колен, — ти нарешті наважився розмовляти по-людськи?

— Бо я ще не взувся в службові черевики, — пояснив Ніколя.

— Атож, мені краще, — відповіла Хлоя.

Її очі блищали, на щоках пломенів рум'янець, вона щиро раділа, що поверталася додому.

— Вона вже з'їла половину пирога з курчатами, — сказав Колен.

— Це мене тішить, — усміхнувся Ніколя. — Цей пиріг не за рецептом Гуффе.

— Хлоє, що ми сьогодні робимо? — запитав Колен.

— А й справді, — докинув Ніколя, — і коли подавати обід?

— Я б хотіла погуляти з вами обома та Ізідою, Шиком і Алісою, сходити на ковзанку, позаглядати до крамниць, піти на вечірку, — заговорила Хлоя, — купити собі перстень із зеленим самоцвітом.

— Добре, — вклонився Ніколя, — в такому разі я притьмом йду на кухню.

— Ніколя, кухарюй у звичайній одежі, — попросила Хлоя, — ми так менше втомимось. Окрім того, тобі не доведеться ще раз переодягатися.

— Я піду візьму з сейфу трохи фальшонів, — сказав Колен, — а ти, Хлоє, зателефонуй друзям. Сьогодні ми погуляємо на славу.

— Вже телефоную, — відказала Хлоя, підвівшись і поспішаючи до телефону. Зняла трубку й завила совою, попередивши в такий спосіб, що розмовлятиме з Шиком.

Ніколя прибрав зі столу, натиснувши на невеликий важіль: брудний посуд поїхав на кухню по широкій пневматичній трубі, схованій під килимом. Ніколя вийшов і знову зупинився в коридорі.

Мишка, ставши на задні лапки, чистила передніми потьмянілі кахлі. Там, де вона потерла, плитка знову блищала.

— Отакої, ти таки спромоглася! — похвалив Ніколя. — Дивовижно!

Мишка захекалася, зупинилась і показала Ніколя обдерті й закривавлені лапки.

— Ох, ти постирала лапки! — забідкався Ніколя. — В такому разі облиш. Світла тут і так вистачає. Ходімо, я подбаю про тебе.

Ніколя поклав мишку до нагрудної кишені, а вона, насилу переводячи дух, напівзаплющивши очі, виставила назовні свої бідолашні знівечені лапки.

Щось мугикаючи, Колен швидко покрутив ручки замків свого сейфа з фальшонами. Протягом останніх днів він уже менше потерпав за Хлою і почував, що його серце як помаранча. Сейф був із білого мармуру, інкрустований слоновою кісткою, ручки — з чорно-зеленого аметисту. Рівень показував шістдесят тисяч фальшонів.

Віко піднялося, клацнули добре змащені механізми, і Коленова усмішка зникла. Рівень, досі зупинений з невідьякої причини, хитнувсь і вказав на позначку тридцять п'ять тисяч фальшонів. Колен засунув руку до сейфу і притьмом перевірив достеменність останньої цифри. Нашвидку порахувавши в голові, визнав її правдивість. Зі ста тисяч фальшонів двадцять п'ять він дав Шикові на весілля з Алісою, п'ятнадцять за машину, п'ять тисяч на церемонію, решта грошей пішла на всілякий дріб'язок. Обрахунки трохи потішили його.

— Усе гаразд, — проказав Колен уголос, але власний голос видався йому чужим.

Колен дістав потрібну суму, завагався, відтак втомлено поклав половину назад та опустив віко. Ручки, сухо клацнувши, закрутилися. Колен постукав по вічку покажчика й переконався, що рівень збіжний з сумою фальшонів.

Колен підвівся. Кілька секунд він стояв, дивуючись надмірності сум, які йому довелось витратити, щоб забезпечити Хлої гідне, як на нього, життя, і всміхнувся, згадавши, як Хлоя з розпущеними косами лежить уранці в ліжку, як простирадло облягає її простерте тіло, як сяє її бурштинова шкіра, коли він знімає простирадло, тож мерщій відігнав думку про сейф, бо не час було думати про такі-от речі.

Хлоя зодягалася.

— Скажи Ніколя, хай намастить бутерброди, — звеліла вона, — бо ми вже від'їжджаємо. Я всім сказала збиратися в Ізіди.

Колен, скориставшись нагодою, поцілував її в плече й побіг попередити Ніколя. Той щойно скінчив перев'язувати мишку і вирізав для неї пару бамбукових милиць.

— Ось, — закінчив він. — Ходи з ними до самого вечора і все загоїться.

— Що з нею? — запитав Колен, гладячи мишці голову.

— Мишці заманулося почистити кахлі в коридорі, — пояснив Ніколя. — Шматок плитки засяяв, зате вона стерла собі лапки.

— Не переймайся тим, — заспокоював мишку Колен. — Вони самі колись знову заблищать.

— А я не певен, — засумнівався Ніколя. — Коїться щось дивне. Плитки немов задихаються.

— Все владнається, — запевнив Колен. — Принаймні як на мене... А раніше такого ніколи не траплялося?

— Ніколи.

Колен став перед вікном і замислився.

— Це, мабуть, нормальне зуживання, — виснував він. — Можна було б замінити їх...

— Це страшенно дорого коштуватиме, — обізвався Ніколя.

— Авжеж,— погодився Колен. — Краще зачекаймо.

— А чого ти хотів? — запитав Ніколя.

— Не готуй нічого, намасти лише бутерброди, ми зразу ж і поїдемо.

— Гаразд, я вже зодягаюся, — відповів Ніколя.

Він поставив мишку на підлогу і вона подибала до дверей, хитаючись між миличками, обабіч яких звисали її вуса.

30

Поки Колен та Хлоя їздили на Південь, вулиця геть змінилася. Листя на деревах сповна розвинулось, а будинки позбулися блідості, прибравши лагідного зеленого кольору, що згодом мав обернутись на ніжні бежеві барви літа. Бруківка стала м'яка і пружна, а в повітрі пахло малиною.

Було ще зимно, але за блакитнявими шибками вже вгадувалась погідність. Уздовж хідників росли зелені та сині квіти й живні соки зміїлися навколо їхніх маленьких стебел із легеньким цмоканням, схожим на поцілунки слимака.

Попереду йшов Ніколя. Він убрався в теплий вовняний спортивний костюм гірчичного кольору, а зверху натяг светра з закоченим коміром; на светрі жакардова машина зобразила лосося по-шамборському — такого, яким він постає на шістсот сьомій сторінці куховарської книжки Гуффе. Його жовті шкіряні черевики з каучуковими підошвами рослин майже не притолочували, бо Ніколя намагався ступати у колії, зоставлені для проїзду автомобілів.

Позаду Ніколя йшли Хлоя і Колен, Хлоя трималася за Коленову руку і глибоко вдихала духмяне повітря. Хлоя одягла вузьку білу вовняну сукню і оброблену бензолом накидку з леопардового хутра; її плями, приглушені хі-

мікатом, поширшали, навколо них з'явилися немов німби, що прецікаво інтерферували між собою. Буйні Хлоїні коси, погойдуючись, пливли у повітрі, розливаючи ніжний ароматичний дух жасмину та гвоздики.

Колен, напівзаплющивши очі, ловив той дух, і його губи ледь помітно здригалися при кожному вдихові. Будинкові фасади дали собі трохи попуску, позбувшися суворої прямолінійності, вулиця стала невпізнанна, іноді збиваючи Ніколя з пантелику, і він мусив зупинятись, читаючи емалеві таблички.

— Що в нас там на першому плані? — запитав Колен.

— Похід до крамниць, — відповіла Хлоя. — В мене вже жодної сукні нема.

— Ти не хочеш, як звичайно, піти до сестер Каллот? — знову спитав Колен.

— Ні, я хочу до крамниць, аби купити готові сукні та всілякі дрібнички.

— Ніколя, Ізіда, певне, зрадіє, побачивши тебе, — сказав Колен.

— Чого б це? — вразився Ніколя.

— Не знаю...

Всі троє завернули на вулицю Сіднея Бечета, відтак прибувши куди слід. Перед дверима гойдалася консьєржка у механічному гойданому фотелі, мотор якого оглушливо чмихав у ритмі польки. Модель була дуже стара.

Двері відчинила Ізіда. Шик та Аліса вже прийшли. Вбрана в червону сукню Ізіда всміхнулася Ніколя. Поцілувала Хлою і з хвилину ввесь гурт цілувався одне з одним.

— Хлоє, в тебе чудовий вигляд, — сказала Ізіда. — А я гадала, ніби ти хвора. Тепер я заспокоїлась.

— Мені стало краще, — обізвалася Хлоя, — Ніколя й Колен дуже добре дбали про мене.

— Як ваші кузини? — запитав Ніколя.

Ізіда почервоніла по самі вуха.

— Вони мало не кожного дня питали, чи є від вас новини.

— То чарівні дівчата, — мовив Ніколя, ледь відвертаючись, але ви рішучіші.

— Так, — опустила очі Ізіда.

— Ну, як подорож? — запитав Шик.

— Чудово, — відповів Колен. — Дорога спочатку була кепська, але потім усе владналося.

— Окрім снігу, — озвалася Хлоя. — Він дуже... — і піднесла руку до грудей.

— Куди ж ми підемо? — запитала Аліса.

— Я можу, коли ваша ласка, кількома словами переказати вам Партрову лекцію, — запропонував Шик.

— Ти багато його накупив, відколи ми поїхали? — поцікавився Колен.

— Ет! Мало! — відповів Шик.

— А як твоя робота?

— Ет! Помаленьку! — скривився Шик. — Там є чоловʼяга, що заступає мене, коли я не можу вийти.

— Він це робить за так? — запитав Колен.

— Ет! Майже! — заквапився відповісти Шик. — Може, підемо зразу на ковзанку?

— Ні, ми підемо до крамниць, — мовила Хлоя. — Та якщо чоловікам кортить на ковзанку...

— Слушно, — погодився Колен.

— Я піду з жінками до крамниць, — докинув Ніколя. — Мені треба дещо купити.

— Отак буде добре, — схвалила пропозицію Ізіда. — Тільки хутчіш, щоб устигти й на ковзанку.

31

Колен і Шик ковзались уже цілу годину і на кризі ставало дедалі більше люду. Щоразу ті самі дівчата, ті самі хлопці, завжди хтось падає і виходять прибиральники із скребками. Служник крутить на програвачі ту ж таки пісню, що її завсідники вже кілька тижнів як вивчили напамʼять. Зараз він переверне платівку, цього чекала вся публіка, бо зрештою кожен вивчив служникові вподобання, аж раптом диск зупинився і в усіх гучномовцях зазвучав глухий голос, — в усіх, окрім одного, що, відбившись від гурту, й далі награвав музику. Голос просив пана Колена підійти до контролера, де на нього чекає телефон.

— У чому річ, що це означає? — розгубився Колен.

Він чимшвидше підʼїхав до бортика й перескочив на гумовий килимок, Шик не відставав від нього. Пробіг уздовж бару й уваливсь у контролерову будку, де стояв телефон. Платівкар саме чистив одну з платівок щіткою з вовчака тернистого, зчищаючи задирки, що зʼявились під час роботи.

— Алло! — гукнув Колен, хапаючись за трубку, скамʼянівши в чеканні.

Шик бачив, як він спершу здивувався, а потім ураз збілів як сніг.

— Щось серйозне? — запитав Шик.

Колен дав йому знак помовчати.

— Іду! — крикнув він у трубку і повісив її.

Стіни будки почали зсуватись, але Колен устиг вийти, перш ніж вони придушили б його; за ним вискочив Шик. Колен біг на ковзанах і його ноги вихилялися на всі боки.

— Мерщій відкрийте мені триста дев'яту кабінку! — гукнув Колен служникові.

— І мені, — додав Шик, — триста одинадцяту.

Хлопець пішов за ними, не дуже поспішаючи.

Колен обернувся, побачив, що той метрів на десять позаду, й зачекав, поки хлопчина наздожене. Розмахнувшись, із дикою силою вдарив його ковзаном по шиї, і хлопцева голова заткнула вентиляційну трубу, що охолоджувала холодильні агрегати; Колен вихопив ключі з руки трупа, що їх той, мовби нічого не сталося, й далі тримав перед собою. Колен відкрив якусь кабінку, запхав туди труп, плюнув на нього й помчав до триста дев'ятої. Шик зачинив позаду двері.

— Що сталося? — запитав він, засапавшись, коли наздогнав Колена.

Колен тим часом уже зняв ковзани і взув черевики.

— Хлоя захворіла.

— Тяжко?

— Не знаю, — відповів Колен. — Вона знепритомніла.

Він уже одягся й побіг.

— Куди ти? — гукнув йому навздогін Шик.

— Додому, — закричав Колен, зникаючи на лунких бетонових сходах.

На протилежному боці ковзанки показалась машинна обслуга: вентиляція вже не працювала і робітники, мало не задушившись, знесилено попадали край доріжки.

Приголомшений Шик, тримаючи ковзана в руках, непевно дивився туди, де зник Колен.

З-під дверей сто двадцять восьмої кабінки повільно зміївся пінистий струмочок крові, що, паруючи, потекла на кригу важкими великими краплями.

32

Колен біг щодуху і люди на його шляху повільно нахилялись і, мов кеглі, м'яко гепались на бруківку, наче великі аркуші картону, що лігма валилися на землю.

А Колен біг та й біг, і гостра грань обрію, затиснута між будинками, мчала йому назустріч. Під його ногами наставала ніч. Ніч із чорної вати, аморфна й безживна, а небо втрачало свої барви — стеля та й годі, ось іще одна грань, Колен збігав на верхівку піраміди, в його серце врізалися скалки ночі, не такої, щоправда, чорної, але ж попереду ще три вулиці.

Хлоя, дуже бліда, спочивала на прекрасному ложі їхнього шлюбу. Її очі були відкриті, проте дихала вона над силу. Біля неї сиділа Аліса. Ізіда допомагала Ніколя готувати, за рецептом Гуффе, якусь покріплювальну страву, а мишка перетирала гострими зубками насіння трав для відвару, що його мала пити хвора.

Але Колен не знав, він біг, він боявся, чого це людям не вистачає бути завжди разом і потрібен ще страх, може, стався нещасний випадок, її переїхало авто, вона лежатиме, а я не зможу її бачити, мені заборонять увіходити, та невже ви гадаєте, ніби я боюся своєї Хлої, я її однаково побачу, проте ні, Колене, не заходь. А може, вона тільки забилася, тоді годі потерпати, завтра ми підемо до Булонського лісу, посидимо на лаві, де я стискав їй руку, а її коси торкалися мого обличчя, вся подушка пропахла її косами. Я завжди беру її подушку, сьогодні ми знову поб'ємося через неї. Хлоя каже, ніби моя подушка надто тверда, не вгинається під її головою, а я потім беру свою подушку і вона теж уже пропахнена її духмяними косами. Я вже ніколи не почую цих ніжних пахощів.

Проти нього здибився хідник, Колен, мов велетень, перескочив його, ось він уже на другому поверсі, піднімається, відчиняє, там усе тихо й мирно, нема постатей у жалобі, нема священиків, спокійно лежать килими з сірувато-синіми візерунками. Ніколя сказав йому: «Це пусте», а Хлоя всміхнулася, зрадівши, що побачила його.

33

Колен тримав у своїй руці теплу і довірливу Хлоїну руку. Хлоя дивилася на чоловіка і її ясні трохи здивовані очі заспокоювали його. Нижче помосту на підлозі збиралися, штовхаючись і гризучись, невгамовні турботи. Хлоя відчувала в своєму тілі, у грудях якусь темну силу, незримого ворога і не знала, як його долати, тільки іноді кашляла, аби посунути ненависника, що вчепився в глибини її єства. Їй здавалось, ніби дихаючи на повні груди, вона

живцем віддається чорній ворожій люті, лиховісній підступності зла. Її груди ледве здіймались, а дотики гладенького простирадла, що вкривало її довгі оголені ноги, заспокоювали все тіло. Колен, згорбившись, сидів поряд і дивився на Хлою. Опустилася ніч, лігши концентричними верствами навколо вогняної серцевини біля узголів'я: лампа була вмурована в стіну й закрита круглою платівкою з матового кришталю.

— Колене, постав мені музику, — попросила Хлоя. — Постав мелодії, які любиш ти.

— Вони втомлять тебе, — сумно зітхнув Колен. Він говорив немов із далечіні і був дуже пригнічений. Його серце, здається, заповнило всі груди, і він тільки тепер це усвідомив.

— Таж ні, благаю тебе, — наполягала Хлоя.

Колен підвівся, спустився дубовими східцями й увімкнув автоматичний пристрій. Гучномовці були геть в усіх приміщеннях, і Колен увімкнув тільки той, що висів у кімнаті.

— Що ти поставив? — запитала Хлоя, всміхаючись, бо знала про те дуже добре.

— Пригадуєш? — і собі запитав Колен.

— Ще б пак...

— Тобі часом не зле?

— А мені й не було дуже зле...

Там, де річки впадають в море, утворюється майже нездоланний бар'єр, зароджуються високі хвилі, що на них танцює шумовиння та уламки потрощених кораблів. Між ніччю надворі та сяєвом лампи теж є такий бар'єр, спогади випливають із темряви і б'ються об нього; то зникаючи, то виринаючи, вони показують або білі черева, або срібні спинки. Хлоя трохи звелася:

— Іди сядь біля мене.

Колен підійшов до неї і ліг упоперек ліжка, охопивши лівою рукою Хлоїну голову. Ажурна сорочка малювала на її золотавій шкірі примхливе мереживо, ніжно напнуте там, де виростали груди. Хлоя обняла Колена за плече.

— Ти не сердишся?

— Чого б це?

— Що в тебе жінка така дурна.

Колен поцілував пахвину Хлоїної руки, що з такою вірою пригорталася до нього.

— Хлоє, прикрий трохи руку, ти замерзнеш.

— Мені не холодно, — мовила Хлоя. — Краще слухай платівку.

У грі Джонні Ходжеса було щось ефірне, незбагненне й напрочуд чуттєве. Чуттєвість була чиста, зовсім безтілесна.

Під впливом музики кутки кімнати змінились і заокруглились. Колен і Хлоя лежали тепер у центрі сфери.

— Що це було? — спитала Хлоя.

— Це «The Mood to be Wooed».

— Саме оце я й відчуваю, — призналася Хлоя. — Як лікар зайде до нашої кімнати, якщо вона стала кругла?

34

Ніколя відчинив двері. На порозі стояв лікар.

— Я лікар, — представився він.

— Добре, — сказав Ніколя. — Зробіть таку ласку й ідіть за мною, — і повів лікаря на кухню.

— Ось, — сказав Ніколя, коли вони дісталися на кухню. — Покуштуйте і скажіть, що ви про це думаєте.

У кремнієво-натрієво-кальцієвій посудині стояла рідина своєрідного кольору — почасти пурпурова, як імператорська мантія, почасти зеленкувата, мов риб'ячий міхур, з хромовосиніми переливами.

— Що це? — запитав лікар.

— Лікувальна мікстура, — пояснив Ніколя.

— Знаю, — завагався лікар, — але яке її призначення?

— Це покріплювальний засіб.

Лікар підніс склянку до носа, понюхав, заохотився, взяв до рота, покуштував, потім випив і схопився обіруч за живіт, випустивши валізку з інструментами.

— Ну що? Діє? — допитувався Ніколя.

— Ух! Ще й як, — майже проквилив лікар. — Так і здохнути можна... Ви ветеринар?

— Ні, — відповів Ніколя. — Але головне, що засіб таки діє.

— І то непогано, — похвалив нарешті й лікар. — Я от одразу збадьорився.

— Ходімо ж до хворої, — запросив Ніколя, — ви тепер знезаражені.

Лікар пішов, але у зворотний бік. Здавалося, він дуже кепсько володає власними рухами.

— Ого! — мовив Ніколя. — Чи ти ба! Ви хоч спроможні оглянути хвору?

— Ще б пак, — белькотів лікар, — проте я волів би почути думку ще й свого колеги і тому запросив Рукав'їжа.

— Добре, тоді, будь ласка, сюди, — сказав Ніколя, відчиняючи двері на задні сходи. — Спустіться на три поверхи вниз і поверніть праворуч. Заходьте, і ви вже на місці.

— Гаразд, — мовив лікар і почав спускатися сходами. Та раптом зупинився: — Скажіть, а де я?

— Там.

— А, гаразд! — заспокоївся лікар.

Ніколя замкнув двері. Прийшов Колен.

— Хто то був?

— Якийсь лікар. Він, здається, справжнісінький йолоп, тож я його й спровадив.

— Але ж нам треба лікаря, — мовив Колен.

— Звичайно. Зараз прийде Рукав'їж.

— Ну, це вже краще.

У квартиру хтось знову подзвонив.

— Не йди, — наказав Колен, — я сам відчиню.

У коридорі мишка збігла йому по нозі нагору і сіла на праве плече. Колен квапився відчинити професорові.

— Добридень! — привітався той. Костюм у нього був чорний, а сорочка — яскраво-жовта. — З погляду фізіології, — проголосив він, — чорне на жовтому тлі напрочуд контрастує. Додам, що це анітрохи не втомлює ока і на вулиці зменшує шанси потрапити під колеса.

— Певне, — погодився Колен.

Професорові Рукав'їжі було десь років сорок. Статуру він мав саме таку, щоб витримувати їхній тягар. Але жодного року поверх них він уже б не підняв. Його поголене обличчя загострювалось клинцюватою борідкою, очі були прикриті невиразними окулярами.

— Чи пан буде такий ласкавий пройти за мною? — запропонував Колен.

— Не знаю, — відповів професор, — я вагаюсь.

Та все ж наважився:

— Хто хворий?

— Хлоя.

— Ох! — зойкнув професор. — Це мені нагадує одну мелодію...

— Так, саме цю.

— Що ж, — підсумував Рукав'їж, — ходімо. Слід було сказати про це раніше. Що з нею?

— Не знаю.

— Я тим паче, — признався професор, — і кажу це вам з цілковитою певністю.

— Але ви хоч дізнаєтесь? — стривожився Колен.

— Хтозна, — з сумнівом проказав професор Рукав'їж. — Усе-таки її годилося б оглянути...

— Таж ходімо.

— Так-так, — закивав професор.

Колен провів його аж до дверей кімнати і раптом спохопився:

— Як зайдете, будьте уважні, — застеріг Колен, — вона кругла.

— Так, я вже звик до цього. Значить, вагітна!

— Та ні, — заперечив Колен, — ви йолоп. Кімната кругла.

— Зовсім кругла? — запитав професор. — Ви, отже, слухали музику Еллінгтона?

— Авжеж.

— Удома я теж її слухаю, — сказав Хапав'їж.— Ви знаєте «Slap Happy»?

— Мені більше подо... — почав Колен, і, згадавши про Хлою, що чекає, запхав професора до кімнати.

— Добридень, — сказав професор і ступив на східці.

— Добридень, — відповіла Хлоя. — Як ся маєте?

— Боже мій, мені іноді дуже дошкуляє печінка. Ви хоч знаєте, що це?

— Ні.

— Атож, — зітхнув професор, — у вас, певне, здорова печінка. — Підійшов до Хлої і взяв її за руку. — Гаряча?

— Не відчуваю.

— Що ж, — сказав професор, — це вже гірше. — І сів на ліжко. — Зараз я вас послухаю, якщо ця процедура не буде для вас прикрою.

— Прошу.

Професор витяг із валізки стетоскоп із підсилювачем і приклав апарат до Хлоїної спини.

— Рахуйте, — звелів він.

Хлоя рахувала.

— Неправильно, — озвався лікар, — після двадцяти шести йде двадцять сім.

— Так, — потвердила Хлоя, — перепрошую.

— А зрештою досить, — сказав лікар. — Кашель є?

— Є, — відповіла Хлоя й закашлялася.

— Докторе, що в неї? — запитав Колен. — Щось серйозне?

— Е, — завагався професор, — у неї щось у правій легені. Але я не знаю, що то.

— Що ж робити? — розгубився Колен.

— Треба, щоб вона прийшла до мене для ретельного огляду.

— Лікарю, я б не хотів, аби вона вставала, — сказав Колен. — Раптом їй знову стане погано, як сьогодні вдень?

— Ні, тут нема нічого серйозного. Я випишу вам рецепт, тільки його треба неухильно дотримуватись.

— Добре, лікарю, — відповіла Хлоя. Піднесла руку до рота і знову закашлялась.

— Не кашляйте, — звелів Рукав'їж.

— Люба, не кашляй, — заблагав Колен.

— Я не можу стриматись, — уривчастим голосом відповіла Хлоя.

— У її легені вчувається якась дивна музика, — зауважив професор. На його обличчі проступила досада.

— Докторе, це нормально? — запитав Колен.

— Певною мірою, — відповів професор. Він потяг себе за борідку і вона, сухо ляснувши, повернулась на місце.

— Лікарю, коли нам до вас прийти? — запитав Колен.

— Через три дні. Мені треба підготувати апарати.

— А хіба ви не завжди користуєтесь ними? — і собі запитала Хлоя.

— Ні. Мені набагато більше подобається конструювати зменшені моделі літаків, але мене весь час відволікають, тож я вже цілий рік працюю над однією моделлю і не можу знайти часу, щоб її закінчити. Зрештою впадаю в розпач!

— Безперечно, — погодився Колен.

— То справжні акули, — мовив професор. — Я втішаюсь тим, що порівнюю себе з бідолашною жертвою кораблетрощі, ненажерливі чудовиська тільки й чекають, поки вона засне, щоб перекинути її благенький човник.

— Чудовий образ, — сказала Хлоя і засміялась, але тихо, щоб знову не закашляти.

— Стривай, голубонько, — мовив професор, — кладучи їй руку на плече. — Цей образ цілком безглуздий з огляду на те, що згідно з «Генієм обивателя» за п'ятнадцяте жовтня тисяча дев'ятсот сорок четвертого року і цілком усупереч розповсюдженій думці лише три чи чотири з тридцяти п'яти видів акул відомі як людожери! До того ж, якщо їх не чіпати, то й вони не нападуть...

— Ви так гарно розповідаєте, — захоплено проказала Хлоя. Лікар їй дуже сподобався.

— Це не я, — відмахнувся лікар, — а «Геній обивателя». На цьому я вас і покину.

Професор із виляском поцілував Хлою в праву щоку, поплескав її по плечі і спустився східцями. Правою ногою він зачепився за ліву, а лівою ногою — за останню сходинку і впав.

— Ваші меблі надто вже дивні, — зауважив він Коленові, — енергійно розтираючи собі спину.

— Перепрошую, — знітився Колен.

— До того ж, — додав професор, — така сферична кімната дуже пригнічує. Спробуйте поставити «Slap Харру», і це, може, поверне їй первісну форму, — або ж удайтеся до рубанка.

— Авжеж, — визнав Колен. — Може, вип'єте аперитиву?

— Ходімо, — погодився професор. — До побачення, голубонько, — крикнув він Хлої, виходячи з кімнати.

Хлоя й далі сміялася. Знизу було видно, як вона сидить на широкому похиленому ліжку, мов на пишній естраді, збоку її освітлювала електрична лампочка. Світло сіялось крізь її волосся — здавалося, сонце виграє у свіжих травах, а сяйво, відбите від її шкіри, золотило всі навколишні речі.

— У вас гарна дружина, — сказав професор Коленові в передпокої.

— Так, — відповів Колен і раптом заплакав, бо знав, що Хлої недобре.

— Годі, — збентежився професор, — ви мене ставите в прикре становище... Тепер мені треба втішати вас... Стривайте.

Професор попорпався у внутрішній кишені піджака й витяг звідти невеличкий блокнот у червоній шкіряній палітурці.

— Подивіться, це моя.

— Ваша що? — вразився Колен, що тим часом намагався заспокоїтись.

— Моя дружина, — пояснив професор.

Колен машинально розкрив блокнот і щиро розсміявся.

— Отож, — мовив професор, — і так завжди. Всі ви тішитесь. Зрештою... що в ній такого кумедного?

— Не... не знаю, — пробелькотів Колен і покотився з реготу аж на підлогу.

Професор забрав назад свій блокнот.

— Усі ви однакові, — вирік він. — Гадаєте, ніби жінки мають бути гарними... Ну, де той аперитив?

35

Колен, а за ним і Шик пхнули двері аптеки. Почулося «Дзеньк!» і дверне скло посипалось на складну систему колб та лабораторного начиння.

Стривожений шумом, вибіг аптекар. То був старий, худий і високий дід, голову йому прикрашала буйна грива сивого волосся. Він одразу побіг до прилавка, схопив телефон і набрав номер із швидкістю, яка свідчила про задавнену звичку.

— Алло! — гукнув він. Його голос лунав, наче ріжок у тумані, підлога під довжелезними чорними плоскостопими ногами захиталась, а на прилавок упали снопи бризок слини.

— Алло! Це майстерня Гершвінів? Я прошу вставити мені скло у вхідних дверях. За чверть години?.. Швидше, бо може нагодитись іще один клієнт... Добре. — І поклав трубку, що ніяк не хотіла лягати на звичне місце. — Панове, чим можу прислужитися?

— Приготуйте мені ліки за цим приписом, — звелів Колен, виймаючи рецепт.

— Це не припис, а присуд, — мовив аптекар, ледь поглянувши на рецепт, і вихопив його з Коленових рук, склав удвоє, зробив з нього довгу смужку і вставив у настільну гільйотину.

— А виконують його ось так, — сказав аптекар, натиснувши червоного гудзика.

Ніж опустився, рецепт зів'яв і осів.

— Приходьте сьогодні ввечері о шостій годині, ваші ліки будуть готові.

— Але ми дуже поспішаємо, — заговорив Колен.

— Ми, — докинув Шик, — хотіли б узяти їх негайно.

— У такому разі трохи зачекайте і я одразу приготую все, що треба.

Колен і Шик сіли на лаву, оббиту червоним оксамитом. Почали чекати перед самісіньким прилавком. Аптекар заліз під прилавок і майже нечутно прокрався до потаємного ходу в лабораторію. Човгання його худих довгих ніг по паркету спершу згасало, а потім розчинилось у повітрі.

Колен і Шик оглядали стіни. На довгих, покритих патиною мідних поличках рядочками стояли слоїки з простими речовинами і препаратами місцевої, проте дивовижної дії. Останній слоїк у кожному ряду випромінював інтенсивне флуоресцентне сяєво. В конічній посудині з грубого поточеного скла штопором опускалися вниз пуго-

ловки, а досягши дна, стрілою вилітали на поверхню і знов починали своє химерне обертання, лишаючи позаду білі борозенки збуруненої води. Поряд на дні акваріума в кілька метрів завдовжки аптекар установив випробувальний стенд для реактивних жаб, то тут, то там лежали непридатні жаби і всі їхні чотири серця ще потихеньку билися. На стіні позаду Шика й Колена була велика фреска, на якій у костюмі Цезаря Борджа на перегонах зображено аптекаря під час блуду з власною матір'ю. На столах у кімнаті стояло чимало апаратів для виготовлення пігулок і деякі з них навіть працювали, дарма що уповільнено.

Пігулки, вискакуючи зі скляних синіх патрубків, потрапляли у вощані руки, що розкладали їх у паперові гофровані торбиночки.

Колен підвівся, аби зблизька приглянутись до першої машини, і підняв заіржавлений кожух, що захищав її. Всередині композитна тварина — наполовину з металу, наполовину з плоті, — тяжко гаруючи, ковтала пігулкову масу й виділяла її у формі правильних кульок.

— Шику, іди подивися, — запросив Колен.

— На що?

— Прецікава річ!

Шик подивився. Тварина мала видовжені щелепи, що швидко совались, перетираючи поживу. Під прозорою шкірою видніли її ребра з тонких сталевих трубок і травний тракт, що лінькувато ворушився.

— То модифікований кролик, — сказав Шик.

— Невже?

— Це робиться дуже просто. Зберігають ту функцію, яка потрібна. Тут зберегли рухи травного тракту, усунувши хімічну складову травлення. Це набагато простіший засіб, аніж пігулки виготовляв би звичайний формувальник.

— А що це він їсть? — запитав Колен.

— Хромовану моркву. Її роблять на заводі, де я працював, коли покинув контору. Окрім того, йому дають складові елементи пігулок.

— Чудовий винахід, — захоплювався Колен, — і які гарні пігулки.

— Атож, досить круглі.

— Скажи мені... — почав було Колен, знову сідаючи.

— Що?

— Скільки в тебе лишилося з тих двадцяти п'яти тисяч фальшонів, що я дав тобі, коли вирушав у подорож?

— Ет! — скривився Шик.

— Ти вже мав би нарешті зважитись та й побратися з нею. Адже їй страшенно прикро, що ти так поводишся.

— Певне ж...

— Зрештою в тебе ж, мабуть, лишилося тисяч двадцять? Усе-таки... цього досить, аби одружитися.

— Бачиш, — почав Шик і затнувся, бо казати далі було важко.

— Що бачиш? — наполягав Колен. — Адже не ти один маєш клопіт з грішми.

— Воно то так, — схилив голову Шик.

— Ну, кажи, — заохочував Колен.

— Та в мене, — наважився Шик, — залишилось тільки три тисячі двісті фальшонів.

Колен раптом відчув величезну втому. У голові закрутилось щось гостре і безбарвне, стиха плюскочучи, наче море: тіло випросталось на лаві.

— Це неправда, — насилу видушив Колен. Він був знеможений — знеможений так, немов його батогом прогнали на довжелезній дистанції стипл-чейзу. — Це неправда, — повторив він, — ти кпиш із мене...

— Ні, — відповів Шик.

Шик стояв, шкрябаючи нігтем найближчий до нього ріжок столу. Пігулки котились по скляних рурках, чулося тихе торохтіння, а шурхіт паперу в вощаних руках створював ідилію екзотичного ресторану.

— Куди ж ти подів їх? — запитав Колен.

— Я накупив Партра, — відповів Шик. Він понишпорив у кишені. — Ось подивися. Я відкопав її вчора. Хіба це не диво?

То було «Зригування цвіту» в пречудовій сап'яновій оправі з ілюстраціями К'єркегора.

Колен узяв книжку, розгорнув, але сторінок не бачив. Він бачив Алісині очі в день свого весілля, те зачудування і сум, з якими вона дивилася на весільну Хлоїну сукню. Та Шик не міг цього зрозуміти. Він ніколи не сягав так високо.

— І що ж мені казати тобі? — бурмотів Колен. — Отже, ти всі їх витратив?

— Минулого тижня я дістав два його рукописи, — хвалився Шик і голос його тремтів з тамованого збудження. — Окрім того, я вже записав сім його лекцій.

— Так...

— А чого ти мене запитуєш про це? Алісі байдуже, поберуся я з нею чи ні. Вона й так щаслива. Ти ж знаєш, я її щиро кохаю і вона теж надзвичайно любить Партра!

Одну з машин, здається, понесло. Пігулки вискакували градом, а коли вони падали в паперові торбинки, з'являлися фіалкові спалахи.

— Що скоїлось? — захвилювався Колен. — Це небезпечно?

— Не думаю. В усякому разі не стіймо так близько біля нього.

Друзі почули, як десь далеко хряснули двері, і за прилавком раптом показався аптекар.

— Я змусив вас чекати, — вибачився він.

— Дарма, — запевнив його Колен.

— Ні, — наполягав аптекар. — Я гаявся навмисне, прагнув надати собі більшої ваги.

— Одну з ваших машин, мабуть, понесло, — підказав аптекареві Колен.

— А! — вигукнув аптекар. Він схилився, взяв під прилавком карабін, спокійно підніс до плеча і вистрелив. Машина підскочила і впала, спустивши дух.

— Це пусте, — пояснив аптекар. — Кролик іноді перемагає сталь, і тоді його слід пристрелювати. — Він підняв машину, натис на нижній кожух, щоб вона видавила сечу, і повісив на цвях. — Ось ваші ліки, — провадив далі аптекар, дістаючи з кишені коробочку. — Будьте обережні, вони дуже активні. Не передозовуйте.

— Ох! — зойкнув Колен. — І, як ви гадаєте, проти чого вони?

— Я вам не можу сказати, — відповів аптекар. Довгою рукою з покривленими нігтями він став чухати свою сиву розпатлану голову. — Спектр їхньої дії дуже широкий, — закінчив він. — Але звичайна рослина опирається їм не дуже довго.

— Ох! — знову зойкнув Колен. — Скільки я вам винен?

— Ліки дуже дорогі, — споважнів аптекар. — Вам краще прибити мене й піти не заплативши.

— Ох! Я для цього дуже втомлений...

— Тоді два фальшони, — мовив аптекар.

Колен витяг гаманця.

— Знайте, що з мого боку це справжнє здирство! — знову заговорив аптекар.

— А мені байдуже, — відповів Колен згаслим голосом. Заплатив і вийшов. За ним Шик.

— Ви дурні, — правив своєї аптекар, проводжаючи їх до дверей. — Я старий і не здатен чинити опір.

— У мене нема часу, — пробурмотів Колен.

— Неправда, — доводив аптекар, — інакше ви не чекали б мене так довго.

— Тепер у мене є ліки. До побачення, пане.

Колен перетинав вулицю навскіс, нападав на неї, так би мовити, збоку, щоб заощадити на силі.

— Знаєш, — мовив Шик, — з Алісою я не порву, навіть якщо й не одружуся з нею.

— Ох! Я тобі нічого не можу сказати. Зрештою, це обходить лише тебе.

— Просто життя таке, — сказав Шик.

— Ні.

36

Вітер пробивав собі дорогу поміж листя і виходив із крон, набравшись пахощів бруньок і квітів. Люди ходили випроставшись і глибоко дихали, бо повітря всім було вдосталь. Сонце повільно розпускало промені і обережно просувало їх туди, куди не могло потрапити просто так: плавно загинало і повертало їх, але, натрапивши на дуже чорні предмети, відсахувалось, нервовим і точним рухом усмоктувало золотаву масу. Мало-помалу його величезна яскрава постать наближалась, а потім, знерухомівши, стала випаровувати материкові води, тричі бамкнули дзигарі.

Колен читав Хлої роман. У ньому йшлося про кохання і все закінчувалося добре. Саме на цю пору герой і героїня писали одне одному листи.

— Чому так довго? — запитала Хлоя. — Звичайно все відбувається набагато швидше.

— А що, в тебе така звичка вже є?

Колен щосили вщипнув край променя, що цілив у Хлоїне око. Промінь м'яко подавсь назад і перебрався на меблі.

Хлоя почервоніла.

— Ні, я не маю такої звички, — несміливо проказала вона, — але мені здається...

Колен згорнув книжку.

— Люба Хлоє, ти маєш рацію.

Підвівся й підійшов до ліжка.

— Тобі треба випити пігулку.

Хлоя здригнулася.

— Вони страшенно гидкі. Невже це конче треба?

— Гадаю, що так. Сьогодні ввечері ти підеш до лікаря і ми нарешті дізнаємося, що в тебе. А доти маєш пити пігулки. Потім він, може, призначить тобі щось інше.

— Це жахливо, — мовила Хлоя.

— Треба бути розумною.

— Коли я випиваю пігулку, в моїх грудях немов б'ються два звірі. Окрім того, це неправда. Не треба бути розумною.

— Звичайно, краще не треба, але іноді слід, — напучував Колен, відкривши коробочку.

— Вони наче викачані в болоті, а на додачу ще й смердять.

— Вони й справді дивні, — признався Колен, — але пити їх треба.

— Подивися, — сказала Хлоя. — Пігулки рухаються самі собою, до того ж вони напівпрозорі і, напевне, коли випити їх, і далі живуть у людському тілі.

— Але у воді, якою ти їх запиваєш, вони, безперечно, гинуть.

— Ти кажеш дурниці... А може, це рибки?

Колен зареготав:

— Тоді заодно й пообідаєш! — Нахилився й поцілував її. — Люба Хлоє, не будь така вперта, випий!

— Я вип'ю, а ти мене за це поцілуєш!

— Звичайно, — мовив Колен. — Якщо тобі не обридло цілуватися з такою марою, як я.

— А ти й справді погидшав, — подражнила Хлоя.

— Я тут не винен. — Колен похилив голову. — Я тепер мало сплю.

— Любий Колене, поцілуй мене, я страшенно лиха. Дай мені дві пігулки.

— Ти збожеволіла, — мовив Колен, — можна тільки одну. Ну, ковтай.

Хлоя заплющила очі, зблідла і схопилася руками за груди.

— Уже, — сказала вона через силу, — починається.

Біля лискучих Хлоїних кіс на лобі і на скронях проступили крапельки поту.

Колен сів поряд з Хлоєю і обняв її рукою за шию. Хлоя обіруч притулила ту руку до грудей і заскімлила.

— Хлоє, вгамуйся, не треба.

— Мені дуже погано, — скаржилась Хлоя.

Великі, мов очі, сльозинки з'явились у куточках повік і холодними борознами стекли по ніжних заокруглених щоках.

37

— Я вже не можу стояти, — квилила Хлоя. — Вона поставила ноги на підлогу й намагалася встати. — Нічого не виходить... Я геть знесиліла.

Колен підійшов і підвів її. Хлоя вчепилася йому за плечі.

— Тримай мене, Колене! Я зараз упаду!

— Це ліжко тебе втомило.

— Не воно, а пігулки твого старого аптекаря.

Хлоя спробувала стояти сама й заточилась. Колен зловив її, але, падаючи, вона і його потягла на ліжко.

— Гарна ж я отака, — мовила Хлоя. — Побудь біля мене. Ми так давно вже не спали вдвох!

— Бо не можна.

— Ні, можна. Поцілуй мене. Хіба я не твоя дружина?

— Моя, але ж ти нездорова.

— Я не винна, — і куточки Хлоїних вуст здригнулися, ніби вона от-от заплаче.

Колен нахилився до неї і став обережно цілувати її, наче тендітну квітку.

— Ще, — просила Хлоя. — І не тільки в обличчя. Ти вже не кохаєш мене? Ти вже не хочеш своєї жіночки?

Колен міцніше стис її в обіймах. Хлоя була духмяна і тепла, мов пляшечка парфумів, що визирає з коробки, вистеленої всередині білою тканиною.

— Так, — шепотіла Хлоя, випростуючись, — іще...

38

— Ми вже запізнюємось, — підганяв Колен.

— Дарма, — відповіла Хлоя, — підкрути свій годинник.

— Ти справді не хочеш, щоб ми туди їхали машиною?

— Так. Я хочу пройтися з тобою по вулиці.

— Але ж нам далеченько йти!

— Пусте, — запевнила Хлоя. — Коли ти мене щойно... цілував, я набралася сили. І тепер мені хочеться пройтися.

— Тоді я скажу Ніколя, щоб він приїхав по нас на машині, — запропонував Колен.

— Як хочеш.

Збираючись до лікаря, Хлоя одягла коротеньку блакитну сукню з глибоким трикутним декольте, накидку з рисячого хутра і таку ж шапочку. Туфлі з фарбованої зміїної шкіри завершували ансамбль.

— Ходімо, котику, — промовив Колен.

— Це не з кота, а з рисі.

— Але називати тебе так я не можу.

Молодята вийшли з кімнати і ступили в передпокій. Біля вікна Хлоя зупинилася.

— Що тут сталося? Адже світла тепер менше, ніж звичайно.

— Та ні, — заперечив Колен. — Тут і зараз багато сонця.

— Так, але я добре пам'ятаю, що сонце сягало аж до цього малюнку на килимі, а тепер воно доходить тільки сюди...

— Це залежить від пори дня, — сказав Колен.

— Ні, не залежить, бо то було о цій самій порі!

— Що ж, подивимось завтра такої самої пори.

— Бачиш, воно доходило аж до сьомої риски, а тепер тільки до п'ятої.

— Ходімо, — поквапив Колен, — ми спізнюємось.

Проходячи біля великого дзеркала у вимощеному кахлями коридорі, Хлоя всміхнулась: ні, її хвороба не може бути серйозною, відтепер вони часто гулятимуть удвох. Колен буде ощадити, в нього ще досить фальшонів, щоб їм жилося без клопоту. Може, він іще й працюватиме...

Замок клацнув і двері замкнулися. Хлоя взяла Колена під руку. Вона йшла дрібною легенькою ходою, і якщо Колен ступав раз, вона двічі.

— Я така щаслива, — мовила Хлоя. — Всюди сонечко і дерева так гарно пахнуть!

— Авжеж, адже надворі весна!

— Невже? — запитала Хлоя, лукаво позираючи на Колена.

Молодята повернули праворуч. Проминули ще дві будівлі і ввійшли до медичного кварталу. Вже за сотню метрів від нього тхнуло анестезійними препаратами, хоч у вітряні дні запах долинав значно далі. Змінився і хідник. Тепер це був широкий рівний канал, перекритий бетоновими плитами з вузькими і частими прорізами. Внизу збігав спирт упереміш з ефіром, несучи ватні тампони, просякнуті гноєм, сукровицею, а іноді й кров'ю. Там і сям у леткому струмочку вирізнялися довгі цівки напівзагуслої крові, повільно пропливали напівзогнилі клапті людського тіла, часом перевертаючись, мов підтоплені айсберги. Все забивав дух ефіру. Потоком пливли також шматки марлі й бинти, розмотуючи свої зміїні кільця. Проти кожного будинку в канал уливалася стічна труба, і кілька секунд подивившись на отвір тієї труби, можна було визна-

чити спеціалізацію лікаря. Само собою крутилось око, з хвилину подивилось на них і зникло під великим шматком розмоклої зачервоненої вати, що скидалася на бридку медузу.

— Не люблю я цього, — проказала Хлоя. — Повітря тут, звісно, здорове, але дивитися на це гидко.

— Анітрохи, — сказав їй на те Колен.

— Ходімо серединою вулиці.

— Добре. Але там нас зіб'є машина.

— Даремно я відмовилась від авто, — пошкодувала Хлоя. — Я вже ніг не чую з утоми.

— Тобі пощастило, що він живе досить далеко від кварталу загальної хірургії.

— Замовкни! — обурилась Хлоя. — Нам ще довго йти?

Хлоя раптом закашлялась і Колен зблід як мрець.

— Хлоє, не кашляй! — благав він.

— Добре, Колене! — проказала вона, ледве стримуючись.

— Не кашляй... Ми вже прийшли... Ось тут.

Вивіска професора Рукав'їжа зображувала велетенські щелепи, що ковтали лопату — стирчало тільки металеве лезо. Хлоя, глянувши, засміялася — дуже тихо, бо боялася знову закашляти. Вздовж стін висіли кольорові фотографії дивовижних лікувальних методів професора, освітлені ліхтариками, які саме цієї миті не горіли.

— Бачиш, — переконував Колен, — він видатний фахівець. Адже решта будинків не мають такого пишного декорування.

— Це тільки показує, що в нього багато грошей, — відказала Хлоя.

— Або що в нього є смак, — докинув Колен. — Це ж високе мистецтво.

— Так, — погодилась Хлоя, — скидається на взірцеву різницю.

Увійшовши, вони опинились у великому круглому передпокої, пофарбованому білою емаллю. До них підійшла медсестра.

— Ви домовились про прийом? — запитала вона.

— Так. Щоправда, ми, здається, трохи спізнилися.

— Дарма, — запевнила медсестра. — Професор сьогодні вже не оперує. Пройдіть, будь ласка, за мною.

Вони послухались, тупіт ніг пронизливо відлунював від емалевої підлоги. В передпокій виходило кілька дверей, і медсестра підвела їх до тих, де висіла вибита на золотій

платівці зменшена репродукція величезної вивіски, що стояла надворі. Медсестра відчинила двері й відступила вбік, даючи їм дорогу. Молодята штовхнули другі прозорі масивні двері й зайшли до професорового кабінету. Професор, ставши біля вікна, напахчував борідку зубною щіткою, змоченою екстрактом опопанакса.

На шум професор обернувся і, простягши руку, пішов до Хлої.

— Ну, як ви почуваєтесь сьогодні?

— Ті пігулки просто жахливі, — сказала Хлоя.

Професор спохмурнів, на його темнім обличчі немов проступили риси далекого негритянського пращура.

— Погано, — бурмотів він. — Я так і думав.

Професор на хвилину замислився і раптом усвідомив, що в його руках ще й досі зубна щітка.

— Тримайте, — звернувся професор до Колена, запихаючи щітку йому в руку. — Сідайте, голубонько, — він знову повернувся до Хлої. Обійшов свій стіл і теж сів.

— Бачите, — почав він, у вас щось із легенею. Або, точніше, щось у легені. Я сподівався, що це... — Урвавши себе на слові, професор як стій підвівся. — Балачки тут нічого не зарадять, — провадив він далі. — Ідіть зі мною. Покладіть ту щітку, де хочете, — додав він, звертаючись до Колена, що й справді не знав, куди її подіти.

Колен хотів іти за Хлоєю і професором, але спершу йому довелось відгорнути якесь невидиме грубе запинало, що раптом відгородило їх. Незбагненний страх пройняв Коленове серце, воно забилось уривчасто. Колен зосередився, напружився, стис кулаки. Доклавши всю свою силу, спромігся пройти кілька кроків, та коли торкнувся Хлоїної руки, дівчина щезла.

Вона дала руку професорові і той завів її до невеликої білої кімнати з хромованою стелею, цілу стіну кімнати займав присадкуватий блискучий апарат.

— Краще присядьте, — звелів професор. — Це триватиме недовго.

Навпроти апарата стояв екран з червоного срібла, обрамлений кришталем, унизу чорною емаллю поблискував один-єдиний гудзик.

— Ви залишитесь? — запитав професор Колена.

— Якщо можна.

Професор натис на гудзик. Світло з кімнати ясним потоком утекло в шпарину під дверима й у вентиляційну трубу над апаратом, екран мало-помалу засвітився.

39

Професор Рукав'їж поплескував Колена по спині.

— Друже, не побивайтеся так, — утішав він його. — Це, може, минеться.

Прибитий горем Колен утупився в землю. Хлоя тримала його за руку, силкуючись вдавати веселу.

— Аякже, — запевняла вона, — колись же воно скінчиться.

— Звичайно, — бурмотів Колен.

— Зрештою, — додав професор, — якщо вона дотримуватиметься мого лікувального курсу, їй напевне покращає.

— Напевне, — погодився Колен.

Вони стояли у круглому білому передпокої і Коленів голос, відлунюючи від стелі, доходив немов із далечіні.

— Хоч як розвиватиметься далі хвороба, — закінчив професор, — я вам надішлю свій рахунок.

— Авжеж, професоре, — кивнув Колен. — Я вам дуже вдячний за вашу турботу.

— А якщо їй не стане краще, — повів далі професор, — прийдіть до мене знову. Адже ми навіть не заводили мову про оперативне лікування.

— Атож, — сказала Хлоя. Вона стиснула Коленову руку і цього разу заплакала ридма.

Професор обіруч смикнув себе за борідку.

— Мені дуже шкода, — співчутливо промовив він.

Настала тиша. За прозорими дверима показалася медсестра і двічі постукала. Перед нею в товщі дверей засвітилася зелена табличка «Увійдіть».

— Прийшов добродій, який попросив попередити пана й пані, що Ніколя вже тут.

— Дякую, Шльондріно, — відповів професор. — Ви вільні, — додав він, і медсестра вийшла.

— Що ж, професоре, — мовив Колен, — тоді ми попрощаємось із вами...

— Авжеж. До побачення. Лікуйтеся... Спробуйте кудись виїхати...

40

— Що, кепські справи? — запитав Ніколя, не обертаючись, перше ніж машина поїхала.

Хлоя й далі плакала, ткнувшись обличчям у біле хутро, а Колен більше скидався на мерця, ніж на живу людину.

Дух хідників ставав усе гостріший, ефірні випари виповнювали вулицю.

— Їдь, — звелів Колен.

— Що в неї? — запитав Ніколя.

— Ох! Чогось гіршого уявити годі! — застогнав Колен і раптом усвідомив, що каже, й подивився на Хлою. Цієї миті він так її кохав, що вбив би себе за таку нерозважливість.

Хлоя, забившись у куток автомобіля, кусала собі руки. Лискучі коси закрили їй обличчя, шапочка валялась під ногами. Вона плакала ревно, мов дитина, але беззгучно.

— Хлоє, пробач мені, — говорив Колен, — я страховисько.

Підсунувся до неї і пригорнув до себе. Цілував її бідолашні несамовиті очі і чув, як у дівочих грудях повільно і глухо б'ється серце.

— Тебе вилікують, — заспокоював дружину Колен. — Я тільки хотів сказати, що немає нічого гіршого, як бачити тебе хворою, байдуже, яка та хвороба.

— Я боюсь, — схлипувала Хлоя. — Мене, певне, оперуватимуть.

— Ні, тебе й так вилікують.

— Що в неї? — знову спитав Ніколя. — Може, я чимось зараджу?

Ніколя теж видавався нещасним, його звичайної впевненості не стало.

— Хлоє, любов моя, заспокойся, — благав Колен.

— Атож, — потвердив Ніколя, — невдовзі вона знову буде здорова.

— У неї біле латаття, — пояснив Колен. — І де ти його підхопила?

— У неї біле латаття? — не ймучи віри перепитав Ніколя.

— У правій легені. Професор спершу гадав, ніби там якась тваринка. А виявилось оце. Ми побачили його на екрані. Воно вже досить велике, але можна, зрештою, з ним упоратись.

— Авжеж, — кивнув Ніколя.

— Ви навіть уявити не можете, що це, — ридала Хлоя, — як мені боляче, коли воно ворушиться!

— Не плачте! — умовляв Ніколя. — Це нічого не дасть і ви тільки втомитесь.

Машина рушила, Ніколя повільно повів її крізь кам'яні хащі. За деревами помалу сідало сонце, холоднішав вітер.

— Лікар каже, що їй треба їхати в гори, — розказував Колен. — Він гадає, ніби холод уб'є ту гидоту.

— Вона підхопила його десь по дорозі, — міркував Ніколя. — На тій дорозі завжди повно всілякого паскудства.

— Сказав іще, що навколо неї весь час треба ставити квіти, — додав Колен, — щоб латаття злякалось.

— Навіщо? — запитав Ніколя.

— Бо якщо воно зацвіте, з нього виростуть інші. Але ми не дамо йому цвісти.

— І це все лікування? — дивувався Ніколя.

— Ні, — відповів Колен.

— А які інші способи?

Колен загаявся з відповіддю. Він чув, як збоку скімлила Хлоя, і ненавидів себе за тортури, що мав їй завдати.

— Їй не слід також пити, — насилу видушив він.

— Як? Нічогісінько? — вразився Ніколя.

— Так.

— Уявіть лишень: ані крапельки!

— Хіба дві столові ложки за день, — пробурмотів Колен.

— Дві ложки! — вигукнув Ніколя. Замовк і став пильно дивитися на дорогу попереду.

41

Аліса двічі подзвонила і чекала. Вхідні двері видались їй вужчими, ніж завжди. Килим ніби вицвів і збігся. Двері відчинив Ніколя.

— Добридень! — привітався він. — Ти прийшла їх провідати?

— Так. Вони тут?

— Тут, — кивнув Ніколя. — Заходь. Хлоя вдома.

Ніколя зачинив двері, Аліса придивлялася до килима.

— Раніше килим був ніби яскравіший. Чого це він вицвів?

— Не знаю, — відповів Ніколя.

— Дивно, — буркнула Аліса. — А отут хіба не висіла картина?

— Не пригадую, — відповів Ніколя, невпевнено торкнувшись волосся на голові. — Таке враження, — врешті признався він, — що тут і справді щось змінилося.

— Таки правда, — підтвердила Аліса.

Аліса була вбрана в добре скроєний брунатний англійський костюм і мала в руці букет нарцисів.

— Бачу, — відзначив Ніколя, — що ти у формі. У вас усе гаразд?

— Так, усе гаразд. Шик подарував мені костюм — ось він на мені.

— Він тобі дуже личить, — похвалив Ніколя.

— Мені пощастило: герцогиня де Бувоар носить точнісінько такий розмір, як і я. Це проста випадковість: Шику був потрібен папірець, що лежав в одній з кишень, і через те він купив його. — Аліса подивилась на Ніколя й додала: — А ось у тебе кепський вигляд.

— Ет! — зітхнув Ніколя. — Не знаю, що й діється. В мене таке враження, ніби я постарішав.

— Покажи свого паспорта.

Ніколя поліз у задню кишеню.

— Ось, — подав він паспорт.

Аліса розгорнула документ і сполотніла.

— Скільки тобі років? — запитала вона майже пошепки.

— Двадцять дев'ять, — відповів Ніколя.

— Подивись...

Ніколя порахував. Виходило тридцять п'ять.

— Нічого не розумію, — розгубився він.

— Це, певне, якась помилка, — втішала його Аліса. — Адже тобі можна було дати не більше двадцяти дев'яти років.

— Мені всі давали двадцять один.

— Дарма, це якось уладнається.

— Ох, які в тебе гарні коси, — сказав Ніколя. — Таж заходь до кімнати, побачиш Хлою.

— Що ж тут відбувається? — замислено казала Аліса.

— Ох, це через ту хворобу. Вона сплутала нам усе. Але тільки-но Хлоя одужає, я помолодшаю.

Хлоя лежала на ліжку, вдягнена в бузкову шовкову піжаму і в довгий помаранчево-бежевий простібаний сатиновий халат. Навколо неї стояло багато квітів, надто орхідей і троянд. Були також гортензії, гвоздики, камелії, квітучі гілочки персика й мигдаля, а ще оберемки жасмину. Хлоїні груди були розкриті і біля правої на бурштиновій шкірі яскраво вирізнявся широкий синій віночок. Її вилиці покривав рум'янець, очі блищали, дарма що були сухі, легке шовкове волосся наелектризувалося.

— Ти застудишся! — скрикнула Аліса. — Вкрийся!

— Ні, — відповіла Хлоя. — Так треба. Це таке лікування.

— Які прекрасні квіти! — зачудувалася Аліса. — Та Колен зруйнується через них, — весело додала вона, щоб Хлоя всміхнулася.

— Так, — кволо всміхнулася Хлоя. — Він шукає собі роботу. Саме тому його й нема, — сповістила вона дуже тихо.

— Чому ти так розмовляєш? — запитала Аліса.

— Я хочу пити, — чи то сказала, чи то зітхнула Хлоя.

— Ти справді п'єш тільки дві ложки на день?

— Так.

Аліса нахилилась до неї й поцілувала:

— Ти скоро одужаєш.

— Атож, — мовила Хлоя. — Завтра Ніколя повезе мене в машині.

— А Колен? — запитала Аліса.

— Він залишиться. Йому треба працювати. Мій бідолашний Колен! У нього вже немає фальшонів.

— Чому?

— Через квіти.

— Воно що, росте? — пробурмотіла Аліса.

— Латаття? — майже нечутно спитала Хлоя. — Ні, я гадаю, що воно в'яне.

— Отже, тобі полегшало?

— Так, — відповіла Хлоя. — А пити однак хочеться.

— Чого ти не запалюєш світла? Адже тут дуже темно.

— Це лише віднедавна, — сказала Хлоя. — Лише віднедавна. Нічого не можна вдіяти. Хіба спробуй...

Аліса покрутила вимикач і навколо лампи з'явилося слабеньке сяєво.

— Лампи вмирають, — сказала Хлоя. — І стіни звужуються. І вікно, ось тут, теж.

— Невже? — здивувалась Аліса.

— Подивись.

Широка засклена шибка, що тяглась уздовж усієї стіни, обернулась тепер на два довгасті заокруглені прямокутнички. Посередині шибки утворилася своєрідна перетинка, що з'єднувала обидва краї й не пропускала світла. Стеля значно присіла, а поміст, на якому стояло ліжко Колена й Хлої, майже не підіймався над підлогою.

— Як це все могло статися? — допитувалась Аліса.

— Не знаю... Дивись, онде трохи світла.

Увійшла чорновуса мишка, несучи невеликий уламок плитки з коридора, що вів на кухню, уламок яскраво світився.

— Оце лиш стає дуже темно, — пояснила Хлоя, — як вона мені приносить якусь скалку. — І погладила тваринку, що поклала уламок на стіл біля узголів'я. — Все ж як добре, що ти, Алісо, провідала мене.

— Ох, ти ж знаєш, що я тебе дуже люблю.

— Знаю, — відповіла Хлоя. — А як там Шик?

— Ах, усе гаразд. Він купив мені цей костюм.

— Дуже гарний, — похвалила Хлоя. — І личить тобі. — Й ураз замовкла.

— Тобі погано? — занепокоїлась Аліса. — Бідолашна.

Нахилилась і погладила Хлою по щоці.

— Так, — застогнала Хлоя, — я дуже хочу пити.

— Розумію, — мовила Аліса. — Якщо я тебе поцілую, тобі не так хотітиметься.

— Авжеж.

Аліса нахилилася до неї.

— Ох! — зітхнула Хлоя. — Які в тебе губи вологі.

Аліса всміхнулася. Її очі заіскрилися слізьми.

— Куди ти їдеш? — запитала вона.

— Не дуже далеко, — відповіла Хлоя. — В гори. — Повернулась на лівий бік і запитала: — Ти дуже кохаєш Шика?

— Так, але він більше кохається в книжках.

— Не знаю, — сказала Хлоя. — Напевне, це правда. Якби я не побралася з Коленом, я б дуже хотіла, щоб з ним жила саме ти.

Аліса знову поцілувала Хлою.

42

Шик вийшов з книгарні. Там не було нічого цікавого для нього. Він ішов, задивившись на власні ноги, взуті в червоно-бурі черевики, і здивувався, побачивши, що одна нога намагається потягти його в один бік, а друга — в протилежний. На кілька хвилин Шик замислився, потім подумки провів бісектрису утворюваного кута і подавсь уздовж тієї лінії. Він мало не потрапив під колеса дебелого таксі і завдячував власним спасінням тільки граційному стрибкові; стрибнувши, він збив з ніг перехожого, що лайнувсь і опинився в лікарні, де йому надали допомогу.

Шик пішов далі, дивлячись просто себе: попереду виднілa книгарня — на вулиці Джіммі Нуна; мальована вивіска книгарні імітувала «Mahogany Hall de Lulu White». Шик пхнув двері, вони брутально віддали той поштовх

йому назад, і, не наполягаючи далі, він зайшов крізь вітрину.

Книгар палив люльку миру, сидячи на повному зібранні творів Жюля Ромена, що саме для цього й написав їх. У нього була дуже гарна люлька миру — з верескової глини, — а натоптував він її оливовим листям. Збоку від нього стояла ще миска для блювотини, лежала волога серветка для охолодження скронь і пляшечка м'ятної горілки, яка мала посилювати дію люльки.

Книгар підвів на Шика безживний смердючий погляд:

— Чого вам треба?

— Подивитися книжки.

— Дивіться, — дозволив книгар і схилився над мискою, проте цього разу потяги були несправжні.

Шик пройшов углиб книгарні. Увесь її дух немов заохочував до відкриття. Ступаючи, Колен роздушив кілька комах. Тхнуло старою шкірою і димом оливового листя — чи, радше, огидним смородом.

Книжки були складені за абеткою, проте книгар до ладу не знав абетки, і Шик знайшов Партрів закуток між літерами Б і Т. Підніс до ока лупу і заходився досліджувати оправи. Дуже скоро на примірнику книжки «Неонопис», славетної критичної розправи про світляні вивіски, він виявив цікавий відбиток пальця. Перейнявшись гарячковим неспокоєм, Шик витяг із кишені коробочку, де окрім пензлика з м'яким волосом були порошок для фіксації і «Пам'ятка взірцевого шпига», написана каноніком Вуйє. Він працював дуже старанно, порівнюючи відбиток з карточкою, яку дістав з гаманця, і, насилу зводячи дух, зупинився. То був автентичний відбиток вказівного пальця лівої руки самого Партра і досі його ніхто не міг виявити десьінде, окрім старих Партрових люльок.

Притиснувши до серця неоціненну знахідку, Шик повернувся до книгаря.

— Скільки за цю?

Книгар поглянув на книжку і глузливо посміхнувся:

— Ага! Ви таки знайшли її!

— А що в ній незвичайного? — вдавано здивувався Шик.

— Ух! — пирснув книгар, випустивши люльку, що впала в миску й погасла. Книгар вилаявся і задоволено потер руки, радіючи, що йому вже не доведеться смалити ту гидоту.

— Я запитую вас... — наполягав далі Шик.

Мужність зраджувала його, серце несамовито й уривчасто гупало в грудях.

— Ха-ха-ха! — аж захлинався книгар, покотившись з реготу і впавши на землю. — Ото простак!

— Послухайте, — розгубився Шик, — поясніть мені...

— Коли я згадую, — заговорив книгар, — що для того, аби дістати цей відбиток, я мусив не раз запрошувати його викурити зі мною люльку миру й опанував штукарство, щоб останньої миті замінити люльку на книжку...

— Гаразд, — мовив Шик. — Якщо ви вже знаєте, то скільки?

— Недорого, — відповів книгар, — але в мене є й кращі речі. Зачекайте хвилинку.

Підвівся, зайшов за невисоку перегородку, що ділила книгарню навпіл, щось пошукав і одразу повернувся.

— Ось, — сказав він, кинувши на прилавок штани.

— Що це? — стривожено буркнув Шик. Усе його єство сповнилось радісного збудження.

— Партрові штани! — гордо оголосив книгар.

— Як ви дістали їх? — аж нетямивсь од щастя Шик.

— На лекції, — пояснив книгар. — Він навіть не помітив. Тут є й пропалини від люльки, ви ж знаєте...

— Я купую, — твердо вимовив Шик.

— Що саме? — запитав книгар. — Бо в мене є й інша річ...

Шик схопився рукою за груди. Він не спромігся притишити лункого гупання, серце йому мало не вискакувало.

— Ось, — знову сказав книгар.

То була люлька, на цибусі якої Шик одразу впізнав відбиток Партрових зубів.

— Скільки? — запитав він.

— А ви знаєте, — заговорив книгар, — що тепер він готує «Енциклопедію нудоти» в двадцяти томах із фотографіями і я скоро матиму рукописи...

— Я ж ніколи не зможу... — простогнав приголомшений Шик.

— А я тут до чого? — стенув плечима книгар.

— Скільки ви хочете за ці три речі? — запитав Шик.

— Тисячу фальшонів. Це моя остання ціна. Вчора мені пропонували тисячу двісті і я відмовився, бо знаю, що ви дуже цікавитесь.

Шик витяг гаманець, обличчя йому сполотніло.

43

— Бачиш, — мовив Колен, — ми вже не стелимо скатертини.

— Дарма. Проте я не розумію, чому стіл такий масний.

— Не знаю, — відповів неуважно Колен. — Гадаю, що його вже не можна відмити. Той бруд увесь час випирає зсередини.

— А хіба тут не було вовняного килима? — запитав Шик. — Цей ніби із звичайної бавовни.

— Це той-таки. Ні, я не думаю, що він став іншим.

— Дивно, — чудувався Шик. — У мене таке враження, ніби у помешканні все стискається.

Ніколя приніс жирну юшку, у якій плавали скоринки, і налив їм повні тарілки.

— Ніколя, що це? — поцікавився Шик.

— Юшка із круп і жаборошном. Смачнюща страва.

— Ах! — зрадів Шик. — Ви знайшли це в Гуффе?

— Та що ви! Це рецепт з Поміана. Гуффе тільки для снобів добрий. Та й потім: для його страв треба стільки всілякої всячини!

— Але ж у вас є все потрібне, — зауважив Шик.

— Що? — ревнув Ніколя. — У мене як усюди: є тільки газ і холодильник. А ви чого сподівалися?

— Ох! Нічого! — відповів Шик, зайорзавши на стільці. Він не знав, як далі провадити розмову.

— Хочеш вина? — запропонував Колен. — У мене в погребі лишилося тільки це, але воно непогане.

Шик подав свого келиха.

— Уже три дні, як до Хлої приходила Аліса, — мовив Колен. — Тоді я не зміг її побачити, а вчора Ніколя завіз Хлою в гори.

— Так, Аліса казала мені.

— Я отримав листа від професора Рукав'їжа, — говорив далі Колен, — і він вимагає від мене силу грошей. Гадаю, це тямущий чоловік.

Коленові боліла голова. Йому хотілось, аби Шик говорив, розповідав невідь-які історії. Але Шик затято втупивсь у порожнечу за вікном. Раптом він скочив на рівні ноги, витяг із кишені сантиметр і став вимірювати віконну раму.

— У мене таке враження, що вона міняється, — виснував він.

— Як? — байдуже спитав Колен.

— Звужується. І кімната теж.

— Як таке може статися? — знову спитав Колен. — Адже здоровий глузд...

Шик не відповідав. Він узяв блокнот та олівець і записав цифри.

— Ти вже знайшов роботу? — спитав він Колена.

— Ще ні. Мені треба зайти ще в дві контори: в одну сьогодні, а в другу завтра.

— А якої роботи ти шукаєш?

— Ху, байдуже якої, аби тільки гроші платили, — відповів Колен. — Квіти коштують дуже дорого.

— Авжеж.

— А як твоя робота? — запитав Колен.

— Я колись просив, щоб мене заступав один чолов'яга, бо в мене самого була купа всілякого клопоту.

— І начальство погодилось? — знову питав Колен.

— Так, без жодних заперечень, він ту роботу добре знав.

— А потім?

— Коли я хотів повернутися, — пояснював Шик, — мені сказали, що той чолов'яга дуже добре справляється з обов'язками, але якщо я згоден на іншу посаду, вони можуть мені її запропонувати. Щоправда, платять там менше.

— Твій дядько далі вже не може давати тобі гроші, — проказав Колен. Він навіть не запитував: цей факт видавався йому очевидним.

— Я вже не можу просити їх у нього, — потвердив Шик. — Дядько вмер.

— Цього ти мені навіть не казав.

— Бо ж у тому нічого цікавого, — буркнув Шик.

Знову прийшов Ніколя, несучи брудну, засмальцьовану сковороду, на якій звивалися три чорні сосиски.

— Їжте їх так, — сказав він. — Я не зміг посмажити їх як слід, бо вони неймовірно живучі. Я полив їх азотною кислотою, саме через це вони чорні, але й кислота не зарадила.

Колен спромігся проштрикнути виделкою одну з сосисок, що забилась в останніх корчах.

— Я вже одну зловив! Шику, тепер твоя черга!

— Спробую, але ж вона вислизає! Прокляття!

Шик заляпав олією ввесь стіл.

— Дарма, — заспокоїв його Ніколя, — для дерева це корисне.

Зрештою і Шик узяв собі страву, а третю сосиску Ніколя забрав.

— Не втямлю, що тут відбувається, — мовив Шик. — Хіба раніше тут теж таке коїлось?

— Ні, — признався Колен. — Усюди все міняється. Я нічого не можу вдіяти. Неначе якась проказа. І почалось, відколи в мене не стало фальшонів.

— У тебе що, взагалі нічого нема?

— Майже, — відповів Колен. — Я наперед заплатив за гірський санаторій і за квіти, бо мені не шкода нічого, аби тільки Хлоя одужала. Ну а тут речі псуються самі собою.

Шик тим часом доїв сосиску.

— Піди глянь на кухонний коридор! — запросив Колен.

— Іду.

Крізь скло з кожного боку видніло бліде, тьмяне сонце, всіяне великими чорними плямами і тільки трохи світліше в центрі. Кілька жалюгідних променевих пучків спромагалися потрапити в коридор, але, зіткнувшись із кахлями, колись такими блискучими, зріджувались і лишали довгі мокрі патьоки. Стіни відгонили духом підземелля. У кутку чорновуса мишка збудувала собі гніздо на палях. Вона вже не мала змоги, як давніше, гратися на підлозі з золотими променями. Вона закуталась у купу ганчірок і тремтіла, її довгі вуса злипалися від вологи. Певний час їй ще вдавалося натерти кахлі, щоб вони знову блищали, але робота була затяжка для її дрібних лапок і відтоді знесилена мишка, здригаючись усім тілом, лежала в кутку.

— А чому батареї не гріють? — запитав Шик, піднімаючи комір піджака.

— Та гріють, топлять цілісінький день, але нічого не можна вдіяти. Отут, у коридорі, все й починалося.

— Яка прикрість. Треба запросити архітектора.

— Він приходив, — сказав Колен. — І відтоді заслаб.

— Ох! — зойкнув Шик. — Гадаю, це якось уладнається.

— Не думаю, — зітхнув Колен. — Ходімо, закінчимо сніданок з Ніколя.

Друзі зайшли на кухню. Вона теж дуже зменшилась. Ніколя сидів за білим полакованим столом і неуважно їв, читаючи книжку.

— Ніколя, послухай, — заговорив Колен.

— Так, — кивнув Ніколя. — Я вже от-от мав нести вам десерт.

— Ні, не це, — мовив Колен. — Ми й тут попоїмо. Я про інше. Ніколя, ти не хочеш, щоб я тебе вигнав?

— Не хочу, — відповів Ніколя.

— Треба, — наполягав Колен. — Тут ти деградуєш. За тиждень ти постарів на десять років.

— На сім років, — поправив Ніколя.

— Я не хочу тебе бачити таким. Ти тут ні до чого. В цьому домі отруйна атмосфера.

— А ти? — заперечив Ніколя. — З тобою хіба нічого не діється?

— Зі мною інша річ, — відповів Колен. — Я хочу вилікувати Хлою, а до решти мені байдужісінько, тож на мені нічого й не окошується. А як твій клуб?

— Я туди вже не ходжу...

— Не хочу я бачити такого, — повторив Колен. — Знавкожени шукають куховара, і я порадив їм тебе. Скажи мені, чи ти згоден.

— Ні.

— Що ж, — промовив Колен, — ти однаково підеш.

— Це паскудство з твого боку, — обурився Ніколя. — Я не пацюк, щоб утікати з корабля.

— Ні, — казав Колен, — треба. Ти сам добре знаєш, яких мук це мені завдає.

— Знаю.

Ніколя згорнув книжку і опустив голову на руки.

— Тобі нема чого гніватись, — мовив Колен.

— Я не гніваюсь, — бурмотів Ніколя. Він підвів голову, його обличчям мовчки котилися сльози. — Я просто дурень.

— Ніколя, ти чудовий хлопець, — проказав у захваті Колен.

— Ні, — заперечив Ніколя, — я хотів би залізти в духмяну айву, впиватися її запахом і здобути нарешті спокій.

44

Колен підвівся тьмяно освітленими сходами — вітражі, певне, ніхто ніколи не мив — і опинився на другому поверсі. Перед ним на холодному камені стін вирізнялися чорні двері. Колен не дзвонячи відчинив, заповнив картку і дав швейцарові, той випорожнив її, скрутив з неї клейтух, забив його в цівку вже зарядженого пістолета і ретельно прицілився у віконечко, пробите в сусідній стіні. Лівою рукою заткнув праве вухо і натис на цингель, гримнув постріл. Після цього почав неквапом заряджати пістолет для нового відвідувача.

Колен стояв, аж поки дзвоник наказав швейцарові завести його до директорового кабінету. Він ішов за швейцаром по довгому хіднику, причому на поворотах підлога нахилялась, натомість стіни навіть на поворотах увесь час були перпендикулярні до підлоги, отже, відхилялися від вертикалі, і для утримання рівноваги Коленові доводилося бігти. Ще не отямившись від крутих віражів, він постав перед директором. Скоряючись запрошенню, Колен сів у баский фотель, що став під ним дибки й угамувався лише після владного жесту свого господаря.

— Ну? — мовив директор.

— Отакої! — чудувався Колен.

— Що ви вмієте робити? — запитав директор.

— Я опанував начатки... — почав було Колен.

— Я хочу сказати, — поправився директор, — чому ви присвячуєте свій час?

— Коли в мене видається світла година, я її занурюю в морок, — відповів Колен.

— Навіщо? — вже тихіше спитав директор.

— Бо світло гнітить мене.

— Ах! Гм! — замимрив директор. — Ви знаєте, для якої роботи тут потрібна людина?

— Ні.

— Я тим паче, — сказав директор. — Треба запитати в мого заступника. Але, як на мене, ви не здатні справлятися з роботою.

— А це чого? — й собі запитав Колен.

— Не знаю, — протяг директор. Він видававсь занепокоєним і трохи відсунув свого фотеля. — Не підходьте! — закричав він зненацька.

— Таж я й не ворушуся.

— Так, так, — мимрив директор. — Усі таке кажуть, а потім... — Не спускаючи з Колена очей, він сторожко нахилився до столу, зняв з телефона трубку й несамовито затрусив апаратом: — Алло! — репетував він. — Ідіть сюди, негайно!

Поклав трубку на місце й далі з підозрою дивився на Колена.

— Скільки вам років? — спитав директор.

— Двадцять один, — відповів Колен.

— Я так і думав, — промимрив його співрозмовник.

У двері постукали.

— Увійдіть! — ревнув директор і його обличчя заспокоїлось.

До кабінету зайшов чоловік, зруйнований постійним удиханням паперового пилу, що, певне, по самі вінця виповнив його бронхіоли, знов обернувшись на целюлозну масу. В руках у нього було бильце.

— Ви поламали стільця, — мовив директор.

—Так, — кивнув заступник, кладучи на стіл бильце. — Але ж, бачите, його можна полагодити. — Він повернувся до Колена: — Ви вмієте лагодити стільці?

— Як на мене... — розгубився Колен. — А це дуже складно?

— Я витратив, — повідомив йому заступник, — аж три пляшечки канцелярського клею, але нічого з того не вийшло.

— Ви за них заплатите! — зарепетував директор. — Я стягну збитки з вашої платні.

— Пане, не хвилюйтеся так. Я вже стягнув їхню вартість із зарплати своєї секретарки, — запевнив директора заступник.

— Отже, вам потрібна людина для лагодження стільців? — несміливо запитав Колен.

— Атож! — потвердив директор.

— Я до ладу й не пам'ятаю, — втрутився заступник. — А проте ви не зможете лагодити стільці.

— Чому? — вразився Колен.

— А тому, що не зможете, — відповів заступник.

— Я хотів би почути, звідки ви те знаєте? — запитав директор.

— Знаю, бо стільці, зокрема, ремонтові не підлягають, а він загалом не скидається на чоловіка, здатного полагодити стілець.

— Але що спільного у стільця з канцелярською працею? — здивувався Колен.

— То ви, може, сядете на підлогу і там працюватимете? — глузував директор.

— Мабуть, нечасто вам доводилось працювати! — під'юджував заступник.

— Ось що я скажу, — мовив директор. — Ви ледащо.

— Так, ледащо, — притакував заступник.

— Ми, — виснував директор, — аж ніяк не можемо брати на роботу ледаща.

— Надто коли в нас для нього немає ніякої роботи, — говорив заступник.

— Це абсолютно нелогічно, — боронився Колен, приголомшений канцелярською навалою.

— А чому нелогічно? — запитав директор.

— Тому, — розтлумачував Колен, — що ледащу й на роботі не треба ніякої роботи.

— Отже, ви хочете посісти директорове місце? — спитав заступник.

Директор розреготався на саму думку про таку перспективу:

— Ото дивак! — Та враз його обличчя спохмурніло і він знову відсунувся назад. — Виведіть його, — звелів він заступникові. — Я вже добре бачу, чого він прийшов... Ідіть швидше! Забирайтеся звідси, ліньтюх!

Заступник метнувся до Колена, але той схопив забуте на столі бильце.

— Якщо ви зачепите мене... — і помалу позадкував до дверей.

— Геть! — шаленів директор. — Сатанинське поріддя!

— Бовдуре ти старий! — крикнув Колен, шарпаючи двері за ручку. Пожбурив бильце в бік столу і ринув у хідник. Коли він добіг до виходу, швейцар стрілив у нього і паперова куля пробила у дверях, що захряпнулись, дірку у формі черепа.

45

— Це й справді чудова річ, — приказував антиквар, крутячись навколо Коленого піаноктейля.

— З плямистого клену, — докинув Колен.

— Бачу, — відповів антиквар. — Він, певне, й працює добре.

— Я намагаюсь продати те, що в мене найкращого, — заявив Колен.

— Мабуть, це тяжко для вас, — мовив антиквар, нахиляючись, аби придивитись до малюнку дерева. Здмухнув кілька порошинок, що темними цятками вирізнялися на полірованій поверхні й запитав: — А ви б не хотіли заробляти гроші своєю працею і зберегти його?

Колен згадав директорів кабінет, швейцарів постріл і сказав, що ні.

— Вам однаково колись доведеться це зробити, — переконував антиквар, — якщо вже нічого не зостанеться на продаж.

— Якби мої витрати не зростали, — сказав Колен і уточнив: — Якби мої витрати перестали збільшуватись, я, продаючи всілякі речі, мав би досить грошей, аби жити не працюючи. Щоправда, не заможно, але жити.

— Ви не любите праці? — запитав антиквар.

— То жахіття, — відповів Колен. — Праця обертає людину на бездушний механізм.

— А ваші витрати не припиняють рости? — запитав антиквар.

— Квіти коштують дуже дорого, та й життя в гірському санаторії не дешеве...

— А якщо вона одужає?

— Ох! — щасливо всміхнувся Колен. — Це було б чудо!

— Але ж можна сподіватись на одужання? — запитав антиквар.

— Звичайно!

— Але потрібен час.

— Атож, — погодився Колен, а сонця все менше.

— Воно ще повернеться, — підбадьорив його антиквар,

— Я вже не вірю. Щось коїться в самих глибинах.

Запала тиша.

— А він заправлений? — запитав антиквар, показуючи на піаноктейль.

— Так, усі посудини повні.

— Я досить добре граю на фортепіано, може, випробуймо його? — запропонував антиквар.

— Як хочете.

— Піду знайду стільця.

Вони стояли посеред крамниці, куди Колен привіз свій піаноктейль. Повсюди був кумедний старий мотлох — фотелі, стільці, столики та інші меблі. Світла до крамниці заходило небагато, всередині тхнуло індійським воском і холерними вібріонами. Антиквар приніс стільчик з легованого залізного дерева і сів перед клавіатурою; по дорозі він замкнув двері крамниці, щоб своїм рипом вони бува не порушили гармонії.

— Ви знаєте музику Дюка Еллінгтона? — запитав Колен.

— Так. Зараз я вам награю «Blues of the Vagabond».

— На скільки ж його поставити? — перевіряв машину Колен. — Ви вип'єте три варіації?

— Так.

— Добре, — сказав Колен. — Отже, на двох у нас буде десь півлітра. Гаразд?

— Гаразд, — відповів антиквар, починаючи грати.

Він торкався клавішів надзвичайно легко і ноти злітали, такі ж невагомі, як і перла з кларнета Барні Бігарда в аранжуванні Дюка.

Колен сів на підлогу, щоб слухати, зіперся на піаноктейль і плакав великими еліптичними слізьми, що притьмом скочувались по його одежині й губились у поросі. Музика проходила крізь нього, мов крізь фільтр, і мелодія вже більше скидалася на «Хлою», ніж на «Блюз волоцюги». Антиквар з пасторальною простотою щось мугикав собі під ніс і, мов гримуча змія, похитував головою від плеча до плеча. Він програв три варіації й зупинився. Колен, щасливий до самих глибин душі, сидів і далі, йому здалося, ніби Хлоя ніколи й не хворіла.

— А що тепер робити? — запитав антиквар. Колен підвівся, спритно відсунув невеличку панель і вони взяли два келихи, наповнені райдужною рідиною.

Антиквар пив першим і прицмокував.

— У нього справді смак блюзу, — чудувався він. — Саме цього блюзу. Слухайте, ваш винахід видатний!

— Так, він працює навдивовижу.

— Знаєте, — мовив антиквар, — я, звісно, дам вам за нього дуже добру ціну.

— Я був би дуже радий. Бо в мене тепер самі негаразди.

— Буває, — потішив антиквар. — Адже не завжди саме добро та й добро.

— Але і лихо має свій кінець, — зауважив Колен. — Здебільшого пам'ятають лише щасливі миті, — навіщо ж тоді прикрі?

— А що, як заграти «Misty Morning»? — запропонував антиквар. — Яким буде коктейль?

— О, просто чудовий. Сіроперлистий і м'ятнозелений коктейль із смаком перцю та диму.

Антиквар сів за піаніно й заграв «Misty Morning». Вони його випили. Потім він заграв іще «Blue Bubbles» і зупинився, бо став награвати дві варіації зразу, а Коленові почулися водночас чотири різні мелодії. Колен обережно опустив фортепіанове віко.

— Ну, а тепер до справ? — запитав антиквар.

— Так!

— Ваш піаноктейль — незрівнянна річ, і я пропоную вам за нього три тисячі фальшонів.

— Ні, — мовив Колен, — це багато.

— Я наполягаю.

— Таж це дурниця, — затявся Колен. — Не хочу. Дві тисячі, якщо ваша ласка.

— Ні, — сказав антиквар. — Забирайте його, я відмовляюсь.

— Я не можу продати вам його за три тисячі, це здирство.

— Та ні, — наполягав антиквар, — я через хвилину зможу продати його за чотири тисячі.

— Ви ж його залишите собі.

— Певна річ, — мовив антиквар. — Послухайте, хай буде не моє і не ваше: дві тисячі п'ятсот.

— Гаразд, я згоден. Але кому ж він дістанеться, як не мені і не вам?

— Ось, — сказав антиквар.

Колен узяв гроші і дбайливо склав їх у гаманець. Він трохи заточувався.

— Щось земля піді мною хитається, — мовив Колен.

— Нема нічого дивного. Ви хоч інколи приходьте до мене послухати чарку або й дві.

— Неодмінно, — пообіцяв Колен. — А тепер мені треба йти, Ніколя лаятиме мене.

— Я проведу вас трохи, мені однаково треба на прогулянку.

— Дякую, ви дуже люб'язні!

Вони вийшли. Синьо-зелене небо провисло майже до самої бруківки і великі білі плями позначали на землі ті місця, де розбилися хмари.

— Тут була буря, — відзначив антиквар.

Коли вони пройшли вдвох кілька метрів, Коленів товариш зупинився перед крамничкою.

— Зачекайте мене хвилину, я повернуся.

І зайшов до крамниці. Крізь скло Колен бачив, як він вибрав якийсь предмет, старанно перевірив його на прозорість і сховав до кишені.

— Ось так! — вигукнув антиквар, виходячи на вулицю.

— Що це? — запитав Колен.

— Ватерпас. Після того, як вас проведу, я маю намір зіграти ввесь свій репертуар, і ходити мені доведеться з ним.

46

Ніколя оглядав свою піч. Він сидів перед нею з кочергою та паяльною лампою і дивився, чи все гаразд усередині. Верхня частина печі трохи просіла, а металеві листи обм'якли, набувши консистенції тоненьких скибочок швейцарського сиру. Почувши в коридорі Коленові кроки, Ніколя випростався. В усьому своєму тілі він відчував утому. Колен трутив двері й зайшов. Його обличчя вдоволено сяяло.

— Ну? — запитав Ніколя. — Пощастило?

— Я продав його. Дві тисячі п'ятсот...

— Фальшонів?

— Так, — потвердив Колен.

— Неймовірно!

— Я й сам на таке не сподівався. Дивишся піч?

— Еге ж. Вона потроху обертається на казан, який треба топити дровами, і я себе запитую, як, нехай йому біс, усе це відбувається.

— Дуже дивно, — пожурився Колен, — але не дивніше за решту. Ти вже бачив коридор?

— Так, тепер він стеменна труна, замість кахлів — дерево.

— Ніколя, повторюю тобі ще раз: я не хочу, щоб ти тут залишався.

— Тут лист прийшов.

— Від Хлої?

— Так, оно він на столі, — показав Ніколя.

Розпечатавши лист,Колен почув лагідний Хлоїн голос, і, щоб дізнатися зміст, йому треба було тільки наслухати.

Отож він почув:

«Любий Колене!

Я почуваюся добре, погода чудова. Єдиний клопіт — снігові кроти, тваринки, що повзають по землі під снігом, у них жовтогаряче хутро, а ввечері вони голосно пищать. Вони нагрібають великі снігові кучугури, і в них можна зашпортатись. У нас багато сонця, незабаром я повернуся додому».

— Вістки втішні, — сказав Колен. — А ти, отже, маєш іти до Знавкоженів.

— Ні.

— Так. Їм потрібен куховар, а я вже не хочу, щоб ти тут залишався... ти дуже швидко стаєш старим дідом і, кажу тобі, я вже підписав твій контракт.

— А мишка? — запитав Ніколя. — Хто її годуватиме?

— Я піклуватимуся про неї, — запевнив Колен.

— Це неможлива річ, — зітхнув Ніколя. — Окрім того, урветься наша дружба.

— Та ні, — переконував Колен. — Тебе пригнічує тутешня атмосфера. Ніхто, окрім мене, не може...

— Ти завжди таке кажеш, — промовив Ніколя, — але це нічого не пояснює.

— Зрештою, — озвався Колен, — питання полягає не в цьому.

Ніколя встав і потягся, очі його були сумні.

— Ти вже нічого не готуєш за Гуффе! — став дорікати Колен. — Ти занедбав куховарство, пустився берега!

— Та ні, — протестував Ніколя.

— Дай мені закінчити. Ти вже не вдягаєш святкового в неділю, не голишся кожного ранку.

— Це ж не злочин, — виправдовувався Ніколя.

— Це злочин. Я не можу платити тобі за твоєю вартістю, але тепер твоя вартість упала і в цьому трохи й моя провина.

— Неправда, — заперечив Ніколя. — Хіба ти винен, що в тебе купа клопоту?

— Винен. Це тому, що я одружився, і...

— Дурниці, — мовив Ніколя. — Хто тобі страву готуватиме?

— Я сам.

— Але ж ти підеш на роботу. В тебе не буде часу.

— Ні, я не працюватиму. Адже я все-таки продав піаноктейль за дві тисячі п'ятсот фальшонів.

— Атож, надовго тобі їх вистачить! — уїдливо зауважив Ніколя.

— Ніколя, ти однаково підеш до Знавкоженів!

— Ох, як ти набрид мені! Добре, я піду. Але з твого боку це паскудство.

— Ти там знову набудеш гречних манер.

— Ти ж завжди мене лаяв за ті манери.

— Так, — погодився Колен, — бо в моєму домі вони були недоречні.

— Ох, як ти надокучив мені! Ти мені набрид, остогид!

47

Колен почув, як стукають у вхідні двері й побіг відчиняти. Одна з його пантофель мала велику дірку і, аби приховати її, він засунув ногу під килим.

— Височенько ж до вас іти, — сказав, увіходячи, провесор Рукав'їж, його груди часто здіймалися.

— Добридень, докторе, — привітався Колен, почервонівши, бо був змушений переставити ногу.

— Бачу, ви переїхали на іншу квартиру, та була набагато ближче.

— Ні, — спростував Колен, — це та сама.

— Де ж ні, як так, — і собі заперечив професор. — Якщо беретеся жартувати, то годилося б мати поважнішу міну й виявляти більше дотепності.

— Невже? — запитав Колен. — Атож, певне.

— Який тепер стан у хворої? — поцікавився професор.

— Їй уже краще. В неї посвіжішало обличчя, болю вона не відчуває.

— Гм, — озвався професор, — це підозріле.

Ідучи за Коленом, він ступив до Хлоїної кімнати й нахилив голову, щоб не вдаритись об одвірок, але саме тієї миті той прогнувся і професор лайнувсь на всі заставки. Хлоя, побачивши такий професорів вступ, розсміялась у ліжку.

Кімната вже стала малою і тісною. Килим, на відміну від килимів в інших приміщеннях, погрубшав, а навколо ліжка з'явився невеличкий альков з атласними завісами. Кам'яні проділи, що вже припинили ріст, тепер остаточно поділили велику шибку на чотири невеликі квадратові віконця. Світло в кімнаті було сіре, але чисте, повітря — тепле.

— Ви, може, й зараз мені скажете, ніби не поміняли квартири, га? — спитав Рукав'їж.

— Докторе, присягаюсь, — почав було Колен і замовк, бо професор дивився на нього занепокоєно й підозріло. — Я пожартував! — закінчив він із реготом.

Рукав'їж підступив до ліжка.

— Що ж, розкрийтеся, я слухатиму вас.

Хлоя відгорнула пухову ковдру.

— А! — протяг Рукав'їж. — Вони там оперували вас...

— Так, — потвердила Хлоя.

Під правою груддю в неї був невеличкий ідеально круглий рубець.

— Вони витягли його звідси, коли воно зів'яло? — запитав професор. — І яке вого завелике?

— Мабуть, десь із метр завдовжки, — відповіла Хлоя. — І велика квітка діаметром у двадцять сантиметрів.

— Отакої! — бурмотів професор. — Як вам не поталанило. Такі великі трапляються нечасто.

— Його вбили інші квіти, — розказувала Хлоя. — Надто квіти ванілі, що їх принесли мені наприкінці.

— Дивно, — мовив професор. — Я ніколи не думав, що ваніль може дати такі наслідки. Я більше покладався на квіти ялівцю або акації. Бачите, медицина — чорт батька зна що, глузду не добереш, — виснував він.

— Атож, — докинула Хлоя.

Професор послухав її і підвівся.

— Гаразд, — зітхнув він. — Хвороба, певне, ще лишила свої сліди.

— Невже? — запитала Хлоя.

— Так. Тепер у вас одна легеня цілком або майже не функціонує.

— Це мені байдуже, коли друга легеня здорова! — вигукнула Хлоя.

— Якщо ви підхопите щось і в другу легеню, — застеріг професор, — це буде великою прикрістю для вашого чоловіка.

— А чому не для мене? — спитала Хлоя.

— І тим паче для вас, — відповів, підводячись, професор. — Я не хочу вас даремно лякати, але стережіться.

— Я стережуся, — запевнила Хлоя. Її очі розширились, рукою вона боязко пригладила коси. — А що мені робити, аби впевнитись, що я нічого не підхоплю в другу? — запитала вона майже плачучи.

— Не переживайте, голубонько, — заспокоював професор. — Нема жодних підстав гадати, ніби ви підхопите щось у другу легеню. — Професор розглянувся на кімнату. — Ваше попереднє помешкання мені подобалось більше. Воно мало здоровший вигляд.

— Так, — проказав Колен, — але ми тут не винні.

— А що ви взагалі робите? — запитав професор.

— Я вчуся розуміти життя. І кохаю Хлою.

— І ваша робота не дає вам ніякого прибутку?

— Ні. Я не маю роботи в тому сенсі, як її розуміють люди.

— Згоден, адже робота — це таки справжнісінька зараза, — бурмотів професор, — але те, що робиш задля власної втіхи, вочевидь не даватиме прибутку, бо... — Професор урвав себе на слові й запитав: — Минулого разу ви мені показували апарат, що давав дивовижні результати. Може, він часом ще у вас?

— Ні, — відповів Колен, — я продав його. Але пригостити вас я можу й тепер.

Рукав'їж засунув пальці за комір своєї жовтої сорочки й потер собі шию.

— Що ж, ходімо. Голубонько, до побачення.

— До побачення, докторе, — попрощалася Хлоя.

Опустилась на ліжко й накрилася ковдрою до самої шиї. На блакитнолавандовім простирадлі з пурпуром по краях її личко було ясне і ніжне.

48

Шик увійшов у підземну прохідну і дав контрольній машині зареєструвати свою картку. Як і завжди, він зашпортався на порозі залізних дверей, що вели до цехів, а в обличчя йому бухнула хмарка пари і чорного диму. До його вух почали долинати звуки: глухе ревіння турбогенераторів змінного струму, повискування мостових кранів, що совались по перехрещених балках, гримотіння бляшаної покрівлі, яку несамовито торсали атмосферні збурення. Прохід був дуже темний, освітлений через кожні шість метрів тьмяною червоною лампою, світло якої ліниво розтікалось по гладеньких поверхнях, чіпляючись, аби обминути їх, за найменші нерівності стін і підлоги. Гарячі металеві щити під ногами були подовбані, а подекуди мали й діри, що крізь них далеко внизу видніли темно-червоні пащі кам'яних печей. Над головою у широких трубах, пофарбованих сірою і червоною барвами, текли, булькаючи, рідини, а при кожній пульсації механічного серця, що відбувалась, коли кочегари збільшували тиск, уся будівля з невеликим запізненням немов пригиналась і вібрувала. На стінах конденсувалися краплі, що після надто вже потужної пульсації зривались, і коли одна крапля впала Шикові за комір, він здригнувся. То була каламутна вода, що тхнула озоном. Коридор урешті повернув, у підлозі з'явилися просвіти, внизу видніли цехи, перед кожною присадкуватою маши-

ною борсався чоловік, зі шкури пнучись, аби його не пошматували зажерливі шестерні. До правої ноги кожного робітника було прикуте важке залізне кільце. Його знімали тільки двічі на день: в обідню пору та ввечері. Вони вихоплювали в машини металеві деталі, що з брязкотом вискакували з вузьких горловин на горішній поверхні. Деталі, якщо їх учасно не забрати, падали у великий отвір, де оберталася сила коліс і здійснювався синтез.

У цехах стояли верстати найрізноманітніших розмірів і форми, Шикові ця картина давно вже стала звичною. Він працював у кінці одного з цехів і мав забезпечувати бездоганну роботу машин і давати слюсарям указівки, які б допомагали їм знову запустити машини: адже верстати, вирвавши в робітників шмат м'яса, зупинялися.

Задля очистки повітря приміщення навскіс перетинали довгі струмені бензину; сяючи відблисками, вони конденсували навколо себе дим, металеві ошурки та масляні випари, що вузькими прямовисними колонами здіймалися над кожною машиною. Шик підвів голову: за ним і далі тяглись труби. Він підійшов до кабінки ліфтової платформи, зайшов усередину й зачинив за собою двері. Витяг із кишені якусь Партрову книжку, натис на гудзик і поринув у читання, чекаючи, поки ліфт опуститься.

Глухий удар платформи об залізну опору вивів Шика з заціпеніння. Він вийшов з кабінки й зайшов до свого кабінету — заскленої тьмяно освітленої будки, з якої він міг спостерігати роботу працівників. Шик сів, розгорнув книжку і знову заглибився у читання, напівприспаний бульканням рідин і гуркотом механізмів.

Порушення звичного ритму стугоніння і брязкоту змусило його підвести голову. Шик пошукав очима, звідки йде підозрілий шум. Один з очисних струменів як стій зупинився посеред зали й повис у повітрі, наче розтятий навпіл. Чотири машини, що він їх припинив обслуговувати, забилися в корчах. Здалеку було видно, як вони ще крутяться, а перед кожною з них помалу осідала постать робітника. Шик відсунув книжку і метнувся назовні. Підбіг до пульту керування струменями і миттю опустив одну з ручок. Поламаний струмінь завис, наче коса, вгору підіймалися вихори диму з чотирьох машин. Шик покинув пульт і помчав до машин. Машини поволі зупинялися. Робітники, що працювали при них, лежали на землі. Оскільки вони були прикуті, їхні праві ноги химерно вигнулись, а кисті правих рук були відірвані. Кров горіла, скапуючи на металевий ланцюг, і в повітрі поширився моторошний сморід спалюваної живцем тварини.

Шик ключем відімкнув кільця, що утримували тіла, і поклав загиблих перед машинами. Повернувся до свого кабінету й викликав по телефону чергових санітарів. Після цього знову пішов до пульта управління і спробував запустити струмінь. Не зараджувало ніщо. Рідина, щоправда, випорскувала, але, досягши четвертої машини, кудись безслідно зникала, причому переріз струменя був такий гладенький, наче хто сокирою зрубав.

З досадою намацуючи книжку в кишені, Шик пішов до головної контори. Перше ніж вийти з цеху, він відступив, пропускаючи вперед санітарів, що склали чотири трупи на невеликий електричний візок і мали завезти їх до центрального колектора.

Шик ішов уже іншим коридором. Далеко попереду тихо хурчав візок, викидаючи часом кілька білих іскорок. Низька стеля лунко відбивала тупіт його підошов по металу. Підлога поволі підіймалася. Щоб потрапити до головної контори, треба було минути ще три цехи і Шик плентався нога за ногою. Нарешті дійшов до адміністративного корпусу й подався до начальника відділу кадрів.

— Сталась аварія на машинах номер сімсот дев'ять, сімсот десять, сімсот одинадцять і дванадцять, — повідомив він секретарці у віконце. — Чотирьох людей слід замінити, а машини, певне, почистити. Чи можу я бачити начальника відділу кадрів?

Секретарка натисла кілька гудзиків на панелі з полакованого червоного дерева і сказала:

— Заходьте, він чекає на вас.

Шик увійшов і зразу сів. Начальник відділу кадрів очима запитав, чого він тут.

— Мені потрібні чотири людини.

— Добре, — кивнув начальник кадрів. — Завтра ви їх матимете.

— Один з очисних струменів не працює, — додав Шик.

— А це вже мене не обходить, — відказав начальник відділу кадрів. — Зайдіть до кабінету поряд.

Шик вийшов і виконав ті самі формальності, перше ніж потрапити до начальника матеріально-технічного відділу.

— Один з очисних струменів семисотого цеху не працює, — доповів Шик.

— Зовсім?

— Він доходить тільки до середини.

— Ви пробували запустити його?

— Так, — відповів Шик, — але нічого не можна вдіяти.

— Я піду огляну ваш цех, — пообіцяв начальник матеріально-технічного відділу.

— Тільки швидше, мій виробіток падає, — попросив Шик.

— А це мене не обходить. Зайдіть до начальника виробничого відділу.

Шик дістався до сусіднього корпусу й зайшов до начальника виробничого відділу. Його кабінет був освітлений надзвичайно яскраво, а позаду стола на стіні висіло величезне табло з матового скла, на якому край червоної риски дуже поволі посувався в правий бік, наче гусінь, що повзе по листку. Під табло ще повільніше оберталися стрілки великих круглих покажчиків із хромованими обідками вічок.

— Ваша продуктивність упала на 0,7%, — мовив начальник. — Що сталося?

— Чотири машини не працюють, — відповів Шик.

— При 0,8 вас позбавлять роботи, — повідомив начальник виробничого відділу. Потім крутнувся на своєму хромованому фотелі й перевірив дані: — А тепер 0,78. На вашому місці я б уже речі збирав.

— Це вперше таке в мене сталося, — став було пояснювати Шик.

— Мені дуже жаль, — урвав його начальник. — Ми, може, надамо вам іншу роботу...

— Начхати мені на це, — прорвало Шика. — К чорту всю вашу роботу. Я не люблю працювати.

— Такого ніхто не має права казати вголос, — повчав начальник. — А з роботи ви вже звільнені, — додав він.

— Таж не я спричинився до аварії, — зітхнув скрушно Шик. — І що таке, по-вашому, справедливість?

— Ніколи не розумів цього слова, — відповів начальник виробничого відділу. — Ідіть, у мене багато роботи.

Шик вийшов з кабінету й повернувся до начальника відділу кадрів.

— Чи можу я отримати зарплату? — запитав він.

— Який ваш номер?

— Семисотий цех. Інженер.

— Гаразд, — мовив начальник і повернувся до секретарки: — Зробіть усе потрібне. — Потім нахилився до внутрішнього переговорного пристрою: — Алло! — гукнув він. — Потрібен змінний інженер, спеціальність п'ять, цех сімсот.

— Ось, — сказала секретарка, простягаючи Шикові конверт. — Там сто десять фальшонів.

— Дякую, — мовив Шик і вийшов з кабінету.

По дорозі він зустрівся з інженером, що мав заступити його, — білявим худим і виснаженим молодиком. Підійшов до найближчого ліфта й зайшов у кабінку.

49

— Заходьте! — крикнув записувач платівок, повертаючись до дверей.

— Добридень, — привітався Шик. — Я прийшов до вас по записи, що їх недавно приносив.

— Ага, пам'ятаю. За тридцять сторін, виготовлення кількох потрібних інструментів, запис на пантографі двадцяти пронумерованих примірників — записано на обох сторонах — сума, якщо все додати, становитиме сто вісім фальшонів. Я вам віддам за сто п'ять.

— Візьміть, — сказав Шик. — У мене чек на сто десять фальшонів, я переписав його на вас, а ви мені дайте п'ять фальшонів.

— Згода, — кивнув записувач.

Висунув шухляду і дав Шикові новісінькі п'ять фальшонів. Шикові очі погасли.

50

Ізіда вийшла. Машину вів Ніколя. Він глянув на годинник і очима провів дівчину, що заходила до будинку Колена і Хлої. На Ніколя був новий білий габардиновий однострій і кашкет з білої шкіри. Він помолодшав, але неспокій на виду виказував прихований розпач.

На Коленовому поверсі сходи раптом повужчали, і Ізіда, навіть не випростуючи рук, чіпляла водночас і стіни, і поренча. Килим обернувся тепер на ріденький пух, що ледве прикривав дошки. На сходовому майданчику Ізіда перевела дух і подзвонила.

Двері ніхто не відчинив. На сходах не чулось ніяких звуків, тільки іноді щось рипіло, а потім ніби плямкало: розслаблялася сходинка.

Ізіда знову подзвонила й почула, як за дверима легенько постукує молоточок по металевій чашечці. Ізіда шарпнула двері і вони зразу подалися.

Ізіда ввійшла й перечепилася. Долілиць на підлозі лежав Колен, голова його повернулася вбік, а руки простяглись уперед. Його очі були заплющені. В передпокої було темно, з вікна пробивалось слабеньке сяєво, але видніше від цього не ставало. Колен тихо дихав. Він спав.

Ізіда схилилася, стала біля Колена навколішки й погладила йому щоку. Шкіра на обличчі сіпнулася, очі під повіками заворушились. Колен глянув на Ізіду і, здавалося,

знову заснув. Ізіда поторсала його. Колен сів, витер рукою рот і сказав:

— Я спав.

— Атож. Ти вже гребуєш ліжком?

— Ні. Я хотів зачекати лікаря і піти по квіти.

Колен видавався цілком розгубленим.

— А що сталося? — запитала Ізіда.

— Хлоя знову кашляє, — мовив Колен.

— Це подразнення, яке досі залишилося, — сказала Ізіда.

— Ні, це друга легеня.

Ізіда підвелась і побігла у Хлоїну кімнату. Від кожного її кроку навсебіч порскали паркетини. Кімнати вона не впізнала. Хлоя, лежачи в ліжку, наполовину сховала голову в подушку і кашляла — беззгучно, але без упину. Ледь підвелася, почувши, що заходить Ізіда, і заспокоїла віддих. Кволо всміхнулася, коли Ізіда підступила до неї, сіла на ліжку і обняла Хлою, наче хвору дитину.

— Не кашляй, Хлоє, — вмовляла Ізіда.

— У тебе дуже гарна квітка, — сказала Хлоя, вдихаючи пахощі великої чорної гвоздики, приколеної до Ізідиних кіс. — Мені зразу полегшало, — додала вона.

— Ти ще хворієш? — запитала Ізіда.

— Гадаю, це вже друга легеня, — відповіла Хлоя.

— Та ні, — заперечила Ізіда, — це перша легеня і саме через неї ти ще й досі кашляєш.

— Ні, — не погодилась Хлоя. — А де Колен? Він пішов по квіти для мене?

— Він скоро прийде, я зустріла його. А гроші в нього є?

— Так, — відповіла Хлоя, — трохи грошей у нього ще є. Навіщо ті квіти, адже від них ніякої користі!

— Тобі боляче? — запитала Ізіда.

— Так, але не дуже. Кімната змінилася, бачиш?

— А такою вона стала ще краща. Бо раніше була завелика.

— А як там решта кімнат? — запитала Хлоя.

— Та... добре, — ухильно відповіла Ізіда. І згадала паркет у передпокої — холодний, немов баговиння.

— А мені байдуже, що воно міняється, — сказала Хлоя. — Якщо є тепло і затишок...

— Звичайно! — підхопила Ізіда. — У маленьких помешканнях затишніше.

— Мишка тепер зі мною, — мовила Хлоя. — Оно вона там, у куточку. Я не знаю, що вона собі думає, але в коридор вона вже не ходить.

— Атож... — кивала Ізіда.

— Дай я ще понюхаю гвоздику, — попросила Хлоя. — Мені легше від неї.

Ізіда відколола квітку й дала її Хлої. Хлоя піднесла гвоздику до вуст і глибоко вдихала її запах.

— Як там Ніколя? — спитала вона.

— Добре, — відповіла Ізіда. — Але він уже не такий веселий, як давніше. Наступного разу я знову принесу тобі квіти.

— Я дуже люблю Ніколя, — мовила Хлоя. — Ти не хочеш побратися з ним?

— Я не можу, — знітилась Ізіда. — Він недосяжний для мене.

— Це пусте, — відказала Хлоя, — якщо він кохає тебе...

— Мої батьки не наважуються заговорити з ним про це, — сказав Ізіда. — Ох!

Гвоздика раптом поблякла, зморщилась, зів'яла. Впала і дрібним порошком розсипалась на Хлоїних грудях.

— Ох! — зойкнула і Хлоя. — Я зараз знову закашляю... Ти бачила?

Хлоя урвала себе на слові й затулила рукою рот, її скрутив потужний напад кашлю.

— Це... оте, що в мені... вбиває їх усі, — насилу видушила вона.

— Не говори про це, — просила Ізіда, — це не має ніякої ваги. Колен принесе зараз нові.

Світло в кімнаті було синє, а в кутках майже зелене. Вогкості ще ніби не було і килим, здається, не тоншав, але одне з чотирьох квадратових вікон майже повністю заросло.

Ізіда почула, як у передпокої ляпотять Коленові кроки.

— Ось він іде, — мовила Ізіда. — Він напевне приніс тобі квіти.

Показався Колен із великим оберемком бузку.

— Люба Хлоє, ти бачиш? — сказав він. — Бери!

— Мій любий, який ти милий! — усміхнулася Хлоя, підставляючи руки.

Поклала букет на іншу подушку, повернулась у той бік і пірнула обличчям у білі солодкі волоті.

Ізіда підвелась.

— Ти вже йдеш? — запитав Колен.

— Так, на мене чекають. Я вернуся з квітами.

— Було б дуже добре, якби ти прийшла завтра вранці, — сказав Колен. — Мені треба шукати роботу, а я не хочу залишати її саму, не побачивши лікаря.

— Я прийду, — пообіцяла Ізіда.

Обережно схилилась і поцілувала ніжну Хлоїну щоку. Хлоя простягла руку й погладила їй обличчя, але голови не повернула. Вона жадібно вдихала пахощі бузку, що м'якими звоями огортав її лискуче волосся.

51

Колен насилу волочив ноги, йдучи вулицею, що навскіс спускалася в долину поміж кучугур землі зі скляними ковпаками на верхівках, скло невиразно виблискувало зеленими і синіми барвами.

Від часу до часу Колен підводив голову й читав таблички на стінах, щоб упевнитись у достеменності напрямку, і тоді бачив небо, розмальоване синіми і бурими смугами.

Просто перед собою на схилі він бачив низку коминів головної оранжереї. В його кишені лежала газета з оголошенням, у якому запрошували чоловіків від двадцяти до тридцяти років для роботи на оборону країни. Колен дуже поспішав, проте його ноги вгрузали в теплу землю, що повсюди мало-помалу підкоряла собі колись споруджені на ній будівлі й дорогу.

Рослин уже не було, видніла тільки земля, що однаковими брилами громадилась обабіч дороги, утворюючи нестійкі крутосхили; інколи цілий земляний масив здригався і сповзав униз, м'яко розпливаючись по дорозі.

Подекуди земляні вали опускалися нижче і крізь каламутне скло ковпаків Колен розрізняв невиразні темно-сині постаті, що порушились на світлому тлі.

Колен наддав ходи, вириваючи ноги з ямок, що вони їх вивчавлювали в грунті. Земля одразу ж за ним і змикалася, неначе круговий м'яз, залишалася тільки невеличка, навряд чи й помітна заглибина. Але й вона враз вигладжувалася.

Комини ставали дедалі ближчі. Колен відчував, як його серце скаженим звіром заметалося в грудях, рукою просто поверх тканини він затис газету, що лежала в кишені.

Земля з-під ніг вислизала й утікала, але Колен загрузав уже не так глибоко, дорога стала твердішати. Попереду він побачив перший комин, що наче паля стирчав з землі. З верхівки комина курився тоненький зелений дим, а навколо шугали птахи. Біля підніжжя комин набагато ширшав, що й забезпечувало йому стійкість. Будівлі містилися трохи далі, всередину вели тільки одні двері.

Колен увійшов, витер ноги об лискучу решітку з гострими сталевими пластинами і пішов низьким коридором, освітленим з обох боків миготливими лампами. Підлога була

вимощена червоною цеглою, а верхня частина стін, як і стеля, мали віконця, засклені грубим, у кілька сантиметрів завтовшки, склом, крізь яке видніли якісь темні нерухомі маси. Коридор закінчувався дверима, а на них був номер, названий у газеті, і Колен зайшов не стукаючи, як і радило оголошення.

За столом сидів літній чоловік у білому халаті і читав якийсь підручник, його волосся було скуйовджене. На стіні висіла всіляка зброя: лискучі біноклі, вогнепальні рушниці, смертоносці різних калібрів та повна колекція вирвисерць усіх розмірів.

— Добридень, пане, — привітався Колен.

— Добридень, пане, — відповів чоловік. Його старечий голос був хрипкий і надірваний.

— Я прийшов за оголошенням.

— Га? — перепитав чоловік. — Ось уже цілий місяць, як на нього ніхто не озивався. Адже робота в нас, знаєте, тяжка...

— Так, — підхопив Колен, — зате ж добре платять!

— Господи! — скрикнув чоловік. — Ви ще побачите, як вона вас виснажить; ця робота напевне не варта тих грошей, що за неї дають, проте, звісно, не мені паплюжити моє підприємство.

— Ви вже давно тут працюєте? — запитав Колен.

— Один рік. Мені двадцять дев'ять років, — зморщеною тремтячою рукою старий погладив борозни на обличчі. — А тепер, як бачите, я вже доскочив... Тепер я можу ввесь день сидіти в кабінеті й читати підручник.

— Мені потрібні гроші.

— Таке трапляється досить часто, — промовив чоловік, — але робота оберне вас на філософа. Через три місяці ви матимете вже меншу потребу в них.

— Мені треба гроші для лікування дружини, — пояснив Колен.

— Га? Що? — перепитував старий.

— Вона хвора, — розказував Колен. — А сам я працювати не люблю.

— Мені шкода вас, — мовив чоловік. — Коли дружина хвора, вона вже ні до чого не придатна.

— Я кохаю її.

— Безперечно, якби не кохання, ви б не пішли на роботу. Зараз я вам покажу ваше місце. Це на верхньому поверсі.

Старий повів Колена чистими коридорами з низькими склепіннями і червоними цегляними сходами аж до дверей, позначених якимсь символом; поряд були й інші двері.

— Отут, — сказав чоловік. — Заходьте, я вам поясню роботу.

Колен увійшов. Кімната була невеличка і квадратова. Стіни та долівка — скляні. На долівці лежала велика подібна до труни брила землі, але набагато товща, десь із метр заввишки. Поряд на підлозі лежала згорнута груба вовняна ковдра. Жодних меблів. У невеличкій ніші в стіні стояла скринька з синюватого заліза. Старий підійшов до скриньки і підняв віко. Витяг із скрині дванадцять блискучих циліндриків із невеликою діркою посередині.

— Земля стерильна, ви знаєте, що це означає, — заговорив старий, — адже для оборони країни потрібні найякісніші матеріали. Проте давно вже з'ясовано, що для правильного, рівномірного росту рушничних цівок потрібне людське тепло. Щоправда, як і для росту будь-якої іншої зброї.

— Так, — погодився Колен.

— Ви зробите дванадцять невеликих дірочок у землі, а потім роздягнетесь і ляжете на землю, щоб отвори опинились на рівні серця й печінки. Вкриєтеся стерильною вовняною ковдрою — оно вона лежить — і налаштуєтесь виділяти абсолютно рівномірне тепло. — Старий тріскотливо засміявся і ляснув себе по правому стегну: — Перші двадцять днів кожного місяця я висиджував по чотирнадцять. Ох, я був дужий!

— А далі?

— А далі ви лежите отак двадцять чотири години; за цей час виростають рушничні цівки. Їх забирають. Землю поливають олією і ви починаєте знову.

— Вони ростуть донизу? — запитав Колен.

— Так, їх знизу й освітлюють, — відповів службовець. — У них позитивний фототропізм, але ростуть вони донизу, бо важчі за землю, через те їх і освітлюють тільки знизу, щоб вони ніде не викривились.

— А нарізи?

— Цівки цього виду виростають з нарізами, — пояснив старий. — Його насіння вивели внаслідок тривалої селекції.

— А навіщо комини?

— Для вентиляції і стерилізації покривал та будівель. Удаватися до якихось складних застережних заходів не варто, бо й ці процедури виконують дуже старанно.

— А якщо вдатися до штучного тепла? — запитав Колен.

— Процес геть уповільнюється. Для хорошого росту їм потрібне людське тепло.

— А жінки у вас теж працюють?

— Цієї роботи вони виконувати не можуть, — пояснив старий. — У них груди недостатньо пласкі для задовільного виділення тепла. Що ж, я піду, працюйте.

— І я справді зароблятиму десять фальшонів на день?

— Звичайно, а якщо більше, ніж дванадцять цівок, то ще й премія буде.

Старий вийшов з кімнати й зачинив двері. Колен тримав у руці дванадцять насінин. Поклав їх збоку й почав роздягатися. Його очі були заплющені, а вуста вряди-годи здригалися.

52

— Не втямлю, що відбувається, — проказав старий, — спочатку все йшло дуже добре. Але з останніх можна виготовляти лише спеціальну зброю.

— Ви хоч заплатите мені? — занепокоївся Колен.

Колен мав отримати сімдесят фальшонів платні і премію десять фальшонів. Він зі шкури пнувся на роботі, але перевірка цівок виявила певні аномалії.

— Самі подивіться, — запропонував старий. Перед ним лежала одна з рушничних цівок і він показав Коленові розтруб жерла.

— Не розумію, — збентежився Колен, — перші були цілком циліндричні.

— Їх, звичайно, — провадив далі старий, — можна використовувати для виготовлення мушкетонів, але цю модель уперше застосовано п'ять воєн тому і в нас досить великий запас таких цівок. Дуже шкода.

— Я старавсь як міг, — мовив Колен.

— Авжеж. Я виплачу вам ваші вісімдесят фальшонів.

Старий витяг з шухляди столу запечатаний конверт.

— Я попросив принести його сюди, щоб вам не довелося ходити у відділ зарплатні, бо часом промине кілька місяців, поки забереш свою платню, а вам гроші потрібні, здається, зараз.

— Дуже дякую, — промовив Колен.

— Я ще не дивився вашу вчорашню продукцію, — додав старий. — Її от-от привезуть. Може, зачекаєте хвилинку?

Тремтячий і уривчастий голос старого був справжньою мукою для Коленових вух.

— Зачекаю, — погодився він.

— Бачите, — пояснював старий, — ми змушені звертати увагу на такі дрібниці, бо всі рушниці, нехай йому біс, мають бути однакові, навіть якщо до них нема набоїв.

— Так, — розгубився Колен.

— Набоїв нема дуже часто, — пояснював далі старий, — бо з програмою виробництва патронів ми відстали; щоправда, є великі запаси набоїв для моделі рушниці, яку вже не випускають, але ми не дістали наказу виробляти набої для нових рушниць, отже, скористатися цією зброєю не можна. А зрештою це пусте. Адже що можна вдіяти з рушницею супроти панцерника. Вороги виготовляють один панцерник на дві наші рушниці. Ми, отже, маємо кількісну перевагу. Але супроти панцерника рушниця або й десять рушниць, надто коли нема набоїв — то ніщо.

— А тут не виробляють панцерників? — запитав Колен.

— Виробляють, але зараз тільки ледь що закінчують програму минулої війни, тож ті машини майже нездатні маневрувати і їх слід знищувати, а оскільки їхня конструкція дуже міцна й надійна, знищення забирає багато часу.

У двері постукали і з'явився завідувач складу, пхаючи поперед себе білий стерилізований візок. Під білим простирадлом лежала вчорашня Коленова продукція. З одного боку простирадло випиналось угору. Такого не мало б бути, якби цівки виросли циліндричні, і Колен захвилювався. Завідувач вийшов і зачинив двері.

— Ох! — зойкнув старий. — Бачу, що нічого не поправилось.

Він задер простирадло. Там лежало дванадцять рушничних цівок з синюватої холодної сталі, а на кінці кожної розпукла прекрасна біла троянда з бежевими тінями в заглибинах між пелюстками.

— Ох, — забурмотів Колен, — які вони гарні!

Старий мовчав і тільки раз або двічі кашлянув.

— Вам не варто приступати завтра до роботи, — нарешті сказав він, вагаючись, судомно впившись пальцями в край візка.

— А я їх можу забрати? — спитав Колен. — Для Хлої?

— Вони зів'януть, якщо їх відірвати від сталі. Адже, як ви знаєте, вони теж сталеві.

— Це неможлива річ, — мовив Колен.

Колен обережно взяв одну троянду за стебло і спробував зламати його. Рука порснула і одна з пелюсток на кільканадцять сантиметрів розпанахала йому руку. Потекла, повільно пульсуючи, темна кров, Колен машинально її злизував. Він дивився на білу пелюстку, по якій розпливалася червона пляма, а старий ляскав його по плечу й потихеньку спроваджував до дверей.

53

Хлоя спала. Вдень біле латаття надавало її шкірі чудової кремової барви, та під час сну в цьому не було потреби і на її щоках проступали червоні рум'янці. Хлоїні очі синіми плямами вирізнялися на обличчі і здалеку не можна було добачити, чи вони заплющені, чи ні. Колен сидів на стільці в їдальні і чекав. Він накупив багато квітів і виставив їх навколо Хлої. Він міг чекати ще кілька годин, перше ніж податися на пошуки нової роботи. Колен хотів відпочити, щоб потім справити добре враження і знайти справді грошовиту роботу. В кімнаті було майже темно. Вікно звузилось до десяти сантиметрів і світло проникало тонкою горизонтальною смугою. Воно падало тільки на Коленове плече й очі, решта обличчя ховалась у пітьмі. Програвач зіпсувався, тепер для кожної платівки його треба було наставляти рукою, і це втомлювало Колена. Та й платівки постиралися. На деяких стало важко розпізнати навіть мелодію. Колен думав, що коли Хлої щось знадобиться, мишка зразу попередить його. Цікаво, чи побереться Ніколя з Ізідою? Яку сукню вдягне Ізіда на весілля? Хто ж то дзвонить?

— Добридень, Алісо, — привітався Колен. — Ти прийшла до Хлої?

— Ні, — відповіла Аліса. — Я просто прийшла.

Колен з Алісою повернувся до їдальні. Алісині коси додали трохи світла, біля столу ще зоставались два стільці.

— Бачу, ти зажурилася, — мовив Колен. — Я вже добре пізнав, що то смуток.

— Шик уже прийшов, він удома.

— Він тебе послав по щось? — запитав Колен.

— Ні, просто вигнав.

— Зрозуміло, — сказав Колен. — Мабуть, опорядковує квартиру?

— Ні, — заперечила Аліса. — В нього вже є всі книжки і я йому стала нелюба.

— Ти посварилася з ним?

— Ні.

— Він, певне, не зрозумів, що ти йому казала, та коли мине гнів, ти йому знову поясниш.

— Він просто сказав мені, що в нього зосталося саме стільки фальшонів, щоб оправити в шкіру нікчемія його останню книжку і що йому вже нестерпно бачити мене біля себе, бо він нічого не може мені дати, а я, коли в мене почервоніють і порепаються руки, стану негарна.

— Він має слушність, — мовив Колен. — Тобі не слід працювати.

— Я кохаю Шика і охоче працювала б задля нього.

— Це нічого не дасть. Крім того, ти не зможеш, ти для цього надто гарненька.

— Чого він прогнав мене? — жалілася Аліса. — Правда ж, я була гарна?

— Не знаю, — відповів Колен. — Але я дуже люблю твої коси і твоє личко.

— Подивись, — проказала Аліса.

Підвелася, смикнула за кілечко застібки і її сукня впала на підлогу. Сукня була з ясної вовняної тканини.

— Так... — шепотів Колен.

Кімната виповнилася сяєвом і Колен побачив усе Алісине тіло. Груди, здавалось, ладні спурхнути, довгасті м'язи струнких ніг на дотик, певне, тверді і теплі.

— Можна тебе поцілувати? — запитав Колен.

— Так, я тебе дуже люблю.

— Ти замерзнеш.

Аліса підступила до Колена, сіла йому на коліна і її очі беззгучно заплакали.

— Чому я стала йому нелюба?

Колен лагідно колисав Алісу.

— Тями в нього нема. А знаєш, Алісо, це все-таки добрий хлопець.

— Він мене дуже кохав, — сказала Аліса. — Він гадав, що пристрасть до книжок можна поєднувати з коханням! Але це неможливе.

— Ти замерзнеш, — приказував Колен, цілуючи Алісу й пестячи їй волосся.

— Чого я не зустріла тебе першим? Я б так кохала тебе, а тепер не можу. Тепер я кохаю Шика.

— Знаю. Я тепер теж дуже кохаю Хлою.

Колен зсадовив дівчину з колін і підібрав її сукню.

— Кицюню, вдягнися, ти застудишся.

— Ні, — хитнула головою Аліса. — Крім того, нічого вже не зміниться.

І мимохіть почала вдягатись.

— Я не хочу, щоб ти журилася, — мовив Колен.

— Ти такий добрий, а я така сумна. І все ж, як на мене, я ще допоможу трохи Шикові.

— Ти можеш повернутися до батьків, — став радити Колен. — Напевне, вони зрадіють, побачивши тебе... Або піди до Ізіди.

— Але Шик туди не прийде. Чого мені йти кудись, коли там не буде Шика?

— Він прийде, — запевнив Колен. — Я навідаюсь до нього.

— Ні, він уже нікого не пускає. Двері в нього завжди замкнені.

— Та я однак його побачу. Або ж він до мене зайде, — відказав Колен.

— Я не вірю, — мовила Аліса. — Шик став уже не той.

— Та ні, люди не міняються, міняються тільки речі.

— Не знаю, — стенула плечима Аліса.

— Я проведу тебе, — запропонував Колен. — Мені знову треба шукати роботу.

— А мені в інший бік, — сказала Аліса.

— Ну хоч на сходах проведу.

Аліса стояла навпроти і Колен обома руками обняв її за плечі. Відчував тепло її шиї і ніжне витке волосся біля свого обличчя. Провів руками по Алісиному тілу. Вона вже не плакала, думки її були десь далеко.

— Я не хочу, щоб ти накоїла дурниць, — мовив Колен.

— О ні, я дурниць не робитиму...

— Алісо, якщо тобі стане сумно, приходь до мене.

— Я, може, ще прийду.

Аліса задивилась у власну душу. Колен узяв її за руку. Вони зійшли вниз, подекуди послизаючись на мокрих сходинках. На вулиці Колен попрощався з Алісою, а вона стояла й дивилась, як він відходить.

54

Шик щойно забрав останню книжку від палітурника і гладив її, перше ніж поставити на полицю. Книжка була оправлена в зелену цупку шкіру нікчемія, на палітурці було витиснене Партрове ім'я. В одній шафі Шик зібрав усі звичайні видання, а всі варіанти, рукописи, першодруки, шкіци займали окремі ніші в стіні.

Шик зітхнув. Аліса покинула його вранці. Він був змушений виставити її. В нього залишився один фальшон і один шматок сиру, до того ж її одяг займав у шафі багато місця, не даючи розвісити старі Партрові лахи, просто дивом придбані в книгаря. Шик уже не пригадував, коли він востаннє поцілував Алісу. Він уже не міг марнувати час на поцілунки. Йому треба було полагодити програвач, щоб вивчити напам'ять тексти Партрових лекцій. Тоді якщо він раптом розіб'є платівку, текст однаково збережеться.

Тут були всі Партрові книжки — всі опубліковані книжки. Книжки в розкішних оправах, дбайливо захищених шкіряними футлярами з позолоченими металевими застібками,

коштовні видання на блакитному папері з широкими берегами, малотиражні видання на папері верже й на липучому мухоловному папері займали всю стіну і стояли в невеличких комірчинках, оббитих оксамитом. Кожне видання стояло в окремій комірчині. Біля протилежної стіни громадилися стоси позшиваних Партрових статей, побожно повирізуваних з незліченних часописів, оглядів, газет, що їм Партр зволив виявити ласку своєї плідної співпраці.

Шик потер рукою чоло. Скільки ж це часу Аліса прожила з ним? Коленові фальшони мали піти на шлюб із нею, але вона не надавала цьому великої ваги. Вона вдовольнялася чеканням, життям біля нього, але ж не можна погодитись, щоб жінка залишалася з вами тільки тому, що кохає вас. Шик теж її кохав. Але не міг собі дозволити марнувати час, бо Аліса вже не цікавилася Партром. Як можна не цікавитися такою людиною, як Партр? Людиною, здатною писати невідь про що, на казна-який сюжет, і то з якою точністю... Партр, безперечно, менше ніж за рік напише свою «Енциклопедію нудоти», в цій праці братиме участь і герцогиня де Бувоар, і тоді Шик придбає неоціненні рукописи. З цього випливало, що треба заробити й заощадити достатньо фальшонів, щоб можна було виплатити книгареві принаймні завдаток. Шик, щоправда, не сплатив податків. Але відкладена на них сума стала йому в іще більшій пригоді: він придбав томик «Клоаки святої голубки». Аліса воліла, щоб Шик таки сплатив податки і навіть пропонувала йому продати щось задля цього. Він погодивсь, і та сума якраз становила ціну оправи для «Клоаки святої голубки». Алісі й без кольє було гарно.

Шик вагався, відчиняти двері чи ні. Може, Аліса стоїть за дверима й чекає, поки він поверне ключа. Та ні, навряд чи. Її кроки молоточками цокотіли на сходах, відлунювали дедалі слабше, а потім стихли. Аліса могла б повернутися до батьків і поновити навчання. Вона, зрештою, згаяла небагато часу. Пропущений матеріал можна надолужити дуже швидко. Проте Аліса взагалі занедбала навчання. Вона надміру заопікувалася справами Шика, готуванням страви для нього і прасуванням краваток. Що ж, у такому разі він узагалі не платитиме податків. Цікаво, чи є випадки, коли інспектори ввалюються в квартиру й вимагають сплатити податки? Ні, такого не чинять. Можна дати якийсь завдаток, скажімо, один фальшон, і вам дадуть спокій, певний час ніхто про те не згадуватиме. Цікаво, а чи платить податки така людина, як Партр? Мабуть, і, зрештою, як дивитися з погляду моралі, хіба не на те заохочують до сплати податків, щоб людина, сплативши їх, дістала право

потрапити під арешт, бо ж сплачувані податки йдуть на утримання поліції і високих урядовців. Це порочне коло, і його треба розбити, хай ніхто не сплачує ніяких податків, тоді всі урядовці здохнуть з голоду і не стане воєн.

Шик підняв панель програвача на дві платівки й поставив зразу дві різні платівки Жана Соля Партра. Він хотів слухати їх обидві водночас, щоб із зіткнення двох давніх думок народжувались нові. Сів на однаковій відстані від обох гучномовців, щоб голова опинилася точнісінько там, де відбуватиметься зіткнення, і несамохіть зберігала результати взаємодії.

Голки спершу потріскували на початковій спіралі, а потім лягли в борозенки і Партрові слова залунали в Шиковому мозку. Сидячи, Шик дививсь у вікно і помітив, що над покрівлями там і сям знялися великі сині, а знизу червоняві клуби диму. Здавалося, ніби горить папір. Шик мимоволі стежив, як червоне перемагає синє, і слова в його голові наскакували одне на одного з яскравими спалахами, відкриваючи задавненій утомі галяву для відпочинку з пружним травневим мохом.

55

Сенешаль поліції витяг із кишені свистка і скористався ним, аби вдарити по величезному перуанському гонгові, що висів позаду. Стало чути, як на кожному поверсі загупали підбиті залізом черевики, як бехкають із розгону людські тіла, і ось уже в кабінет заїхало, спустившись металевим жолобом шестеро його найкращих поліцаїв.

Вони попідводились, струсили пилюку з сідниць і виструнчились.

— Дуглас! — гукнув сенешаль.

— Я! — відповів перший поліцай.

— Дуглас! — повторив сенешаль.

— Я! — відповів другий поліцай.

Переклик тривав далі. Сенешаль поліції не міг пам'ятати прізвищ своїх підлеглих, і ім'я «Дуглас» стало для них усіх прозивним.

— Осібне завдання! — оголосив сенешаль.

Усі шестеро поліцаїв як один схопилися рукою за сідничну кишеню, показуючи, що вони озброєні своїми дванадцятизарядними рівнячами.

— Керуватиму я сам! — наголосив сенешаль і щосили вдарив у гонг. Двері відчинились і з'явився секретар.

— Я вирушаю, — оголосив сенешаль. — Осібне завдання. Занотуйте!

Секретар вихопив блокнот, олівець і став у позицію статутного реєстрування за формою номер шість.

— «Примусове стягування податків з громадянина Шика з попереднім арештом майна, — диктував сенешаль. — Незаконне побиття і публічна наруга. Повна конфіскація майна або навіть часткова, обтяжена порушенням недоторканості житла».

— Занотовано, — доповів секретар.

— Дугласе, вперед, — скомандував сенешаль поліції. Підвівся і очолив ескадрилью, що загримотіла ногами й запихкала, вдаючи важке сапання паротяга на летовиську. Поліцаї були вдягнені в чорні, прилеглі до тіла шкіряні комбінезони з панцерними пластинами на грудях і на плечах, їхні чорні сталеві каски скидалися на шоломи й захищали чоло та скроні й опускалися на потилицю. В усіх були важкі, підкуті залізом черевики. Однострій у сенешаля був такий самий, проте з червоної шкіри, а на плечах у нього блищали дві золоті зірки. Рівнячі віддимали задні кишені його поплічників; сам сенешаль затис у руці невеличку золоту палицю, а з його пояса звисала важка позолочена граната. Загін спустився парадними сходами, вартовий ніби й не бачив їх, а сенешаль підніс до кашкета руку. За дверима чекала оперативна машина. Сенешаль сам-один сів ззаду, а поліцаї поставали на підніжки, що їх не бракувало в машини: два найдебеліші — з одного боку, а чотири худі — з другого. Водій теж був убраний у чорний шкіряний однострій, але без каски. Автомобіль рушив, проте замість коліс він мав безліч війчастих ніжок, тож якась випадкова куля аж ніяк не могла пробити шини. Ніжки вперлися в землю і водій завернув на першому ж повороті; поліцаям у машині здалося, ніби вони на мить піднялися на гребінь хвилі.

56

Дивлячись, як відходить Колен, Аліса прощалася з ним усім своїм серцем. Як він кохає Хлою, ось пішов шукати роботу — і це задля неї, щоб можна було купити квіти й боротися з тим страхіттям, що пожирає їй груди. Широкі Коленові плечі трохи згорбились, він здавався знесиленим, його біляве волосся тепер було незачесане й непригладжене. Яким ніжним ставав Шик, коли говорив про Партрові книжки і пояснював Партра. Він справді не міг обійтися без Партра, в нього й у гадці не було прагнути чогось іншого, Партр сказав усе, що йому самому хотілося б сказати. Треба не дати Партрові видати ту енциклопедію,

вона стане погубою для Шика, він пограбує або вб'є якогось книгаря. Аліса поволі рушила. Партр день у день сидить у кафе, п'є і пише разом з людьми, що, як і він, приходять туди пити й писати, вони п'ють чай з тютюновим димом і солодкі наливки, це не дає їм замислитись над тим, що вони пишуть; туди заходить і звідти виходить багато людей, це сколихує думки, що залягли в глибинах, і тоді щастить упіймати одну або й кілька думок. Аж ніяк не слід відкидати зайвого непотребу: беруть трохи думок, трохи непотребу і розбавляють їх. Такі речі люди засвоюють легше, надто жінки, що не люблять нічого чистого. До кафе було недалеко: Аліса вже здалеку бачила, як офіціант у білій курточці і лимонових штанах подає фаршировану ратицю Донові Евані Марке, славетному гравцеві в сексбол, що замість пити — цього він не любив — поглинав гострі страви, аби його сусідам дошкуляла спрага. Аліса ввійшла, Жан Соль Партр сидів на своєму звичному місці й писав, відвідувачі — а їх було чимало — стиха гомоніли. Завдяки звичайному чуду — а це річ незвичайна — Аліса побачила, що поряд із Жаном Солем вільне місце, і сіла. Поставила на коліна свою важку сумку і відкрила замок. Через Партрове плече вона бачила назву сторінки: «Енциклопедія, том дев'ятнадцятий». Аліса несміливо поклала руку на плече Жана Соля: той зупинив перо.

— Ого, як ви далеко зайшли, — озвалася Аліса.

— Так, — відповів Жан Соль. — Ви хочете поговорити зі мною?

— Я просила б вас не видавати цього твору, — сказала Аліса.

— Це важко. Його вже чекають.

Партр зняв окуляри, дмухнув на скельця і знову начепив їх на вуха; тепер його очі сховалися.

— Безперечно. Я хотіла тільки сказати, що треба затримати видання.

— Ох, ну якщо лише це, то ми ще подивимось.

— Слід затримати його на десять років.

— Невже? — вразився Партр.

— Так. На десять років або, звичайно, ще й надовше. Адже ви знаєте, що людям потрібен час, аби вони могли заощадити і потім купити на ті гроші ваш твір.

— Читати його буде досить нудно, — сказав Жан Соль Партр, — бо й сам я незмірно знудився, щодня запускаючи перо. Мені весь час судомить ліву руку, бо ж я нею притримую аркуш.

— Мені шкода вас, — проказала Аліса.

— Через те, що в мене судома?

— Ні, через те, що ви не хочете затримати публікації.

— А навіщо?

— Зараз я вам поясню: Шик витратив усі свої гроші на придбання ваших творів і тепер у нього нема грошей.

— Краще б він купував що іншого, — порадив Жан Соль. — Я ніколи не купую своїх книжок.

— Він любить усе, що ви пишете.

— Це його право, — зауважив Жан Соль. — Він зробив свій вибір.

— Як на мене, він надто захопився, — розказувала Аліса. — Я теж зробила свій вибір, але тепер я вільна, бо він більше не хоче, щоб я жила з ним, тому я й уб'ю вас, оскільки ви не хочете затримати публікацію.

— Але ж так я втрачу свої засоби існування, — сказав Жан Соль. — Як, по-вашому, я скористаюся своїми авторськими правами, якщо стану мерцем?

— Це тільки вас обходить, а я не можу зважати на всі дрібниці, бо передусім хочу вбити вас.

— Невже ви гадаєте, ніби я можу пристати на такий аргумент? — запитав Жан Соль Партр.

— Гадаю. — Аліса розкрила сумку і витягла з неї Шикове вирвисерце, що його вже досить давно поцупила з його шухляди. — Може, розстебнете комірець?

— Послухайте, — мовив Жан Соль, знімаючи окуляри, — як на мене, ця історія безглузда.

Проте комірець розстебнув. Аліса зібралася на силі і рішучим рухом угородила вирвисерце в Партрові груди. Партр подивився на неї і став швидко вмирати, останнім здивованим поглядом він відзначив, що його серце мало форму тетраедра. Аліса збіліла, мов крейда, Жан Соль Партр тепер уже мрець, чай холонув. Вона взяла рукопис «Енциклопедії» і розшматувала його. Один з офіціантів прибіг витерти кров і прибрати все те паскудство, витворене пером і чорнилом на маленькому чотирикутному столику. Аліса заплатила офіціантові, розвела ручки вирвисерця і Партрове серце випало на стіл; потім склала блискуче знаряддя, опустила до сумки і вийшла на вулицю, держачи в руках сірникову коробку, що лежала у Партра в кишені.

57

Аліса обернулася. Густий чорний дим виповнював вітрину, вже почала збиратися юрба, Алісі довелося запалити аж три сірники, перше ніж зайнялося полум'я, Партрові книжки не хотіли горіти. Книгар лежав за прилавком, по-

ряд з ним його серце, що вже загорілося, з нього виривалося чорне полум'я і вигнуті цівки киплячої крові. У двох перших книгарнях метрів за триста позаду витанцьовували вогненні язики, тріщала й гуготіла пожежа, а книгарі лежалі мертві; така сама смерть спіткає всіх, хто продавав Шикові Партрові книжки, їхні книгарні спалять. Аліса бігла і плакала, не можучи забути очей Жана Соля Партра, коли той побачив своє серце, попервах вона не хотіла його вбивати, намірялася тільки перешкодити публікації його нової книжки і врятувати Шика від руїни, що потроху підступала до нього. Всі ці книгарі змовилися проти Шика, пожадливо оббирали його, користаючися з його любові до Партра, продавали йому старі непотрібні лахи і погризені люльки, вони цілком варті долі, що чекає на них. Побачивши ліворуч вітрину, заставлену зшитими томами, Аліса зупинилася, перевела дух і зайшла. До неї підійшов книгар.

— Що ви бажаєте? — запитав він.

— У вас є Партр?

— Звичайно, але саме цієї миті я не можу показати вам найцінніші видання, бо пообіцяв їх усі одному солідному клієнтові.

— Шикові?

— Атож, гадаю, що його звати саме так.

— Він у вас уже нічого не купуватиме, — мовила Аліса.

Підступила до книгаря й випустила хусточку. Книгар, крекчучи, нахиливсь, аби підняти, а Аліса швидким рухом угородила йому в спину вирвисерце, знову заплакала й затремтіла, книгар упав, ударившись обличчям об підлогу, Аліса не зважилась відібрати хусточку, що її він затис у пальцях. Вирвисерце випорснуло з тіла, між його клешнями яскраво червоніло дрібне книгареве серце, Аліса розвела ручки і серце підкотилось до рідного йому тіла. Треба поспішати, Аліса схопила паку газет, черкнула сірника, кинула його під прилавок, зверху ще накидала газет, потім жбурнула в полум'я з десяток книжок Ніколя Каласа, що лежали на найближчій полиці, і вогонь із жарким тремтінням накинувся на книжки, дерев'яний прилавок закурився й затріщав, дим заволік усю книгарню. Аліса зіпхнула на вогонь останній рядок книжок і навпомацки вийшла, замкнувши за собою магазин, щоб ніхто не ввійшов, на вулиці пустилася бігти. Їй пекло очі, коси просмерділися димом, Аліса бігла, а сльози тепер уже не стікали, їх зразу висушував вітер. Аліса вже підбігла до кварталу, де жив Шик, залишилось тільки дві або три книгарні, решта книгарень не становила небезпеки для Шика. На порозі наступної книгарні Аліса обернулась і побачила, як далеко

позаду здіймаються в небо стовпи диму, юрмляться люди, прагнучи подивитись, як працює складне приладдя пожежного загону. Коли Аліса зачиняла за собою двері, вулицею промчали величезні білі пожежні автомашини; вона крізь скло провела їх очима, а тим часом підступив книгар і запитував, що за книжки вона шукає.

58

— Ви, — розпоряджався сенешаль поліції, — станете тут праворуч від дверей, а ви, Дугласе, — провадив він далі, — повертаючись до другого з двох дебелих поліцаїв, — станете ліворуч і нікого не впускатимете.

Два названі поліцаї дістали рівнячі і опустили праву руку вздовж правого стегна, тримаючи пістолет цівкою вниз — про цю позу писалося в статуті. Ремінець каски туго затягли під підборіддям. Сенешаль зайшов у будинок, за ним — чотири худі поліцаї; він знову поставив по одному поліцаєві обабіч дверей, наказавши нікого не випускати. Потім побрався сходами вгору разом з двома останніми худими поліцаями. Ті були дуже схожі між собою: обличчя їм спохмурніли, зблиснули чорні очі, стислися вуста.

59

Шик зупинив програвач, щоб поміняти обидві платівки, що їх він одночасно прослухав до самого кінця. Шик узяв платівки з іншої серії і під однією з них побачив Алісине фото, яке вважав за втрачене. То був портрет у півоберта, виконаний при м'якому світлі; щоб показати гру сонця в Алісиних косах, фотограф поставив один юпітер позаду неї. Шик, не випускаючи фото, поміняв платівки. Глянувши у вікно, він помітив, що з'явилися нові стовпи диму, тепер уже ближче до нього. Шик постановив дослухати платівки і зайти до книгаря в сусідньому будинку. Сів, підніс фото до очей і став пильніше придивлятися до нього: Аліса скидалася на Партра; мало-помалу Алісин образ щез і замість нього з'явився Партр; Партр усміхнувся Шикові: авжеж, він подарує йому з присвятою все, чого той забажає. На сходах почулися кроки, Шик нашорошив вуха, у двері загрюкали. Шик поклав фото, зупинив програвач і пішов відчиняти. Перед собою він побачив комбінезон з чорної шкіри, за ним другий, останнім увійшов сенешаль поліції; в сутінках сходового майданчика по його червоному вбранню перебігали якісь спалахи.

— Ваше прізвище Шик? — запитав сенешаль.

Шик відсахнувся, обличчя йому зблідло. Він задкував аж до стіни, де стояли неоціненні Партрові книжки.

— Що я такого скоїв? — запитав Шик.

Сенешаль порився в нагрудній кишені й прочитав йому папірець:

— «Примусове стягування податків з громадянина Шика з попереднім арештом майна. Незаконне побиття і публічна наруга. Повна конфіскація майна або навіть часткова, обтяжена порушенням недоторканості житла».

— Але... я сплачу податки.

— Звичайно, — мовив сенешаль, — ви їх сплатите потім. А почати нам треба з незаконного побиття. Оскільки законне побиття дуже суворе, ми, щоб люди не бунтували, вдаємося до пом'якшених форм.

— Я вам віддам усі свої гроші, — белькотів Шик.

— Звичайно, — кивнув сенешаль.

Шик підійшов до столу і висунув шухляду: там у нього лежало вирвисерце великого калібру і негодящий шпигобій. Вирвисерця він не знайшов, а шпигобій лежав на купі старого папіряччя.

— Скажіть, — озвався сенешаль, — а ви таки грошей шукаєте?

Поліцаї розійшлись у різні боки й направили на Шика рівнячі. Шик випростався, судомно затиснувши шпигобій.

— Стережіться, шефе! — гукнув один з поліцаїв.

— Шефе, мені стріляти? — запитав другий.

— Ви мене так не візьмете! — загрозливо крикнув Шик.

— Гаразд, — мовив сенешаль, — тоді ми візьмемося до ваших книжок.

Один з поліцаїв схопив найближчу книжку і брутально розгорнув її.

— Шефе, тут сама писанина, — повідомив він.

— Плюндруйте, — звелів сенешаль.

Поліцай узяв книжку за палітурку і став щосили трусити.

— Не чіпайте її! — заревів Шик.

— Скажіть мені, — спитав сенешаль, — чого ви не скористалися своїм шпигобоєм? Адже на папері ясно написано: «Порушення недоторканості житла».

— Лишіть її! — налився кров'ю Шик і замахнувся шпигобоєм, проте лезо безсило опустилося.

— Шефе, мені стріляти? — знову запитав поліцай.

Книжка відірвалась від палітурки і Шик метнувся вперед, віджбурнувши непотрібний шпигобій.

— Дугласе, стріляйте! — звелів сенешаль, задкуючи.

Шикове тіло впало під ноги поліцаям: стріляли обидва.

— Шефе, це і є незаконне побиття? — запитав другий поліцай.

Шик іще ворушився. Він піднявсь на руках і спромігся стати навколішки. Руками він тримався за живіт, обличчя йому кривилося, краплі поту заливали очі. На чолі видніла велика рана.

— Не чіпайте книжок, — бурмотів він. Голос у нього був хрипкий і надламаний.

— Ми їх зараз потопчемо, — сказав сенешаль. — Гадаю, через кілька секунд ви помрете.

Голова в Шика впала, він намагався підняти її, проте живіт болів так, ніби всередині крутились тригранні багнети. Йому вдалось поставити одну ногу на підлогу, проте друге коліно не розгиналося. Поліцаї підійшли до книжок, натомість сенешаль ступив два кроки до Шика.

— Не чіпайте книжок, — благав Шик. Стало чути, як у нього в горлі булькоче кров, голова хилилась дедалі нижче. Шик лишив свій живіт, мимоволі махнув закривавленими руками і повалився обличчям на підлогу. Сенешаль поліції перевернув його ногою. Шик не ворушився, його розплющені очі дивились кудись далеко за межі кімнати. Обличчя було поділене навпіл цівкою крові, що стікала з лоба.

— Топчіть, Дугласе! — наказав сенешаль. — А цей шумовий апарат я сплюндрую сам.

Сенешаль підійшов до вікна й побачив, як до нього поволі підпливає величезний гриб диму, клубами вириваючись з першого поверху сусіднього будинку.

— А проте топтати дуже старанно не треба, — додав він, — сусідній будинок горить. Швидше, швидше, це дуже важливо. Тут, правда, й слідів не зостанеться, але в рапорті я однаково запишу ввесь комплекс заходів.

Шикове обличчя почорніло. Калюжа крові під його тілом загусла, прибравши форму зірки.

60

Ніколя проминув передостанню книгарню, підпалену Алісою. Він зустрів Колена, що подався на пошуки роботи, і вже знав про біду своєї небоги. Зателефонувавши до свого клубу, Ніколя зразу дізнався і про Партрову смерть, тож пішов наздоганяти Алісу, прагнучи її втішити, покріпити її дух і забрати до себе, аж поки вона знову стане весела. Він уже бачив Шиків будинок і видовжений вогняний язик, що вихопивсь із вітрини сусідньої книгарні: скло лусну ло так, ніби хто молотом влупив. Перед дверима Ніколя по-

мітив машину сенешаля поліції, побачив, що водій посуває її трохи вперед, аби вивести її з небезпечної зони, звернув увагу й на чорні постаті поліцаїв. Майже зразу прибули пожежники, їхнє авто, вискнувши, зупинилося перед дверима книгарні. Ніколя вже боровся з замком. Йому пощастило висадити ногою двері і він заскочив усередину. В книгарні все пойнялося полум'ям, сам книгар лежав на підлозі, ноги вже пожирав вогонь, поряд валялося його серце і Шикове вбивче знаряддя. Вогонь бухав бахматими клубами, вузькі довгі пасма враз пробивали грубі мури книгарні, й Ніколя впав на підлогу, щоб полум'я не охопило і його; саме цієї миті він відчув, як угорі сколихнулося повітря, зрушене потужним струменем вогнегасника з пожежного пристрою. Вогонь загуготів з подвійною силою, а струмінь опустився до самого низу. Книжки горіли з великим тріскотом, сторінки розлітались, зіштовхувались і втікали від струменя, Ніколя насилу міг дихати, бо тепер полум'я безладно шугало на всі боки. Він думав, що Аліса, напевне, не зосталася б у вогні, проте не бачив дверей, якими вона могла б вийти, вогонь боровся з пожежниками і, здається, швидко підіймавсь угору, звільнивши низ, де все вже ніби згасло. Проте посередині попелу і бруду лишилося щось блискуче, яскравіше навіть за вогонь.

Дим невдовзі розвіявся, полинувши на верхні поверхи, книжки погасли, зате стеля стала здобиччю буйного, ще не баченого полум'я. На підлозі нічого не горіло — тільки сяяло щось невідоме і блискуче.

Притрушений попелом, з обсмаленим волоссям, насилу дихаючи, Ніколя підповз до того сяєва. Чулось, як десь метушаться і гупають пожежники. Під покрученою залізною балкою Ніколя побачив сліпучі білі коси. Полум'я не пожерло їх, бо вони були яскравіші за нього. Ніколя поклав коси до внутрішньої кишені і вийшов.

Ішов він невпевнено, йому вслід дивилися пожежники. Вогонь лютував на верхніх поверхах і вони готувались відгородити ввесь квартал, оддавши його несамовитій стихії, бо рідкий вогнегасник уже скінчився.

Ніколя плентався тротуаром, правою рукою пригортаючи до грудей Алісині коси. Зашаруділа ніжками машина сенешаля поліції і невдовзі обігнала його. Ззаду Ніколя розпізнав червону сенешалеву шкірянку. Трохи розкривши поли піджака, Ніколя ввесь був осяяний сонячним промінням, і тільки його очі затьмарювала пітьма.

61

Колен підходив уже до тридцятого стовпа. З самого ранку він обходив підвал Золотої скарбниці. Його завдання полягало в тому, щоб кричати, коли він побачить, що хтось іде красти золото. Підвал був дуже великий. Щоб обійти його кругом, потрібен був день ходи, і то швидкої. Посередині була панцерна камера, де визрівало золото в атмосфері вбивчого газу. За цю роботу платили багато грошей, якщо сторож спромагався за день обійти ввесь підвал. Проте Колен почувався знесиленим, до того ж у підвалі було темно. Колен мимоволі обертався, дарма що через це вибивався з графіка, і бачив позаду тільки далеку світляну цятку останньої лампи, а попереду — наступну лампу, що поволі ближчала.

Крадії золота приходили не щодня, але в указану годину однак треба було з'являтись на контрольному пункті, бо інакше робили стягнення з зарплати. Годилося дотримуватись графіка, щоб учасно закричати, коли йтимуть злодії: адже ті людці неухильно дотримувалися своїх звичок.

Колен намуляв собі праву ногу. Долівка у підвалі, складеному з твердого штучного каменю, була крива і нерівна. Колен трохи наддав ходи, проминаючи восьму білу риску, щоб дістатися до тридцятого стовпа потрібної для нього години. З нудьги Колен став співати на все горло, але зразу замовк, бо луна повертала йому посічені загрозливі слова, виводячи мелодію, що суперечила його власній.

Ноги аж гули, проте Колен невтомно посувався вперед, проминув тридцятий стовп і несамохіть озирнувся, гадаючи побачити щось позаду. На цьому він утратив п'ять секунд і, аби надолужити згаяне, якийсь час ступав трохи швидше.

62

До їдальні вже не можна було зайти. Стеля сіла майже до самої підлоги і з неї звисали напіврослинні, напівмінеральні вирости, що розвивались і множились у вологій пітьмі. Двері в коридор не відчинялися, лишився тільки вузький прохід від вхідних дверей до Хлоїної кімнати. Ізіда пройшла першою, Ніколя — за нею. Ніколя був немов очманілий, внутрішню кишеню його піджака щось віддимало і він часом погладжував собі груди.

Перше ніж зайти до кімнати, Ізіда подивилася на ліжко. Навколо Хлої й тепер було багато квітів. Її руки, витягнені

вздовж ковдри, насилу тримали білу орхідею, що проти прозорої Хлоїної шкіри видавалася бежевою. Очі в неї були розплющені і вона ледь ворухнулася, побачивши, як біля неї сідає Ізіда. Ніколя подивився на Хлою й відвернув голову, не змігши навіть усміхнутися їй. Підійшов до Хлої й погладив їй руку. Ніколя теж присів, а Хлоя лагідно заплющила і знову розплющила очі. Хлоя, певне, зраділа, що вони провідали її.

— Ти спала? — тихо спитала Ізіда.

Хлоя очима показала, що ні. Своїми прозорими пальцями вона силкувалась намацати Ізідину руку. Долонею другої руки вона прикривала мишку, мишка вийшла, блиснувши бистрими чорними очима, і неквапом потупцювала по ліжку, йдучи до Ніколя. Ніколя взяв обережно мишку, поцілував її в оксамитну мордочку, і вона повернулася до Хлої. Квіти навколо ліжка здригалися, швидко в'янучи в затруєному повітрі, а Хлою день у день обіймала дедалі більша кволість.

— Де Колен? — запитала Ізіда.

— Працю... — видихнула Хлоя.

— Не розмовляй, — застерегла Ізіда. — Я краще питатиму по-іншому. — Ізіда схилила свою гарну каштанову голівку до Хлоїного обличчя і обережно поцілувала її. — Він працює в банку?

Хлоїні повіки опустилися.

У передпокої почулися кроки, невдовзі в дверях показався Колен. Він приніс свіжі квіти, але роботу вже втратив. Злодії прийшли надто рано, а Колена вже ноги не носили. Оскільки він старався, йому дещицю заплатили, на неї він і купив ці квіти.

Хлоя, здається, стала спокійніша, тепер вона майже всміхалася, Колен мало не впритул підсунувся до неї. Для знесиленої Хлої Коленове кохання було завеликим, і він тихо гладив її, немов боячися зламати, бідолашними натрудженими руками пестив темні Хлоїні коси.

Їх зосталося четверо: Ніколя, Колен, Ізіда і Хлоя. Ніколя зайшовся плачем, бо Шик і Аліса не прийдуть уже ніколи, а Хлої ставало дедалі гірше.

63

На новій роботі Коленові платили чимало грошей, та було запізно. Тепер він щодня мусив заходити до незнайомих людей. Йому давали список і він оголошував про всілякі лиха за день до того, як вони станутьcя.

Кожного дня він навідувавсь і в квартали простолюду, і до розкішних кам'яниць. Він долав тисячі сходинок. Приймали його вкрай неприязно. Йому жбурляли в голову важкі і тверді предмети, лаяли гострими, немилосердними словами, випихали за двері. За це він отримував гроші і дуже цим тішився. Він триматиметься за цю роботу, бо тільки її може виконувати: смиренно терпіти, коли його шлють під три чорти.

Колена змагала втома, йому судомило ноги, він змарнів на виду. Його очі бачили тепер тільки те, що люди незмірно бридкі. Колен усякчас оголошував про прийдешні нещастя, його всякчас проганяли — тумаками, криком, сльозами і прокльонами.

Колен проминув два сходові прогони, зайшов у коридор і подзвонив, зразу ж відступивши назад. Побачивши його чорний кашкет, люди здогадувались і безбожно його цькували, проте Колен не мав права відповідати: адже за це йому платили. Двері відчинилися. Колен попередив і пішов. У спину йому вдарило важке поліно.

Колен пошукав у списку наступне ім'я й побачив, що там стоїть його власне прізвище. Тоді він пожбурив кашкета й пішов просто по вулиці, його серце налилося свинцем, бо він уже знав, що Хлоя завтра помре.

64

Священик розмовляв із Псаромником, а Колен чекав кінця їхньої розмови, аж тоді наважившись підступити. Він не бачив землі в себе під ногами і раз по раз зашпортувався. Перед очима в нього була Хлоя, захолола на їхньому шлюбному ложі — з матовою шкірою, темними косами, прямим носом, опуклим чолом, ніжним овалом обличчя і заплющеними повіками, що відгородили її від світу.

— Ви замовляєте похорон? — спитав Священик.

— Хлоя померла, — відповів Колен. Він чув, як Колен говорить про смерть Хлої і не вірив цьому.

— Знаю, — мовив Священик. — Скільки ви наміряєтесь викласти? Ви, безперечно, воліли б пишну церемонію?

— Так.

— Я можу вам улаштувати дуже гарну погребову церемонію за дві тисячі фальшонів, — запропонував Священик. — Можна й дорожчу...

— У мене всього двадцять фальшонів, — признався Колен. — Мені, може, пощастить дістати ще тридцять або сорок, але не зразу.

Свяченик набрав у легені повітря і з огидою видихнув.

— Отже, вам потрібна церемонія для злидарів...

— Я й справді злидар, — мовив Колен. — А Хлоя померла.

— Атож, але годилося б завжди все владнувати так, щоб умерти і мати гроші на пристойний похорон. Невже у вас нема навіть півтисячі фальшонів?

— Нема... Я міг би дати сто, якби ви погодились, щоб я сплачував частками. Ви хоч усвідомлюєте, що це означає: «Хлоя померла»?

— Знаєте, — мовив Свяченик, — я вже звик і це мене нітрохи не вражає. Я мав би порадити вам звернутися до Бога, але боюся, що за таку мізерну суму відволікати його, мабуть, не можна...

— Ох, — зітхнув Колен, — я не хочу його відволікати. Бачите, я не вірю, ніби він щось може, адже Хлоя померла.

— Чого ви вчепилися за це? — невдоволено запитав Свяченик. — Краще подумайте про... не знаю, про що, але байдуже... наприклад...

— А за сто фальшонів буде пристойний похорон?

— Про це я навіть не хочу говорити. На вашому місці я дав би принаймні сто п'ятдесят.

— Таж мені доведеться дуже довго виплачувати.

— Ну то й що, у вас є робота... Ви мені напишете розписку.

— Як хочете.

— У такому разі, — мовив Свяченик, — може, ви погодитесь на двісті, і тоді з вами були б Пиякон і Псаромник, а за сто п'ятдесят вони будуть проти вас.

— Не думаю, — відповів Колен. — Гадаю, що на цій роботі я втримаюсь недовго.

— Що ж, тоді нехай сто п'ятдесят, — виснував Свяченик. — Шкода, похорон буде просто гидкий. Ох, які ви мені огидні, ви жалюгідна скнара...

— Перепрошую, — знітився Колен.

— Пишіть розписку, — сказав Свяченик і брутально пихнув Колена.

Колен зачепився за стілець. Свяченик, розлютившись тим гуркотом, знову пихнув Колена в бік різниці, а потім пішов за ним, бурмочучи прокльони.

65

Колен чекав труначів на порозі квартири. Труначі геть позабрьохувались, бо сходи руйнувалися і гнили дедалі швидше. Щоправда, труначі натягли на себе таке дрантя, що вже ніякого бруду не боялось. Крізь численні діри видніли їхні вузлуваті брудні й руді волохаті ноги, а Колена вони привітали поплескуванням по животу, бо саме цю процедуру передбачали правила похорону для злидарів.

Передпокій скидався тепер на хід до печери, і труначі пригнули голови, добуваючись до Хлоїної кімнати. Погребові служники, що приносили труну, вже пішли, і замість Хлої лежав старий чорний пом'ятий і подовбаний ящик, до того ж пронумерований. Труначі підхопили його і, взявши немов таран, метнулися до вікна. Адже мерців виносять на руках, починаючи лише з п'ятиста фальшонів.

«Це через те труна така побита», — подумав Колен і заплакав, бо Хлоя, певне потовчеться й розіб'ється.

Потім Колен згадав, що вона вже нічого не відчуває, і заплакав іще ревніше. Труна гепнула на бруківку, зламавши ногу хлопчикові, що грався під вікнами. Копаючи ногами, труну підбили до тротуару й підняли на катафалк — старий фургон, пофабований червоною фарбою, за кермо сів один з труначів.

Труну проводжав нечисленний, просто мізерний гурт — Ніколя, Ізіда, Колен і ще двоє чи троє людей, котрих вони не знали. Машина їхала досить швидко. Щоб устигати за нею, доводилося бігти. Водій виспівував на все горло. Він замовкав, починаючи лише з двохсот п'ятдесяти фальшонів.

Біля церкви машина зупинилась, але в храм труну не заносили, тільки Колен із друзями зайшли послухати панахиду. Насуплений Свяченик повернувся до них плечима і почав щось мимрити. Колен стояв навпроти вівтаря.

Колен підняв очі: просто перед ним на стіні висів на хресті Ісус. Ісус, здавалося, нудивсь, і Колен запитав у нього:

— Чому Хлоя померла?

— За те, що відбувається там, я не маю жодної відповідальності, — відповів Ісус. — От коли б ми про інше говорили...

— А хто відповідальний за це? — запитав Колен.

Колен з Ісусом розмовляли дуже тихо і тому ніхто з присутніх їх не чув.

— В усякому разі не ми, — відповів Ісус.

— А я ж вас запрошував на своє весілля, — нагадав Колен.

— Весілля було славне, — мовив Ісус, — я тоді дуже втішився. Чого це ви й тепер не дали більше грошей?

— Я вже ні шеляга не маю, — відповів Колен. — Крім того, це ж не весілля...

— Атож, — згодився і ніби збентежився Ісус.

— Адже ситуація інша, — пояснював Колен. — Тепер Хлоя вже мертва. Я навіть помислити не можу про труну.

— Гм... — протяг Ісус.

Ісус подивився кудись убік і, здавалось, нудився. Священик крутив калатало і викрикував латинські вірші.

— Чого ви дали їй померти? — запитав Колен.

— Ох, не питайте цього! — відповів Ісус, намагаючись вигідніше вмоститися на цвяхах.

— Вона була така лагідна, — розповідав Колен. — Вона нікому не заподіяла зла — ні думкою, ні вчинком.

— З релігією це ніяк не пов'язане, — промимрив, позіхаючи, Ісус і труснув головою, щоб змінити нахил тернового вінця.

— Я знаю, що ми не скоїли нічого лихого, — переконував Колен. — Ми цього не заслужили.

Колен опустив очі. Ісус мовчав. Колен знову підняв голову. Ісусові груди повільно і ритмічно здималися. Риси його обличчя випромінювали спокій. Очі в Ісуса були заплющені і Колен почув, як з його ніздрів долинає тихе вдоволене мурчання, неначе в ситого кота. Цієї миті Священик підскочив на одній нозі, потім на другій, подув у трубу, і церемонія скінчилася.

Священик першим вийшов з церкви, але вернувся до різниці і взувся в грубезні підбиті цвяхами черевики.

Колен, Ізіда та Ніколя вийшли і чекали позаду машини.

І тоді з'явилися Псаромник і Пиякон, убрані в пишні яскраві ризи. Вони стали тюкати на Колена і, мов дикуни, затанцювали навкруг катафалка. Колен заткнув собі вуха, проте нічого не міг сказати, бо ж він замовив похорон для бідних, і стояв, безборонний, не відсахуючись від цілих пригорщів камінців.

66

Процесія дуже довго ходила вулицями, люди вже й не озиралися на неї, а день згасав. До цвинтаря для злидарів було дуже далеко. Червоний фургон котивсь і підстрибував по нерівній дорозі, а мотор тим часом радісно бабахкав.

Колен уже нічого не чув, думками він повертався в минуле й іноді всміхався, він пригадував геть усе. Ніколя та

Ізіда йшли позаду. Ізіда від часу до часу торкала Колена за плече.

Дорога скінчилася, зупинився і катафалк, попереду плюскотіла вода. Труначі зняли чорний ящик. На цей цвинтар Колен потрапив уперше: він містився на одному з островів невизначеної форми, контури якого часто мінялися після повеней. Острів ледве мрів у тумані. Катафалк зупинився на березі: на острів потрапляли по довгій гнучкій сірій дошці, далекий край якої зникав у тумані. Труначі раз по раз згадували чорта і перший уже ступив на дошку — саме таку завширшки, що могла пройти одна людина. Труначі несли домовину на широких ременях із сировиці, що лежали на плечах і обкручувалися навколо шиї, отож другий трунач став душитись і геть посинів; його синя постать на сивому тлі туману наганяла великий сум. За труначами рушив Колен, слідом за ним ступили на довгу дошку Ніколя та Ізіда. Перший трунач навмисне тупотів, аби якомога розхитати й розгойдати дошку, ось він зник серед випарів, що зміїлися над водою, наче струминки цукру в солодкому сиропі. Тупіт кроків ставав дедалі глухіший, дошка мало-помалу прогнулася, вони вже підходили до середини шляху. На самій середині дошка, хитаючись, торкалася води, женучи від себе симетричні хлюпотливі хвильки, темна прозора вода часом навіть заливала її. Колен нахилився праворуч і поглянув на дно, йому здалося, ніби в глибинах повільно рухається щось біле. Позаду нього зупинилися Ніколя та Ізіда; всі троє немов стояли на воді. Труначі не зупинялись, бралися дошкою вже вгору, і коли всі проминули середину шляху, хвильки поменшали, а дошка, цмокнувши, відстала від води.

Раптом труначі пустилися бігти, щосили гупаючи по дошці, а ручки чорного ящика брязкали об його стіни. Труначі дісталися острова, набагато випередивши Колена з друзями, і ринулись вузькою стежиною, обсадженою обабіч темним живоплотом. Стежка, хоч як дивно, звивалась і крутилася, земля видавалася ніздрюватою і крихкою. Згодом стежка трохи поширшала. Листки на деревах дедалі більше сіріли і на їхній оксамитовій поверхні виразно проступали золотаві жилки. Дерева, гнучкі та довгі, дугою перехилялись над дорогою, і світло, пробившись крізь утворене їхніми кронами склепіння, блідло і м'якло. Стежка поділилася на кільканадцять стежечок, і труначі, не вагаючись, повернули праворуч. Колен, Ізіда та Ніколя бігли, аби на-

здогнати їх. У кронах, здається, не пурхала жодна пташка, нічого ніде не шаруділо і тільки іноді важко спадав на землю сіруватий листок. Стежка й далі двоїлась і галузилась, труначі щосили гатили ногами по деревах і їхні ковані черевики глибоко розтинали губчату кору, що відтак укривалася синіми ранами. Цвинтар лежав посередині острова; видершись на стелю, ген далеко, понад верхівками миршавих дерев, як дивитись на протилежний берег, можна було побачити небо, розмальоване чорними смугами: то планери повільно пропливали у повітрі над ланами кропу і мокрецю.

Труначі зупинилися над широченною ямою і стали розгойдувати Хлоїну домовину, виспівуючи «К чорту!», потім натисли на пружину, віко відскочило і в яму бухнуло шось важке, причому другий трунач мало не задушився і впав на землю, не встигши вчасно скинути ремінь із шиї. Колен і Ніколя підбігли до могили, Ізіда дріботіла позаду. Зненацька з-за пагорба виступили Пиякон і Псаромник в обшарпаних, засмальцьованих комбінезонах, завили, мов вовки, і стали закидати яму землею і камінцями.

Колен повалився навколішки, хапаючись обіруч за голову, каміння глухо сипалось у яму; невдовзі Псаромник, Пиякон і обидва труначі побралися за руки і стали водити хоровод навколо ями, а потім ураз побігли до стежини і щезли, пританцьовуючи фарандолу. Пиякон дув у великий крумгорн, хрипким ревом струсивши мертве повітря. Земля потихеньку обсипалась, і через дві або три хвилини Хлоїне тіло цілковито зникло під груддям.

67

Сіра чорновуса мишка напружилася востаннє і їй пощастило пробігти, перше ніж стеля впала на підлогу, з усіх шпарок порснули навсебіч довгі цівки інертної матерії. Мишка чимдуж промчала темним коридором у передпокій, що його стіни вже хиталися та зсувались, і шугнула попід дверима на сходи. Спустилася вниз, а на тротуарі стала, з хвилинку повагалася, зорієнтувалась і пішла в бік цвинтаря.

68

— Щиро кажучи, — мовив кіт, — це мене зовсім не цікавить.

— Ти помиляєшся, — заперечила мишка, — я ще молода і навіть донедавна мене дуже добре годували.

— Але й мене добре годують, — сказав кіт, — проте мені зовсім не хочеться накладати на себе лапи, — ось чому я вважаю, що твоє бажання неприродне.

— Ти так кажеш, бо не бачив його, — переконувала мишка.

— А що ж він робить? — запитав кіт.

Котові, щоправда, не дуже й кортіло про це чути. Він розімлів на сонці, його еластична шкурка аж лисніла.

— Він стоїть на березі, — розповідала мишка, — і чекає, а коли настає слушна година, виходить на дошку й зупиняється посередині. Він там щось бачить.

— Що ж там можна побачити? — засумнівався кіт. — Хіба тільки латаття.

— Так, — відповіла мишка, — він чекає, поки латаття спливе, щоб убити його.

— Глупство, — промовив кіт. — Хіба це цікаве?

— А коли та година минає, — провадила далі мишка, — він повертається на берег і дивиться на її фото.

— Він що, ніколи не їсть? — запитав кіт.

— Ні, — відповіла мишка, — і став дуже кволий, мені вже несила на це дивитись. Якогось дня він напевне спотикнеться на тій довжелезній дошці.

— А тобі що до цього? — питав далі кіт. — Тож, бачу, він нещасливий?

— Тут не про щастя йдеться, він просто мучиться. Саме на це я й не можу дивитися. Крім того, він коли-небудь шубовсне у воду, він надто нахиляється.

— Що ж, — мовив кіт, — коли й справді все так, я, звичайно, допоможу тобі, але не знаю, чому я кажу «коли й справді все так», бо взагалі нічого не розумію.

— Ти дуже добрий, — сказала мишка.

— Поклади голову мені в пащу і чекай, — звелів кіт.

— А довго чекати?

— Аж поки мені хтось наступить на хвіст, — мовив кіт, — щоб у мене миттю спрацював рефлекс. Але ти не переживай, я витягну хвоста.

Мишка розкрила котові щелепи і вставила голову поміж його гострі зуби. Проте майже зразу відсахнулася.

— Ти що, акулу вранці їв? — обурилась вона.

— Послухай, — розгнівався кіт, — якщо це тобі не до шмиги, можеш забиратися. Мені твої вигадки до живих печінок допекли. Сама розбирайся.

— Не сердься, — попросила мишка.

Мишка заплющила маленькі чорні оченята і знову встромила голову в котячу пащу. Гострими іклами кіт обережно обхопив м'яку сіру шийку. Чорні мишачі вуса сплутались із його власними. Кіт розгорнув свого пухнастого хвоста і простяг його на хідникові.

Здалеку до них наближались одинадцять сліпих дівчаток з сирітського притулку святого Юліана Відступника.

Мемфіс, 8 березня 1946 р.
Давенпорт, 10 березня 1946 р.

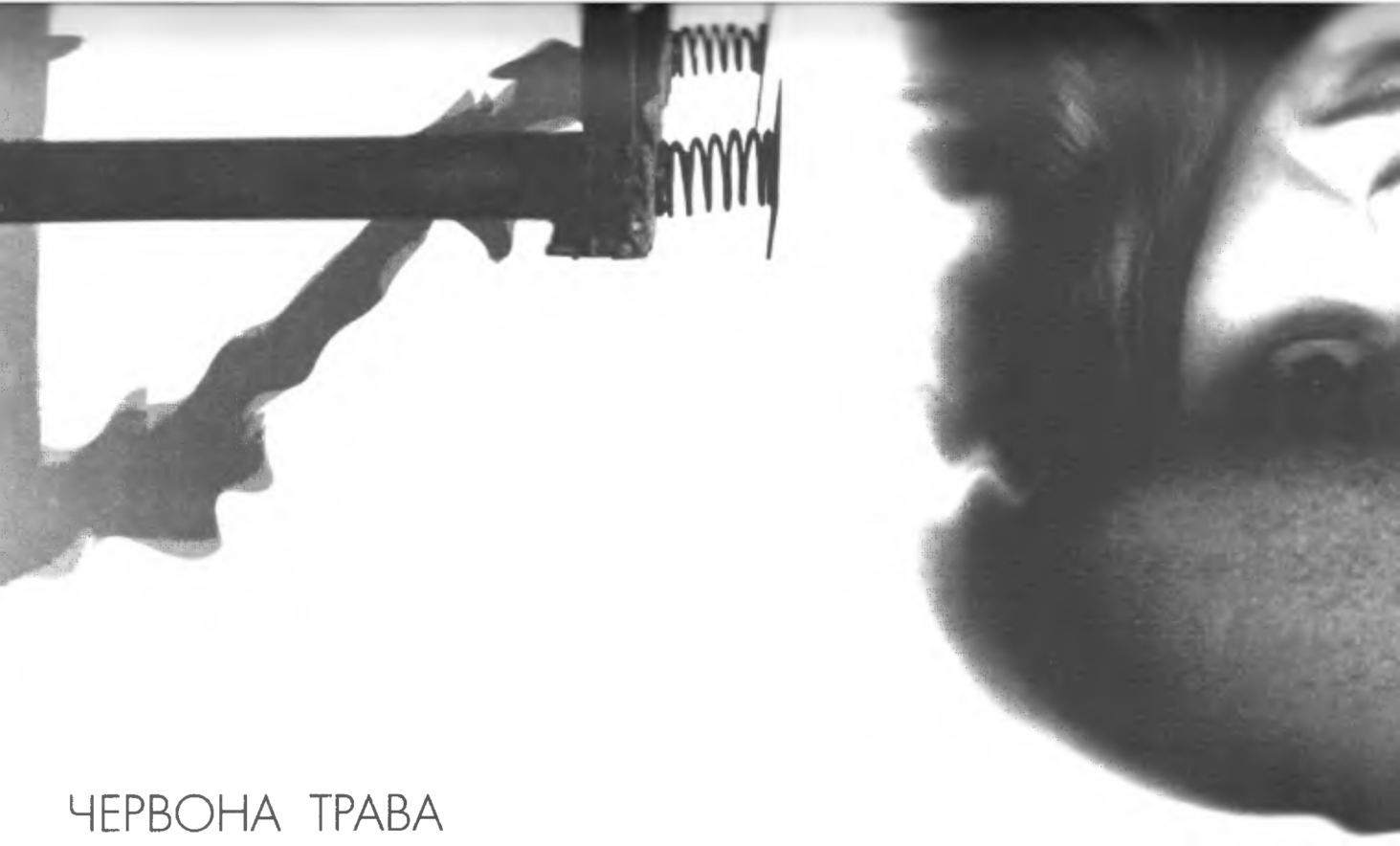

ЧЕРВОНА ТРАВА

L'HERBE ROUGE

Розділ 1

Теплий осінній вітер гнав під вікно купу листя. Вольф зачаровано стежив за меленьким клаптиком дня, що відкривався раз у раз, коли вітер відхиляв гілку. Раптом Вольф обіперся руками на край письмового столу й підвівся. Наступивши на рипливу паркетину, він безгучно відчинив і причинив по собі двері. Спустився сходами вниз, розглянувся довкола й рушив брукованою доріжкою, що обабіч поросла кропивою. Стежина вела вздовж червоних ланів до Квадрата.

За сотню кроків попереду здіймалася в небо сіра сталева машина, яка своїми формами розкреслювала простір на мертві трикутники. Вдягнений у комбінезон механік Сапфір Лазулі великим куцим хрущем вовтузився біля мопеда. Вольф гукнув його, і хрущ, випроставшись та обтрусившись, наздогнав Вольфа, коли до апарата лишилося кроків десять.

— Перевірятимете? — спитав механік.

— Мені здається, саме на часі, — відповів Вольф.

Він оглянув машину. Кліть було піднято, і між чотирма масивними опорами зяяла глибока шахта. Внизу з чіткою послідовністю було розташовано руйнівні блоки, які мали один за одним, у міру використання автоматично припасовуватись до апарата.

— Тільки б не зіпсувалася, — сказав Вольф. — Зрештою, така можливість теж не виключена.

— Якщо ця машина дасть бодай найменший збій, я вивчу мимританську мову й решту життя розмовлятиму тільки нею, — пробурмотів Сапфір.

— Я також, — сказав Вольф. — Треба ж тобі буде хоч із кимось побалакати, правда?

— Ну досить! — збуджено вигукнув Лазулі. — З мимританською поки що почекаємо. Запускаєм? Чи привезти ва-

© Український переклад. В. Борсук, 1998.

шу дружину й Грайвесну? Годилося б, щоб і вони побачили це.

— Годилося б, щоб і вони побачили це... — проказав за ним Вольф не дуже впевнено.

— Я мопедом, — сказав Сапфір. — За три хвилини повернуся.

Він скульбачив свого мопеда, і той, побурчавши, затрюхав бруківкою. Вольф лишився посеред Квадрата сам. За кількасот кроків од нього здіймалися вгору рівні мури з чистого рожевого каменю.

Вольф стояв у червоній траві перед машиною й чекав. Уже кілька днів ті роззяви не приходили. Берегли сили до дня врочистого відкриття, а тим часом надавали перевагу Ельдохропадо, боям божевільних боксерів та демонстраторові струєних щурів.

Зовсім низько над головою нечутно ряхтіло небо. Цієї миті його можна було торкнутись рукою, злізши на стілець, проте вистачало б легенького бризу, подуву вітру, щоб воно втяглось і злинуло в безмежжя...

Вольф підійшов до пульту керування й поторсав його своїми тендітними пальцями. Голову за звичкою тримав трохи похнюплено — на пружнішому листовому покритті індикаторної шафи вирізнявся його профіль. Вітер приліплював до тіла білу полотняну сорочку й сині штани. Вольф стояв і трохи збентежено виглянув Сапфіра.

Отакий простий видався цей початок. День був схожий на інші дні, і лише дуже натренований спостерігач міг би помітити тонкоткану стьожечку, що золотавою рискою підкреслила синяву саме над апаратом. Але задумані Вольфові очі блукали по червоній траві. Уривками долинав гуркіт автомобіля з-поза суміжного з дорогою Західного Муру. Було чути далеко: люди відпочивали, нудьгуючи в тиші.

Аж ось загикав на бруківці двигунець мопеда, минуло кілька секунд, і Вольф спиною відчув білявий аромат своєї дружини. Він підняв руку, і його палець утопив кнопку. Мотор закрутився з напрочуд ніжним посвистом. Машина почала вібрувати. Сіра кліть опустилась над шахтою. Всі стояли мовчки. Сапфір тримав за руку Грайвесну, яка дивилася на все крізь солом'яні пасма свого волосся.

Розділ 2

Усі четверо дивились на машину, коли щось лунко клацнуло: другий блок, схоплений лапами горішнього, посів його місце на дні кліті. Прямий, суворий маятник гойдав-

ся плавко й без поштовхів. Мотор набрав режимних обертів, і вихлопний струмінь уже виїдав у пилюці довгасту канавку.

— Працює, — сказав Вольф.

Ліль пригорнулась до нього, і він крізь тканину робочих штанів відчув її пружне стегно.

— Ну, тепер ти вже зможеш узяти кілька вихідних? — спитала дружина.

— Я ще мушу навідуватися сюди, — відповів Вольф.

— Але ж ти виконав замовлення... — промовила Ліль. — Рибка в сітці.

— Ще ні.

— Вольфе... — буркнула Ліль. — Отак ніколи...

— Потім... — сказав Вольф. — Спершу... — Він повагався, але недовго:

— Хай обкатається, і я випробую її.

— Що ти хочеш забути? — насуплено спитала Ліль.

— Не хочу нічого пам'ятати. Це зовсім різні речі, — відказав Вольф.

Ліль не здавалась:

— Але ж ти матимеш відпочинок... Я хочу, щоб мій чоловік подарував мені два дні... — сказала вона тихо і розгульно.

— Можна завтра побути разом, — поступився Вольф. — Але позавтра вона вже багато чого навчиться, і її треба буде калібрувати.

Поряд із ними, обійнявшись, стояли нерухомо Сапфір і Грайвесна. Сапфір уперше зважився поцілувати кохану й скуштувати малинового присмаку її губів. Він заплющив очі, й одразу ж гудіння машини віднесло його далеко-далеко. Сапфір знову подивився на Грайвеснині уста й очі, які своїми розрізом нагадували очі пантери й водночас лані, і зненацька відчув присутність стороннього. Не Вольфа і не Ліль... Когось чужого. Він було двічі озирнувся довкола. Недалечко стояв чоловік і дивився на нього. Серце тьохнуло, але Сапфір не поворухнувся. Перечекав, тоді непомітно потер очі. Ліль розмовляла з Вольфом, Сапфір чув деякі їхні слова. Він щосили стулив повіки, аж перед очима з'явилися мерехтливі зірочки, знову глянув. Чоловік зник. Грайвесна нічого не завважила, стояла як і перше... він уже не пам'ятав, чим вони тут збавляли час.

Вольф простяг руку й схопив Грайвесну за плече.

— У кожному разі, — сказав він, — приходь сьогодні вечеряти разом зі своїм пройдисвітом.

— Ну, нарешті! — вигукнула Грайвесна. — Хоч раз ви дозволили сенаторові Дюпону побути з нами... Завжди на кухні, бідолашний стариган!

— Він колись загине від нетравлення шлунку, — сказав Вольф.

— Це ж чудово! — вигукнув Лазулі силувано, вдаючи веселість. — Це значить наб'ємо черевця.

— Я теж буду, — сказала Ліль.

Їй подобався Сапфір Лазулі, в нього було таке молоде обличчя.

— Завтра твоя черга назирати за машиною, — сказав Вольф до Сапфіра. — Я беру вихідний.

— Не вихідний, а йдеш у відпустку, — промимрила Ліль, потираючись об нього. — І я з тобою.

— А можна мені бути тут з Лазулі? — спитала Грайвесна.

Сапфір злегенька потис їй руку, щоб показати, як це люб'язно з її боку.

— Он воно що! — вигукнув Вольф. — Гаразд, тільки не бити байдиків.

Ще один короткий виляск, і лапа другого елемента висмикнула з обійми третій.

— Вона працює й без нас, — сказала Ліль, — ходімте звідси.

Вони повернули додому. Всі потомилися, ніби після важкої праці. У вечірніх сутінках побачили сіру кошлату тінь сенатора Дюпона: його саме відпустила служниця, і він летів до них, нявкаючи на все горло.

— Хто його навчив нявчати? — спитала Грайвесна.

— Маргарита, — озвалася Ліль. — Вона запевнює, що більше любить котів, ну, а сенатор ні в чому не може їй відмовити. У нього, до речі, від цього дуже болить горло.

Ще йдучи дорогою Сапфір узяв Грайвесну за руку й двічі обернувсь. Удруге в нього виникло відчуття, що той чоловік іде за ними назирці. Не що інше, як нерви... Він торкнувся щокою довгого волосся дівчини, що йшла з ним у ногу. Далеко позаду на мінливому небокраї глухо вуркотіла машина. Квадрат стояв безлюдний і мертвий.

Розділ 3

Вольф знайшов у себе розкішну кістку і поклав її на середину тарілки сенаторові Дюпону, який, мов на троні, красувався навпроти з серветкою, джендженикувато пов'язаною довкола нічим не примітної шиї. Не приховуючи

своєї радості, сенатор зробив ледь помітний натяк на життєрадісне гавкання, але наразі змінив його розкішно промодульованим «няв», відчувши на собі весь тягар розгніваного погляду служниці. Та в свою чергу не забарилася з гостинцем, великою кулею хлібного м'якуша, скатаною чорними-чорними пальцями, яку сенатор проковтнув із характерним лунким «глоп».

Четверо інших перекидалися суто застільними фразами: передай мені хліба... в мене нема ножа... позич своє перо... де ж кульки... а в мене забилася свічка... хто ж виграв Ватерлоо... ганьба тому, хто зле про це подумає... Усе те з мінімумом слів, бо Сапфір був закоханий у Грайвесну, Ліль — у Вольфа і vice versa? Навпаки (*латин.*)? задля симетрії оповіді. Та вони й схожі були, Ліль та Грайвесна, обидві мали довге біляве волосся, губи для поцілунків і тоненькі талії. Грайвесна носила її вище, маючи зграбніші ноги, на що Ліль відповідала красивішими плечима, а ще тим, що з нею одружився Вольф.

Сапфір Лазулі без рудого комбінезона здавався куди закоханішим. То була одна з перших фаз: він пив чисте вино. Вольфові життя попереду видавалося тривалим і не таким сумним, як досі. Для Сапфіра воно виходило з берегів і не підлягало визначенню. Для Ліль — було перламутровим. Грайвесна над цим не замислювалась, — вона просто жила й була така ніжна завдяки своїм зизим, як у пантеро-лані, очам.

Хтось подавав і прибирав, Вольф навіть не знав хто. Він боявся позирнути на слугу, щоб той не знітився. Сам налив вина Сапфірові, і той випив, тоді Грайвесні, — і та засміялася. Служниця вийшла в садок і повернулася з консервною бляшанкою багнюки, вона хотіла нагодувати нею сенатора Дюпона, аби дозолити йому. Той сенатор зчинив несамовиту бучу, не втрачаючи самоконтролю, щоб час від часу нявчати, ніби справжнісінький хатній кіт.

Як і більшість учинків, що повторюються день крізь день, ця трапеза тривала не надто довго. Все, що можна було про неї сказати: вона відбулась. Відбулась у чарівній кімнаті з дерев'яними лакованими стінами, великими блакитними вікнами і прямими темними сволоками. Блідо-помаранчева підлога, вимощена плиткою, ледь похило сходилась до центру й створювала атмосферу невимушеності. На камині, вимуруваному з гарно дібраних цеглин, височів портрет трирічного сенатора Дюпона в гарному шкіряному нашийнику зі срібною інкрустацією.

Прозору вазу прикрашали спіралеподібні квіти з Малої Азії. Поміж горбкуватих стебел плавали декоративні рибки.

За вікном стояли чорні хмари з довгими патьоками сліз, якими плакали сутінки.

— Передай мені хліба, — попросив Вольф.

Сапфір, а він сидів навпроти, узяв правою рукою плетену хлібницю й лівою простяг Вольфові.

— У мене нема ножа, — сказала Грайвесна.

— Позич своє перо, — відповіла Ліль.

— Де ж кульки? — поцікавився Сапфір.

Тоді вони спинились на кілька хвилин, і цього було досить, щоб дотягти размову до печені. Крім того, виявилося, що на сьогоднішню святкову вечерю в них буде не печеня, — посередині тарелі з австралійської порцеляни поквоктувала золотава тлуста курка, запечена у фользі.

— Де ж кульки? — ще раз спитав Сапфір.

— А в мене забилася свічка, — зауважив Вольф.

— Хто ж виграв Ватерлоо? — без попередження, перехоплюючи Ліль, заапелював сенатор Дюпон. Що й породило довгу мовчанку, бо це вже було не за програмою. Разом, як на параді, забриніли голоси Ліль і Грайвесни.

— Ганьба тому, хто зле про це подумає.

Проте думали вони очевидяки кожна про своє, бо їхні дві пари очей вже не були дібрані.

Отак, на загальну втіху, вечеря йшла далі.

— Гуляймо ще! — запропонував Лазулі за десертом. — Так не хочеться йти спати.

Він займав половину третього поверху — на другій жила Грайвесна. Що то значить випадок.

Ліль була не від того, щоб переспати з Вольфом, але подумала, що, мабуть, інше разважить його. Відверне. Розслабить. Розлепестить. Якщо він побачиться зі своїми друзями. І сказала йому:

— Зателефонуй друзям.

— Кому? — спитав Вольф, здіймаючи трубку.

Вона назвала імена, і друзі виявились не проти. Тим часом Ліль і Грайвесна всміхалися, створюючи невимушену атмосферу.

Вольф поклав трубку. Йому здалось, що він робить Ліль приємність. Але оскільки вона була сором'язлива і не договорювала, її важко було зрозуміти.

— І що ж ми робитимемо? — спитав він. — Те саме, що і досі? Платівки, пляшки, танці, обірвані фіранки, забиті умивальники? Що ж, коли це тобі подобається, моя Ліль...

Ліль хотілося плакати. Заховатись обличчям у високій купі блакитного пуху. Вона насилу затамувала свою журбу і попросила Лазулі відчинити бар, аби попри все бути веселою. Грайвесна майже зрозуміла Луль і, коли проходила повз неї, потисла їй зап'ясток.

На десерт служниця заливала в сенаторове ліве вухо по чайній ложечці уже призвигавної гірчиці Кольмана. Сенатор тільки крутив головою, боячись, що порух хвостом не в той бік може бути витлумачений, як знак подяки.

Ліль обрала ясно-зелену пляшечку з-поміж десяти, що їх запропонував Лазулі, і налила собі склянку по вінця, не лишивши місця для води.

— Хочеш, Грайко? — запропонувала вона.

— З приємністю, — радо відповіла Грайвесна.

Сапфір зник в напрямкові ванни, щоб упорядкувати деталі свого туалету. Вольф дививсь у вікно на захід.

З тихим сичанням, як кинуті у воду розпечені залізні окрушини, одна по одній згасали червоні смуги хмар. Була мить, коли здавалося, ніби все завмерло.

За чверть години зібралися друзі. З ванної вийшов Сапфір із червоним носом і запустив першу платівку. Музики мало вистачити до пів на третю, ба навіть до четвертої години ранку.

В середині Квадрата все гримотіла машина, протинаючи ніч своїми тьмавими вогниками.

Розділ 4

Дві пари танцювали й далі; одна з них — Лазулі та Ліль. Ліль була щаслива: її запрошували цілий вечір, і з допомогою кількох склянок тоніку все йшло як по маслу. Вольф помилувався на них і, вислизнувши з кімнати, подався до кабінету. В кутку навкарячки стояло величезне срібне свічадо. Вольф підійшов і впритул заглянув у прозорінь полірованого металу. Захотілося поговорити з собою, як чоловік з чоловіком. Срібний Вольф чекав. Справжній уперся руками в холодну поверхню, щоб переконатись у своїй наявності.

— Що з тобою? — спитав він.

Відбиття стенуло плечима.

— Чого ти хочеш? — знову спитав Вольф. — Тут зовсім непогано.

Рука потяглася до стіни й крутнула вимикач. Кімната тут же запала в пітьму. Зосталось лише Вольфове відображення. Воно живилося з іншого джерела.

— Що ти зробив, аби виплутатись? — провадив Вольф далі. — Треба спитати, з чого виплутатись, правда?

Відображення зітхнуло. Втомлено так зітхнуло. Вольф став збиткуватися:

— Ну-ну, поканюч. Нічого не виходить? Ось побачиш, голубе, я все одно увійду в машину.

Зображення видавалось дуже стомленим.

— Ну, й на що тут дивитися? — спитав Вольф. — Туман, люди, очі, сіра курява доріг... і це кляте сонце, рухливе, як діафрагма.

— Не нервуйсь, — чітко проказало відображення. — Ти нам починаєш набридати.

— Розчарував, га? — Вольф усміхнувся. — Боїшся, що, забувши все, я спроневірюсь? Краще вже спроневіритися, аніж вірити невідомо в що. Принаймні треба хоч подивитись, що воно таке, коли вже навертається така нагода... Чого мовчиш, шахраюго?

Його візаві й не думало відповідати.

— Машина мені нічого не коштувала, — сказав Вольф. — Розумієш, це мій шанс. Єдина нагода за все життя, так-так. І ти хочеш, щоб я її змарнував? Не діждеш. Рішення, що призводить до повного самознищення, більше важить, ніж найкращі вагання. Ти не згодний?

— Не згодний, — повторило відбиття.

— Ясно, — різко кинув Вольф. — Говорив тільки я — ти ні до чого. Ти більше мені непотрібний. Я обрав для себе. Прозрів. Ух, як категорично!

Він важко випростався. Перед очима, немов вибите на срібному листі, стояло його зображення. Вольф увімкнув світло, й воно поволі розтануло. Рука, що повернула вимикач, була біла і тверда, як поверхня металевого дзеркала.

Розділ 5

Перед тим, як повернутися до зали, де пилось і танцювалося, Вольф трішки опорядив себе. Помив руки, залишив собі вуса, але, побачивши, що вони йому не пасують, тут же зголив їх і пов'язав іншу краватку, трохи ширшу, з огляду на останній крик моди. Відтак, щоб не шокувати цим коридор, пішов у зворотньому напрямку. Дорогою вимкнув автоматичний перемикач, який довгими зимовими вечорами регулював склад повітря. Отож замість електричного освітлення з'явилося надм'яке рентгенівське випромі-

нювання, розсіяне задля більшої обачності; воно відбивало на стіни з люмінесцентним покриттям збільшені зображення сердець тих, котрі танцювали. З калатання сердець було видно, як хто кого кохає.

Сапфір Лазулі танцював з Ліль. Тут усе було гаразд. Серця обох — вельми симпатичні, хоч і досить різні формою, скорочувалися спокійно, ніби між іншим. Біля буфета стояла із завмерлим сердцем Грайвесна. Дві інші пари обмінялися законними складниками жіночої статі, а частота пульсацій незаперечно доводила, что ця система працює й поза межами танцю.

Вольф запросив Грайвесну. Вона пішла за ним байдужа й лагідна. Було чи то вже запізно, чи ще зарано. За вікном струменіла ніч важкими клубами туману, що скочувалися з даху будинку і випаровувались під палкими променями зорі. Вольф ступив крок, тоді ще один і спинивсь. Перед ним були двері.

— Ходім, трішки прогуляємось, — сказав він Грайвесні.

— Із задоволенням, — відповіла дівчина.

Вона, не дивлячись, узяла з тарілки жменю черешень, і Вольф пропустив її першою. Вони ввійшли в ніч усім тілом. Небо купалось у мороці, рухливе, як живіт добре вгодованого чорного кота. Коли вони ступили на гравієву доріжку, Вольф узяв Грайвесну за руку. Під їхніми ногами дзвеніли короткі нотки дзвінких кремнієвих калаталець. Перечепившись через край газону, Вольф ухопився за Грайвесну. Вона поточилась, і обоє з розмаху сіли в траву. Трава була тепла, і вони полягали, не торкаючись одне одного. Після ще однієї конвульсії ночі несподівано з'явилося кілька нових зірок. Грайвесна їла черешні, і було чути, як вони бризкають у роті живим соком. Вольф усім тілом припав до землі. Він набирав повні жмені пахучих стеблин і розтирав їх пучками. Він так би тут і заснув.

— Тобі хороше, Грайко? — спитав Вольф.

— Хороше... — відказала Грайвесна не цілком упевнено. — От тільки Сапфір... якийсь він дивний сьогодні. Ніяк не насмілиться мене поцілувати. Усе ніби озирається на когось.

— Усе владнається, — заспокоїв Вольф. — Він перепрацювавсь.

— Дай Боже, щоб так і було, — промовила Грайвесна. — Нарешті закінчили.

— Головне зроблено, — сказав Вольф, — завтра почну випробування.

— Ой, і я б хотіла подивитись, — вихопилося в Грайвесни. — Не могли б ви взяти мене з собою?

— Ні, — сказав Вольф. — Теоретично машина розрахована на одного, а потім, хтозна, що я знайду там, позаду? Тебе це, Грайко, ніколи не цікавило?

— Ні, — сказала Грайка. — Я надто ледача. До того ж завжди всім задоволена, тому й недопитлива.

— Яка ти киця, — сказав Вольф.

— Чому ви так сказали, Вольфе? — спитала Грайвесна, змінивши інтонацію.

— А що я сказав? — промурмотів Вольф. — Можна черешень?

Він відчув на своєму обличчі прохолодні доторки пучок, які шукали його рот, і між губами прослизнула ягода.

Перш, ніж уп'ястись у неї зубами, він дав їй нагрітись, а тоді розкусив рухливу кульку. Грайвесна була зовсім поруч, до пахощів землі домішувавсь аромат її тіла.

— Ти приємно пахнеш, Грайко. Мені подобаються твої парфуми, — сказав Вольф.

— Я не вживаю парфумів, — відповіла Грайвесна.

Вона дивилась, як одна за одною гаснуть і вмирають у яскравих спалахах зірки. Праворуч, саме над їхніми головами, три з них виробляли па якогось східного танцю. Інколи вони зникали в спіралях ночі.

Вольф неквапно перевернувсь горілиць, аби ні на мить не втрачати контакту з травою. В пошуках опертя його права рука торкнулась якогось маленького звірятка. Тваринка не втікала. Він напружив зір, намагаючись розглядіти її в темряві.

— У мене під боком тепле звірятко, — сказав він.

— Дякую... — відгукнулася Грайвесна й тихо-тихо засміялась.

— Я не про тебе, — сказав Вольф. — Це кріт... чи пак кротеня. Не втікає, а все як ртуть... послухай, зараз я його гладитиму.

Кротеня замуркотіло, його червоненькі очки горіли. Вольф сів і поклав звірятко Грайвесні на груди, там, де починалася сукня, між персів.

— Яке м'якеньке, — промовила Грайвесна і засміялась. — А тут хороше.

Вольф знову впав у траву. Його очі вже звикли до пітьми. За кілька сантиметрів од його обличчя мирно лежала ясна й гладенька Грайвеснина рука. Вольф присунувсь і торкнувся губами темної впадини в згині ліктя.

— Грайко... ти така мила.

— Ти думаєш?.. — ніяковіючи, проказала вона. — Тут затишно. Поспімо?

— Можна, — відгукнувся Вольф. — Я саме про це й подумав.

Він притулився щокою до її плеча, ще трохи вугластого від надміру юності.

— Ми прокинемось усі в кротах, — сказала вона і знову засміялася своїм трохи приглушеним сміхом.

— Ях духмяніють трави, — сказав Вольф. — Трави й ти. Скільки квітів. Що це пахтить конвалією? Вона вже мала відцвісти.

— Я пригадую ці квіти, — сказала Грайвесна. — Колись їх тут було повно, цілі поля, густі, як щіть на голові. Ми сідали на землю і сидячи збирали букети. Ціле море квітів. Це якась інша рослина — з помаранчевими квітами, схожими на маленькі бляшки. Я не знаю, як вона називається. В головах у мене фіалки смерті, а там, біля моєї другої руки — асфоделі.

— Ти не переплутала? — спитав Вольф звідкись іздалеку.

— Ні, — відказала Грайвесна. — Я ніколи їх не бачила, але оскільки мені подобається це слово й ці квіти, то я дала квітці таке ім'я.

— Так і буває, — сказав Вольф. — Те, що люблять, завжди поєднується. Якби ми не любили так самих себе, нудилися б самотою.

— Сьогодні ми такі самотні, — сказала Грайвесна. — Такі самотні. Ти і я... — І потішено зітхнула. — Як гарно, — прошепотіла вона за хвилю.

— Ніч без сну, — сказав Вольф.

Вони затихли. Грайвесна пестила кротеня, і те солодко, тоненько муркало, як може муркати кротеня. Угорі над ними розчахнулися коридори космосу, але їх разом із зірками змивали хвилі сірого мороку. Так вони й заснули без слів на теплій землі серед пахощів закривавлених квітів.

Благословлялось на світ. Від будинку долинав невиразний гамір, мудрований, як блакитна саржа. Легкий подих Грайвесни коливав бадилинку, пригинаючи до землі.

Розділ 6

Утомившись чекати, поки Ліль прокинеться, що могло любісінько статись і ввечері, Вольф, надряпавши цидулку, поклав її біля неї і вийшов з кімнати. На ньому були зелені штани й куртка — така собі форма для гри в шпок.

Сенатор Дюпон, уже запряжений служницею, тяг за ним маленького візочка з кулями, прапорцями та лопатою, а також лічильником ударів і кульковим сифоном для надто глибоких лунок. За плечима Вольф ніс у футлярі шпокові ключки: одну з гострим кутом, одну з тупим і ще одну, якою хоч ніколи й не користуються, зате вона гарно блищить.

Була одинадцята година ранку. Ліль протанцювала до світання, але Вольф почувався бадьоро. Сапфір, мабуть, уже порався коло машини. Грайвесна, певне, як і Ліль, спала.

Сенатор лаявся, як старий биндюжник, дуже не любив він отого шпоку, особливо візочка. Вольф залюбки сам тягав би цей візочок, щоб зганяти живіт. Сенаторова душа була в жалобі. З його животом коїлось щось дивне, — твердий, як камінь, — згониш, аякже. Що три метри сенатор спинявсь і з'їдав жмут пирію.

Поле для шпоку межувало з південним шуром Квадрата. Трава тут була зовсім не червона, а приємного штучно-зеленого кольору. Подекуди гайки й майданчики для зизооких кролів. Тут можна було грати годинами, йдучи все вперед і вперед. Це було за одну з найголовніших вигод. Вольф сягнисто ступав, дихаючи свіжим вранішним повітрям. Час од часу він звертався до сенатора Дюпона й потихеньку глузував з нього.

— Ти ще не наївся? — питав він його щоразу, коли той кидався на особливо високий кущ пирію. — Треба ж було сказати! Дивись, і підкинуть колись на обід.

— Давай-давай, — буркнув сенатор. — Не дуже це чесно насміхатися зі старого хворого пса, який і так насилу плентає, а його змушують тягти ще й цього важелезного воза.

— Тобі це конче потрібно, — сказав Вольф. — А то ти набираєш черевце. Спочатку в тебе виліза вся шерсть, тоді ти підхопиш лишай і станеш бридким.

— Я й так звівся ні на що, — сказав сенатор. — Усе одно служниця повискубує останні волоски, розчісує ж мов скажена.

Вольф ішов попереду, стромивши руки в кишені, й, не обертаючи голови, розмовляв із сенатором.

— І все ж таки... Уяви собі, що нам зустрілась, ну, скажімо... така собі сучечка.

— Не на дурного напали, — бовкнув сенатор. — Ситий усім тим по саме нікуди.

— Тільки не пирієм, — зауважив Вольф. — Дивні в тебе смаки. А я віддав би перевагу все-таки гарній сучечці.

— Хоч сто порцій, — сказав сенатор. — Я не ревнивий, гик... Тільки бебехи трішки болять...

— Але коли ти все те їв, тобі ж смакувало... — зауважив Вольф.

— Гм, — сказав сенатор. — Усе б нічого, якби не земляна каша та гірчиця у вухо.

— Ти просто не давай сідати собі на голову, — сказав Вольф. — Навчи шанувати себе.

— Мене нема за що шанувати, — відповів сенатор. — Я старий смердючий собака, який цілий день знай набиває собі кендюха. Бу-а-а... — вихопилося в нього, й він безпорадно затулив лапою писка. — Вибачте, я на хвилинку... Це був пирій найвищої якості... починає діяти... Якщо вам не важко, відчепіть візка, боюсь, він мені заважатиме.

Вольф схилився над сенатором і вивільнив його з голобельок, у які той був запряжений ременями. Припавши носом до землі, сенатор подався на пошуки підходящого кущика, здатного приховати від Вольфа непристойні рухи, яким він мав віддатись. Вольф спинився і став дожидати.

— Не квапся. Не горить, — сказав він.

Зосереджений на своїй гикавці, сенатор Дюпон залишив ці слова без відповіді. Вольф сів на землю, обхопив коліна руками й почав погойдуватися взад-уперед. Він мугикав якийсь вельми сентиментальний мотивчик. Потім, аби надати події певної цікавості, почав наспівувати пісеньку, яка брала за живе.

Тут п'ятьма хвилинами пізніше і знайшла його Ліль. Сенатор ніяк не міг спинитись, і Вольф хотів був піти допомогти йому, але кваплива хода дружини стримала його. Він ще не встиг роздивитись, а вже знав — це вона. На ній була сукня з найтоншої тканини, розпущені коси підстрибували в такт кроків. Ліль уклякла перед Вольфом і обняла його за шию.

— Чому мене не почекав? Отака в тебе відпустка? — сказала вона йому на вухо.

— Я не хотів тебе термосити, — мовив Вольф. — Ти здалась мені трохи втомленою.

— Я таки дуже втомилась, — визнала дружина. — А тобі справді закортіло пограти сьогодні в шпок?

— Мабуть, а скорше просто походити, — сказав Вольф. — Сенаторові теж, але дорогою він змінив свою думку. А це означає, що я ладен робити все, чого тобі забагнеться.

— Ти — пупсик! — вигукнула Ліль. — Я саме прийшла тобі сказати, що мені треба відвідати одну людину, тож можеш грати в шпок без докорів сумління, ні на що не зважаючи.

— А як щодо десяти хвилин? — спитав Вольф.

— На мене чекають, — пояснила Ліль. — Це ділова зустріч.

— Вільних десять хвилин маєш? — перепитав Вольф.

— Ну, звісно, маю, — відказала Ліль. — Бідолашний сенатор, я так і знала, що він захворіє.

— Не захворіє, а отруїться, — здобувся на слово сенатор з-за куща. — Це різні речі.

— Оце маєш! Ти ще скажи, що їжа була погана, — промовила Ліль.

— Земля, а не їжа, — буркнув сенатор і заскавучав.

— Ходім погуляємо, поки є час, — запропонувала Ліль. — Куди ми підемо?

— Куди захочемо, — відповів Вольф.

Він підвівся разом з Ліль і повкидав свої ключки у візочок.

— Я прийду, — сказав він сенаторові. — Ти потихеньку, пожалій себе.

— Нічого страшного, — відповів сенатор. — Боже правий! Лапи так тремтять, ніби хто до смерті налякав.

Вони йшли проти сонця. Широкополі оболоні затоками вклинювались у темно-зелені масиви будівельного лісу. Здаля дерева зливались у стіну, тулячись одне до одного. Під ногами було сухо й трав'янисто. Шпокове поле лишилось від них ліворуч, трохи в долині, оскільки вони йшли вгору. Кілька чоловік ретельно шпокали, уживаючи при цьому всі відповідні аксесуари.

— Ну, як учорашній вечір? — озвався Вольф. — Тобі було весело?

— Дуже весело, — жваво підхопила Ліль. — Танцювала й танцювала.

— Бачив, — сказав Вольф. — Із Лазулі. І дуже ревную.

Вони повернули праворуч і ввійшли до лісу. Клюваки на деревах грались морзянкою в «зіпсутий телефон».

— А скажи-но мені, що ти сам робив з Грайвесною? — перейшла в контрнаступ Ліль.

— Спав на моріжку, — відповів Вольф.

— Вона добре цілується? — поцікавилась Ліль.

— Не верзи дурниць, — сказав Вольф. — Мені таке й на думку не спадало.

Ліль засміялась і пригорнулася до Вольфа, ступаючи з ним у ногу, що вимагало неабияких зусиль.

— Як хочеться, щоб була вічна відпустка, — сказала Ліль. — Як хочеться отак завжди гуляти з тобою.

— Швидко набридне, — сказав Вольф. — Ось у тебе вже з'явилися якісь справи.

— Дурниці, — сказала Ліль. — Це вперше й востаннє. То тільки тобі твоя робота над усе. Ти не можеш не працювати. Навіснієш без роботи.

— Не від безділля навіснію, просто такий я є. Не навісним, власне, я стаю, а, сказати б, якимось неприлаштованим, абощо.

— І не тоді, коли ти спиш з Грайвесною, — докинула Ліль.

— Чи з тобою, — сказав Вольф. — Але сьогодні вранці спала ти, і я поклав за краще піти пограти в шпок.

— Для чого? — спитала Ліль.

— Інакше розбудив би тебе, — сказав Вольф.

— Для чого? — знову спитала Ліль безневинно.

— Для цього, — сказав Вольф, поєднуючи слово й діло, після чого вони опинилися на траві під деревом.

— Не тут, — сказала Ліль, — тут повно людей. — Але сказала не дуже впевнено. — Ти не зможеш потім грати в шпок, — додала вона.

— Мені люба й ця гра, — прошепотів Вольф їй на вухо.

— Як хочеться, щоб у тебе була вічна відпустка! — зітхнула Ліль майже щасливо, тоді зовсім щасливо з ахами та охами, помітно пожвавішавши в рухах.

Нарешті вона розплющила очі.

— Це було так хороше, так добре... — сказала на довершення.

Вольф ніжно поцілував її в очі, щоб полегшати прикрість відокремлення.

— Що це в тебе за справи? — спитав він.

— Такі собі справи, — відповіла Ліль. — Ходімо швидше, я вже запізнююся.

Вона підвелась і взяла його за руку.

Вони бігли до самого візочка. Сенатор Дюпон лежав плазом, розкинувши лапи й пускаючи слину на доріжку.

— Підйом! — вигукнув Вольф. — Сенаторе, починаємо гру.

— До побачення, — кинула Ліль. — Швидше вертайся.

— А ти? — спитав Вольф.

— Я буду вдома! — гукнула Ліль і побігла.

Розділ 7

— Гм... чудовий удар! — поцінував сенатор.

Куля злетіла високо вгору, й за нею в повітрі довго висіла смужка рудого диму.

Вольф опустив ключку, і вони рушили слідом.

— Аякже, вдосконалююсь, — сказав Вольф байдужно. — Якби ще потренуватись...

— Хто ж вам не дає, — зауважив сенатор Дюпон.

— Усе одно завжди знайдуться люди, які гратимуть краще за мене, — відповів Вольф. — То ж чи варто?

— Нічого подібного, — сказав сенатор. — Гра є гра.

— Саме тому, що це гра, — сказав Вольф, — її й треба вигравати. Інакше вийде казна-що, от що я скажу. І потім, щоб ти знав, я вже п'ятнадцять років граю в шпок... можеш собі уявити, як він мені увіривсь.

Візочок, що вихляв з боку в бік сенатором, використав невеличку баюрку, щоб підступно штовхнути його.

— Які тортури! — залементував сенатор. — Скоро в мене ввесь зад буде обідраний!

— Не будь маминим мазунчиком, — сказав Вольф.

— Одначе! — вигукнув сенатор. — І це в моєму віці! Ви принижуєте мене!

— Повір, ця маленька прогулянка піде тобі на користь, — сказав Вольф.

— Якої користі чекати від дурної роботи?

— Усе набридає, проте ми працюємо.

— Якщо вам усе не до шмиги, це ще не означає, що й іншим так, — сказав сенатор.

— Гаразд, — мовив Вольф. — Чого б ти хотів?

— А якби вас про це спитати, цікаво, як довго б ви шукали відповідь, — пробуркотів сенатор.

І справді, Вольф замисливсь. Він розмахував ключкою й розважався тим, що збивав голівки кривляк-капцариків, які то там, то там росли на шпоковому полі. На стятій стеблині кожної квітки з'являлась крапля липкого чорного соку, яка виростала в невеличку чорну кульку з золотою монограмою.

— Шукав би, та недовго, — промовив Вольф. — І сказав би тобі навпростець, що не хочу більше нічого.

— Це щось нове, — пхикнув сенатор. — А машина?

— Це, так би мовити, крайній засіб, — і собі осміхнувсь Вольф.

— Та годі вам, — сказав сенатор, — ви ж іще не все випробували.

— Так, — сказав Вольф. — Не все. Але всьому свій час, спершу треба розібратися, що до чого. Але я так і не почув, чого б ти бажав?

Сенатор споважнів.

— А ви не берете мене на глузи? — спитав він. Губи йому тремтіли, в кутиках рота з'явилася слина.

— Аніскілечки, — відповів Вольф. — Якби я знав, що є хтось такий, хто справді чогось бажає, то тільки б зрадів.

— Я з тримісячного віку, — довірно промовив сенатор, — завжди хотів ойленя.

— Ойленя... — думаючи про своє, повторив Вольф, а тоді раптом вигукнув: — Ойленя?!

Сенатор посміливішав і заговорив упевненіш:

— Принаймні це конкретне й чітко визначене бажання. Ойлень — це таке зелене з колючками, коли його кидаєш у воду, робить «бовть». Словом, я сприймаю ойленя саме так, — пояснив він.

— І ти про нього досі мрієш?

— А хіба що? — сказав сенатор гордовито. — І в мене є мета, і я щасливий по-своєму. Чи то пак, був би щасливий, якби не оцей гаспидський візок.

Ступивши кілька кроків, Вольф потягнув носом повітря і спинивсь. Він більше не стинав голівки капцарикам.

— Гаразд, — промовив він. — Ось я заберу в тебе візок, і ми підемо по ойленя. Тоді ти скажеш мені, змінює це щось чи ні — мати те, чого бажаєш.

Сенатор спинивсь і аж заіржав з подиву.

— Та невже? По ойленя?

— Я ж тобі сказав.

— А не жартуєте? — важко дихаючи, мовив сенатор. — Не можна так обнадіювати старого пошарпаного собаку.

— Тобі пощастило чогось запрагнути, — сказав Вольф, — і я хочу тобі допомогти. Це природно...

— На Бога! — вигукнув сенатор. — Оце й є розважальна метафізика в катехізисі!

Вольф нажилився і вдруге відв'язав сенатора. Лишивши собі одну ключку, решту він залишив у візочку. Ніхто їх не міг узяти — цього вимагав надзвичайно суворий кодекс честі шпоківців.

— У дорогу! — промовив Вольф. — По ойленя йдуть на схід, зігнувшись в три погибелі.

— Навіть зігнувшись, ви будете вищі за мене, — зауважив сенатор. — Тому я йтиму випроставшись.

Вони рушили, ретельно обнюхуючи дорогу під ногами. Легкий вітрець ворушив небо, яке своїм рухливим срібним

черевом спускалось до землі й лоскотало блакитні суцвіття травневого кардамону. Ця рослина ще не відцвіла, і її перцевий запах тремтів у теплому повітрі.

Розділ 8

Після зустрічі з Вольфом Ліль заквапилась. Попереду неї плигала маленька жабка. Така собі зеленуха з одним пігментом, що вискочила з-за будинку й за два стрибки випередила Ліль. Зеленуха поплигала собі далі, а Ліль збігла сходами нагору. Треба було ще навести красу перед трельяжем. Пензликом по віях — вітерець повіяв, чепуринки — для чупринки, нігтикам — нанігтники. Тільки й усього. Не більше години. На бігу попрощалася зі служницею і вискочила надвір. Перетнула Квадрат і маленькими дверима вийшла на вулицю.

Вулиця аж репалася з нудьги довгими вигадливими тріщинами, у такий спосіб шукаючи собі розваги. У глибині звивистих тінявих порепин жваво ряхтіло каміння, мінливі відблиски, плями світла, які то займалися, то гасли з кожним новим порухом землі. Ось тьмяно світиться опал, а тепер уже гірський кришталь бризнув золотою пудрою, ніби рятуючись від погоні. Зі скреготом спалахнув дикий смарагд, і тут несподівано пробігла ніжна світляна доріжка цілих берилових розсипів усіх забарвлень та тонів. Ідучи помалу, Ліль перебирала подумки всі питання, які вона викладе. Догідливо, якщо не підлесливо, сукня торкалась її литок.

Спочатку йшли молоді паростки будинків, тоді кількарічні, нарешті почалася справжня вулиця зі справжніми спорудами й дорожнім рухом. Перейти три вулиці, повернути праворуч. Нюхачка мешкала у високій хатині на дерев'яних зароговілих ножиськах. На покручених бильцях висіло огидне шмаття — нібито для оздоби. В повітрі плавав дух гнилизни, часнику та перцездоху, підсилений ароматами розкислої капусти й притухлої риби. На верхній площадинці сидів крук з передчасно посивілою головою, — не без допомоги перекису водню високої концентрації, — і приймав гостей. Він пропонував їм здохлого пацюка, якого делікатно тримав за хвоста. Пацюк уже був добряче зужитий, бо втаємничені відхиляли дарунок, а невтаємничені не приходили взагалі.

Ліль обдарувала крука прихильною усмішкою й тричі стукнула в двері молотком, який висів на мотузці. Ні багато ні мало.

— Заходьте! — сказала нюхачка, що підіймалася слідом за Ліль, пропускаючи її вперед. Халупа була наполовину затоплена водою і, щоб не стерти мастику, пересуватися довелось на надувних матрацах. Поки нюхачка іржавою каструлею завзято вихлюпувала воду через вікно, Ліль з усіма осторогами взяла курс на крісло для гостей, оббите потертим репсом. Коли в кімнаті стало більш-менш сухо, господиня й собі всілася до винюхувального столика, на якому стояв інгалятор із синтетичного кристалу. Під інгалятором, пришпилений до обруса, стримів бежевий метелик, приплюснутий і зомлілий.

Нюхачка підняла інгалятор і легенько дмухнула на комаху. Відтак відклала апарат ліворуч і вихопила з ліфчика колоду карт. Карти були в гарячому поту.

— Казати п'яте й десяте? — спитала нюхачка.

— У мене обмаль часу, — відповіла Ліль.

— Тоді сім з половиною плюс лузгу, — запропонувала ворожбитка.

— Згода, і лузгу теж, — кивнула Ліль.

Метелик покірливо забив крильцями й тихо зітхнув. Ворожильні карти смерділи звіринцем. Нюхачка спритно розкинула перші шість по столі і гучно втягла носом повітря.

— Чорт і ще раз чорт, — проказала вона. — У вашому розкладі нічого особливого. Спробуйте сплюнути на землю й розтерти.

Ліль послухалась.

— Тепер приберіть ногу.

Ліль зробила, як їй сказали, і нюхачка запалила бенгальський вогник. Кімната виповнилась димом, іскрами та запахом бездимного пороху.

— Ага, так-так, — сказала нюхачка. — Тепер чую виразніше... гаразд... я винюшу вам відомості про ту особу, до якої ви виявляєте прихильність. А також прибутки. Невелику суму. Хоча й це — гроші. Вочевидь не бозна-які. Називаючи речі своїми іменами, можна стверджувати, що з фінансового боку ви змін не зазнаєте. Але постривайте... — Нюхачка покрила попередні карти шістьма новими. — Ось воно! Саме те, про що я вам і казала. Вам доведеться трішки потрусити калиткою. Зате буде лист, і він стосується вас якнайбезпосередніше. Мабуть, ідеться не про вашого чоловіка. Іншими словами, він збирається з вами поговорити, адже смішно було б, якби ваш чоловік писав вам листа. Ходімо далі... Виберіть собі карту.

Ліль узяла першу-ліпшу п'яту в масті.

— Тримайтеся! — сказала нюхачка. — Ось вам точне підтвердження того, что я напророкувала! Велике щастя випаде комусь із домочадців. Він перехворіє і знайде те, чого дуже давно прагнув.

Ліль подумала, що Вольф мав рацію, сконструювавши машину, і нарешті матиме віддяку за старання, хоча й на шкоду печінці.

— Це правда? — спитала вона.

— Найчистіша правда, — запевнила нюхачка, — запахи ніколи не брешуть.

— Я знаю, — мовила Ліль.

Саме цієї миті фарбований крук постукав дзьобом у двері й спробував заспівати тиху пісню відлітаючої зграї.

— Слід наважувати на педалі, — сказала нюхачка. — Вам неодмінно хочеться з лузгою?

— Ні, — відповіла Ліль. — Досить знаття, що мій чоловік нарешті матиме те, чого прагнув. Скільки я вам винна, мадам?

— Дванадцять пелуків, — сказала нюхачка.

Великий бежевий мателик дедалі жвавішав, аж поки на своїх неслухняних крильцях важко знявся в повітря, наче хворий кажан. Ліль злякано сахнулась.

— Не бійтеся, — сказала нюхачка, висунула шухляду й вихопила з неї револьвер. Не встаючи, націлилась на оксамитову комаху і пальнула. Щось огидно хруснуло. Уражений просто в голову, метелик згорнув крильця й неживий упав додолу. Почувся тільки м'який удар об підлогу, по тому знялася хмарка шовковистого пилку. Ліль штовхнула двері і вийшла. Крук гречно вклонився їй услід. За дверима вже стояла інша відвідувачка. Це було худеньке дівча з неспокійними чорними очима, яке затисло в брудному кулачку монету. Ліль зійшла вниз. Дівча наважилось і збігло за нею.

— Даруйте мені, пані, — озвалося дівча до Ліль. — Вона правду каже?

— Яку там правду, — відповіла Ліль, — вона розповідає, що буде, а це, бачте, трохи різні речі.

— Й можна вірити? — спитало дівча.

— Інколи, — відповіла Ліль.

— Я боюсь крука, — сказало дівча. — А дохлий пацюк так гидко смердить. Я страшенно не люблю пацюків.

— Я також, — мовила Ліль. — Зате ця нюхачка не випорожнює мені кишені... Вона не може дозволити собі здохлих ящірок, як першорядні фахівці.

— Тоді я до неї йду, — сказало дівча. — Дякую вам, пані.

— На все добре, — відповіла Ліль.

Дівча прудко збігло перехнябленими сходами нагору. Ліль заквапилась додому, і цілу дорогу на її зграбних ногах грали золотисто-перлові відблиски. А день тим часом уже наливавсь бурштиновим світлом і гострим присмерковим потріскуванням.

Розділ 9

Вольф ішов швидко, й сенатор Дюпон і собі наддав. Хоч він мав чотири нижні кінцівки, а Вольф — дві, сенатор тричі програвав у їхній довжині, тож час від часу виникала потреба висолоплювати язика, отак: «Хек-хек!», — аби всі побачили, що він геть охляв.

Земля пішла кам'яниста, вкрита цупким мохом і рясними квіточками, схожими на духмяні воскові кульки. З квітки на квітку перелітали комахи, ударами щелепів спорювали їх і висмоктували нектар. Сенатор натомився весь час підстрибувати й хапати зубами хрумтливих кузьок. Вольф із ключкою в руці міряв землю сягнистими кроками, вивчаючи місцину з увагою, гідною читання Калевали в оригіналі. До всього побаченого, домішувалось те, що було в його голові, і Вольф шукав тут найдостойнішого місця обличчю Ліль. Раз, а може двічі він пробував уписати в цей краєвид профіль Грайвесни, але незрозумілий сором змушував одкидати такий монтаж. Вольф зробив над собою зусилля й зосередився на думці про ойленя.

З різноманітних ознак, як от спіралеподібного посліду з погано перетравленими стрічками друкарської машинки, він усе ж розпізнав близькість тварини й наказав украй збудженому сенаторові залишатися спокійним.

— Знайдемо бодай одного? — прошепотів сенатор Дюпон.

— Безперечно, — ледве чутно відповів Вольф. — А тепер попрошу без фокусів. Нумо плазом!

Він припав до землі й поплазував, скрадаючись. Сенатор бурмотів, що йому дере між ногами, але Вольф шикнув на нього. Раптом за три-чотири кроки Вольф побачив те, чого шукав. Це був величезний, закопаний на три чверті в землю валун з ідеальною квадратовою дірочкою вгорі, яка дивилася просто на них. Вольф підповз, замахнувсь і тричі вдарив по камені ключкою.

— Кінець четвертого сигналу відповідає... за все! — вигукнув він, підроблюючись під голос диктора.

Він подав і четвертий сигнал. Тієї ж миті з дірки вискочив переляканий на смерть ойлень — його трусило мов у лихоманці.

— Ой пане! Зглянься на мене! — злякано заскиглив він. — Я віддам діаманти! Слово шляхтича!.. Я не винен... я доведу...

Сенатор Дюпон пожирав ойленя очима і лише халяви облизував, якщо так можна висловитись. Роздивляючись звіра, Вольф сів на землю.

— Я тебе наколов, — сказав він. — Зараз лише пів на шосту. Ти підеш із нами.

— Дзуськи, дзуськи і ще раз дзуськи, — запротестував ойлень. — Це ні в які ворота не лізе. Я так не гуляю.

— Ну, а якби ми опинились тут о восьмій дванадцять, тоді ти точно упіймався б на гачок.

— Ви скористались пращуровою зрадою, — сказав ойлень. — Це просто підло. Ви чудово знали, які ми страшенно чутливі до часу.

— Це не доказ на твою оборону, — зауважив Вольф, аби вразити того подібним лексиконом.

— Гаразд, я йду, — здавсь ойлень. — Тільки проженіть геть оцього мужлая, а то він на мене так зиркає — схоже, недовго мені ряст топтати.

Настовбурчені сенаторові вуса обвисли.

— Та що ви, я зовсім... — пробелькотів він. — Я прийшов з добрими намірами...

— Яке мені діло до того! — закричав ойлень.

Вольф здивувався.

— Чого це ти з мухи слона робиш?

— Ласкавий пане, я ваш бранець і віддаюсь на вашу ласку, — промовив ойлень.

— От і чудово, — погодивсь Вольф. — Поручкайся з сенатором і ходімо.

Украй схвильований сенатор Дюпон обнюхав ойленя і простяг йому своє лапись ко.

— Можна мені сісти на цього пана? — спитав ойлень, указуючи на сенатора. Сенатор кивнув головою на згоду, і ойлень, дуже з того задоволений, умостивсь у нього на спині. Вольф повернув додому. Приголомшений і радісний, слідом за ним ішов сенатор. Нарешті матеріалізувався його ідеал... мрія стала реальністю. Серце виповнилось єлейним спокоєм, сенатор не чув під ногами землі.

Вольф був засмучений.

Розділ 10

Машина скидалася на тонке павутиння, яке видно ще здалеку. Сапфір Лазулі стежив за її роботою, що від учора йшла без зривів. Він ще й ще передивлявся дрібні гвинтики та пружини. Неподалік, у коротко підстриженій траві, з гвоздикою в губах, сиділа замріяна Грайвесна. Земля довкола машини злегенька двигтіла, але дівчині це не заважало.

Лазулі підвівсь й глянув на свої чорні від мастила руки. Він не міг підійти до Грайвесни з такими руками, тож відчинив залізну шафу, насмикав клоччя й нашвидку обтер мастило. Потер пальці мінеральним милом і пошарував їх. Піщинки пемзи дряпали. Наостанок він прополоскав руки в погнутому відрі. Тільки під нігтями лишилися темні смужечки, а так руки були чисті. Лазулі зачинив шафу і підійшов до дівчини. Розкута, смілива Грайвесна була вся як на долоні: жовте волосся з навскісною гривкою, кругленьке, майже вольове підборіддя, вишукані вушка, немов з перламутру виточені, а ще соковиті вуста. Високі груди підсмикували вгору короткий светр, поділ підібрався, й було видно золотаві стегна. Лазулі пестив очима ці хвилюючі вигини тіла. Він підсів до Грайвесни і хотів був її поцілувати, як зненацька відскочив, мов ошпарений. Неподалік стояв чоловік і дивився на нього. Лазулі відступив назад і торкнувся спиною металевої споруди. Пальці стисли холодний метал. Двигун вібрував під долонею, переливаючи йому свою міць, і Лазулі уважніше придивився до чоловіка. Не поворухнувшись, той почав бліднути, танути на очах, поки зрештою весь здимів. Як і не було.

Лазулі втер піт із лоба. Грайвесна навіть не здивувалася. Вона мовчки чекала Лазулі.

— Чого йому від мене треба? — сам до себе пробурмотів той. — Як тільки лишаємось удвох — він як тут уродився.

— Ти перепрацював, — сказала Грайвесна, — а ще тебе втомила вчорашня ніч. Без упину танцював.

— Тому що тебе не було, — сказав Лазулі.

— Я нікуди не ходила, — відповіла Грайвесна. — Ми трішки погомоніли з Вольфом. Іди до мене. І вгамуйся. Тобі треба заспокоїтись.

— Було б гаразд, — мовив Лазулі й провів рукою по лобі. — Але ця проява не дає мені спокою.

— Запевняю тебе, тут нікого нема, — промовила Грайвесна. — Чому ж мені ніхто не ввижається?

— Ти нічого не бачиш... — сказав Лазулі.

— Я не бачу, коли нецікаво, — відповіла Грайвесна.

Лазулі підійшов і сів біля неї.

— Ти гарна, — нерішуче сказав він, — мов японський ліхтарик... що світиться вночі.

— Не верзи дурниць, — одрізала Грайвесна.

— Я не можу тобі сказати, що ти гарна, мов день, — дні бувають різні. А японський ліхтарик — він завжди красивий.

— Мені все одно, яка я, гарна чи бридка, — сказала Грайвесна. — Досить того, що я подобаюсь людям, до яких мені не байдуже.

— Ти всім подобаєшся, — сказав Лазулі. — Значить, у цю команду входять і вони.

Зблизька він бачив її ластовиння, а на скронях — павутинки золотаво-скляних волокон.

— Не думай про це, — мовила вона, — поки я з тобою, думай про мене і що-небудь мені розповідай.

— Що саме? — спитав Лазулі.

— Ну, не можеш говорити, тоді співай, — зітхнула Грайвесна.

— Навіщо так складно? — спитав Лазулі. — Я хочу просто тебе обійняти і відчути малиновий присмак твоєї помади.

— І я, — прошепотіла Грайвесна. — Це так хороше, краще, ніж говорити.

Вона підставила губи, потім поцілувала його сама.

— Грайвесно... — прошепотів Лазулі.

— Сапфіре... — прошепотіла Грайвесна.

А потім вони довго цілувалися. Наближався вечір. Він помітив закоханих і, не заважаючи, спинився неподалік. Краще піти за Вольфом — той саме вертався. Годину пізніше всюди споночіло, і лише в сонячному кружалі крізь пару, що підіймалась од двох закоханих тіл, було видно заплющені очі Грайвесни та Сапфіра Лазулі, який цілував їх.

Розділ 11

Вольф крізь сон востаннє спробував спинити дзеленчання, але ковзький будильник вислузнув йому з рук і шаснув у куток нічного столика й далі дзеленчав злісно, задихано, аж поки знесиліла пружинка.

Відчувши, що все одно більш не засне, Вольф ослабив напружене тіло, що спочивало в квадратовій депресії під

білими хутрами, він трохи розплющив очі, і стіни, гойднувшись, упали на підлогу. Розбіглися високі хвилі в'язкого тіста. Слизова оболонка, що нагадувала море, посеред якого він сидів на нерухомому острові, повільно поринала в темряву під невгамовний вітер, що гучно ревів і гнав куряву безкраїми голими просторами. Оболонка темтіла, як плавці в риби. З невидимої сталі просто на голову прямовисно спадали ефірні завіси. Вольфові здалося, ніби він увесь немов розчинений у повітрі, просякнутий, пронизаний цим ефіром. І раптом вітер став ущухати, і Вольф відчув цей гіркий зелений запах палаючих сердець маргариток.

Вольф остаточно розплющив очі. Було тихо. Ще одне зусилля — і він в самих шкарпетках опинився на підлозі. До кімнати лилося сонце. Та Вольф не міг позбутися якоїсь притуги. Аби підняти настрій, він узяв клапоть пергаменту, шматочок кольорової крейди й зробив невеличке креслення, яке вже стояло в нього перед очима. Але крейда обсипалась у нього на очах, і на пергаменті не лишилось нічого, крім кількох заштрихованих кутів, кількох похмурих порожнеч, і все це вкупі, як виявилось, нагадувало череп. Збурений, він упустив своє малювання і підійшов до стільця, на якому жужмом лежали штани. Його водило, підлога ніби пульсувала під ногами. Дух маргариток був уже не такий гострий, тепер до нього домішувався солодкавий запах жасмину та бджіл. Нудотний вийшов букет. Треба було поспішати, сьогодні — день відкриття. Ті діячі з муніципалітету, певне, вже зібрались. І Вольф хутко став одягатись.

Розділ 12

Все-таки він випередив їх на кілька хвилин і використав цей час, щоб востаннє перевірити машину. В шахті ще було з десяток елементів, і двигун, що його ретельно обстежив Лазулі, працював рівно. Лишилося дожидати. Він так і зробив.

Зговірлива земля ще зберігала печать елегантного Грайвесниного тіла разом із гвоздикою, яку дівчина взяла була між губи. Тепер оксамитна мереживна квітка лежала тут, пов'язана з нею тисячами невидимих ниточок — білих павутинок. Вольф нахиливсь і хотів був її підняти, але гвоздичний запах ударив йому в ніздрі й приголомшив. Вольф упустив квітку, вона згасла, і її колір злився з землею. Вольф

усміхнувся. Якщо не підняти, муніципальці затолочать. Його рука ковзнула по землі й натрапила на тоненьку стеблинку. Відчувши його доторк, гвоздика відновила свій природний колір. Вольф обережно переломив її в одному з вузликів і пришпилив собі до вилоги. Не треба було й нахиляти голови, щоб почути аромат.

З-поза муру Квадрата долинула приглушена какафонія, тоді повискування дудки якогось музики й глухі розкоти тулумбаса. Потім частина цегляної стіни впала й показався муніципальний муролам, за кермом якого, в чорній мантії і з золотим ланцюжком на шиї, сидів бородатий судовий виконавець. Через пролом увійшли перші представники натовпу і шанобливо виладнались обабіч проходу.

Квадрат заповнила лунка музика: «Гуп! Гуп! та Дзень!» Заверещали хористи, наблизившись на відстань людського голосу. Першим виступав тамбурмажор, пофарбований у зелене. Він вимахував стрепетом, марно цілячи ним у сонце. Тамбурмажор зробив широкий жест у зв'язці з подвійним сальто-мортале, і хористи ушкварили гімн:

Ось пан Мер — Гуп! Гуп! та Дзень! — Цього красного міста — Гуп! Гуп! та Дзень! Він прийшов до вас — Гуп! Гуп! та Дзень! Запитати ще раз — Гуп! Гуп! та Дзень! — Чи вже не час — Гуп! Гуп! та Дзень! — Якнайскорше сплатити йому Свої прострочені податки. Гуп! Гуп! та Дзень! та Тікотікото!

Звук «тікотікото» видобували з металевих пластин, викроєних у формі кок, по яких спорадично лупили тітітом. Усе це разом відтворювало старосвітський марш, який виконували доречно й недоречно, бо ніхто вже віддавна не сплачував податків, а хто може заборонити оркестрові грати ту єдину мелодію, що він уміє.

Слідом за музикою з'явився Мер зі своєю слуховою трубою, в яку він усе ніяк не міг запхати шкарпетку, аби не чути цього содому. Його половина, дуже огрядна особа, геть гола і геть червона, виїжджала одразу за Мером на возі з рекламним щитом на підтримку власника найбільшої в місті сироварні — человіка, який був утаємничений в махінації членів муніципалітету й тепер змушував їх потурати своїм забаганкам. Пані мерова мала такенні цицьки, які ляскали їй по животі, бо віз був на поганих ресорах, до того ж син сировара кидав під колеса каміння.

За балагулою сировара виступав власник крамниці залізного начиння, який не мав такої, як його суперник, політичної підтримки й мусив задовольнятися лише вели-

чезними святково оздобленими ношами, на яких переможниця конкурсу чеснот піддавалася здоровенній мавпі. Прокат мавпи коштував грубі гроші і не давав аж таких результатів, бо ось уже десять хвилин, як цнотливиця зомліла й припинила лемент. Тим часом пані мерова аж побуряковіла, і в неї ще було що поскубти на собі.

Далі котився шарабан торговця малюками, приведений у рух батареєю реактивних сосок. Малюки хором горлали стародавню застільну пісню.

Тут кортеж спинився, бо, по-перше, кортежі давно нікого не цікавили, а по-друге, четвертий віз, на якому їхали трунарі, незадовго перед тим зламався, бо візник помер не причастившись.

Мало не оглухлий від цих дудок, Вольф побачив, що йому назустріч ідуть офіційні особи в супроводі гвардійців, озброєних якимись підозріло великими рушницями.

Він зустрів їх за всіма приписами, а тим часом майстри за кілька хвилин збили невеличкий дерев'яний кін зі сходинками, де й розсілися Мер з недомерками, поки мерова все казилася на возі. Сировар зайняв своє офіційне місце.

Торохнули барабани. Від цього звуку здурів флейтист і, затуливши руками вуха, ракетою звивсь у височінь. Присутні простежили очима траєкторію його польоту, і коли він сторчголов гепнувсь об землю з тим характерним звуком, з яким слимак прощається з життям, усі як один утягли голови в плечі. Коли люди нарешті оговтались, підвівся Мер.

Оркестр затих. У блакитному димі від сигарет висіла густа курява, і все це відгонило натовпом з усіма можливими й неможливими нюансами ароматів. Кілька батьків, поступившись благанням своїх чад, посаджали їх собі на плечі, але тримали вниз головами, щоб не розвивати в дітях нахилу до гаволовства.

Мер покашляв у слухову трубку, тоді взяв слово за горло і хотів його вжужмити. Але слово не дало себе вламати.

— Пані та панове, шановні співгородяни! — почав він. — Я не буду ще раз наголошувати врочистість ясного нинішнього дня, яснішими за який можуть бути хіба що глибини мого серця, оскільки вам, як і мені, відомо: це вперше, відколи до влади прийшла стабільна й незалежна демократія, темні політичні махінатори й ниці демагоги, які всі минулі десятиріччя заплямували недовірою до урядів... от чорт, як його тут учитаєш... цей сраний папір... хтось постирав текст. Додам од себе: якби я розказав вам

усе, що мені відомо, а надто про цю брехливу тварюку, яка видає себе за сировара, то...

Натовп вибухнув оплесками, і тепер настала черга сировара. Він підвівся з місця й заходився читати заяву про факт піднесення муніципальній раді щедрого хабаря від найбагатшого в місці работоргівця. Оркестр знову торохнув марш, намагаючись заглушити сировара, пані мерова теж подвоїла свою активність, намагаючись урятувати чоловіка привертаючи до себе увагу. Вольф несміливо посміхнувся. Він не чув ані слова. Він ширяв десь далеко.

— З шаленою радістю, — знову заговорив Мер, — ми горді вітати чудовий витвір людської уяви нашого великого присутнього тут співгородянина Вольфа. Його винахід усуне всі труднощі, викликані надвиробництвом металу. А що більше я вам сказати нічого не можу, бо, як це заведено в офіційних колах, де сів, там і зліз, то передаю слово оркестрові, який зараз заграє вам щось зі свого репертуару.

Тамбурмажор хвацько хвицьнув ногою в бік місяця, зробив неповний кульбит назад, і одностайно з його приземленням труба почала увертюру на досить опасистій ноті, що граціозно запурхала в повітрі. І одразу ж в інтервали попролазили інші музики, і всі упізнали баладу. Оскільки натовп потужно напирав, гвардійці зробили залп і меншу частину засмутили, тоді як тіла більшої розлетілись на шмаття.

За кілька секунд Квадрат спорожнів. Лишилися Вольф, труп флейтиста, кілька засмальцьованих папірців та уламок кону. Карбуючи крок, гвардійці віддалялися стрункими шерегами, аж поки зовсім зникли.

Вольф полегшено відітхнув. Свято скінчилось. Там, за муром Квадрата, ще виразно чувся шум оркестру, цей шум то віддалявсь, то накочувався, мов морський приплив. І лише двигун вторував музиці невтомним джерельцем.

Вольф здаля побачив Лазулі, що йшов йому назустріч. Разом з ним ішла Грайвесна. Вже майже біля самого Вольфа вона крутнулась і повернула назад. Ішла похнюпившись. У своїй сукні в чорно-жовтими малюнками вона скидалася на білу саламандру.

Розділ 13

Ось і знову Вольф та Лазулі зостались удвох, як того вечора, коли запустили двигуна. На Вольфові були рукавиці з червоної шкіри й шкіряні чоботи на хутрі макекала.

Ще на ньому був отебнований комбінезон та шолом без лобового щитка. Вольф був готовий. Лазулі подивився йому в очі і трохи зблід. Вольф утупився собі в ноги.

— Все готово?

— Так, — відказав Лазулі. — Кабіна порожня, елементи на місці.

— Починаємо? — спитав Вольф.

— Ще хвилин п'ять-шість, — мовив Лазулі. — Як ви, протримаєтесь?

Його невеселий тон діткнув Вольфа.

— Не бійся, — сказав він, — я протримаюсь.

— Ви впевнені? — спитав Лазулі.

— Більше, ніж будь-коли, — відповів Вольф. — Хоча зовсім не вірю в успіх справи. Знову буде, як і того разу.

— А що було того разу?

— Нічого, — сказав Вольф. — Скінчилося й нічого не було. Лишилось тільки розчарування. Та все ж, як не крути... а скільки можна бути прикутим до землі?

Лазулі повагом ковтнув слину.

— У всіх є свої маленькі прикрощі, — сказав він. І знову йому перед очима постав чоловік, що дивився, як він цілує Грайвесну.

— Авжеж, — погодився Вольф і звів очі. — Цього разу я спробую вийти, — сказав він, не зводячи погляду з Лазулі. — Звідти все має здаватись інакшим.

— Однак це не так-то й безпечно, — промимрив той. — Будьте обережні, вам може не сприяти вітер.

— Проб'ємося, — сказав Вольф, і зовсім недоречно докинув: — Ти кохаєш Грайвесну, вона — тебе. Що вам заважає?

— Майже нічого... — відповів Лазулі непевно.

— В чому ж річ?

Він би й сам хотів пристрасно закохатись. Але спочатку він побачить, що «там». Це розставить усе на свої місця.

Вольф одчинив двері кабіни, зайшов досередини і руками в рукавицях узявся за поруччя. У пучки вдарила вібрація двигуна. Вольф здавався собі павуком у чужому павутинні.

— Час, — попередив Лазулі.

Вольф кивнув головою і машинально прибрав стартову позу.

Сталева ляда клацнула над головою, і в кліті піднявся вітер. Попервах був легенький, тоді погустішав, як олія на морозі, тоді зненацька змінив напрям і шугнув Вольфові в обличчя. Вольф щосили притиснувся до перетинки і відчув

щокою холод мертвої криці. Дихав у сповільненому ритмі, щоб зберегти сили. Кров у жилах пульсувала ритмічно.

Вольф не квапився подивитися собі під ноги. Мав краще призвичаїтись і не дозволяв собі розплющувати очей, хоча стомлена голова вже не раз хилилася донизу. По боках у нього з очкура звисали два шкіряні просмальцьовані ремінці, що закінчувались металевими гачками, які він чіпляв за кільця, коли хотів дати рукам відпочинок. Він став засапуватись, у колінах з'явився біль. Вітер послабшав. Пульс у Вольфа прискорився, й він відчув, як його легені заповнює порожнеча.

Раптом на правій підпірці Вольф побачив темно-лискучий слід, наче патьоки поливи на опуклих боках гладишки. Він зачаїв дух, накинув гачка ремінців і обережно торкнувся того сліду. Речовина нагадувала смолу. Він звів руку до світла й подумки відзначив, що та крапля зчорна-червона і з пальця не збігає. Вона видовжилась, мов груша, потоншала і раптом зірвалася з пучки, наче олія. Чомусь Вольфові стало бридко. Тамуючи нудоту, він вирішив протриматись ще хвилину, поки втомлені тремтячі ноги змусять його спинитись остаточно.

Вольф насилу дотяг до кінця визначеного часу й знову накинув гачки. Тепер він уже цілком розслабивсь і м'якою лялькою завис на своїх шкіряних стрічках. Під вагою тіла очкур глибоко врізався в ребра. Долі, в кутку кліті, й досі ліниво збігала ота червона рідина, виписуючи на криці звивистий слід. Якби не локальні потовщення, що виказували її рух, і не гра світла й тіні по всій її довжині, то здавалося б, що рідина мертва.

Вольф переждав. Розгуляне серце заспокоїлось. М'язи звикли до пришвидшеного ритму дихання. У клітці, крім нього, нікого не було, і без репера він не міг визначити напрямки руху. Вольф відлічив ще хвилину. Пальці відчували крізь рукавиці хрустку паморозь, якою почала вкриватися кабіна. Стало ясно, як удень. Дивитись було боляче, аж виступали сльози. Він опустив одну руку, другою насунув на очі захисні окуляри, які до цього спочивали на голові. Коли перестав кліпати, біль минув. Навколо було як в акваріумі.

Він нерішуче глянув собі під ноги. Від карколомного нахилу оманливої підлоги забивало дух. Вольф стояв у центрі сферичного двокутника, одна з вершин якого губилась у небі, а друга гостро стриміла з ями.

Стримуючи нудоту, з заплющеними очима, він навпомацки відчепив гачки, повернувсь і спиною притулився до

стіни. У новій позі знову прив'язався ременями і, розсунувши ноги, наважившись підняти повіки. Кулаки були як каміння.

Із захмарної далечини падали лискучі доріжки невловного пилу, і там, у безконечності, лопотіло нереальне, пронизане блідими променями небо. Вольфове обличчя обливалося холодним потом. Ноги тремтіли, і було то не від вібрації двигуна. Мало-помалу, він знов опанував себе.

І тут Вольф збагнув, що він згадує. Він не став опиратися спогадам, а тільки ще впевненіше опанував себе й цілком занурившись у минуле. Хрустка паморозь закувала його шкіряний костюм ряхтливою корою, що кришилась на зап'ястках і колінах.

Його обсіли уривки минулих подій. То добрі, мов сірі мишки, спритні й грайливі, то блискавичні, повні життя і сонця. Інші лилися з неба лагідними й повільними флюїдами, розрідженими й невагомими, як піна на хвилях.

Одні мали конкретність і стійкість образів дитинства, сформованих заднім числом за фотографіями або зі спогадів інших людей, спогадів, які не дано пережити, бо їхня тканина давно вже розпалась. Інші були зовсім свіжі, вони ожили на його згадку. Це були образи парків, трави, повітря, де тисячі відтінків зеленого й жовтого зливались у смарагдовій барві однієї галявини і її майже чорного поглибленого тону в тінявій прохолоді дерев.

Вольф згадував усе це й тремтів у блідому повітрі. Його життя з'являлось йому у вигляді зграйних пульсацій пам'яті.

По підпорках кліті праворуч і ліворуч текла важка смоляниста рідина.

Розділ 14

Але спочатку вони повалили на нього дикими ватагами, пожарищем запахів, світла й шепотіння.

Були тут кульки-капшуки, — реп'яхуваті плоди, що їх перед тим, як кинути комусь за комір, треба висушити: тоді вони ставали чіпкими й колючими. Дехто називав їх платанами, але ця назва ніяк до них не пасувала.

Були тут і тропічні листки, утикані по краях довгими зроговілими бурими гачками, — як у кусючих комах.

Була коротка зачіска дівчинки-третьокласниці і сірий фартух хлопчика, якого Вольф ревнував до дівчинки.

А ще слабенький правопис і величезні дзбани на обох кінцях перону; з настанням ночі ті дзбани перетворювались на диких індіанців.

А ще полювання на земляних хробаків з держаком від розчовганої мітли.

А ще неосяжна кімната — він дивився на її сферичну стелю з-за краю пуховика, здутого, як черево велетня, що наковтався баранів.

І меланхолія лискучих каштанів, падіння яких він споглядав рік у рік. Каштани були кінські, під жовтим листям у своїх м'яких шкаралупах з несправдешніми шипами, розколотими в одному, а то й у двох місцях, з яких вирізали машкари крихітних гномів і нанизували їх у три-чотирирядне намисто. Каштани погнилі — наступиш і бризкає нудотний сік. Каштани, що ними жбурляли в шибки...

А ще спогади з того року, коли він повернувся з вакацій, а миші безжально погризли свічечки, які донедавна прикрашали зразкову бакалійну крамницю, — й знову він відчув ту радість, з якою, висунувши сусідню шухляду, побачив, що миші лишили незайманим пакет макаронних літер, якими він розважавсь увечері за бульйоном, викладаючи на тарілці своє ім'я.

Куди поділися достеменні спогади? Майже в усіх них були враження різних періодів. Накладаючись одне на одне, вони спотворювали факти, й тоді здавалось, що це вже не спогади, а чиєсь чуже, прожите кимось іншим життя, яке народилося почасти і з цих спогадів. Тільки глухі й сліпі можуть увійти двічі в одну річку часу.

Було тихо. Вольф заплющив очі. Він линув уперед і вперед, перед ним розгорталася звукова чотиривимірна карта облудної минувшини.

Він усе ж таки рухався надто швидко, бо раптом побачив, як протилежний бік кліті розтанув. Відчепивши гачки, які й досі не пускали його, він вийшов на волю.

Розділ 15

У жовтому листі каштанів миготіло тепле осіннє сонечко.

Алея під Вольфовими ногами помалу збігала донизу. Доріжка була суха і трішки курна — темніша по краях. Там ще виднів тонкий шар невисхлого багна — слід від калюжі після недавньої зливи. Між хрустким листям блищали кінські каштани кольору акажу, подекуди стиснуті шкаралу-

пами невизначеної барви: від жовтої іржі до зеленого мигдалю.

Занедбані газони обабіч алеї підставляли свої нерівні поверхні пестощам сонця. Пожовкла трава їжачилася рідкими будяками та багаторічними злаками, що пішли в насіння.

Алея закінчувалася чимось подібним до румовища в оточенні невисоких колючих чагарів. Біля тих розвалищ Вольф і помітив на білій кам'яній лаві старого чоловіка в лляному одязі. Підійшовши ближче, він збагнув, що, замість одягу, як йому було здалося, людину вп'ятеро оповиває широчезна шпакувата борода.

Поряд із чоловіком на лаві лежала добре відполірована мідна табличка з чорними літерами: «Пан Бісер».

Вольф підійшов ближче. Обличчя в старого ваявилося зморшкувате, як спущена червона кулька. А ще він був власником величезного носа з вражаючими ніздрями, що заросли кущуватим волоссям, а також кошлатих брів над променистими очами та лискучих вилиць, схожих на маленькі яблучка чи великі гудзики. Його волосся, підстрижене йоржиком, нагадувало щітку для чесання вовни. Долоні покручених рук з квадратовими нігтями спочивали на колінах. Усе вбрання чоловіка становили купальні труси старожитнього крою у біло-зелену смужку та широкі сандалі на зроговілих ногах.

— Мене звать Вольф, — сказав Вольф. — А вас — так, як тут написано? — І він вказав на мідну табличку.

Старий ствердно кивнув.

— Пан Бісер — це я, — мовив він. — Власною персоною. Леон Абель Бісер. Тепер ваша черга, пане Вольфе. Живемо, побачимо, що ви нам повідаєте.

— Я й сам не знаю, — сказав Вольф.

Старий глянув на нього здивовано й трохи поблажливо, мов людина, до якої повертається її ж запитання і яка геть не готова до такого відскоку.

— Звісно-звісно, ви ж не знаєте, — сказав він.

Бурмочучи щось собі в бороду, він витяг невідь-звідки стос карток і заходився їх переглядати.

— Подивимось-подивимось... — приказував він. — Пан Вольф... ага... народився... дуже добре, йдемо далі... інженер... так-так, все просто чудово... А скажіть мені, пане Вольфе, чи не могли б ви нам дрібненько розповісти про перші прояви у вас нонконформізму?

Вольфові дід здавався трішки кумедним.

— Навіщо?.. І чому вас зацікавило саме це? — нарешті спитав він.

— Ой-цой-цой, — зацмокав старий. — Нічого, дарма, гадаю, вас учили не так відповідати на запитання.

Він ужив тон як до співрозмовника з виразними ознаками неповноцінності.

Вольф знизав плечима.

— Не розумію, чим це могло вас зацікавити, — сказав він. — Тим більше, що я ніколи не висловлював протесту. Коли це мені вдавалось, я тріумфував. І, навпаки, просто не визнавав речей, які, на мою думку, чинили б мені спротив.

— Не визнавали, але не настільки, щоб не знати їх, — заперечив старий. — Вони досить вам відомі, аби вдавати, що ви їх не знаєте. Ну ж бо, спробуйте, не розпорошуючись на загальники, відповісти чесно. Може, вам чинило спротив усе?

— Добродію, — мовив Вольф, — я не знаю ні хто ви, ні за яким правом розпитуєте мене про це. А що я до певної міри намагаюсь бути гречним з людьми літніми, то хотів би відповісти вам просто. Отож я кажу, що міг об'єктивно оцінити будь-яке вороже мені явище, а з цього випливає, що ніколи не боровся з тим, що чинило мені спротив, оскільки розумів — протилежний погляд всього-на-всього зрівноважує мій і суб'єктивно нема між чим вибирати. Ось як воно було.

— Це вже ви вхопили через край, — сказав старий. — За моєю картотекою вам, однак, доводилось мати суб'єктивні, як ви їх називаєте, причини і робити вибір. Так-так... стривайте... ось я знайшов одну ситуацію.

— Грав у цю орлянку, — сказав Вольф.

— От бачите! — викрикнув старий збриджено. — Ви мені просто огидні. Може, кінець кінцем скажете, навіщо ви сюди прийшли?

Вольф подивився праворуч, ліворуч, шморгнув носом і нарешті наважився:

— Аби визначитись.

— Дуже добре, — сказав пан Бісер, — я саме це й роблю, а ви мені стромляєте палиці в колеса.

— Ви дуже безладні, — сказав Вольф. — Я не можу вивалювати все жужмом, та ще й невідомо кому. У вас ні складу, ні ладу. Вже десять хвилин, як ви мене допитуєте, а ми ще не просунулись ні на крок. Мені потрібні точні запитання.

Пан Бісер погладив широку бороду, опустив голову і спідлоба суворо зиркнув на Вольфа.

— Бачу, з вами доведеться попопріти. Отже, на вашу думку, я ставив запитання навмання, без попереднього плану?

— Само собою, — сказав Вольф.

— Ви знаєте, що таке жорно? — спитав пан Бісер. — Уявляєте собі, як воно зроблене?

— Я не спеціалізувався на жорнах, — відповів Вольф.

— Жорно складається із зерняток абразиву — робочого матеріалу — і сполучної речовини, що фіксує їх і має випрацьовуватись швидше, ніж піщинки абразиву так, щоб ті виходили на поверхню. Ясна річ, труть збіжжя кристалики, але сполучна речовина тих відіграє не останню роль — без неї ми мали б просто купу лискучих міцних уламків, окремих і нікому не потрібних, на зразок збірки афоризмів.

— Добре, — сказав Вольф, — і що далі?

— Далі, — відповів пан Бісер, — а маю план, і це свята правда, за яким я ставитиму вам важкі й гострі запитання, але той соус, під яким ви мені подаватимете факти, для мене не менш важливий, ніж вони самі.

— Зрозуміло, — сказав Вольф. — Розкажіть мені трохи про цей план.

Розділ 16

— План — прозорий, — сказав пан Бісер. — В основі маємо два визначальні чинники: ви — західноєвропеєць і католик. З цього випливає, що ми мусимо йти в такому хронологічному порядку: перше — ваші стосунки з батьками; друге — шкільне і вище навчання; третє — перший релігійний досвід; четверте — статева зрілість, сексуальне життя в підлітковому віці, шлюб, якщо такий був; п'яте — ваша діяльність як клітини соціального організму; шосте — якщо були, пізніші терзання метафізичного характеру, породжені тіснішим контактом зі світом. Це можна включити і до другого пункту, в тому разі, якщо, всупереч статистиці про пересічну людину вашого складу, ви не порвали зв'язків із церквою після першого причастя.

Вольф зважив, замислився, повагавсь і сказав:

— Такий план можна прийняти... Зрозуміло, в тому разі, якщо...

— Безумовно, — підхопив пан Бісер. — Можна бути прибічником відмінної від хронології послідовності і на-

віть змінити порядок деяких пунктів, але щодо мене, то я вповноважений поставити вам запитання з першого пункту — та й годі. Які ваші стосунки з батьками?

— Відома проблема, — мовив Вольф. — Усі батьки одним миром мазані.

Пан Бісер звівся на ноги і заходив перед Вольфом. Старі купальні труси висіли на його худих стегнах, як вітрило при повному штилі.

— Востаннє прошу вас не дуріти, — звернувсь він до Вольфа. — Тепер це вже серйозно. Усі батьки одним миром мазані! Ви чули?! Тому, що вам не дуже стояли на заваді, ви не знаєте навіть, які бувають батьки.

— Гаразд, мої були добрі, — згодився Вольф. — Але поганим треба відповідати брутальніше, це їм навіть на користь.

— Ні, — заперечив пан Бісер. — Хоч енергії витрачаєш і більше, та оскільки починаєш зі стану підлеглого, то зрештою вертаєшся в ту ж саму точку, що й до того. Тут легко помилитись. Також є очевидним, що коли долаєш більше перешкод, то дуже хочеться вірити, ніби ти просуваєшся вперед. Це облудне враження. Боротись — не означає рухатись уперед.

— Усе це давні справи, — мовив Вольф. — Можна я сяду?

— А навіщо? — сказав пан Бісер. — Я й так бачу, що вам хочеться образити мене. У кожному разі, якщо у вас викликає сміх моє трико, уявіть собі, що я міг би постати взагалі без нічого.

Вольф побуряковів.

— Я не сміюсь, — обачливо мовив він.

— Можете сісти, — сказав пан Бісер.

— Дякую, — відповів Вольф.

Він мимоволі піддався впливові поважного тону пана Бісера. Тепер добромисне обличчя старого він побачив зблизька, на тлі оксидованого осіннього листя, ніби вкритого тонким шаром мідної циндри. Десь із шумом злітаючого птаха пробив листяну запону каштан у шкаралупині й гупнув об землю.

Вольф зібрався на спогадах. Тепер він згодився з тим, що пан Бісер мав рацію, не надаючи великої уваги своєму планові. Картини сунули валом, випадкові, як номери лото, що їх витягаєш із торбинки.

— Строката буде картина, — застеріг він діда.

— Я дам собі раду, — сказав той. — Не бійтеся, розповідайте все. Абразив і сполучну речовину. Адже сполучна речовина моделює форму абразиву, не забувайте про це.

Вольф сів і затулив обличчя руками. Він заговорив спокійним голосом, безбарвним і байдужим.

— Це був великий будинок. Великий і білий. Спочатку пам'ятаю мало, починається все з облич прислуги. Вранці я часто перебігав до ліжка своїх батьків і бачив, як інколи мій тато й мама цілуються. Це було мені неприємно.

— Як вони з вами поводилися? — спитав пан Бісер.

— Ніколи не били. Їх неможливо було дістати. Хіба що поставив би собі за мету і вдавався до всіляких хитрощів. Щоразу, як мені хотілося себе накрутити, доводилось шукати такі незначні, такі нікчемні причіпки, що врешті всі зусилля зводилися нанівець.

Вольф звів дух. Пан Бісер мовчав, його старече обличчя від уваги поморщилося ще більше.

— Вони завжди боялися за мене, — вів далі Вольф. — Мені було не вільно ні вихилятися з вікна, ні самому переходити вулицю. Досить було легенького подмуху вітерцю, як на мене нацуплювали козячу шкуру, а влітку і взимку я не розлучався з вовняним жилетом. То була жовтава розтягнута кофтина з домашньої пряжі. Моє здоров'я викликало вічний страх. До п'ятнадцяти років я пив тільки переварену воду. Але найбільше боягузство моїх батьків полягало в тому, що вони з усіх сил намагалися перенести свої взаємини на мене. За таких умов я докотився до того, що сам став боятись, став говорити, що дуже кволий, і вже майже з приємністю сопів у вовняний шарф, виходячи взимку на вулицю. Упродовж мого дитинства батьки несли на собі важкий обов'язок боронити мене від усього, що могло б завдати мені якоїсь прикрості. Морально я відчував приховану скутість, зате як лицемірно раділо моє кволе тіло! — Вольф захихотів. — Якось я зустрів на вулиці юнаків з плащами через руку, тоді як сам упрівав у бахматому зимовому пальті. І тут мене пойняв сором. Я подивився на себе в дзеркало й побачив неповорушливий лантух, укутаний і засупонений, як лялечка хруща. Двома днями пізніше полив дощ. Я скинув піджака і в сорочці вийшов надвір. Збирався я довго, щоб мати мала досить часу на спроби мене не пустити. Але я сказав: «Я вийду», — отож мусив був це виконати. Попри страх застудитися, який потім обернувсь на радість перемоги, я вийшов під дощ, бо мені було соромно, що я такий боягуз.

Пан Бісер покахикав, а потому сказав:

— Гм, усе це дуже добре.

— Ви цього домагалися? — спитав Вольф, нараз повертаючись до реальності.

— Майже, — відповів старий. — Ось бачите, все величне просто, досить лише почати. Ну, а що сталося після того, як ви вийшли під дощ?

— Сцена була жахлива, — сказав Вольф. — Зважаючи на всі наші розбіжності в поглядах. — Він підвів очі й замисливсь. — Тут доволі різнорідних моментів. Таких як моє бажання побороти власну кволість, а чи усвідомлення того, що за неї я маю дякувати своїм батькам. А з другого боку — схильність мого тіла піддатися цій розніженості. Бачте, як цікаво: боротьба з існуючим режимом почалася з діткнутого гонору. Якби я не став смішний сам собі у дзеркалі, то хтозна... Очі мені відкрив мій карикатурний вигляд, а кумедна неоковирність деяких сімейних дозвіль довела збридження до краю. Вам відомі всі оті пікніки, коли траву несуть з дому, аби не покусали мурахи. Вдома я за обидві щоки уминав би той салат, слимачків та макарони, але тут, з отими принизливими атрибутами сімейної цивілізації, усіма їхніми виделками й алюмінієвими каструлями, досить було сторонній людині пройти повз нас, як кров шугала мені в голову і в очах ставало темно. Я жбурляв тарілку й відсувавсь од своїх родичів, аби показати, що я не з ними, або ще сідав за кермо порожнього автомобіля, який переливав у мене свою механічну міць. І весь цей час моє безвільне «я» нашіптувало мені на вухо: «Ну, хоч салат із шинкою лиши». Мені ставало соромно за себе, за своїх батьків, і я починав їх ненавидіти.

— Але ж ви за ними дух ронили? — вигукнув пан Бісер.

— Ну, ронив, — сказав Вольф. — І все одно, коли я сьогодні бачу старий кошик, з якого визирає термос і хлібина, кров ударяє мені в голову, так би і прибив когось.

— Ви відчували незручність перед лицем можливих спостерігачів, — сказав пан Бісер.

— Відтоді я все своє життя робив поправку на цих спостерігачів, — сказав Вольф. — Це врятувало мене.

— Вважаєте, що ви врятувалися? — спитав пан Бісер. — Підводячи риску, підсумуймо: ви закидаєте батькам те, що вони змалку розвинули у вас потяг до малодушності, якій ви через свою фізичну недолугість потурали й водночас із огидою засуджували. Це вас і привело до спроби надати

життю того блиску, якого йому бракувало, а звідси тенденція — більше ніж треба зважати на сторонніх. Ситуація, в якій ви перебували, керувалася суперечливими вимогами, і це неминуче призводило до розчарування.

— Не забудьмо мрії, — нагадав Вольф. — Я потопав у мріях. Мене занадто любили, а що сам я себе не любив, то логічно доходив висновку, що ці люди недоумкуваті... більше того — нещирі. Так крок за кроком я побудував свій власний світ, де не було ні батьків, ні шарфів. Порожній і осяйний, як північний краєвид, яким я блукав, стійкий та невтомний, з гордо піднесеною головою гостро вдивлявсь удалечінь, ні вдень, ні вночі не склепляючи повіки. Годинами я випробував себе під дощем за зачиненими дверима, щедро проливаючи сльози на вівтар свого героїзму, — владний, зверхній, незламний. Я жив! — Вольф радісно засміявся. — І ні на хвилинку не давав собі справи, — додав він, — що був усього-на-всього маленьким товпигою, а мої зневажливі зморшки в кутиках рота між кругленькими щічками радше виказували моє бажання не напудити в штани.

— Ну-ну, — заспокоїв його пан Бісер, — героїчні марення — поширене явище в дітей. Однак це вам просто до відома.

— Дивно... — сказав Вольф. — Така реакція на ніжність, така турбота про те, що про тебе подумають, була кроком у самотність. Що дужче мене поймав страх, то більше гнітив сором і розчарування, то більше мені хотілося грати в незворушного героя. Що є самотнішого за героя?

— Що є самотнішого за смерть? — промовив пан Бісер байдужо.

Вольф, мабуть, не дочув. Або пустив повз вуха.

— Ну що ж, — сказав дід, — дякую. Вам туди.

І кивнув пальцем у протилежний кінець алеї.

— До побачення? — спитав Вольф.

— Навряд, — сказав пан Бісер. — Щастя вам.

— Дякую, — сказав Вольф.

Пан Бісер загорнувсь у бороду й зручніше вмостився на білій пам'ятній лаві. Вольф востаннє глянув на нього й попрямував до вигину дороги. Ці дідові запитання оживили в ньому тисячі облич, тисячі днів, і все це пересипалось у мозку скельцями лихоманного калейдоскопа.

А потім ураз стало темно.

Розділ 17

Лазулі тремтів. Вечір настав несподівано, гнітючий і вітряний, і цим скористалось небо, осівши на землю й ніби знічев'я взявши її під свою підступну опіку. Вольф іще не спустивсь, і Лазулі питав себе, чи не вирушити на його розшуки. Вольф, певне, образиться. Лазулі підступив до двигуна, щоб трішки погрітись, але машина ледве тепліла.

Вже кілька годин як ватяні сутінки поглинули мури Квадрата, і лише будинки неподалік блимали своїми червоними очима. Вольф, мабуть, попередив Ліль, що повернеться пізно, та Сапфірові здавалося, ніби він ось-ось побачить маленький скляний ліхтарик.

І саме через те, що був не готовий до цього, нічний візит Грайвесни заскочив його зненацька. Сапфір побачив її, коли вона вже була поряд, і руки в нього стали гарячі. Приязна й трохи ліанна, віддавалась вона його поцілункам. Він пестив її витончену шию, горнув до себе і, напівзаплющивши очі, шепотів слова молитви. Аж раптом Грайвесна відчула, як він зіщулився й закам'янів.

Немов зачарований, Лазулі дивився просто себе на блідого чоловіка в темряву, що розглядав їх. Рот чорною рискою перекреслював обличчя, очі дивилися з глибини. Лазулі задихався. Він не міг стерпіти, щоб його слова до Грайвесни хтось підслуховував. Отож відпустив дівчину, і суглоби його пальців побіліли.

— Чого вам треба? — спитав він.

Не повертаючи голови, на коротку мить Лазулі відчув зачудування Грайвесни й озирнувсь.

Зчудування і здивована усмішка. Іще не стривожена. Він подивився на чоловіка... але ніякого чоловіка там уже не було. Лазулі затремтів, холод життя морозив йому серце. Він стояв біля Грайвесни пригнічений і постарілий. Обоє мовчали. Усмішка зникла з Грайвесниних уст. Вона оповила своєю тонкою рукою його шию і, як дитину, приголубила, гладячи рівний край йоржика за вухом.

Цієї миті вони почули, як Вольфові підошви приглушено шльопнулись об землю, а сам він важко впав перед ними. Так і лишився навколішках, не годен підняти голови з-під рук. На щоці виднів довгий слід, товстий і смолистий, як чорнильна одиниця за кепську письмову роботу. Його зболілі пальці насилу відходили від довгої судоми.

Забувши про свої власні наслання, Сапфір прочитав на Вольфовому тілі ознаки іншої тривоги. Тканина його за-

хисного костюма мерехтіла мікроскопічними крапельками діамантів, сам він лежав трупом біля підніжжя машини.

Грайвесна залишила Сапфіра, підійшла до Вольфа й, узявши його кулаки своїми теплими руками, не роблячи спроби розчепити їх, потисла. Вона говорила до нього співуче й улесливо, просила повернутися додому, де тепло, де на столі велике коло світла, де на нього чекає Ліль. Сапфір теж нахилився над Вольфом і допоміг йому підвестись. Вони з Грайвесною обережно повели його в темряві. Вольф насилу ступав, трохи тягнучи праву ногу й спираючись на Грайвеснине плече. Сапфір підтримував його з другого боку. Верстали дорогу мовчки. Вольфові очі випромінювали на криваву траву холодне вороже світло, очі палали двома променями, які з кожною секундою все дужче пригасали. Тієї миті, коли вони дістались дверей будинку, масивна каламуть ночі зімкнулася над їхніми головами.

Розділ 18

Ліль сиділа в легкому пеньюарі перед трельяжем і робила манікюр. Щоб розм'якшити шкірку й зробити білі півмісяці на нігтях, ні мало ні багато, молодиками, вона впродовж трьох хвилин вимочувала їх у декальційованому сокові берізки. Тоді старанно підготувала до роботи кліточку з висувним дном, де вже гострили зуби два майстра свого діла з роду твердокрилих. Вони з нетерпінням чекали роботи, яка полягала в знищені цієї шкіри. І ось, підбадьоривши їх кількома словами, Ліль установила кліточку на ніготь великого пальця й висунула дно. Задоволено муркочучи, зі жвавістю нездорового суперництва комахи заходились орудувати. Під спритними укусами першого жука шкіра перетворювалась на невагомий порох, тоді як другий провадив оздоблювальні роботи. Він зачищав і полірував краї, обтесані його маленьким побратимом.

У двері постукали, ввійшов Вольф. Він був відшарований і поголений — цілком пристойний, хіба що трохи заблідий.

— Можна з тобою поговорити? — спитав він.

— Сідай, — мовила Ліль, посунувшись на канапці, оббитій пікейним атласом.

— Забув про що, — сказав він.

— Не біда, — сказала Ліль. — Хіба ми вже так багато розмовляли?.. Почни з чого хочеш. Що ти бачив усередині?

— Я не про це прийшов з тобою говорити, — запротестував Вольф.

— Звісна річ, — погодилася Ліль. — Але ти хотів би, щоб я спитала тебе про це.

— Я не можу нічого тобі розповісти, бо там мало приємного.

Ліль переставила кліточку з нігтя великого пальця на вказівний.

— Не бери ти цю машину так близько до серця, — мовила вона. — Що не кажи, а це була не твоя ідея.

— Взагалі, коли в житті стається поворот, не життя в тому винне, — сказав Вольф.

— Твоя машина небезпечна, — сказала Ліль.

— І тоді треба поставити себе в небезпечну або трішки безпорадну ситуацію, — вів далі Вольф. — Добре, коли це робиш не зовсім навмисно, як у моєму випадку.

— А чому не цілком навмисно? — спитала Ліль.

— Ця дещиця навмисного необхідна, аби сказати тобі, коли стане страшно: «Ти сам цього прагнув». — Так пояснив Вольф.

— Хлоп'яцтво, — відгукнулася Ліль.

Кліточка перемістилася з вказівного пальця на мізинець. Вольф споглядав за роботою жуків.

— Ні кольору, ні запаху, ні мелодії, — сказав він, загинаючи пальці. — Все це хлоп'яцтво.

— А жінка? — запротестувала Ліль. — Його жінка?

— Жінка — ні. Жінка вже буде четвертою.

Вони помовчали.

— Ти заповзявся говорити мені страшенно зарозумілі речі, — сказала Ліль. — Та хоча й існує нехитрий спосіб тебе присадити, я не хочу лапати об тебе свої нігті. Мені було так важко дати їм лад. Тому ти візмеш Лазулі й підеш провітришся. Порозважайтесь, це буде вам на користь. Та не забудь гроші.

— Коли дивишся на все звідти, зсередини, сфера твоїх інтересів істотно звужується.

— Ти вічний зневірник, — сказала Ліль. — Дивно, як ти не кидаєш оце «все» з такими думками. Проте ти не все ще спробував...

— Ліль, моя Ліль, — сказав Вольф.

Вона здавалася такою теплою в своєму блакитному пеньюарі. Її гаряче тіло пахло милом і парфумами. Вольф поцілував її в шию.

— Принаймні з вами я спробував усе? — спитав він трошки задерикувато.

— І найкращим чином, — відповіла Ліль. — Сподіваюсь, ти на цьому не спинишся... Не лоскочи мене, попсуєш мої нігті. Тому мені було б краще, якби ти разом зі своїм помічником пішов клеїти дурня деінде. І щоб до вечора я тебе не бачила, чуєш? І не хочу знати, що ви там робитимете. Ніяких на сьогодні машин. Покуштуй життя на смак, не зациклюйся.

— Сьогодні машина відпочиває, — запевнив Вольф. — Я забув про минуле принаймні на три дні. Чому ти хочеш, щоб я розважався без тебе?

— Я для тебе не дуже веселе товариство, — відповіла Ліль, — і сьогодні я не кисну, тому й хочу, щоб ти пішов трошки погуляв, іди забирай Лазулі. Тільки лишіть мені Грайвесну, чуєш? А то тобі дай волю, так ти Лазулі відрядиш длубатись у вашому бісовому моторі, а сам підеш із нею.

— Ти нерозумна... і дуже підступна, — сказав Вольф.

Він підвівсь і знову нахилився, щоб поцілувати її в перса, — бо було так зручно й так звабно.

— Забирайсь! — сказала Ліль і ляснула його вільною рукою.

Грюкнувши дверими, Вольф піднявся поверхом вище й постукав до Лазулі. Той проказав «заходьте», не підводячись із ліжка.

— Ну, чого похнюпився? — спитав Вольф.

— А, ну його... — набурмосено відмахнувсь Лазулі.

— Вставай. На нас чекає гульбище.

— У якому стилі? — спитав Лазулі.

— У стилі легковажних парубків.

— Тобто Грайвесну я не беру? — уточнив Лазулі.

— Які можуть бути запитання, — відповів Вольф. — Де вона, до речі?

— У себе, — відповів Лазулі. — Робить манікюр. Тьху!

Вони зійшли наниз. Тут Вольф спинився.

Розділ 19

— А ти радістю не сяєш, — подививсь він на Лазулі.

— Ви теж, — відповів той.

— Зараз чогось хильнемо. В мене є сухарик, урожаю тясяча дев'ятсот двадцять четвертого року, беріг, як знав. Заспокоює нерви.

Він завів Лазулі до їдальні й відчинив буфет. На полиці стояла пляшка вина.

— Вистачить. Ну що, з дула? — спитав Вольф.

— А чого ж, — погодився Лазулі. — По-чоловічому!

— Щоб не сумнівались! — додав Вольф, аби скріпити ухвалу.

— Хвіст пістолетом! — вигукнув Лазулі, поки Вольф пив. — Новим членам товариства — слава! Не випивайте все, лишіть і мені.

Вольф утер губи затиллям долоні.

— Не нервуйся так.

— Ковть! — відповів Лазулі й докинув: — Я страшенний облудник.

Усвідомивши свою цілковиту непотрібність, порожня пляшка повужчала, осіла, дзенькнула і щезла.

— Гайда! — вигукнув Вольф.

І вони рушили, рубаючи крок літографським олівцем на відтинки. Веселе заняття.

Машину обійшли з правого борту. Перетнули Квадрат. Пролізли крізь вилам. Ось і шлях.

— Що робитимемо? — спитав Лазулі.

— Чіплятимем теличок, — сказав Вольф.

— Клас! — вигукнув Лазулі.

— Ти сказав «клас»? Це мої слова. Ти нежонатий, — закрутив головою Вольф.

— Правда, — відказав Лазулі, — саме тому мені й належить веселитися, не озираючись на задні.

— Ну гаразд, — погодився Вольф. — Тільки Грайвесні не розповідай.

— Та вже ж, — процідив крізь зуби Лазулі.

— А то вона відвернеться од тебе.

— Не знаю, не знаю, — лукаво мовив Лазулі.

— Хочеш — я спробую? — тим самим тоном запропонував Вольф.

— Ліпше не треба, — зізнався Лазулі. — Але чому, Боже мій, я не маю на це права?

— І справді, — докинув Вольф.

— З нею в мене не все гладенько. З нею я ніколи не буваю сам на сам. Щоразу, як підходжу до неї сексуально, чи радше сердечно, з'являється якийсь чоловік... — Він на хвильку замовк. — Я просто здурів. Усе це таке ідіотство... Вважатимемо, що я нічого не казав.

— З'являється чоловік? — перепитав Вольф.

— Так. І тоді я знічуюся, — сказав Лазулі.

— Що він робить?
— Дивиться.
— Куди?
— На нас.
— Але стривай... це йому має бути ніяково, — пробурмотів Вольф.
— Ні, — заперечив Лазулі. — Бо саме через нього я й не можу зробити нічого сороміцького.
— Га-а-арно брешеш, — сказав Вольф. — Коли це ти придумав? А чи не простіше було б зізнатись Грайвесні, що вона тобі більше не люба.
— Вона люба мені... — простогнав Лазулі. — Ще й яка люба!

Місто наближалося маленькими хатками-пуп'янками, майже дорослими напівбудиночками, спорудами з вікнами ще наполовину в землі і вже зовсім стиглими будинками в розмаїтті запахів та барв. Вольф і Лазулі пройшли головною вулицею, завернули в квартал закоханок, проминули золоту браму, а далі пішли суцільні розкоші. Фасади декотрих будинків були вимощені бірюзою, декотрих — рожевим базальтом. Землю всуціль устилав густий хутряний килим нудотно-солодкого цитринового кольору. Де-не-де виднілися прозорі, як вода, бузкові бані з тонких кристалів та різьбленого скла. Лампіони на пахучому газі освітлювали номери будинків, біля яких можна було спинитись і на кольоровому телеекрані побачити, чим займаються мешканці чорних оксамитових будинків з блідо-палевим освітленням. Тихесенька сірчаста музика паралізувала шість нижніх хребців. Вільні від роботи закоханки лежали перед дверима своїх будинків під кришталевими колпаками, по яких струменями стікала трояндова вода. Це розслабляло й водночас приводило до тями.

На скляних банях крізь пелену червоного туману інколи прозирали химерні малюнки.

По вулиці чалапало кілька трохи очманілих чоловіків. Ще кілька, розлігшись попід будинками, замріяно дивились на небо й набиралися сил. Краї тротуарів були вислані м'якеньким на дотик еластичним мохом, що підбивав цитринове хутро. Ринвами будинків, зробленими з товстого скла, крізь яке легко можна було помітити все, що відбувалось у великих кімнатах, струменіла червона пара.

Заквітчані пишними віночками, усюди походжали розносщиці перцю та шпанської мухи, носячи в руках металеві таці, в яких парували гарячі сендвічі.

Вольф і Лазулі посідали на тротуар. Повз них, наспівуючи вальс-бостон, пройшла висока темношкіра розносщиця з гнучкою статурою і ледь торкнулася своїми гладесенькими стегнами Вольфової щоки. Від неї пахло піщаними островами. Вольф випростав руку, спинив її й провів пальцями по темній шкірі, під якою відчувалися дужі м'язи. Дівчина сіла між ними, і вони всі втрьох заходилися їсти сендвічі з перцем. Після четвертої порції повітря довкола їхніх голів задрижало, і тоді Вольф зручно влігся в струмочку. Розносщиця вмостилась поруч. Вольф лежав горічерева, дівчина — на животі, спершись на лікті. Час од часу вона вкладала йому до рота новий сендвіч. Лазулі звівся на ноги й заходився виглядати розносщицю трунків. Підійшла дівчина з напоями, і вони хильнули по чарці ананасової, гострої й пекучої.

— Ну, а далі? — з неприхованою хтивістю спитав Вольф.

— Хороше тут, — сказав Лазулі, — але, мабуть, ще краще буде в одному з цих будиночків.

— Ви наїлися? — спитала розносщиця сендвічів з перцем.

— І напилися? — спитала її колега з трунками.

— Скажіть, — запитав Вольф, — а чи не можна з вами усамітнитись в одному з таких будиночків?

— Ні, — відповіли дівчата. — Ми, власне, до певної міри весталки.

— Помацати можна? — спитав Вольф.

— Можна, — сказали дівчата. — Мацнути, цьомнути, лизнути, але не більше.

— От сатана! — вихопилось у Вольфа. — Так нагуляти собі апетит і спинитися на найцікавішому!..

— Ми на роботі, — пояснила розносщиця трунків. — У нашому ремеслі треба бути дуже обачними. До того ж, дівчата з будинків знаються на цьому краще...

Обидві повставали, пружинячи таліями. Вольф сів і разгублено почухав потилицю. Сидячи, він обійняв ноги розносщиці сендвічів і торкнувся губами тіла, яке нічого не мало проти. Відтак підвівся й подав руку Лазулі.

— Ходімо. Хай працюють.

Дівчата здалеку помахали їм руками.

— Відраховуємо п'ять будинків і заходимо, — сказав Лазулі.

— Згода. Тільки чому саме п'ять?

— Бо нас двоє, — пояснив Лазулі. — ... чотири, п'ять, — полічив він. — Заходь перший.

Вони стояли перед невеличкими агатовими дверима з блискучими бронзовими одвірками. Екран показував, що дівчата сплять. Вольф штовхнув двері, і вони відчинились. Окрім палевого світла, в кімнаті на шкіряному дивані було три дівчини.

— Дуже добре, — сказав Вольф. — Роздягайся, тільки не збуди їх. Середня нам буде за демаркаційну лінію.

— Це вправить нам трішки розум, — весело озвався Лазулі.

Вольф покидав одяг просто під ноги. Лазулі повоював зі шнурком і рвонув його з м'ясом. За мить обидва вже стояли голі.

— А що, як та посередині прокинеться? — засумнівався Вольф.

— Не було б більшого клопоту, — відповів Лазулі. — Там побачимо. Вони повинні вміти виплутуватися з таких ситуацій.

— Я люблю їх, — сказав Вольф. — Вони так пахтять жінками.

Він пригорнувся до рудоволосої. Та була тепла зі сну й не розплющувала очей. Тільки тіло нижче поперека пробудилось, верх спав і далі, поки заколисуваний Вольф знову ставав чудово молодим. І ніхто не дивився на Лазулі.

Розділ 20

Нарешті Вольф вийшов зі своєї закоханки, і та знову запала в сон. Тоді він устав з ліжка, пограв м'язами і, нахилившись, узяв дівчину на руки. Вона обхопила його за шию, і він відніс її до ванної, в якій текла біла запашна вода. Він усадовив дівчину в купіль і пішов одягатись. Уже вбраний Лазулі чекав на нього, голублячи тих двох дівчат, і вони охоче приймали його пестощі. На дорогу дівчата поцілували їх і подалися до своєї подруги.

Вольф і Лазулі, застромивши руки в кишені, ступали по жовтій землі і на повні легені вдихали молочне повітря. Їм зустрічались інші чоловіки — сама безтурботність. То той, то той скидав черевики, сідав на землю і, прибравши зручної пози, засинав, щоб, прокинувшись, піти по другому колу. Здибувались і такі, що провели в кварталі закоханок усе своє життя, підтримуючись перцем та ананасовою настоянкою. Це були худі жилаві істоти з палахкими очима, розкутими рухами й порожніми головами.

На розі Вольф і Лазулі наскочили на двох моряків, які саме виходили з блакитного будинку.

— Ви тутешні? — спитав вищий на зріст моряк. Він був смаглявий, з кучерявим волоссям, м'язистим тілом і римським профілем.

— Тутешні, — відказав Лазулі.

— Покажете нам, де у вас можна пограти? — спитав другий моряк, невисокий, з нічим не примітним обличчям.

— У що? — спитав Вольф.

— У кров'янку або в поцупон, — сказав вищий.

— Ігорний квартал отам... — показав Лазулі перед собою. — Ми саме туди.

— А ми за вами! — вигукнули моряки в один голос.

Всі рушили.

— Коли ви зійшли на берег? — спитав Лазулі.

— Два роки тому, — відповів високий моряк.

— Як вас звати? — поцікавився Вольф.

— Мене — Судак, — відрекомендувався високий, — мого кореша — Навсіхвітрилах.

— І цілі два роки ви жили в цьому кварталі? — спитав Лазулі.

— Так, — потвердив Судак. — Тут так чудово. Ми дуже кохаємося в іграх.

— У кров'янці? — уточнив Вольф, який читав оповідання про моряків.

— У кров'янці й поцупоні, — сказав Навсіхвітрилах, який, усе показувало, був невелемовний.

— Ходіть з нами, пограємо разом, — запропонував Судак.

— У кров'янку? — спитав Лазулі.

— Еге, — сказав Судак.

— Ви для нас надто сильні партнери, — сказав Вольф.

— То гарна гра, — сказав Судак. — Ніхто не програє, всі так чи так виграють. До того ж, у винагороду дістаєш як своє, так і те, що вибороли інші.

— Мене майже уговтали, — сказав Вольф. — Бог з ним, з часом. Треба всього скуштувати.

— Часу не існує, — сказав Навсіхвітрилах. — Я хочу пити.

Він гукнув рознощицю напоїв, яка підбігла на поклик. У срібних чарках на таці був ананасовий трунок. Дівчина теж випила, і вони розцілувалися з присмоктом.

Вони все йшли та йшли густим жовтим руном, то входячи в туман, то виходячи, цілком розкуті й пронизані струменями життя до самісіньких кісток.

— Ви довго плавали, перш ніж опинилися тут? — спитав Лазулі.

— Ні, ні, ніколи, — відповіли обидва моряки.

Навсіхвітрилах додав:

— Ми брешемо.

— Так, — докинув Судак. — Насправді ж ми просто не спинились. Ми говорили «ні, ні, ніколи», бо, як нам здавалося, це квазімелодійно мононононо скласасастися в пісее-ньку.

— Ми так і не второпали, де ви побували, — нагадав Лазулі.

— Плавали до Глибоцьких островів, — сказав Судак. Три дні там стояли.

Вольф і Лазулі подивились на них з повагою.

— Ну, і які вони? — спитав Вольф.

— Глибокі, — відповів Навсіхпарусах.

— От, хай їдять його мухи! — вигукнув Лазулі.

Він геть зблід.

— Не варто й згадувати, — сказав Судак. — Усе давно минуло й забулося, ніби нічого й не було.

Він спинився.

— Прийшли, ось воно. Ваша правда, це саме тут. А ми за два роки так і не знайшли сюди дороги.

— Як же ви даєте собі раду на морі? — поцікавився Вольф.

— Море буває різне, — сказав Судак. — Немає двох подібних хвиль. А тут усе на один штиб: будинки, будинки... Така нудьга.

Він штовхнув двері, і це дало добрі наслідки.

Усередині було разюче просторо, кахляно й чепуристо. На одній половині сиділи в шкіряних кріслах гравці. З протилежного боку стояли прив'язані голі люди, чоловіки й жінки, кому що до вподоби. Судак і Навсіхвітрилах вже дістали свої, позначені особистими ініціалами, духові пукавки для гри в кров'янку. Лазулі теж вибрав дві — собі й Вольфові — разом з коробочкою голок, які лежали на столі.

Судак усівся в крісло, підніс пукавку до рота й дмухнув. Перед ним була дівчина років п'ятнадцяти. Голка вгородилась їй у ліву грудь. На цьому місці виросла жирна краплина крові і скотилась униз.

— Судак у нас збоченець, — сказав Навсіхвітрилах. — Він ціляє в груди.

— А ви? — спитав Лазулі.

— Я, до речі, граю тільки з чоловіками, — сказав Навсіхвітрилах. — Жінки — це моя любов.

Судак вистрілив уже третю голку. Вона так близько увігналась до двох попередніх, що почувся дзенькіт металу.

— Ти гратимеш? — спитав Вольф у Лазулі.

— А чого ж, — відповів Лазулі.

— А мені перехотілося, — сказав Вольф.

— Може, візьмеш якусь бабусю, — запропонував Лазулі. — Таку, що не шкода... Під око...

— Ні, — сказав Вольф. — Нецікаво.

Навсіхвітрилах теж обрав собі ціль, хлопця, всього втиканого залізом, який стояв і байдуже дивився собі під ноги.

Моряк набрав у груди повітря й дмухнув щосили. Вістря голки пронизало шкіру й зникло в паху — аж хлопець підскочив. Підійшов наглядач.

— Ви переграєте, — сказав він Навсіхвітрилахові. — Як тепер, по-вашому, я її витягну, всадили з такою силою.

Він схилився над кривавою п'яткою, видобув з кишені пінцет з хромованої криці і обережно копирснув ранку. Відтак розвів пінцет, і на кахляну підлогу впала блискуча червона голка. Лазулі пойняла нерішучість.

— Дуже хочу спробувати, — пояснив він Вольфові, — але не дуже певен, що це мені так, як і їм, буде до смаку.

Судак уже вистріляв свої десять голок. Руки йому ходили ходором, він як риба хапав ротом повітря. Очі закотились, відкрилися самі білки. Його вдавило в спинку шкіряного крісла і скрутило в судомі.

Лазулі крутнув ручку, що міняла мішені, і знерухомів.

Перед ним стояв чоловік у чорному й печально дивився на нього. Лазулі протер очі.

— Вольфе! — тихо гукнув він. — Ви бачите його?

— Кого? — не зрозумів Вольф.

— Чоловіка переді мною.

Вольф подивився.

І йому все набридло.

І захотілося все кинути й піти.

— У тебе дах поїхав, — сказав він Лазулі.

Тут вони почули якийсь шум. Це знову надто сильно дмухнув Навсіхвітрилах і був оштрафований п'ятдесятьма голками в пику. Вид матроса являв собою суцільну рожеву маску. Коли наглядачі тягли його до виходу, він стогнав. Це видовище відвернуло увагу Лазулі від мішені, і він одвів очі. А коли знову подивився на мішень, та опустилась. Лазулі встав.

— Почекайте мене... — пробелькотів він навздогін Вольфові.

Коли вони вийшли на вулицю, весь їхній запал як лизень злизав.

— Навіщо ми пішли з цими моряками? — спитав Лазулі.

— Довкола стільки води. І так мало островів, — зітхнув Вольф.

Вони швидко віддалялись од грального кварталу, перед ними виростали чорні брами міста. Подолавши цю перешкоду, обидва опинились у темряві, зітканої з невеселих волокон. Ще година ходу — і вони вдома.

Розділ 21

Ішли вони не питаючи дороги, ребро до ребра, неначе мали витворити Єву. Лазулі трохи накульгував, і його комбінезон з шовку-сирцю зім'явся. Вольф ступав, похнюпивши голову, й лічив кроки. Не багато так пройшовши, він сказав з надією в голосі:

— А чи не податися нам печерами?

— Та звісно ж! — вигукнув Лазулі. — А то тут не протовпитись.

І справді, їм уже втретє за яких десять хвилин на очі навернувся якийсь доволі підтоптаний чоловік. Вольф простяг убік ліву руку, показуючи, що збирається робити поворот, і вони ввійшли в перший-ліпший будинок.

Це була зовсім зелена споруда, яка виросла не більш як на поверх, отже, там починалась околиця. Зеленими від моху сходами вони спустилися в льох і дістались головного проходу, що обслуговував усю вулицю. Звідти без особливих пригод проникли в печери. Довелось лише оглушити сторожа, що, зрештою, було ділом неважким: у того лишився один зуб у роті.

Сторож охороняв вузькі двері під круглим склепінням, за якими були нові сходи, що яскріли розсипами крихітних кристалів. Поодинокі ліхтарі вказували дорогу. Під ногами хрумтіли блискітки-камінці. Внизу сходів приміщення ширшало, а повітря стало гарячим і пульсувало, наче кров у артерії.

Перші двісті-триста метрів ішли мовчки. В деяких місцях мури печери уривалися, відгалужуючи бічні коридори, що вели вниз, і в кожному такому коридорі колір самоцвітів мав своє забарвлення. Камінці були різні: бузкові, ясно-зелені, схожі на опали, від молочно-блакитного до

помаранчевого, і здавалося, ніби з тих коридорів на вас дивляться котячі очі. В інших переходах світло ледь мерехтіло, і місця скупчення кристалів пульсували, як маленькі мінеральні серця. Вольф і Лазулі не боялися заблукати — у місто виводила центральна галерея. Лише вряди-годи спинялися, щоб помилуватися на гру світла в бічних печерах. На поворотах стояли білі кам'яні лави для відпочинку.

Вольф подумав про машину, яка чекала на нього з ночі, і спитав себе, коли він знову повернеться до неї.

— По стінках машинної кліті тече якась рідина, — згадав він.

— Ота, що була у вас на обличчі, коли ви спустились? — спитав Лазулі. — Така чорна й липуча?

— Вона почорніла, коли я спустився, — відповів Вольф. — Там, усередині, вона була червона. Червона і смолиста, як скипіла кров.

— Це не кров, — сказав Лазулі. — Певне, якийсь конденсат...

— Замінити таємницю словом — це створити нову таємницю, ото й тільки, — промовив Вольф. — Так починається і виникає чаклунство.

— Он як? — вигукнув Лазулі. — А та ваша кліть — не чаклунство? Субстрат ветхих галльських забобонів.

— Яких забобонів? — перепитав Вольф.

— Ви такий, як і всі галли. Боїтеся, що небо впаде на землю, і вживаєте запобіжних заходів — ховаєтесь, щоб нічого не бачити, — сказав Лазулі.

— На Бога, зовсім навпаки, — заперечив Вольф. — Мені хочеться знати, що лишилося позаду.

— І як це там може литися та червона рідина? Звідки б їй узятись? — обурився Лазулі. — Найімовірніше, то конденсат. Але, бачу, вас це не обходить. Що ви там уздріли, вселедині? Ви навіть не знайшли часу розповісти мені, — докірливо сказав Лазулі, — а я ж, що не кажіть, починав з вами. Теперь самі бачите, як вам на все начхати.

Вольф замовчав. Лазулі завагався, потім таки сказав:

— У водоспаді головне — падіння, а не вода.

Вольф задер голову.

— Звідти всі речі бачиш такими, якими вони колись були. Ото й тільки.

— І тому ви знову хочете туди повернутися? — спитав Лазулі, саркастично посміхнувшись.

— Ніяке це не хотіння, — відказав Вольф. — Це — фатум.

— Пхе!.. — скривився Лазулі. — Ви мене розсмішили.

— Чому в тебе таке ідіотське обличчя, коли ти бачиш Грайвесну? — спитав Вольф, переходячи в наступ. — Може, поясниш мені?

— Ні, не поясню, — сказав Лазулі. — Мені нічого вам пояснювати, тут нема нічого незвичайного.

— Гадаєш, ти знову в формі, чи не так? — вигукнув Вольф. — Бо в тебе все вийшло із закоханкою? І ти думаєш, ніби зможеш повторити це з Грайвесною? Так от, спи спокійно, як тільки ти знову опинишся з нею сам на сам, той твій тип повернеться і все тобі зіпсує.

— Ні, — сказав Лазулі. — Після того, що мені вдалося, він не повернеться.

— А щойно, коли грали в кров'янку, ти хіба його не бачив? — поцікавився Вольф.

— Не бачив, — сказав Лазулі. Він самовпевнено брехав.

— Брешеш, — сказав Вольф. І додав: — Причому — самовпевнено.

— Скоро вже дійдемо? — спитав Лазулі, змінюючи тему, бо все це ставало просто нестерпним.

— Ні, ще добрих півгодини.

— Я хочу побачити танцюючого негра, — сказав Лазулі.

— На дальшому розгалуженні. Ще хвилини дві, — пояснив Вольф. — Гірше не буде, ти маєш рацію. Ця кров'янка — гра для ідіотів.

— Іншим разом зіграємо краще в поцупон, — сказав Лазулі.

Розділ 22

І цієї ж миті вони опинилися в тому місці, з якого було видно танцюючого негра. Нагорі негри більше не танцювали. Раз у раз збігався натовп пришелепуватих роззяв, і неграм здалося, що з них глузують. Треба було знати, що негри дуже вразливі, і то не без підстав.

Зрештою, що таке біла людина? Це більшою мірою обмаль пігментів, ніж наявність якихсь особливих переваг, і тому не зовсім зрозуміло, чому нетяги, які винайшовши порох, звеличили себе над усіма й дозволили собі стромляти носа в царину не менш цікавих розваг, таких, як танці й музика. Тому заради свого спокою неграм не лишилося нічого іншого, як знайти цей закамарок. Печеру охороняв

сторож, отже, щоб побачити негра, потрібно було того сторожа вколошкати. Такий акт в очах темношкірих набував сили своєрідного посвідчення: коли вже в тебе таке велике бажання подивитись, значить, маєш право, бо ти довів, що жодні забобони на тебе не діють.

А взагалі, цей негр улаштувався з комфортом. Спеціальна помпа подавала йому знадвору повітря й сонце. Те розгалуження, яке він обрав, було далеко від центрального проходу, мало досить високе склепіння й сяяло гарними хромово-оранжевими кристалами. Тут росли тропічні рослини, що своїми квітками принаджували колібрі й давали майже всі необхідні прянощі. Негрові підігравала музична машина останньої моделі, що могла сама надовго відтворювати одну й ту саму мелодію. Зранку він репетирував танок уривками, а ввечері виконував геть з усіма колінцями.

Коли з'явилися Вольф та Лазулі, негр саме збирався починати танок змії. Цей танок виконується частиною тіла від стегон до пальців ніг без залучення решти. Негр чемно почекав, поки гості підійдуть і розпочав. Музична машина створювала чарівний акомпанемент, в якому вчувався низький тембр пароплавного ревуна, що без попередження заступив гру баритон-саксофона, коли платівку вже було записано.

Вольф і Лазулі дивились мовчки. Негр виявився напрочуд спритним, він володів більш як п'ятдесятьма способами вихляння колінними суглобами, що чимало навіть для негра.

Потроху-помалу забулись усі прикрощі: машина, муніципальна рада, Грайвесна і кров'янка.

— Я не шкодую, що ми вертаємось печерами, — озвався Лазулі.

— Про що ти кажеш! — погодився Вольф. — Коли ще взяти до уваги, що надворі тепер ніч. А тут, бач, іще ясний день.

— Ми могли б переселитися сюди назавжди, — міркував Лазулі.

— А робота? — завагався Вольф.

— Ет, знову ця робота! — вигукнув Лазулі. — Скажіть краще, що ви просто хочете повернутись у свою кліть, а робота — це всього-навсього зручний привід. Ну, а я теж хочу знати, чи повернеться мій тип.

— Годі вже! — вигукнув Вольф. — Дивись на негра і мовчи. Він не дасть тобі про це думати.

— Звісно, не дасть, — сказав Лазулі. — А як бути з професійною гідністю?

— Іди ти знаєш куди з тією гідністю? — розсердився Вольф.

Негр спинився й послав їм широку усмішку. Танок змії добіг краю. Негрове чоло було вкрите рясними краплинами поту, і він утер їх картатим носовичком. По тому, не роблячи паузи, розпочав танок страуса. Він не схибив жодного разу, щомить притупував ногою й знаходив якийсь новий ритм.

На кінець своєї хореографічної композиції він знов обдарував їх щедрою усмішкою.

— Ви вже дивитесь дві години, — зауважив він.

Вольф глянув на годинника. І справді.

— Не сердьтеся на нас, — мовив він. — Ми були просто зачаровані.

— Для того все це й робиться, — сказав негр.

Але Вольф підсвідомо відчув, що негр став підозріливим, — отже, вони перебрали міру.

Він став прощатись.

— До побачення, — відповів негр і тепер упіймав рухи кульгавого лева.

Перш, ніж завернути в головну печеру, Вольф і Лазулі востаннє озирнулись, і було це саме в ту мить, коли негр зображував стрибок газелі з кручі. Вони завернули за ріг і більше його не бачили.

— От чорт! — вигукнув Вольф. — Шкода, що не можна побути довше.

— Ми й так, певне, добряче загаялись, — зауважив Лазулі, й не думаючи наддавати ходи.

— Усьому причиною розчарування, — сказав Вольф. — А воно від того, що немає продовження.

— І почуваєш себе ошуканим, — докинув Лазулі.

— Та якби це й мало продовження, кінець був би той самий, — сказав Вольф.

— Бо ніщо не вічне.

— Ні.

— А я кажу — так.

Це було складне питання, і тому Вольф перевів розмову в інше річище.

— Маємо попереду цілий робочий день, — зронив він, а тоді подумав і додав: — Робота — ось що вічне.

— Ні.

— А я кажу — так.

Цим разом розмову довелось урвати. Вони йшли швидко, до того ж дорога почала братися вгору. І раптом — сходи. Праворуч вартівні струнко стояв дідок-сторож.

— Якого біса ви тут вештаєтесь? — спитав він їх. — Це ви коцнули мого колегу з тамтого боку?

— Не до смерті, — заспокоїв його Лазулі. — Завтра буде на ногах.

— Тим гірше, — сказав старий. — Мушу вам зізнатись, я полюбляю публіку. Щасти вам, хлопці.

— Якщо ми повернемось, ви нас пропустите? — поцікавився Лазулі.

— Яка може бути мова, — сказав дідок. — Наказ є наказ. Тільки через мій труп.

— Так і зробимо, — пообіцяв Лазулі. — До скорого.

Надворі все було в блідо-сірих контурах. Знявся вітер, невдовзі мало світати. Проходячи повз машину, Вольф спинився.

— Іди сам, — сказав він Лазулі. — Я вертаюся туди.

Лазулі, не озвавшись ні словом, пішов далі. Вольф відчинив шафу й заходився споряджатись. Він тихо щось проказував самими губами. Вбравшися, опустив важіль, і двері відчинилися. Він увійшов у кліть, і сірі двері лунко клацнули за його спиною.

Розділ 23

Цього разу Вольф натис указівним пальцем на максимальну швидкість, і час збіг непомітно. Коли свідомість проясніла, він знову побачив себе на виході з широкої алеї, на тому самому місці, де розлучився з паном Бісером.

Була та сама сіро-жовта земля з каштанами й опалим листям. Тільки румовище й зарості чагарника були безлюдні. Побачив Вольф і поворот, який належало пройти, і без вагань подавсь уперед.

Він одразу ж відчув різку зміну декорацій, хоч на розрив чи порушення певної спадковості не було й натяку. Тепер перед ним лежала сито похмура й крута брукована вулиця. Праворуч вона починалася великим сірим будинком, обсадженим кулястими липами. Ліворуч тягся темний мур, утиканий скляними скалками. Над усім панувала мертва тиша. Скрадаючись, Вольф пішов уздовж муру. За півсотні метрів натрапив на двері з прочиненим віконцем. Вольф штовхнув їх і рішуче переступив поріг. Щось коротко дзеленькнуло — і знову стало тихо. Він стояв у просторому

квадратному дворі, що скидався на подвір'я ліцею. Це місце він уже бачив. Сонце почало сідати. У дальшому кутку, там, де колись була контора наглядача, мерехтів жовтий вогник. Майданчик був чистий, добре доглянутий. На широкому черепичному дасі порипував флюгер.

Вольф подався на світло. Підійшовши досить близько, він побачив за скляними дверима чоловіка, який сидів біля столика й ніби на когось чекав. Вольф постукав і ввійшов. З кишені сірого лейбика чоловік витяг годинника і підніс його до очей; годинник був круглий, у сталевому корпусі.

— Ви спізнилися на п'ять хвилин, — промовив наглядач.

— Перепрошую, — сказав Вольф.

Контора мала сумний класичний вигляд. Пахло чорнилом і дезинфекцією. На столику, там, де чоловік поклав свої руки, лежала невеличка прямокутна табличка, а на ній чорними літерами викарбувано: «Пан Опік».

— Сідайте, — сказав наглядач.

Вольф сів і подивився на нього. Перед паном Опіком лежала розгорнута картонна тека з паперами різного формату. Був він років сорока п'яти, сухорлявий, з тугою жовтою шкірою на щелепах і гострим похнюпленим носом. З-під побитих міллю брів дивились недовірливі очі, витерте колом шпакувате волосся позначало місце капелюха, якого чоловік здіймав рідко.

— З моїм колегою паном Бісером ви вже зустрічалися, — почав пан Опік.

— Так, добродію, — сказав Вольф. — Леон Авель Бісер.

— Дотримуючись плану, тепер мушу я розпитати вас про працю в школі та ваші інститутські студії, — мовив пан Опік.

— Я готовий, добродію, — відказав Вольф.

— Мені дуже прикро, — докинув пан Опік, — що моєму колезі абатові Шкваро доведеться вертатися з вами назад. Справді ж бо, ваші взаємини з релігією були нетривалі, тоді як у тенета навчання ви попалися на довгі шістнадцять років.

Вольф кивнув головою.

— Зараз ви підете від мене внутрішнім переходом і доберетеся до третього коридора. Там неважко буде знайти абата Шкваро, якому ви й віддасте цього квитка. Потім знову вернетесь до мене.

— Гаразд, — погодився Вольф.

Пан Опік заповнив бланк і простяг Вольфові.

— Таким чином ми обидва матимемо час зібратися з думками. Отже, переходом до третього коридора.

Вольф устав, попрощався як поліцейський і вийшов.

На серці було якось мулько. Лункий перехід з дугастою стелею дивився вікнами на внутрішнє подвір'я, на сумовитий садок з алеями, жорствою і карликовими букшпанами. На посохлих клумбах, ледь порослих жалюгідною травичкою, їжачались мертві трояндові кущі. Вольфові кроки помножувались луною між стін, і йому здавалося, ніби він біжить, як біг колись, спізнюючись на уроки, а потім прослизає через комірчину консьєржки, бо великі ворота, оббиті глухими залізними листами, вже зачинено. На зернистий цементовий майданчик опускалися перпендикуляри колон, що підтримували напівкруглу арку з білого черепашника. Арка потерпіла від часу найбільше. На протилежному боці в прочинені двері було видно порожні класи з партами, що уступами підіймалися вгору. Врядигоди в поле зору потрапляла пряма й сувора чорна дошка або кафедра на зачовганому помості.

Коло третього відгалуження коридора Вольф умить помітив білу емальовану табличку: «Катехізис». Він нерішуче постукав і ввійшов. Це був клас, звичайнісінький шкільний клас, без столів, з простими грубо тесаними лавами, під полив'яними абажурами на довгих шнурах звисали лампи. Півтора метра стіни, пофарбованої в коричневий колір, що вище переходив у сірий брудний відтінок. На всьому лежав грубий шар пилюки. З-за столу на Вольфа дивився худющий благовидний абат Шкваро. Він мав борідку клинцем і сутану доброго крою. На столі лежав тоненький портфелик із чорної шкіри. Вольф без подиву постеріг у його руках те саме досьє, яке кілька хвилин тому тримав пан Опік.

Він подав абатові свого квитка.

— Вітаю вас, сину мій, — озвавсь абат перший.

— Добридень, отче, — відповів Вольф. — Я від пана Опіка...

— Знаю-знаю, — сказав абат Шкваро.

— Ви кудись поспішаєте? — спитав Вольф. — Я можу піти.

— Ну, що ви, що ви, — заспокоїв його абат, — маю силу часу.

Його гречний утомлений голос оглушив Вольфа, як звук розбитої тарілки.

— Отже... — почав абат Шкваро, — стосовно мого предмета... Ну добре, ви ні в що не вірите, правда?.. Тоді скажіть мені таке... Коли ви перестали вірувати? На це неважко відповісти, еге ж?

— Та неважко, — кивнув головою Вольф.

— Сідайте, сідайте, — запросив абат. — Онде візьміть стільця... Не кваптеся, не хвилюйтесь...

— Було б чого хвилюватися... — сказав Вольф утомлено.

— Вам нецікаве моє запитання?

— Ні-ні, що ви! — вигукнув Вольф. — Лишень дуже просте воно, й тільки.

— Не таке просте, як вам здається... подумайте ще...

— Надто рано беретеся до малечі, — сказав Вольф. — Ви їх вербуєте в тому віці, коли вони вірять у дива й хочуть бодай одне з них побачити навіч. Але дива нема, і на цьому все закінчується.

— Ви були не такий, — зауважив абат Шкваро. — Подібне міг би сказати хтось інший, але не ви. Ви зараз відповіли так, аби не заходити з собою в суперечність, я розумію... а поза тим, ваш випадок, коли не помиляюсь, дещо відмінний... атож, дещо відмінний.

— Ну знаєте! — обурився Вольф. — Якщо ви так добре поінформовані про мою особу, чого ж вам ще треба?

— Ваша правда, — погодився абат Шкваро, — мені нічого не треба. Це треба лише вам... лише вам...

Вольф присунув собі стільця й сів.

— Катехізис у нас викладав такий же абат, як і ви. Його звали Лисохвіст де Коленкур з Рож-Бізона.

— Шкваро — моє неповне ім'я, — люб'язно повідомив абат. — Я теж маю дворянську приставку до свого прізвища...

— Так ось, не всі діти були рівні в його очах, — провадив Вольф. — Більше його цікавили ті, що краще вбрані, а також їхні мами.

— Усе це не може стати визначальним мотивом для втрати віри, — примирливо зауважив абат Шкваро.

— У день свого першого причастя я палко вірив у Бога, — сказав Вольф. — Мало не зомлів у церкві. Думав, так хоче Ісус. А насправді так подіяло тригодинне очікування в задушному приміщенні. До того ж я був голодний як вовк.

Абат Шкваро засміявся:

— Ви до релігії по-дитячому злопам'ятний.

— Релігія ваша дитяча, — віддав йому Вольф.

— Не вам про це судити, — відрубав абат Шкваро.

— Я не вірю в Бога. — Вольф кілька хвилин помовчав, тоді додав: — Бог — ворог продуктивності.

— Продуктивність — ворог людини, — відказав на це абат Шкваро.

— Людського тіла... — виправив його Вольф.

Абат посміхнувся.

— Початок нашої з вами розмови невдалий... Ми збилися на манівці, ви не відповідаєте на моє запитання... Ну що ж...

— Мене розчарували форми, якими користується релігія, — сказав Вольф. — Надто все дешево. В оте блазнювання, пісеньки, костюмчики... Що католицизм, що мюзик-хол — жодної різниці.

— Спробуйте відтворити свій умонастрій двадцятилітньої давнини, — попрохав абат Шкваро. — Не соромтесь. На те тут я, щоб вам допомагати. Немає значення, хто я — священик чи хтось інший. Думка про мюзик-хол теж дуже важлива.

— Тут не буває аргументів ні за, ні проти. Людина або вірить, або ні. Мені завжди було ніяково входити до церкви. Ніяково було дивитись, як чоловіки, ровесники мого батька, колінкували перед маленькою шафкою. Мені ставало соромно за них і за свого батька. Таких священиків, про яких ото пишуть усякі неподобства в педерастичних книжечках, я не зустрічав, жодної несправедливості з їхнього боку не зазнав — та й навряд чи розпізнав би її, — і все одно, в присутності святого отця мені було ніяково. Може, через сутану...

— Може, коли ви промовляли: «Зрікаюся сатани з його помпами й чорними діяннями»? — спитав абат Шкваро, намагаючись допомогти Вольфові.

— Тоді я думав про помпу... атож, здається, думав... про зелену помпу з флюгером-розприскувачем, що стояла в сусідів у садку. Знаєте, я ж тільки по верхах нахапався катехізису, не міг піднесено плекати в собі віру так, як мене було виплекано. Це було чистісіньке лукавство, аби лиш тобі подарували золотого годинника і не чинили перешкод з одруженням.

— Хто ж вас примушував вінчатись у церкві? — спитав абат Шкваро.

— Людям це подобається, — сказав Вольф. — Молода у вінчальній сукні, ну, і... та що там, усього не розповісти, забув уже. Ніколи й не згадував.

— Хочете подивитися на фотографію Господа Бога? — запропонував абат Шкваро. — Справжнє фото.

Вольф звів очі на абата. Святий отець не жартував. Був увесь як на долоні — уважний, запопадливий, нетерплячий.

— Де б це ви могли її взяти? — сказав Вольф.

Абат Шкваро сягнув рукою до внутрішньої кишені сутани й видобув гарненьке портмоне з крокодилової шкіри каштанового кольору.

— Тут у мене є одна чудова серія... — сказав він, витяг три знімки і простяг Вольфові. Вольф недбало кинув на них оком.

— Так я й думав, — промовив він. — Друзяка Ганар. Він завжди грає боженьку в шкільних виставах та під час перерв.

— Отож-бо! — вигукнув абат Шкваро. — Хто б міг подумати, Ганар! Він же був ледар. Валяка. Ганар. І сам Господь Бог. Хто б міг подумати? А погляньте ось на цю, в профіль. Вона чіткіша. Впізнаєте?

— Впізнаю, — сказав Вольф. — Коло носа була в нього така жирна родимка. Було на уроці приробить їй крильця з лапками, а всі думають — муха сіла. Ганар... Бідолашний друзяка...

— Не треба його жаліти, — сказав Шкваро. — Він чудово влаштувався. Просто чудово.

Вольф зітхнув:

— Далі нікуди.

Абат вклав фото до портмоне. У сусідньому відділку лежала маленька прямокутна картка, і він простяг її Вольфові.

— Беріть, синку, — промовив абат. — Загалом відповідали ви незле. І за це висока оцінка. Коли наберете таких десять, я дам вам малюночок. Гарнесенький малюночок.

Вольф отетеріло позирнув на святого отця й покрутив головою.

— Неправда, — сказав він. — Ви не такий. Не такий терпимий. Усе це тільки машкара. Підривна діяльність. Пропаганда. Художній свист.

— Та ні ж бо, ні, — почав запевняти його абат, — ви помиляєтесь. Ми дуже терпимі.

— Розказуйте-розказуйте. Хто ж може бути терпиміший за атеїста?

— Покійник, — недбало кинув абат Шкваро, закладаючи портмоне до кишені. — Ну, що ж, дякую вам, красно дякую. Хто там далі?

— До побачення, — сказав Вольф.

— Дорогу знайдете? — спитав абат Шкваро, але відповіді не дочекався.

Розділ 24

Бо Вольф уже вийшов. Теперь він про все це думав. Про те, чого при абаті не можна було й згадувати... Про довге клякання в темному приділі, яке завдавало такої муки і яке він усе ж з приємністю воскресив у пам'яті. Про саму каплицю, прохолодну й трохи таємничу. Одразу праворуч від входу була висповідальня. Він пам'ятав свою першу сповідь — плутану, повну загальників, як і всі подальші, і голос священика за гратками віконця, голос, що здавався відмінним від того, яким панотець звичайно розмовляв, — таємничий, трохи приглушений, рівніший, так ніби сама роль сповідника підносила його над власним саном, чи то сан — над сповідником, надаючи йому вишуканої здатності прощення, безмежного розуміння й спроможності успішно розрізняти добро й зло. Найпотішнішою була процесія перед першим причастям: озброєний дерев'яним торохкальцем, святий отець муштрував їх, як маленьких солдатів, аби в урочистий день усе минуло гладесенько-рівнесенько. Каплиця втратила свою владу над ними й стала ріднішою — щось на взірець змови утворилося між прадавнім камінням і школярами, які, поділені на групи, вправлялися шикуватись у два ряди по праву й ліву руч від центрального проходу, розсипатися й шикуватись у щільнішу колону, проходити центральним нефом до сходин і, розділившись на два симетричні ряди, приймати облатку з рук отця-настоятеля та вікарія, який того дня мав йому допомагати. «Вікарій чи не вікарій подасть мені облатку?» — перепитував себе Вольф і прораховував багатоходові комбінації, внаслідок яких він вирішальної миті стане на місце свого товариша і причаститься від того, від кого належить, бо якщо переплутає, його поб'є грім чи схопить лукавий і забере, на віки вічні. А ще вони вивчали церковні гімни, і приділ повнився голосами лагідних Божих ягняток, звуками слави, надії та опори! А нині Вольф із подивом подумав, наскільки ж усі ці слова любові й поклоніння нічого не важили, наскільки обмежувались лише своїм звуковим призначенням в устах дітей, у його власних устах. Тоді так цікаво було приймати це перше причастя, стояти навпроти молодших за тебе з відчуттям, що

ти ступив соціальною драбиною на сходинку вгору, що тебе підвищено в званні. Коли ж стояв віч-на-віч зі старшими, складалося враження, що ти вже впритул наблизився до них і можеш поводитися з ними як рівний з рівними.

А ще була пов'язка на рукаві, блакитний костюмчик, крохмальний комірець, лаковані черевички, тож хай там що, а він не забуде цього піднесеного заквітчаного дня, каплиці, повної людей, запаху ладану й тисячі пломінців свічок. А ще змішаних почуттів присутності на виставі й доторку до великої таємниці, бажання напоумлювати людей своєю побожністю та боязнь проковтнути облатку, никання між двома думками: «Якби він був насправді» і «він є», а потім повернення додому з набитим животом і гірким усвідомленням, що на тебе надіто шори.

Від усього цього зосталися позолочені іконки, виміняні в приятелів, костюм, який він зносив, крохмальний комірець, що більш ніколи не знадобився, а ще гарний золотий годинник, без жалю проданий пізніше, в добу безгрошів'я. Ще був у нього требник — дарунок побожної кузини; його він ніяк не міг викинути, бо надто гарненька палітурка, а куди притаковити — так і не придумав. Недолуге розчарування... дешева комедія... тиха досада, що так і не второпав, чи то насправді була коротка з'ява Ісуса — чи мана, викликана спекою, пахощами, раннім уставанням, а може, комірцем, що так муляв шию.

Порожнеча. Марна лічба.

Вольф знов опинився перед дверима кімнати пана Опіка, а невдовзі — й перед самим паном. Потер лоба й сів.

— Склали? — спитав пан Опік.

— Склав, — сказав Вольф. — Безрезультатно.

— Як це? — не зрозумів пан Опік.

— Якось не клеїться, — сказав Вольф. — Виходить суцільна брехня.

— Ну, а пізніше? — спитав пан Опік. — Ви ж самі собі в усьому признались, і це головне.

— Ви гадаєте? — спитав Вольф. — Гаразд, хай і так. Принаймні цей номер ми можемо викреслити з програми. Це річ незмістовна. Нематеріальна.

— Саме тому я й попросив вас спершу піти до нього, — пояснив пан Опік. — Щоб, не зволікаючи, усунути таке маловагоме питання.

— Украй маловагоме, — сказав на те Вольф. — Ніколи цим не переймався.

— Атож-атож, — промимрив пан Опік, — але так буде повніше.

— Господь Бог виявився Ганаром, одним з моїх однокласників, — пояснив Вольф. — Я бачив його фотокартку. Це ставить предмет на належне йому місце. Власне кажучи, розмова була недаремна.

— А тепер, — сказав пан Опік, — поговоримо серйозно.

— Це тягнеться вже стільки років, — сказав Вольф. — Усе переплуталось. Треба розкласти по поличках.

Розділ 25

— Найголовніше питання, яке треба визначити: на якому етапі навчання у вас з'явилася відраза до життя, — проказав пан Опік, чітко вимовляючи кожне слово. — Адже це й тільки це привело вас сюди.

— Десь так, — сказав Вольф. — Тобто, чому я розчарувався в житті.

— Але передовсім треба знати, якою була ваша частка доброї волі в тому навчанні.

Вольф дуже добре пам'ятав, як сам охоче ходив на заняття. Про це він і розповів панові Опіку.

— Та заради правди, гадаю, не зайве буде сказати, що й не бажаючи цього, я однаково опинився б там, — додав він.

— Ви певні цього? — спитав пан Опік.

— Наука давалася мені легко, — пояснив Вольф, — до того ж, ніде правди діти, я хотів мати підручники, ручки, ранець, папір. А ще зважте й на те, що мої батьки не збиралися тримати мене під замком.

— Можна було зацікавитися чимось іншим, — сказав пан Опік. — Музикою. Малюванням.

— Ні, — сказав Вольф.

Він сягнув неуважливим поглядом по кімнаті. На припалій пилом картотеці стояло давнє гіпсове погруддя, якому чиясь невміла рука домалювала вусики.

— Мій батько лишив навчання в досить юному віці, — знову вдався до пояснень Вольф. — Його кошти давали змогу обійтись і без навчання. Що ж до мене, то він дуже наполягав, щоб я здобув освіту. Отже, й щоб пішов учитися.

— Одне слово, вас записали до ліцею, — сказав пан Опік.

— Я хотів мати за приятелів своїх перевесників, — провадив Вольф. — Це теж чимало важить.

— І все пішло як по маслу? — спитав пан Опік.

— Так, певною мірою... — відповів Вольф. — Почали якнайкраще розвиватися мої нахили, які вже тоді багато важили в моєму дитячому житті. Хочу, щоб ви зрозуміли. З одного боку, ліцей дав мені свободу, оскільки я дістав змогу споглядати людей, чиї звички і уподобання сягали корінням у власне оточення й не збігалися з правилами поведінки оточення мого. Рикошетом це змусило мене зректись усеїдності й обрати серед багатьох нахилів найпридатніші на шляху перетворення в особистість.

— Може бути й так, — мовив пан Опік.

— Та водночас, — вів далі Вольф, — ліцей посилив такі мої характерні риси, про які я казав панові Бісеру: потяг до геройства, з одного боку, й суто фізичні — лінощі — із другого, ну, і як наслідок, оскільки я не зміг цілковито віддатися ні тому, ні тому, — неминуче розчарування.

— Саме потяг до геройства й спонукав вас змагатися за перше місце, — сказав пан Опік.

— Зате лінощі позбавляли мене змоги посідати його постійно.

— Так у житті встановлюється рівновага, — сказав пан Опік. — Що ж тут поганого?

— Це нестійка рівновага, — не заперечив Вольф. — Рівновага, яка вимотує жили. Мені більше пасувала б система, де рівнодійною всіх сил є нуль.

— Що може бути стабільнішого за... — почав було пан Опік, але, якось дивно позирнувши на Вольфа, не доказав.

— Моє лицемірство день у день зростало, — й бровою не зморгнувши, провадив Вольф, — але воно було не з того розбору, що його треба приховувати: лицемірство поширювалось тільки на навчання. Я мав щастя народитися кмітливим хлопцем і, працюючи, тільки вдавав, ніби працюю, а насправді майже не витрачав сил. Але ви знаєте — здібних не дуже люблять.

— А вам хотілося, щоб вас любили? — спитав пан Опік ніби між іншим.

Вольф зблід, обличчя його замкнулося.

— Це ми обминаємо, — мовив він. — Розбираємо ж тільки навчання.

— Тоді поговоримо про навчання, — сказав пан Опік.

— Ви запитуйте, а я відповідатиму, — запропонував Вольф.

— Яким чином освіта вплинула на ваше формування? — відразу ж почав пан Опік. — Тільки прошу вас, не обме-

жуйтеся спогадами дитинства. Що стало наслідком усієї цієї роботи? Бо ж з вашого боку була певна робота, не обійшлося, мабуть, і без певної старанності, оскільки регулярність правил одразу ж дається взнаки, надто ж якщо ця регулярність триває досить довго.

— Досить довго... — проказав за ним Вольф. — Яка голгофа! Шістнадцять років... шістнадцять років протирати куприком мулькі лави... шістнадцять років крутійства впереміж із порядністю. Шістнадцять років нудьги — і що в пам'яті? Порізнені, не варті уваги образи... Запах нових підручників у перші дні кожного навчального року, листочки на уроках малювання, клубок у горлі від вигляду препарованої жаби на практичних заняттях і дух формаліну, а ще останні дні навчального року, коли несподівано помічаєш, що вчителі такі ж, як і всі, люди, бо теж збираються на канікули, а ряди учнів порідшали. А смертельний страх напередодні іспитів, причина якого мені й досі невідома... «Регулярність правил» — ось чим усе це обмежувалось. А чи знаєте ви, як це огидно — накидати дитині регулярність правил, що тягтиметься потім цілих шістнадцять років? Час піддається деформації, пане Опіку. Справжній час — не накручувана іграшка, яка точно відбиває години, справжній час суб'єктивний... його носять у собі... Спробуйте прокидатися щоранку о сьомій, обідати опівдні, вкладатися спати о восьмій — і ніколи не побачите ні справжньої ночі... ні того моря, яке під час відпливу на якусь мить завмирає, а потім знову наступає на берег, ніч із днем зливаються, перемішуються і здіймаються пінявими хвилями, мов річка, що зустрічається з океаном. У мене вкрали шістнадцять років ночей, пане Опіку. В шостому класі мені товкмачили, що єдиним поступом буде перехід у сьомий... у випускному — іспити на бакалавра... тоді далі... Ви не повірите, пане Опіку, але я був переконаний, що маю мету... А мети не було... Я ніби йшов безконечним коридором у ланцюжку бовдурів, а попереду й позаду такі ж дурні. Життя загортають у гербову цидулу, як гіркі ліки заливають поливою, аби приємніше їх ковтати... але, розумієте, пане Опіку, тільки тепер я збагнув, що люблю справжній смак життя.

Пан Опік залишив ці слова поза увагою. Він сплів пальці й сильно хруснув суглобами; неприємний звук — подумки відзначив Вольф.

— Саме тому я грав не за правилами, — докинув Вольф. — Я шахраював... аби здаватися таким собі мислителем у кліт-

ці, а мене оточували істоти пасивні... І вийшов я з клітки разом з ними, ані хвилиною раніше. Вони могли думати що завгодно — що я скорився, став таким, як і вони, — хай думають, казав я собі. А сам увесь цей час жив у іншому світі... віддавався лінощам, і думки мої були далеко.

— Послухайте, я не бачу тут ніякого шахрайства, — зауважив пан Опік. — Як ви вже там лінувалися — не знаю, тільки чомусь дійшли до випускних іспитів з відзнакою. З того, що ви там думали про щось інше, ще не випливає факту вашої вини.

— Навчання мене виснажило, пане Опіку. Я ненавиджу ті роки, — сказав Вольф. — Ненавиджу спрацьованих речей. — Він ляснув долонею по столі. — Хоч би й оцей старий стіл... Протягом усього навчання тебе супроводжують отакі речі. Старі, обшарпані, запорошені. Фарба на стінах взялася струпом. Припалі пилом, обсиджені мухами плафони. Залиті чорнилом, порізані ножами парти. Засклені стелажі з поточеними міллю опудалами птахів. Смердючі кабінети хімії, сіренькі затхлі спортзали, гори жужелиці на шкільному подвір'ї. І старі здитинілі вчителі. Абсолютні маразматики. Школа маразматиків. Це називається освітою... І все розкладається, все пожирає лепра. І під зношеною поверхнею проступає гнилизна.

Пан Опік насупивсь, його ніс узявся невдоволеними зморшками.

— Ми теж зношуємося, — сказав він.

— Так, безперечно, — відгукнувся Вольф, — тільки трішки в інший спосіб. Ми розшаровуємось... старіємо зсередини. Це не так ріже очі.

— Старіння не гандж, — зауважив пан Опік.

— Не гандж, — погодився Вольф. — Але, мабуть, соромно почувати себе зношеним.

— Усі приходимо до цього, — сказав пан Опік.

— Не страшно, коли ти вже пожив. Але ж не почавши з цього! Ось я проти чого, — сказав Вольф. — Розумієте, пане Опіку, я дивлюсь на речі просто: доки є клаптик землі з чистим повітрям, ясним сонцем і зеленою травою, тебе завжди туди вабитиме. Надто змолоду.

— Повернемося до нашої розмови, — запропонував пан Опік.

— Ми весь час говоримо про те саме, — сказав Вольф.

— Невже після навчання у вас не лишилося нічого, що ви могли б зарахувати до свого активу?

— Ох, добродію, — зітхнув Вольф, — даремно ви це спитали...

— Не розумію... — здивувався пан Опік. — Кому-кому, а мені однаковісінько.

Вольф звів на нього очі, і в погляді його знову промайнула тінь розчарування.

— Атож, звісно... Перепрошую... — сказав він.

— А проте я мушу це знати, — наполягав пан Опік.

Вольф кивнув головою і закусив спідню губу.

— Неможливо в житті, що складається з різних етапів, — почав він, — прожити безкарно, не спокусившись на примарно-ласу подобу порядку. А спокусившись, нічого не може бути природнішим, як поширити цей порядок на все, що тебе оточує...

— Цілком справедливо, — підхопив пан Опік, — хоча ці двоє тверджень насправді характерні тільки для вашої ментальності й аж ніяк не для всіх. Але, припустимо.

— Я звинувачую своїх учителів, — провадив Вольф, — у тому, що вони спрямуванням своїх уроків, своїми книжками переконали мене, ніби світ може бути незмінним. У тому, що вони на певному етапі заморозили плин моєї думки (коли саме це зробити, до речі, визначалося між ними, не без протиріч) і примусили мене повірити в те, що десь та колись може існувати ідеальний устрій.

— Ну гаразд, а вам не здавалося, що віра дає надію?

— Коли бачиш, що ти до цього не доживеш і цю радість треба лишити поколінням далеким, мов чужі галактики, надія випадає в осад у вигляді розпачу десь глибоко в тобі, як ото сірчана кислота випадає солями барію. Я сказав так, аби не збиватися зі шкільної ноти. Щодо осаду солей барію, то він — білий.

— Знаю, знаю, — закивав пан Опік. — Не розпорошуйтесь на незначущі коментарі.

Вольф сердито глипнув на нього.

— Крапка, — сказав він. — Я задосить вам наговорив усячини. Як хочете, так і розплутуйте.

Пан Опік насупив брови й затарабанив пальцями по столі.

— Шістнадцять років життя, — промовив він. — Чималенько ж ви про них наговорили. Так ось, що вони для вас важать. Ви вельми недооцінюєте їх.

— Пане Опіку, — знову почав Вольф, карбуючи слова, — послухайте, що я вам скажу. Послухайте уважно. Ваше навчання — це просто посміх. Це найлегша у світі річ. Людям з покоління в покоління втовкмачують, ніби інженер або вчений — це еліта суспільства. І мені стає смішно:

ніхто не ловиться на такий гачок, окрім тих-таки кандидатів в еліту. Набагато важче, пане Опіку, навчитися боксу, ніж математики. Якби навпаки, то в школах було б найбільше класів боксу. Зробитися добрим плавцем куди складніше, ніж навчитися французського письма. Інакше тренерів плавання було б більше, ніж викладачів французької. Кожен може стати бакалавром, пане Опіку, — зрештою, тими бакалаврами вже можна греблі гатити, — а назвіть мені з-поміж них бодай одного, що може взяти участь у змаганнях з десятиборства. Я ненавиджу своє навчання через те, що дуже багато є бовдурів, які вміють читати, а подивіться, як вони видирають один в одного спортивні журнали й кричать на стадіонах: «Слава!». Вже краще було б навчатися правильно кохатись, а не скніти до отупіння над підручниками з історії.

Пан Опік сором'язливо підвів руку.

— На цю тему вам ставитиме запитання інший. Ще раз прошу — не відхиляйтесь від предмета розмови.

— Кохання — такий самий вид спорту, занедбаний не менш за інші, — сказав Вольф.

— Можливо, — відповів пан Опік. — Але про це матимемо окрему розмову.

— Гаразд, — сказав Вольф. — Тепер ви знаєте, якої я думки про ваше навчання. Про ваш маразм. Про вашу пропаганду. Про книжки. Про смердючі класи і ледарів-солодіїв. Про таулети, забиті лайном, про цих підробних галабурдників, про ваших позеленілих очкариків — студентів педагогічного інституту, про задавак-політехніків, про урядовців, захряслих у міщанстві, про медиків-крадіїв, про ваших нечистих на руку суддів... хай йому біс... розкажіть мені хоч про один чесний бій боксерів... зрештою, там теж шахрайство, та все ж дістаєш бодай якусь полегкість.

— Полегкість не від боксу як такого, а від моменту протистояння, — сказав пан Опік. — Якби всі учні були боксерами, на руках носили б переможців щорічних граматичних олімпіад.

— Можливо, — сказав Вольф, — але вибір спинили на пропаганді інтелектуальної культури. Тим краще для фізичної... А тепер мене б цілком влаштувало, якби мені дали спокій.

Він обійняв голову руками й з хвилину не дивився на пана Опіка. А коли знову звів очі, той зник, а сам Вольф опинився на золотому піску приморського пляжу. Світло начебто линуло звідусюди, за спиною вчувався бентежли-

вий шум хвиль. Вольф обернувся — метрів за сто від нього було море, синє, тепле й ефірне, — й він відчув, як серце йому виповнює радість. Він роззувся, скинув шкіряну куртку та шолом назустріч блискучим торочкам піни, що облямовувала блакитну габу. Але раптом усе перемішалось і розтануло. І знову вир, знов порожнеча й крижаний холод кліті.

Розділ 26

Вольф сидів у своєму кабінеті і дослухався. Нагорі неспокійно ходив по кімнаті Лазулі. Десь поряд за стіною порався Ліль. Вольф знав, що вигляд у нього жахливий, — часта зміна обстанови за такий короткий час виснажила його, висушила мізки; лишилася тільки велика втома, тільки сталева кліть. Сам наслідок його замаху на спогади тепер здавався доволі сумнівним.

В стані такого внутрішнього розладу він і пішов по кімнатах шукати Ліль. Та клячала на кухні перед сенаторовою будою. Дивилася на пса й умивалася слізьми.

— Що тут діється? — спитав Вольф.

У сенатора на лапах спав ойлень. Сам сенатор, розпустивши рюми, наспівував уривки якихсь нерозбірливих пісень, і погляд у нього був каламутний.

— Наш сенатор... — почала була Ліль, і голос їй затремтів.

— Що сталося? — спитав Вольф.

— Я не знаю, — відказала Ліль. — Верзе якусь нісенітницю, а питаєш — мовчить.

— Проте вигляд у нього задоволений, — зауважив Вольф. — Він співає.

— Він, здається, здитинів, — промурмотіла Ліль.

Сенатор поворушив хвостом, і в його погляді зблиснула тінь тями.

— Свята правда! — вигукнув він. — Я здитинів. І хочу таким лишитися. — Сказав — і повернувся до своїх жахливих співів.

— Усе природно, — сказав Вольф. — Просто це старість.

— Він такий радий, що має цього ойленя, — промовила Ліль, мало не плачучи.

— Бути задоволеним і здитиніти — це майже одне й те саме, — сказав Вольф. — Коли тобі вже нічого не хочеться, значить ти впав у маразм.

— Ой, бідолашний наш сенатор! — скрикнула Ліль.

— Існує, завваж, два способи позбутися всіх бажань. Це або мати все, чого хотів, або розчаруватися, бо нічого не маєш.

— Але ж він не лишиться таким назавжди! — запротестувала Ліль.

— Він же сказав, що лишиться, — мовив Вольф. — Сенатор тепер на вершині блаженства: він доскочив того, чого прагнув. Хоч мені здається, що це, зрештою, завжди відбувається несвідомо.

— Він мене доконає! — вигукнула Ліль.

Сенатор удався до останньої спроби:

— Послухайте, востаннє в мене з'являється проблиск здорового глузду. Я задоволений, розумієте? Щодо себе, то вже не маю ніякого бажання щось розуміти. Це задоволення цілковите, а отже, вегетативне, — такі мої останні вам слова. Я поновлюю зв'язок... повертаюся до витоків... від тієї миті, як я ожив і позбувся всіх бажань, мені не потрібний більше розум. А ще додам, що з цього мені треба було й починати.

Він смачно облизавсь і видав звук з протилежного кінця.

— Я функціоную, — сказав він. — Усе інше — то чистий сміх. Тепер я повертаюся до колишнього свого життя. Я вас дуже люблю, та, мабуть, і далі розумітиму вас, але не зроню більше ні слова. Я маю свого ойленя. Знайдіть і ви свого.

Ліль висякалась і погладила сенатора. Той крутнув хвостом і, поклавши морду ойленеві на шию, заснув.

— Ну, а якщо ойленів на всіх не вистачить? — спитав Вольф і допоміг Ліль підвестися.

— Не можу повірити, — сказала вона.

— Ліль, — мовив Вольф, — я так тебе люблю, чому ж я не щасливий, як сенатор?

— То я надто мала, — сказала Ліль, горнучись до нього. — Або ти інакше дивишся на життя. Сприймаєш його не так, як усі.

Вони зайшли до вітальні й сіли на широкій канапі.

— Я майже все перепробував, і нема нічого, що б мені хотілося зробити ще раз, — зітхнув Вольф.

— Навіть мене поцілувати? — спитала Ліль.

— Навпаки, цього я хочу, — сказав і зробив це.

— А твоя чортопхайка? — спитала Ліль.

— Я боюсь її, — прошепотів Вольф. — Там так усе згадується... — Він відчув неприємну судому в карку. — Ма-

шина — для того, щоб усе забути. Але спершу треба про все згадати, — провадив він. — Нічого не минаючи. Навіть найменшої дрібниці. Але водночас не відчувати того, чого колись зазнав.

— Це прикро?

— Це просто згубно, тарганити за собою ввесь колишній багаж, — сказав Вольф.

— І мене не хочеш брати? — спитала Ліль.

— Ти гарна, ти люба, я кохаю тебе, — відповів Вольф. — Але я зневірився.

— Зневірився? — перепитала Ліль.

— Усе одне й те саме, — махнув рукою Вольф. — Шпок, машина, закоханки, робота, музика, життя, такі ж, як я, люди...

— А я? — спитала Ліль.

— І ти. Ти — це ти, але як залізти в чужу шкуру? Буде вже двоє. А ти довершена, тобі й так забагато. Кожен має право на особисте існування, тому нехай ти вже будеш не такою, як я...

— Залізь у мою шкуру, — попросила Ліль. — Я буду така щаслива — тільки ти та я.

— Неможливо, — сказав Вольф. — Не можна залізти в шкуру іншого, не забивши його й не оббілувавши.

— Оббілуй мене, — погодилась Ліль.

— І тоді я не матиму тебе, — сказав Вольф. — Тоді знову буду в чужій шкурі.

— Ох! — сумовито зітхнула Ліль.

— Оце й називається зневіритись, — сказав Вольф. — Отак можна зневіритись у всьому. І немає на це ліків.

— У тебе нема й просвітку надії? — спитала Ліль.

— Лише машина... — відповів Вольф. — У мене — лише машина. Зрештою, скільки я в ній там пробув?

— Коли ти знову до неї повернешся? — спитала Ліль. — Я боюся тієї кліті. Ти мені нічого не розповідаєш.

— Розповім узавтра, — сказав Вольф. — А тепер піду попрацюю. І більше нічого не можу сказати.

— Чому?

Вольфове обличчя замкнулося.

— Бо все забув. Там, усередині, починаєш згадувати, але машина притьмом усе знищує.

— Тобі не страшно стерти зі своєї пам'яті всі спогади? — запитала Ліль.

— Знаєш, — ухильно почав Вольф, — нічого такого важливого не пропало.

Він прислухався. Нагорі, в Лазулі, грюкнули двері, і на сходах почулися легкі кроки. Вольф та Ліль підійшли до вікна. Мало не зриваючись бігцем, у напрямку Квадрата віддалявся Лазулі. Не дійшовши до муру, він упав у червону траву і обхопив голову руками.

— Піднімися до Грайвесни, — сказав Вольф. — Що там сталося? Він сам на себе не схожий.

— Ти не хочеш його розрадити? — спитала Ліль.

— Чоловік утішається сам, — сказав Вольф, повертаючись до свого кабінету.

Він брехав легко і натхненно. Чоловічий рід потребує розради так само, як і жінки.

Розділ 27

Було трохи боязко пропонувати Грайвесні свою допомогу — це було нескромно, — а з іншого боку, Лазулі не щодня виходив з дому в такий спосіб. Його втеча нагадувала порив людини не так розлюченої, як зацькованої.

Ліль вийшла з помешкання й подолала вісімнадцять сходинок угору. Постукала до Грайвесни. Двері відчинилися.

— Що сталося? — спитала Ліль. — Він чогось налякався. Чи, може, занедужав?

— Не знаю, — відповіла Грайвесна, як завше тиха й стримана. — Схопився раптом і побіг.

— Не хотілося б бути настирливою, але його ніби підмінили, — зауважила Ліль.

— Він цілував мене й тут знову когось побачив, — стала пояснювати Грайвесна. — Цього разу вже не стримавсь і вибіг.

— Хто ж то був? — спитала Ліль.

— Я не встигла поглянути, — відповіла Грайвесна, — але він справді когось побачив.

— Що ж робити? — спитала Ліль.

— Він соромиться себе, — сказала Грайвесна.

— Ні, мабуть, то він соромиться своєї закоханості, — припустила Ліль.

— Але ж я ніколи не казала нічого поганого про його матір! — заперечила Грайвесна.

— Я вам вірю, — промовила Ліль. — Але що тепер з того?

— Я боюсь його вертати, — сказала Грайвесна. — Мені здається, що я і є причиною його нуртувань. Не хочу його мучити.

— Що ж робити?.. — знову спитала Ліль. — Я можу піти його повернути, якщо ви хочете.

— Не знаю... — сказала Грайвесна. — Коли він зі мною, йому завжди хочеться мене гладити, цілувати, пестити, я вже й сама жадаю цього — аж раптом він починає тривожитись, мабуть, боїться знову побачити того типа, і втрачає сміливість. Мені воно нічого, мені однаково, я нікого довкола не бачу, але його немов паралізує, і тоді стається найгірше — з'являється страх.

— Он воно що... — мовила Ліль.

— І в таких випадках, — вела далі Грайвесна, — він просто шаленіє, бо йому вже не хочеться мене. А мені — його.

— Ви обоє ще надто молоді для цього, — сказала Ліль.

Грайвесна засміялася своїм милим сміхом, коротким і легким.

— Ви теж надто молоді для такого тону, — зауважила вона.

Ліль усміхнулась, але вже не радісно.

— Я не хочу вдавати з себе стару матрону, — сказала вона, — але з Вольфом ми одружені вже кілька років.

— Лазулі зовсім інакший, — зауважила Грайвесна. — Не стану запевняти, що він кращий, у нього свої негаразди, але й Вольф теж карається, і не запевняйте мене, що це не так.

— Ваша правда! — погодилася Ліль.

Грайвесна висловила їй майже те саме, що й Вольф допіру, і це здавалося дивним.

— Усе могло б бути так просто, — зітхнула вона.

— Я згодна з вами, — сказала Грайвесна, — але цієї простоти й так багато, сукупність її набуває складних форм, і тоді — не охопиш зором. Аби осягти, треба піднестися високо-високо над усім.

— І вжахнутися, побачивши, що все дуже просто, та нема на це ліків, а притьмом омани не розвієш.

— Може, й так.

— А що робити, коли тебе поймає жах? — спитала Ліль.

— Те саме, що й Лазулі, — відповіла Грайвесна. — Стає страшно — і ти рятуєшся.

— Або казишся, — тихо промовила Ліль.

— І таке може статися, — сказала Грайвесна.

Вони замовкли.

— А що роблять для того, щоб їх знову зацікавити? — по якійсь хвилинці озвалася знову Ліль.

— Я роблю все, на що здатна, — сказала Грайвесна. — Як і ви. Ми намагаємось бути милими й не уймати їхньої свободи, стараємось бути настільки дурненькими, наскільки це необхідно, бо жінка має бути трішки дурненька — так заведено, і це, мабуть, найважче за все. Ми віддаємо їм своє тіло і володіємо їхнім — принаймні не треба торгуватись, — а вони кудись тікають, їм страшно.

— Вони ж не нас бояться, — заперечила Ліль.

— Це було б надто добре, — сказала Грайвесна. — Їхній страх — і той має бути їхнім.

За вікном все полум'яніло сонце, кидаючи білі спалахи на полірований паркет.

— Чому ми тримаємося краще? — спитала Ліль.

— Бо дивимося на себе критично, — сказала Грайвесна, — саме тому ми і цілісні. А вони гадають, що наша складність полягає в цій цілісності. Те, що я вам і казала.

— Тоді вони просто безглузді, — виснувала Ліль.

— Не узагальнюйте й ви, — застерегла її Грайвесна. — Це і їх позбавляє простоти. Жоден з них не заслуговує на це. Ніколи не слід говорити загальником — «чоловіки». Треба конкретно: «Лазулі», «Вольф». Вони завжди думають «жінки», і це збиває їх з плигу.

— Де ви все це викопали? — здивувалася Ліль.

— Сама не знаю, — відповіла Грайвесна. — Слухала їх. — Мабуть, те, що я кажу, схоже на дурницю.

— Можливо, — кинула Ліль, — але принаймні все зрозуміло.

Вона підійшла до вікна. Там, унизу, на тлі вогненно-червоної трави бежева пляма Лазулевої постаті здавалася опуклим відтиском. Інколи про таке кажуть «рельєф». Був там і Вольф — він стояв біля Лазулі навколішки, обійнявши його за плечі, й щось йому говорив.

Розділ 28

Це сталося наступного дня. Грайвесна лежала в кімнаті Лазулі, вдихала приємний запах соснових дошок і мріяла. Він мав невдовзі вернутися. Стелею бігли світлі борозенки майже вподовж волокон деревини.

Вітер клубив у дорожній куряві й кружляв довкола живоплоту, бурунячи червону траву синусоїдами хвиль, гребінці яких пінилися новими квітками. Грайвесна шкірою відчувала свіжу Сапфірову постіль. Вона відкинула запинало й торкнулася щокою лляної наволоки.

Прийде Лазулі, ляже поруч з нею і підкладе свою руку під її ясні коси, візьме за плече... Грайвесна легенько торкнулася свого плеча.

Сором'язливий він...

Мрії пливли і пливли, Грайвесна пробувала проводжати їх поглядом, але це набридало, і вона жодну не додивлялась до кінця. Навіщо мріяти — Лазулі й так прийде, і ніякий це не сон. Грайвесна жила насправді. Вона пучками відчувала, як кров б'є у скронях, з насолодою стискала й розтуляла кулаки, граючи м'язами. На якусь мить навіть заснула, забувши про свою ліву ногу, просто длялася з тим, що колись доведеться нею поворухнути, бо знала це відчуття і звідати його вчасно було великою насолодою.

Сонце матеріалізувало повітря в мільйони корпускул, поміж яких метушилося кілька крилатих створінь. Іноді вони раптом зникали в порожньому промені тіні, ніби в якій пащеці, і тоді Грайвесні трішки хололо на серці. Але вона знову поверталася до своїх мрій і вже не стежила за танком лискучих леліток. Вона чула всі знайомі звуки, що ними жив будинок: як грюкають унизу двері, як у трубах заводить пісню вода, як за дверима в лункому коридорі безладно похляпує мотузка, якою відчиняли кватирку, — протяг розгойдував її туди-сюди.

У садочку хтось висвистував. Грайвесна поворушила ногою, і нога клітина по клітині повернулася до життя; була мить, коли цей свербіж став просто нестерпним. Як чудово! З тихим млосним стогоном вона потяглась.

На другий поверх піднявся Сапфір Лазулі, і Грайвесна відчула — серце прокидається. Воно не забилося швидше, а тільки ввійшло в рівний ритм, поважний і потужний. Грайвесна відчула, як зарум'яніли її щоки, і втішено зітхнула. Ось що називають життям!..

Лазулі постукав і ввійшов. Він окреслювався в рамі одвірків стрункий і кремезний, з піском у волоссі. На ньому був комбінезон тютюнового кольору і сорочка з розстебнутим коміром. Очі були того сіро-металевого відтінку, якими бувають деякі емалі, рот виразно окреслений, зі смужкою тіні під спідньою губою, а контури дужої шиї романтично продовжували комір.

Лазулі підняв руку й сперся на одвірок. Він дивився на Грайвесну, простерту в ліжку. Та всміхалася з-за напівстулених повік. Під віями він бачив дві блискітки очей. Її зігнута ліва нога задирала легеньку сукню, і Лазулі з зав-

миранням серця простежив лінію другої ноги від оторочено-го китичками черевичка до тіні високо над коліном.

— Моє вітання... — промовив Лазулі, не змінюючи пози.

— Вітаю, — озвалася Грайвесна.

Він стояв нерухомо. Грайвесна торкнулася свого намиста з жовтих квіток і непомітно його розстебнула. Не відводячи від Лазулі погляду, опустила руку, і разок важкою гадючкою впав на підлогу. По тому неквапом скинула черевичка, трохи помарудившись із хромовою застібкою. Черевичок легенько стукнув підборчиком об паркет. Тоді Грайвесна розстебнула й другого черевичка.

Лазулі став дихати частіше. Мов зачарований стежив він за руками Грайвесни, за її губами, соковитими й червоно-гарячими, як темна глибизна свіжої квітки.

Тепер вона приспустила до кісточки одну панчоху з ефірного мережива, яка стала маленьким сірим клубочком. Потім з'явивсь і другий — обидва лягли поряд з черевиками.

Нігті в Грайвесни на ногах були покриті синім перламутровим лаком. Шовкова сукня мала ряд гудзиків на кожному боці від плеча до литки. Почала вона згори й розстебнула два перші. Відтак перейшла на другий бік і розчепила три. Далі ще по два з обох боків. Зрештою лишився один-єдиний гудзик на поясі. А тоді обидва полотнища сукні впали до її блискучих колін, і там, куди лягали сонячні промені, Лазулі побачив тремтливий пушок.

Два трикутники чорних мережив зачепились і зависли на торшері, тепер треба було розстебнути тільки останній гудзик, бо на самому низу її животика лишалось іще легке кошлате вбрання, яке становило з Грайвесною одне ціле.

В її усмішці раптом зібралося все сонце кімнати. Як заворожений, Лазулі опустив руки і нерішуче підступив до неї. Грайвесна саме вийшла з сукні і завмерла, схрестивши руки на грудях, наче по важкій роботі. Поки роздягався Лазулі, вона не поворухнулась, і тільки на пружних персах, розкинутих вільно й безтурботно, невблаганно наливалися рожеві бруньки.

Розділ 29

Він ліг поруч і обійняв її. Грайвесна повернулась на бік і відповіла на його цілунки. Тонкими пальцями вона гладила йому щоки, губи ледь торкались його вій. Лазулі ввесь тремтів, відчуваючи, як пекучий вогонь охопив йому по-

перек і став виразно окресленим бажанням. Він хотів розтягти його, не хотів спускати з ретязя свою плотську жагу, бо інша річ, реальне занепокоєння, холодило йому потилицю й не давало розслабитись. Лазулі заплющив очі, тихий шепіт Грайвесниного голосу приколисав його оманливим чуттєвим сном. Лазулі лежав на правому боці, Грайвесна — лицем до нього. Він підняв лівицю, зустрівся вгорі з її білою рукою й пішов по цій руці до пахвової ямки, ледь прикритої цупким світлим волоссячком. Розплющив очі й побачив краплю-перлину прозорого поту, що збігала в неї по груді. Нахилився й злизнув її — перлина мала присмак підсоленої лаванди. Тоді торкнувся губами напнутої шкіри, і дівчина, засміявшись від лоскоту, поклала його руку собі на стан. Друга його рука ковзнула по її довгому волоссі і стисла шию. Його груди накрили її навстовбурчені пипки. Грайвесна вже не сміялась, її вуста трохи розтулилися, й від цього обличчя стало ще молодшим — так прокидається маля.

За спиною в Грайвесни стояв чоловік і сумно дивився на Сапфіра Лазулі.

Лазулі не поворухнувся. Він непомітно помацав лівою рукою позад себе. Ліжко було невисоке, і він допнувся до своїх штанів, що лежали долі. Потім намацав причепленого до паска ножа — свого ще скаутського ножа з глибокою борідкою на лезі.

Лазулі не зводив з чоловіка очей. Грайвесна тільки ронила зітхання і між губами в неї біло поблискували зуби. Лазулі вивільнив праву руку. Чоловік стояв біля самого ліжка, за спиною дівчини і не ворушився. Неквапом, так само дивлячись на нього, Лазузі звівся навколішки і перебрав ножа в правицю. На скронях і горішній губі виступили краплини поту. Різало очі. Він спритно, немов багром, ухопив чоловіка лівою рукою за комір і нахилив до ліжка. Відчував у собі нездолану силу. Чоловік був безвільний, ніби труп, і Лазулі раптом відчув, що ще трішки — і непрошений гість розтане в повітрі, зникне в нього на очах. Він перехилився через Грайвесну, яка шепотіла якісь розрадливі слова, і з дикою силою вгородив ножа тому типові в серце. Удар вийшов глухий, як по діжці з піском, і лезо ввігналося по самісіньке руків'я, втягши за собою тканину. Лазулі висмикнув ножа — кров на лезі вмить скипілась. Він витер її підкладкою чужого піджака. Тоді поклав ножа напохваті й штохнув безживне тіло, яке сповзло на килим. Лазулі втер ліктем мокрого лоба. Його м'язи

налилися нелюдською силою — ось-ось задвигтять. Він підніс руку до очей подивитись, чи не тремтить. Рука була тверда і впевнена, немов сталева.

Надворі зривався вітер. Похилими пасмами вставала курява й неслась по ланах. Вітер чіплявся за дахи й скрізь лишав по собі протяглу скаргу, дзвінкі пачоси. Грюкнула незачинена кватирка в коридорі. Під вікном Вольфового кабінету гойдалось і шуміло дерево.

У кімнаті Лазулі було все спокійно. Сонце стиха пливло небом і звільна проявляло барви на малюнку над нафою. Симпатичний такий малюнок: переріз авіаційного двигуна, на якому вода була зелена, пальне червоне, випрацюваний газ жовтий, а впорскуване повітря синє. Злиття червоного й синього в камері згоряння давало гарний пурпуровий колір свіжої печінки.

Лазулі перевів погляд на Грайвесну. Та вже не всміхалась і була схожа на без причини скривджену дитину.

Причина лежала у суточках між ліжком і стіною, підпливаючи густою кров'ю, яка витікала крізь чорну щілину навпроти серця. Лазулі схилився над Грайвесною, ніжним цілунком торкнувся її шиї збоку, відтак його губи спустилися по плечі, сягнули боку з хвилями ребер, опустились у заглиблення стану й побралися стегном униз. Грайвесна, яка доти лежала на лівому боці, відкотилась на спину, і Лазулі вперся в її пах. Під прозорою шкірою тоненькою лінією прозирала блідо-синя вена. Грайвесна хотіла була йому допомогти, та Лазулі вже одірвався від неї і зі страшним обличчям підводився з ліжка.

В ногах ліжка стояв чоловік у чорному й сумно дивився на нього.

Лазулі знову схопив ножа, стрибнув і завдав удару. Чоловік заплющив очі, його повіки поопадали, мов металеві покривки, і все ж, він ще стояв. Тільки коли Лазулі вдруге ввігнав йому лезо між ребер, той захитавсь і зламаною щоглою хряснув за ліжком.

Голий, із ножем у руці, Лазулі стояв і дивився на скорботний труп, обличчя в нього було спотворене гримасою люті й ненависті. Він так і не наважився копнути трупа.

Грайвесна сиділа на ліжку і з тривогою стежила за Сапфіром. Ясна гривка, відкинута набік, падала на очі, і Грайвесна нахилила голову до плеча, щоб гривка не заважала дивитись.

— Іди до мене, — сказала вона Лазулі і подала йому руку, — сядь отут, не треба, не карайся.

— На двох менше, — сказав Лазулі у відповідь.

Він говорив глухо, наче вві сні.

— Заспокойся, — промовила Грайвесна. — Усе гаразд, послухай мене. Усе минулось. Розслабся. Йди до мене.

Лазулі скрушно похнюпився, підсів до Грайвесни.

— Заплющ очі, — говорила вона. — Заплющ очі й думай про мене... візьми мене, негайно візьми мене, прошу тебе. Я нестерпно хочу тебе, Сапфіре, мій коханий...

Лазулі ще тримав у руці свого тесака. Тоді поклав його під подушку і, опустивши Грайвесну на ліжко, впав у її обійми. Вона оповила його тіло білими ліанами рук і стала щось нашіптувати на вухо.

Чулося лише їхнє перемішане дихання та з-за вікна долинали жалісні скарги вітру, що сухо шмагав дерева. Швидкоплинні хмари набігали й застували сонце, ганяючись одна за одною, мов поліцаї за демонстрантами.

Лазулі щільно притис до себе трепетне Грайвеснине тіло й розплющив очі. Побачив її трішки розплескані груди, притиснуті до його грудей, і тіняву лінію, яка запала між ними — вологий вигинистий контур.

Інша тінь змусила його здригнутися. Наглий промінь сонця висвітив у рамі вікна чорний силует чоловіка. Незнайомець був у темному вбранні і сумно дивився на Лазулі.

Лазулі здивлено застогнав і ще дужче притис до себе золотаву дівчину. Йому хотілося заплющити очі, але повіки не слухались. Чоловік не ворушився. Він чекав байдужо й трохи осудливо.

Лазулі випустив Грайвесну з обіймів. Помацав за подушкою — ніж був там. Він старанно вицілив і метнув.

Зброя з усього маху ввігналась у бліду шию по саме руків'я. Побігла кров. Та чоловік стояв ніби ніде нічого. Аж коли кров закапотіла на паркет, похитнувся й хряснувся на ввесь зріст. І щойно торкнувся підлоги, як несамовито заревів вітер. Але Лазулі відчув, як задвигтіла підлога. Він вирвався з обіймів Грайвесни, що силкувалася його не пустити, й, заточуючись, рушив до чоловіка. Нахилився і висмикнув ножа з рани.

Скрегочучи зубами, Лазулі обернувся й побачив ліворуч від себе ще одного понурого чоловіка, такого самого, як і три перших. Лазулі підняв ножа над головою й кинувся на нього. Цього разу бив згори вниз, між лопатки. І одразу праворуч з'явився ще один чоловік, а за хвильку й шостий — навпроти.

Затуливши рота долонею, щоб не закричати, Грайвесна сиділа на ліжку з розширеними від страху очима. Та коли побачила, що Лазулі повертає лезо до себе й шукає власного серця, вона закричала. Лазулі впав на коліна. Він ще пробував підвести голову — від закривавленої по зап'ясток руки на паркеті лишилася відбитка. Він хрипів, як поранений звір, в горлі у нього клекотіло. Він хотів був щось сказати, але закашлявся. З кожним новим нападом кашлю підлога вкривалася безліччю яскраво-червоних цяточок. Почулося щось схоже на схлип, рот у Лазулі перекосився, рука підітнулась. Він упав додолу на руків'я ножа. Блакитне лезо вийшло з голої спини, піднявши й прохромивши шкіру. Більше він не ворухнувся.

І тоді Грайвесна побачила одразу всі трупи. Тут був найперший, що випростався уподовж ліжка, і той, що впав у ногах, труп зі страшною раною в шиї і ще один, який лежав біля вікна. І кожну таку рану вона потім знаходила й у Лазулі. Останнього Сапфір убив ножем в око, і коли Грайвесна кинулась до свого коханого з надією оживити, то побачила, що його праве око являло собою жахливу чорну дірку.

За вікном, у мертвотно-блідому передгрозовому світлі невиразно наростав потужний гомін бурі.

Грайвесна мовчала. Губи її тремтіли, наче од морозу. Вона підвелась, і, не тямлячись, натягла на себе одіж. І весь час не спускала ока з трупів, таких подібних один до одного. Потім придивилася пильніше.

Один з похмурих чоловіків, той, що лежав долілиць, був приблизно в тій самій позі, що й Лазулі. Їхні профілі видавалися напрочуд схожими. Такий самий лоб, такий самий ніс. Капелюх упав з голови й відкрив таку саму чуприну. Грайвесна подумала, що пустилася глузду, й безгучно заплакала, залилася слізьми, боячись поворухнутися. Всі ці мерці були Сапфірові двійники. Та ось контури першого трупа стали не такі виразні. Сірий туман огорнув і пом'якшив їх. Метаморфоза відбувалася швидше. Тіло почало танути на очах. Чорне вбрання розчинялось у повітрі, як дим. Перш ніж остаточно зникло, Грайвесна встигла завважити, що воно таке самісіньке, як і в Лазулі. Але ось геть усе розпливлось, по підлозі потягся сірий димок і вислизнув у щілину між стулками вікон. Почалася переміна і з другим трупом. Прибита страхом, Грайвесна чекала нерухомо. Тільки один раз скинула оком на Лазулі. У міру того, як трупи один по одному перетворювались на

туман, рани на його засмаглому тілі теж одна по одній зникали.

Коли в кімнаті не зосталося нікого, крім Грайвесни та Сапфіра Лазулі, його тіло зробилося молодим і гарним, як за життя. Обличчя без жодної подряпини набуло блаженного виразу. Праве око тьмяно виблискнуло під довгими опущеними віями. І тільки на могутній спині недоречною плямою лишався блакитний сталевий трикутничок.

Грайвесна ступила до дверей. Ніде анішелесь. Останні пелехи сірої пари злодійкувато шаснули по підвіконні. Грайвесна метнулася з кімнати, грюкнула дверима й побігла коридором. Цієї ж миті кімнату осяяв спалах, яскравіший за всі попередні, і одразу ж за ним прогуркотів оглушливий вибух. Стіни задвигтіли, наче згори на будинок гахнув чийсь велетенський кулак. А по тому запала цілковита тиша, тільки у вухах Грайвесні ще шуміло, нібо вона поринала в безодню.

Розділ 30

Вона відпочивала на ліжку подруги. Поряд сиділа Ліль і дивилася на неї з ніжним жалем. Грайвесна ще доплакувала останні сльози, тамуючи гіркі схлипи і не випускаючи її руки.

— Ну, що скоїлось? Звичайнісінька буря. Не бери так близько до серця, Грайко, — говорила Ліль.

— Лазулі більше нема... — вимовила Грайвесна.

Сльози її висохли. Вона підвелась і сіла на ліжку. Погляд блукав, вигляд був несамовитий.

— Що ти таке кажеш, цього не може бути, — мовила Ліль.

Вона відчувала дивну загальмованість усіх своїх реакцій. Лазулі — живий, Грайвесна марить, не інакше.

— Він там, нагорі, мертвий! — не вгавала Грайвесна. — Лежить на підлозі голий, з ножем у спині. Усі інші пощезали.

— Що за інші? — спитала Ліль.

Марить вона чи не марить? Рука начебто не гаряча.

— Чоловіки в чорному, — сказала Грайвесна. — Він хотів усіх їх повбивати, але збагнув, що це йому не до снаги, і порішив сам себе. Тільки тоді я їх усіх побачила, разом із моїм Сапфіром... Я думала, він збожеволів... але я всіх їх бачила, Ліль, я їх бачила, коли він упав.

— Які вони були? — спитала Ліль.

Вона не зважилася питати про Лазулі. Лазулі там, нагорі. Мертвий... Та ще й ніж... Не дочекавшись відповіді, вона підвелася.

— Ходім подивимось...

— Я боюся... — відповіла Грайвесна. — Вони розтанули, як дим, і всі були схожі на Лазулі. Як викапані.

Ліль стенула плечима.

— Нечувана легковажність, — сказала вона. — Що, власне, сталося? Ти не захотіла його, і він наклав на себе руки? Так треба розуміти?

Грайвесна ошелешено поглянула на Ліль.

— О, Ліль! — тільки змогла вона сказати і зайшлася слізьми.

Ліль рушила до дверей.

— Не можна його лишати самого, — пробурмотіла вона. — Треба перенести сюди.

Грайвесна теж підвелася.

— Я з вами.

Ліль здавалася розгубленою і не знала з чого починати.

— Лазулі живий, — нашіптувала вона. — Вмирають не так.

— Він наклав на себе руки, — сказала Грайвесна. — А я так любила його цілунки.

— Горенько моє, — зронила Ліль.

— Занадто вони складні, ці чоловіки, — сказала Грайвесна. — Ох, Ліль, як би я хотіла, щоб цього всього не було, щоб зараз було вчора або кілька хвилин тому, тоді, коли він обіймав мене... Ох, Ліль...

Вона пішла слідом за жінкою. Ліль на мить прислухалась, тоді рішуче побралася сходами вгору. Кімната Грайвесни була перша ліворуч, Сапфірова — праворуч. Кімната дівчини виявилась на місці, а та, друга, що праворуч...

— Що тут було, Грайвесно? — здивувалася Ліль.

— Не знаю, — мовила та і вчепилася Ліль у руку.

Там, де досі була Сапфірова кімната, лишився тільки похилий дах і коридор, який тепер нагадував лоджію.

— А де ж кімната? — вигукнула жінка.

— Я не знаю, Ліль, — відказала Грайвесна. — Я не знаю. Я піду звідси, Ліль, мені страшно.

Ліль прочинила двері до Грайвесниної кімнати. Все було на своїх місцях: трельяж, ліжко, стінна шафа. Всюди лад і легкий запах жасмину. Обидві пішли до сходів. Цього разу черепицю було видно вже на половині даху, в шостому ряді один шматок трішки надбитий.

— Це блискавиця, — вирішила Ліль. — Сапфіра разом з кімнатою забрала блискавиця.

— Не хочу, — сказала Грайвесна.

Тепер її очі були сухі. Вона трималася з останніх сил.

— Отак тут завжди... — вичавила вона з себе. — Кімнати не було, і Лазулі не було. І я нікого не кохаю. Я піду вниз, Ліль, ходімте зі мною.

— Ех, Лазулі... — приголомшено мовила Ліль. Вона спускалася вниз і не чула свого тіла. Коли відчиняла двері кімнати, не зразу наважилась повернути клямку — боялася, що і її помешкання поглине морок. Вона пройшла повз вікно, і по спині в неї перебіг холод.

— Яка вона лиховісна, ця червона трава, — сказала Ліль.

Розділ 31

Опинившись біля води, Вольф набрав повні груди солоного повітря й потягся. Скільки сягало око, лежав океан, живий і спокійний, позаду — рівні піски. Вольф роздягнувся й увійшов у воду. Вона була тепла, заспокійлива, босі ноги ступали по темно-сірому оксамиті. Він ішов і йшов. Дно було похиле, й він мусив довго брести, поки забрів по плечі. Вода була чиста й прозора, він бачив свої білі ступні, які здавалися більшими, ніж насправді, бачив невеличкі хмарки піску, які здіймалися під ногами. А тоді поплив, набираючи в рот води і смакуючи пекучу сіль, раз у раз поринав з головою, і вода цілком огортала його тіло. Нарешті він неквапом повернув до берега. Біля його одежі на складних стільчиках з жовтими ніжками видніли чорні силуети двох літніх жінок. Вони сиділи спиною до моря, тож голий Вольф смітливо вийшов з води й став одягатися. Коли набув пристойного вигляду, жінки обернулись, ніби керуючись яким таємничим інстинктом. На них були безформні капелюхи з чорної соломки та полинялі шалі, як у всіх старих жінок, що приходять посидіти на березі моря. Кожна тримала в руках торбинку з застібкою у вигляді білої мушлі, в сумочках було вишивання хрестиком. Ноги старшої, у білих бавовняних панчохах, були взуті в темно-сірі стоптані черевики епохи Карла IX. У молодшої були на ногах ветхі капці, і крізь нитки її панчіх прозирали варикозні вени. Між жінками Вольф запримітив невеличку мідну табличку з викарбуваним написом. Особу в стопта-

них шкарбанах звали панна Елоїза, її сусідку — панна Аглая. Обидві носили пенсне в сірій сталевій оправі.

— Ви пан Вольф? — спитала панна Елоїза. — Нам доручено порозмовляти з вами.

— Атож, — підтвердила панна Аглая, — порозмовляти.

Вольф доклав чималих зусиль, аби пригадати план, що його вже трохи призабув, і нажахано здригнувся.

— На тему... ко... кохання?

— Цілком слушно, — сказала панна Елоїза, — ми — фахівці.

— Атож фахівці, — повторила панна Аглая.

Вона вчасно помітила, що її литки відкрилися більше, ніж треба, і сором'язливо обсмикнула спідницю.

— Мені нічого вам сказати... — пробелькотів Вольф. — Як я можу...

— О! Ми здатні вислухати що завгодно, — запевнила його Елоїза.

— Що завгодно, — підтвердила Аглая.

Вольф обвів очима пляж, море, сонце.

— Не варто про це розводитися на пляжі, — сказав він.

Проте саме на пляжі його й спіткала одна з найперших несподіванок. Він зі своїм дядькам ішов повз кабінки, коли звідти вийшла молода жінка. Вольф уважав за ненормальне дивитися на жінку, якій понад двадцять п'ять, але дядько з зацікавленням озирнувся й проронив щось про її красиві ноги.

— Як ти це визначаєш? — спитав його Вольф.

— Очима.

— А я не вмію, — признався він.

— Дарма, згодом і ти навчишся, — відповів дядько.

Це бентежило. Одного ранку він прокинеться і зможе сказати: оця має хороші ніжки, а ця — ні. Але що відчуваєш, коли з категорії незнайків переходиш до категорії знавців?

— То почнемо? — Голос панни Аглаї повернув Вольфа в сьогоднішній день. — Ви завжди любили дівчаток свого віку?

— Вони хвилювали мене, — сказав Вольф. — Мені дуже подобалося торкатись їхнього волосся, шиї. Та на тому й спинявся. Друзі хвалилися, ніби вже в десять-дванадцять років спізнали дівчину. Очевидно, я був якимсь особливо відсталим або просто мені нагода не випадала. Та я думаю, що якби все-таки й мав хіть, все одно б утримався.

— А чому? — поцікавилася панна Елоїза.

Вольф ненадовго замислився.

— Знаєте, я боюся, що заплутаюсь у цьому, — сказав він. — Тож, якщо можете почекати кілька хвилин, я зберуся з думками.

Вони терпляче чекали. Панна Елоїза витягла з торбинки пакетик зелених карамельок і запропонувала їх Аглаї. Та пригостилася. Вольф відмовився.

— Ось у загальних рисах, як у мене розвивалися з ними взаємини аж до одруження, — почав він. — В основі всього завжди була хить... Звісна річ, пригадати перше кохання я не можу... це, мабуть, було дуже давно... я мав щось п'ять чи шість років і не дуже пам'ятаю, хто це був... якась дама у вечірній сукні, яку я мигцем побачив у нас на гостині. — Він засміявся. — Того вечора я так і не зізнався. Так само, як і в інші рази. Хоч тоді я вже бажав їх... Гадаю, я був надто вибагливий, але певні деталі мене зачаровували. Голос, шкіра, волосся... Жінка — це так чудово.

Панна Елоїза кахикнула, панна Аглая теж скромно опустила очі.

— А ще мене хвилювали перса, надзвичайно хвилювали, — вів далі Вольф. — Що ж до решти, то моє сексуальне пробудження, скажімо так, припало років на чотирнадцять-п'ятнадцять. Попри спілкування з ліцейськими товаришами мої знання були вельми вбогі, і я... Ні, шановні, мені соромно розповідати...

Елоїза заспокійливо звела руку.

— Ми справді можемо вислухати все, кажу вам ще раз.

— Ми за фахом медсестри... — додала Аглая.

— Ну гаразд, — згодився Вольф. — А найдужче мені хотілося торкатись до них, мацати їхні груди, сідниці. Лоно вже не так. Я мріяв про гладух, на яких можна лежати, як на перині. Мріяв про жінок з міцним тілом, про негритянок. Та що там казати! Мабуть, усі хлопчаки перейшли через це. І все ж поцілунок у моїх уявних оргіях посідав найчільніше місце, важливіше, ніж, власне, сам статевий акт... Хочу додати, що поцілунок у моєму розумінні мав досить широке поле застосування...

— Гаразд, годі про це, — спинила його Аглая. — Отже, ми чітко засвоїли: ви любили жінок. І як це висновувалося?

— Не поспішаймо, — запротестував Вольф. — Присадити мене могло стільки речей...

— Так багато? — спитала Елоїза.

— Просто жах, — зітхнув Вольф. — Скільки всього безглуздого... і справжніх причин... і просто відмагань. Для

прикладу почну з освіти... Я казав собі, що найважливіше — це навчання.

— І сьогодні ви тієї самої думки? — поцікавилась Аглая.

— Ні, — відповів Вольф, — тут я не плекаю ілюзій. Якби був занедбав навчання, я так само шкодував би, як тепер шкодую, що приділяв йому забагато часу... Друга причина — пиха.

— Пиха? — перепитала панна Елоїза.

— Зустрівши жінку, яка припала мені до вподоби, — почав Вольф, — я ніколи і не подумаю сказати їй про це. Бо розмірковую собі так: коли вона мене вабить, значить, і когось іншого вже вабила... і мене охоплює справжній жах перейняти місце того, хто, безперечно, не менш за мене гідний любові.

— Де ви тут убачили пиху? — спитала Аглая. — Це всього-навсього скромність, мій друже.

— Я його розумію, — озвалась Елоїза. — Але й справді, що за вигадка: якщо вона мені подобається, то й іншому — теж... Цим ви підносите своє судження до рангу загального закону, а власний смак ушановуєте дипломом досконалості.

— І це я собі казав, — погодився Вольф, — та все одно був тієї думки, що мій смак не найгірший.

— Тут ви себе переоцінюєте, — зауважила Елоїза.

— Я вам про це і казав.

— І яка дивна поведінка, — вела далі вона. — Чи не простіше було щиро освідчитися жінці, що вона вам сподобалась?

— Тут ми заторкуємо третю з причин моєї стриманості, — вів далі Вольф. — Справді, коли я зустрічаю жінку, яка мене вабить, першим рефлексом є підійти до неї і відверто про це сказати. Але що я міг сказати? «Ви хочете переспати зі мною?» Скільки з них відповість так само щиро? Якби вони відповідали: «Хочу» або «Та ви що!», — усе було б так просто. Але ж ні, вони починають викручуватись, плетуть якісь дурниці, одні вдають з себе недоторканих, інші сміються.

— А якби жінка спитала про те саме в чоловіка, хіба він повівся б чесніше? — заперечила Аглая.

— Чоловік ніколи не відмовиться, — сказав Вольф.

— Можливо, — озвалась Елоїза, — але ж не плутайте щирість із брутальністю... Ваша манера висловлюватись надто вільна.

— Запевняю вас, на те саме запитання, може, трохи не таке пряме, у пристойнійшій формі, відповідь ніколи не буде відверта.

— А де була ваша галантність? — заманіжилась Аглая.

— Послухайте, — сказав Вольф, — я ніколи не підсипався до незнайомої жінки, хотіла вона того чи ні, бо вважав, що вона має рівне зі мною право обирати. Це поперше. А по-друге, я як чорта боявся всіх цих упадань за всіма випробуваними формами, коли належало говорити про ясний місяць, її загадковий погляд та невичерпність усмішки. Особисто я — ну що тут удієш — думав про її груди, про шкіру й питав себе, чи й роздягнутою вона красива. Що ж до галантності, то, якщо визнавати рівність чоловіка й жінки, вистачить і політесу. Тоді нема рації поводитися з жінкою чемніше, ніж із чоловіком. Ні, вони нещирі.

— Як же їм бути щирими в суспільстві, яке утискає їх? — спитала Елоїза.

— Ви збожеволіли, — напосілась на нього Аглая. — Хочете так до них ставитися, забувши, що за спиною в них віки рабства?

— Хай вони з того самого тіста, що і чоловіки, — згодився Вольф. — Я так і припускав, коли хотів, щоб жінки обирали так само, як і я, але вони зжились — і шкода — з іншим способом дії. Їм ніколи не визволитися з цього рабства, якщо не почнуть поводитись інакше.

— Починати завжди непросто, — повчально сказала Аглая. — Ви переконалися в цьому самі, коли спробували отак до них ставитись, — і не програли.

— Так, — сказав Вольф, — але пророки завжди помиляються, бо кажуть правду. Подивіться, від них же не лишається й мокрого місця.

— І все ж визнайте, — знову втрутилася до розмови Елоїза, — що, незважаючи на потайливість, можливо, реальну, та все ж прощенну, всі жінки, повторюю, досить щиро можуть показати вам, що ви їм подобаєтесь. Якщо це справді так.

— Це ж яким чином? — поцікавився Вольф.

— Поглядом, — млосно промовила Елоїза.

Вольф пхикнув.

— Даруйте мені, але за все своє життя я так і не навчився читати погляди, — сказав він.

Аглая суворо зиркнула на нього.

— Скажіть краще, що не насмілювались, а простіше, боялися, — зневажливо відказала вона.

Вольф збентежено позирнув на неї. Йому здалося, ніби стара панна чимось вельми схвильована.

— Природно, — вичавив він із себе. — Саме про це я й хочу розповісти. — І видихнув повітря. — Іще одне, що я завдячую своїм батькам, був страх перед хворобами. Так, страх підхопити заразу можна було порівняти хіба з бажанням спати з усіма дівчатами, які мені подобались. Звісна річ, я сам себе присипляв, заводив в оману тими мотиваціями, про які говорив допіру: бажання не занедбувати науку, страх нав'язати себе, відраза до упадання за жінками з усіма цими огидними ритуалами, тоді як хотілося бути з ними відвертим. Та справжньою причиною всього був глибоко вкорінений страх, породжений казочками, якими люляли мене в пелюшках моєї необізнаності, з раннього юнацтва знайомлячи з усім, що мені загрожує.

— І який же наслідок? — спитала Елоїза.

— Як наслідок, я лишався цнотливцем попри всі мої бажання, — відповів Вольф. — Якщо вже по правді, то тільки-но мені минуло сім років, моє кволе тіло стало вдовольнятися заборонами, які його пригнічують, хоч я й пробував боротись.

— Ви були кругом такий, як і всі... — промовила Аглая.

— В основі своїй усі живі істоти мають майже однакові рефлекси і потреби, — зауважив Вольф. — Сюди треба додати певний набір поглядів, здобутих у вашому оточенні, які тією чи тією мірою узгоджуються з вищезгаданими потребами й рефлексами. Можна, певна річ, спробувати видозмінити ці погляди, що інколи і вдається. Але є такий вік, після якого моральний скелет утрачає піддатливість.

— Ось бачите, з вашого боку вже більше поважності. Розкажіть нам про вашу першу справжню пристрасть.

— Те, про що ви просите, просто безглуздо, — відгукнувся Вольф. — Ви ж розумієте — за подібних умов ніякої пристрасті не могло бути. Гра в нездорові думки та всілякі заборони привела в першу чергу до більш-менш свідомого вибору з-поміж моїх симпатій із «пристойного оточення», умови виховання яких так чи так відповідали моїм власним. Отож я майже відразу натрапляв на незіпсуту дівчину, можливо й незайману, яка в разі моєї глупоти, казав я собі, буде придатна на дружину... Завжди ота вічна потреба в безпеці, прищеплена мені батьками, — ще один светр не завадить. Ви розумієте, пристрасть — це реакція

вибухова, і, аби вона пішла, треба, щоб відбулося нагле сполучення двох речовин, одна з яких жадібно поглинатиме те, чого в другої є статком.

— Мій юний друже, — усміхнулась Аглая, — колись я викладала хімію і хочу зауважити: бувають ланцюгові реакції, які проходять дуже м'яко, самі себе живлять і самі ж здатні враз завершуватись.

— Мої життєві засади — це був солідний набір антикаталізаторів, — у свою чергу вишкірив зуби Вольф. — А отже — жодних ланцюгових реакцій.

— Отже, й жодної пристрасті? — спитала Елоїза, видимо розчарована.

— До свого одруження я здибав жінок, які могли збудити в мені це почуття, — сказав Вольф, — але тоді спрацьовував рефлекс страху. Пізніше була звичайнісінька слабкодухість... Я мав же один привід — страх завдати болю. Незле, правда? Це вже офіра. Кому? Заради чого? Хто від неї здобрів? Аніхто. Як направду, то це не була жодна офіра, а найлегший вихід.

— Слушно, — сказала Аглая. — Тепер про вашу дружину. Починайте.

— Ну, знаєте. Після того, що я вам розповів, зовсім неважко виявити як обставини мого шлюбу, так і його особливості, — сказав Вольф.

— Неважко, — погодилась Аглая, — але для нас було б бажано почути це від вас. Ми тут тільки задля вас.

— Ну що ж, — сказав Вольф. — Гаразд. Причини? Я одружився, бо жадав жінку фізично, одружився замолоду, бо органічно не зносив залицяння та брехні й хотів просто подобатись. А ще тому, що знайшов таку людину, яку, здавалося мені, я кохаю, до того ж її оточення, погляди та звички мені підходили. Я зробив це майже не знаючи жінок, і що вийшло? Відсутність пристрасті, довге прилучання до таємниць шлюбу жінки, що була цнотливою, аж далі нікуди, і втрата інтересу з мого боку... саме тоді, коли вона почала входити в смак. Я вже надто втомився, щоб зробити її щасливою, надто втомився дожидати сильного почуття, якого сподівався від неї всупереч усякій логіці. Ця жінка була мила. Я любив її і бажав їй добра. Але цього не досить. Більше я вам нічого не скажу.

— Чому? — здивувалась Елоїза. — Це ж так приємно — говорити про любов.

— Можливо, не заперечую, — сказав Вольф. — У кожному разі це дуже люб'язно з вашого боку. Та я подумав,

що непристойно про таке розказувати дівчатам. Піду скупаюся. Моє шанування!

Він показав спину і попростував до моря. Опинившись під водою, Вольф розплющив очі і крізь піщані вихори поплив на глибоке.

Коли він отямився, то був сам-один у червоній траві Квадрата. За спиною в нього зяяли зловісні двері кліті.

Він важко звівсь на ноги, скинув спорядження і склав його в шафу біля кліті. Нічого від побаченого у пам'яті не лишилось. Його водило, мов невропата. І він уперше спитав себе, чи можна жити далі, коли зруйновано всі спогади. Але думка була швидкоплинна й жила в мозку лише мить. Скільки йому ще потрібно буде сеансів?..

Розділ 32

Вольф ішов і ще не чув метушні в будинку, навіть не бачив, що дах підняло і опустило вгрузлу в землю оселю. Він ні про що не думав, ні на що не звертав уваги. Тільки чекав чогось. Щось невдовзі мало статися.

Підійшовши ближче, він урешті помітив незвичайний вигляд будинку, якому бракувало половини третього поверху.

Вольф увійшов досередини. Ліль була вдома — вона тільки-но спустилася від Грайвесни.

— Що тут робиться?

— Ти ж бачив, — ледь чутно відказала Ліль.

— Де Лазулі? — спитав Вольф.

— Лазулі більше нема, — відповіла Ліль. — Його кімната зникла разом з ним. Це все, що я можу сказати.

— А Грайвесна?

— Лежить у нашій кімнаті. Не турбуй її, вона зазнала потрясіння.

— Ліль, що сталося? — знову спитав Вольф.

— Ой, не питай мене, — сказала вона. — Грайвесна тобі все розповість, коли здатна буде говорити.

— А тобі вона нічого не сказала? — не вгавав Вольф.

— Сказала, але я так нічого й не второпала, — відповіла Ліль. — Може, я така дурна?

— Начебто ні, — ввічливо заперечив Вольф.

Вони помовчали.

— За ним знову стежив той суб'єкт? Лазулі, мабуть, занервував і посварився з нею? — сказав Вольф.

— Ні, не так, — сказала Ліль. — Лазулі почав з ним битись, і якось так вийшло, що сам упав на ніж. Грайвесна твердить, що він сам себе шпирнув, але, безперечно, це нещасливий випадок. Там були ще якісь чоловіки, всі схожі на нього, а коли Лазулі помер, вони зникли. На голову не налазить.

— Зате ноги в теплі. Треба ж якийсь хосен мати.

— Блискавиця вдарила в кімнату й забрала його з собою, — сказала Ліль.

Вольф замислився над блискавицею та її дивними наслідками.

— Блискавиця супроводжується цікавими ефектами, — зауважив він. — Пригадую, я одного дня полював лисицю, й почалася гроза, тоді лисиця перекинулась на земляного черв'яка.

— Що ти кажеш! — зацікавлено вигукнула Ліль.

— А то ще було: йшов чоловік дорогою, а його повністю роздягло й пофарбувало в синє, — сказав Вольф. — Та й це ще не все: змінило форми того чоловіка. Став як справжній автомобіль. Можна було залазити й вмикати мотор.

— Ти ба... — сказала Ліль.

Вольф замовк. Лазузі не стало. Хай там що, а треба накривати на стіл, це все одно нічого не змінить. Ліль застелила стіл скатертиною, відчинила шафу з посудом, узяла тарілки та склянки й заходилася їх розставляти.

— Подай салатницю, — попросила вона Вольфа.

Цю салатницю Ліль любила надзвичайно. Велика, ручної роботи, кришталева річ, приємно важка й прозора.

Вольф нахиливсь і взяв салатницю. Ліль поставила останню склянку. Він підніс салатницю до очей і обернувся до вікна, ловлячи багатобарвний спектр. Раптом йому все набридло, і він розтис пальці. Салатниця впала й на високій ноті вкрила підлогу дрібними дзенькотливими скалками.

Ліль заціпеніла.

— Мені байдуже, — сказав Вольф. — Я зробив це зумисне і тепер бачу, що це мені байдуже. Навіть якщо тобі й прикро. Я знаю, для тебе це трагедія, та, попри все, нічого не відчуваю. Отже, час настав. Бувай здорова!

Він вийшов, навіть не озирнувшись. За вікном пропливла горішня частина його постаті.

Серце в Ліль затерпло, вона й рукою не кивнула, щоб спинити Вольфа. В душі викристалізувалось ясне розу-

міння. Вона разом з Грайвесною покине цей дім. Підуть звідси самі, ніхто їм не потрібний.

— Насправді вони створені не для нас, — проказала вона вголос. — Вони створені для себе. А ми — порожнє місце.

Вона залишить Вольфові служницю Маргариту, щоб та опікувалася ним.

Якщо він повернеться сюди.

Розділ 33

Тільки-но дверцята за ним причинились, Вольф відчув нездоланний страх задушитись. Він задихався, важке повітря не наповнювало його слабкі легені, скроні стискав залізний обруч. Його обличчя торкнулись ніжні волокна, і зненацька він опинивсь у воді, повній узбережних піщинок. Над головою побачив блакитну мембрану повітря і відчайдушно забив руками-ногами. Якась рибина торкнулась його оксамитовим боком. Перед тим як виринути, Вольф рефлективно пригладив рукою волосся. Зринув на поверхню, сапнув повітря і побачив перед собою усмішку й кучері чорнявої дівчини, засмаглої до кольору червленого золота. Швидкими сажнями дівчина пливла до берега. Вольф повернувсь на бік і поплив за нею. Двох старих жінок на їхньому місці вже не було, натомість трохи віддалік посеред пляжу височіла вартівня, якої раніше він не бачив. Потім подивиться, що в ній. Він знову вийшов на жовтий пісок і наблизився до дівчини. Та опустилася навколішки і розв'язувала на спині тасьми купальника, щоб краще засмагнути. Вольф опустився поряд.

— А де ваша мідна табличка? — поцікавився він.

Вона простягла йому ліву руку.

— Ось тут, на зап'ястку. Тільки не так офіційно. Звіть мене просто Карла.

— Ви закінчуєте опитування? — трохи з жалем поцікавився Вольф.

— Так, — відповіла Карла, — Маю надію, що ви розповісте мені про те, про що не наважувались розповісти моїм тіткам.

— Ті дві дами — ваші тітки? — спитав Вольф.

— Про це мала б свідчити наша зовнішність. Хіба не схожі? — спитала Карла.

— Закінчені свиноматки, — сказав Вольф.

— Що з вами? Раніше ви були поблажливіші.

— То дві старі паскудниці, — не вгавав Вольф.

— Ну знаєте, ви перебираєте міру. Про секс вони вас не розпитували...

— Аж трусилися, — заперечив Вольф.

— Хто ж тоді гідний вашої прихильності? — спитала Карла.

— Вже й не знаю, — відповів Вольф. — Була собі пташка на трояндовому кущі під моїм вікном і будила мене вранці, дрібно вистукуючи в шибку дзьобиком. Була собі сіра мишка, що приходила вночі й гризла цукор, який я клав для неї на нічному столику. Була собі чорно-ряба кицька, вона ходила за мною назирці й сповіщала моїх батьків, коли я високо залазив на дерево...

— Самі тварини... — сказала Карла.

— Тому я й спробував зробити приємне сенаторові, — пояснив Вольф. — Бо була собі така пташка, бо була така мишка, бо була така кицька.

— Скажіть, ви мучились... я хотіла сказати, страждали... закохавшись у ту дівчину... що була не ваша?

— Було, — сказав Вольф, — а тоді загуло, бо мені здавалося таким убогим страждати й не вмерти, що я втомився від власної вбогості.

— Ви опиралися своїм бажанням, — сказала Карла. — Дивно якось... А чому не попустили собі віж'я?

— Мої бажання завжди вплутували в цю справу іншу людину.

— А читати в очах ви, ясна річ, так і не навчилися? — докинула Карла.

Свіжа золотава чорнявка була так близько. Її довгі вії кидали тінь на жовті очі. Очі, в яких він читав краще, ніж у розгорнутій книжці. І, щоб вийти із зони дії її притягальної сили, він сказав:

— Книжка буває написана й чужою мовою.

Карла засміялась і не відвела очей, але погляд її змінився. Тепер уже запізно, це було ясно.

— Вам завжди щастило перемагати свої бажання, — сказала вона. — Щастить і нині. Саме тому ви помрете розчарованим.

Карла підвелася, потяглась усім тілом і ввійшла у воду. Вольф стежив за нею доти, поки темна голівка зникла під блакитною поверхнею. Де вона? Він трішки почекав. Голова не виринула.

Вольф і собі спантеличено підвівся. Він думав про Ліль, свою дружину. Хто він був для неї, як не чужа людина, як не живий мрець?

Вольф мляво тягнув ноги по м'якому піску, зневірений, спустошений власними стражданнями. Він ішов, безживно опустивши руки, упріваючи під безжальним сонцем.

Перед ним виросла споруда. Це була вартівня. Він зайшов у холодок за нею. Будка була з віконцем, і в ньому Вольф розгледів старезного службовця в жовтому канотьє, стоячому комірці та чорній краватці.

— Що ви тут робите? — запитав стариган.

— Чекаю ваших запитань, — мовив Вольф перше, що спало на думку.

— Ви маєте сплатити мені податок, — сказав службовець.

— Який ще податок? — не зрозумів Вольф.

— Ви купались. За це з вас належить платня.

— Чим? — спитав Вольф. — Я не маю грошей.

— Мусите сплатити, — повторив старий.

Вольф подумав. У затінку було хороше. Поза всяким сумнівом, це останнє опитування. А може, передостаннє, згідно з планом, дідько б його забрав.

— Як вас звати? — спитав він старого.

— Податок, — торочив той.

Вольф засміявся.

— Який може бути податок? Я просто йду, за це не платять.

— Ні, — відповів чоловік. — Ви тут не самі. Усі сплачують податок, і слід робити так, як усі.

— Для чого ви тут? — спитав Вольф.

— Щоб стягувати податок, — сказав сторож. — Я виконую свою роботу. А ви свою закінчили? Що ви досі робили?

— Існував, цього досить... — сказав Вольф.

— Далеко не так... — заперечив старий. — Кожен має виконувати свою роботу.

Вольф спробував нахилити на себе вартівню. Вона подалась.

— Послухайте, що я вам скажу, а тоді піду, — мовив Вольф. — Останні пункти плану ідуть як по маслу. Але я зроблю вам сюрприз. Я дещо зміню.

— ... виконувати свою роботу... — бубонів дід. — Потрібну.

— Нема роботи — нема й безробіття, — сказав Вольф. — Так чи ні?

— Податок, — правив своєї старий, — сплатіть податок. Жодних тлумачень.

Вольф вишкірив зуби.

— Зараз я піду на поводу в своїх інстинктів, — пишномовно заявив він. — Уперше. Ні, як направду, то вдруге. Я вже розтрощив сьогодні кришталеву салатницю. Ви станете свідком головної пристрасті мого існування: злоби непотрібної людини.

Він нахилився до землі, несамовито рвонув, і вартівня перекинулась. Дідок лишився сидіти на стільці у своєму канотьє.

— Моя вартівня... — сказав старий.

— Ваша вартівня валяється на землі, — сказав Вольф.

— У вас будуть прикрощі, — мовив старий. — Я подам рапорт.

Вольфова рука впала старому на потилицю, аж той зойкнув. Вольф підвів його.

— Ходімте, — сказав він. — Подамо рапорт разом.

— Облиште мене, — запротестував старий, вириваючись з Вольфових рук. — Зараз же дайте мені спокій, а то я погукаю...

— Кого? — спитав Вольф. — Ходіть зі мною. Трішки прогуляємось. Кожен робить своє діло. Моє — це передовсім одвести вас.

Вони пішли пісками. Вольфові пальці, як пазурі хижого птаха, здавили дідові шию, і той ішов зігнувшись, човгаючи по піску довтими черевиками. Сонце прямовисно падало на Вольфа та його супутника.

— Передовсім одвести вас, — повторив Вольф, — тоді повалити на землю.

Він так і зробив. Старий злякано зойкнув.

— Ви ж мені непотрібні, — сказав Вольф. — Тільки заважаєте. Віднині я звільнятимусь від усього, що мені заважає. Від усіх своїх спогадів. Від усіх перешкод. Замість того, щоб гнутися ще нижче, пересилювати себе, вимотувати себе й зношуватись... Бо мені страшно, що я зношуюся від усього цього, зношуюся, ви чуєте чи ні! — заволав Вольф. — Я вже старіший за вас!

Він опустився на коліна перед старим чоловіком, що перелякано рячився, як риба на сухому, хапаючи ротом повітря, узяв жменю піску і став запихати в беззубий рот.

— Одну за дитинство, — сказав він.

Старий почав відпльовуватись, він задихався.

Вольф набрав ще жменю.

— Одну за релігію.

На третій жмені старий почав полотніти.

— Одну за навчання, — сказав Вольф, — ще одну — за любов. Щоб усе мені з'їли, біс вам у печінку!

Лівою рукою він прибив до землі живий клубок, що задихався під акомпанемент приглушеного бурчання в животі.

— І ще одну, — сказав Вольф голосом пана Бісера, — за вашу активність, як клітинки соціального організму. — Його правиця, стиснута в кулак, утрамбовувала пісок між яснами жертви. — Ну, а останню я прибережу для ваших можливих метафізичних побоювань, — докінчив Вольф.

Чоловік уже не ворушився. Остання жменя піску розсипалась по зчорнілому обличчі, набилась у запалі очниці, присипала налиті кров'ю очі.

— Що може бути самотнішого за мерця... — промурмотів Вольф, дивлячись на старого. — Що може бути толерантнішого. Стабільнішого... Га, пане Опіку? І любішого. Що найбільше пасує своїм обов'язкам... і найвільніше від усіх страхів? — Він на хвильку замовк і підвівся. — У першу чергу ви звільняєтесь від того, що вам заважає, й робите з нього труп. Тобто щось досконале, оскільки нема нічого досконалішого за труп. Це дуже успішна операція. Одним пострілом убиваєш двох зайців.

Вольф ішов і йшов, хоч сонце вже сіло. Від землі повільно здіймався туман і слався над нею сірим серпанком. Невдовзі Вольф перестав бачити свої ноги. Він відчув під собою тверду землю і ступив ногою на камінь.

— Мрець — це добре. Він довершений. Він не має пам'яті. Тут — закінчення. Тільки мертві бувають довершені.

Дорога стрімко пішла вгору. Знявся вітер і розвіяв туман. Зігнувшись до землі, Вольф боровся з вітром і помалу брався вгору, допомагаючи собі руками. Було темно, але він розгледів над головою майже вертикальний скелястий мур, оповитий виткими рослинами.

— Звісна річ, щоб забути, можна було б почекати, — сказав Вольф. — Там теж це вдалося б. Але тут, як і всюди, є люди, і їм несила чекати.

Він майже прилип до вертикальної стіни й став поволі видряпуватись угору. Ніготь одного пальця застряг у розколинці між каміннями. Вольф рвучко сіпнув рукою. Палець кровоточив, частіше забився живчик.

— І коли тобі несила чекати, коли ти сам собі стаєш на заваді, тоді в тебе є і привід, і виправдання, — знову заговорив Вольф. — І тоді, як ти спекаєшся всього того, що заважало тобі... самого себе спекаєшся... тоді ти досягаєш досконалості. І коло замкнеться.

М'язи його напружились у неймовірних зусиллях, а він все дерся й дерся вгору, наче муха приліпившись до муру. Колючі рослини тисячами гострих пазурів роздирали його тіло. Задиханий і виснажений Вольф наближався до гребня.

— Ялівцевий вогонь... у каміні безбарвних цеглин, — іще сказав він.

У цю мить Вольф досяг верха скелястого муру. Неначе крізь сон відчув під пучками холод сталевої кліті, а на обличчі — шмагання вітру... Від одного такого сильнішого подмуху Вольф мало не розчепив пальці.

— Досить лише захотіти... — цідив він крізь зуби. — Я завжди міг долати свої бажання...

Він розімкнув пальці, розслабив м'язи, обличчя його пом'якшало.

— Але я вмираю, випивши їх до дна...

Вітер одірвав його од кліті, підхопив і закрутив у вихорі.

Розділ 34

— Ну що? — спитала Ліль. — Пакуємо валізи?

— Пакуємо, — відповіла Грайвесна.

Вони сиділи в кімнаті Ліль на ліжку. Обличчя в обох були стомлені.

— І щоб ніяких серйозних чоловіків, — сказала Грайвесна.

— Ні, — сказала Ліль. — Нікого, крім неприторених гультяїв. Отих, що вміють танцювати, гарно одягатися, чисто виголені і носять рожеві шовкові шкарпетки.

— А мені більше подобаються зелені. — вставила Грайвесна.

— І які їздять на двадцятип'ятиметрових машинах, — вела далі Ліль.

— Так, — сказала Грайвесна. — І вони плазуватимуть у нас в ногах.

— Навколішках і на пузі. Купуватимуть нам норкові манто, мережива, прикраси і найматимуть служниць.

— У фартуках з органді.

— А ми будемо до них холодні, — сказала Ліль про тих чоловіків. — І не приховуватимемо цього. Й ніколи не питатимем, звідки в них гроші.

— А якщо побачимо, що вони розумні, — покинемо їх.

— Це буде просто чудово! — захоплено вигукнула Ліль.

Вона підвелась і на кілька хвилин вийшла з кімнати. Потім повернулася з двома величезними валізами.

— Ось, — кинула вона, — кожній по валізі.

— Я зроду її не наповню, — сказала Грайвесна.

— Я також, — погодилась Ліль, — але вони такі солідні. До того ж легше буде нести.

— А як Вольф? — зненацька спитала Грайвесна.

— Ось уже два дні, як він пішов, — сказала Ліль дуже спокійно. — І вже не прийде. Зрештою, він більше й не потрібний.

— Моя мрія, — протягла Грайвесна в задумі, — це вийти заміж за педераста з торбою грошей.

Розділ 35

Сонце вже стояло височенько, коли Ліль з Грайвесною вийшли з дому. Обидві були гарно вбрані. Може, трішки сміливо, але зі смаком. Зійшлися на тому, що важкі валізи залишать у кімнаті Ліль, а пізніше по них пришлють.

Ліль була у вовняній барвінковій сукні, яка туго облягала її груди й стегна. Крізь довгий розріз на боці прозирали димчасто-сірі панчохи. Маленькі сині черевички з пишним бантом, велика замшева сумка, підібрана в тон, і барвистий султан у білявому волоссі доповнювали її туалет. Грайвесна мала на собі чорний англійський костюм і блузку з воланистим жабо, довгі чорні рукавички та чорний капелюх з білою стрічкою.

Їх важко було не помітити, але в Квадраті, крім зловісної машини, націленої в порожнє місто, не було нікого.

З решток цікавості вони пройшли повз неї. Колодязь, який поглинув усі спогади, зяяв похмурою дірою і, нахилившись, жінки побачили, як майже на очах він почав наповнюватися темною рідиною. На металі стояків уже з'явились небувало глибокі сліди корозії. Скрізь у тих місцях, де Вольф і Лазулі очистили майданчик, щоб поставити свої пристрої, тепер пробивалася червона трава.

— Це довго не простоїть, — мовила Грайвесна.

— Не простоїть, — погодилася Ліль. — Ще одна його невдача.

— А може, він досяг чого хотів? — сказала Грайвесна, думаючи про своє.

— Може... — неуважно відповіла Ліль. — Ходім звідси...

І вони пішли своєю дорогою.

— Одразу ж, як будемо на місці, підемо до театру, — сказала Ліль. — Кілька місяців ніде не була.

— От добре! — вигукнула Грайвесна. — Мені теж так хочеться в театр! А тоді напитаємо собі гарненьке помешкання.

— Господи, хіба можна так довго жити з чоловіками! — вихопилось у Ліль.

— Справжнє божевілля, — згодилася Грайвесна.

Вони вийшли за мури Квадрата й поцокали дорогою своїми маленькими закаблуками. Розлогий чотирикутник лишився безлюдним, під небесними зливами в ньому тихо дотлівала велика сталева машина.

А за кілька кроків на схід лицем до сонця лежало Вольфове тіло, голе й майже неушкоджене. Голова неприродно лежала майже на плечі, ніби не належала до тулуба.

І хоч би щось лишилось у його широко розплющених очах. Очі були порожні.

МУРАХИ

LES FOURMIS

МУРАХИ

I

Ми прибули цього ранку. Нас не зустріли, бо на пляжі не було нікого, окрім куп мертвих тіл або куп шматків тіл, панцерників і спотворених машин. Кулі прилітали майже зусібіч, і мені цей хаос задля розваги був не до душі. Наші пострибали у воду, але вона була глибша, аніж на те сподівалися, а я послизнувся на консервній бляшанці. Хлопчині, що був позад мене, кулею знесло три чверті голови, і я взяв ту консервну бляшанку на незабудь. Я зібрав шматки голови у свій шолом і дав їх йому. Він зробив крок, щоб дозволити попіклуватися про себе, але, схоже, обрав хибний шлях, бо ввійшов у воду вже без ноги, і я не думаю, що на глибині він зможе бачити так добре, щоб не втратити голови.

Після цього я був повірив у здоровий глузд, але саме тоді, коли поліз уперед, по мені гепнула чиясь нога. Я спробував вилаяти цього типа, але після вибуху міни від нього залишилися лише окремі деталі. Тоді я зігнорував його жест і рушив далі.

Через десять метрів я здибав трьох інших хлопців, які засіли за бетонним блоком і стріляли по кутку трохи вищої стіни. Вони були вкриті потом і просяклі водою, і мені треба було стати таким, як і вони. Тоді я став навколішки і почав стріляти й собі. З'явився лейтенант. Він обхопив голову руками, а з рота текло щось червоне. Мабуть, йому було кепсько, бо по хвилі він розпластався на піску з роззявленим ротом і простертими вперед руками. Він добряче забруднив пісок. Це був один з небагатьох куточків, які ще лишалися чисті.

Наше посаджене на мілину судно з самого початку мало цілком безглуздий вигляд; та й що за вигляд могло мати

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

судно, на яке впало два снаряди. Це не сподобалось мені, бо там усередині залишилося ще два приятелі, котрі отримали кулі, підводячись, щоб вистрибнути. Я поплескав по плечах трьох, які стріляли разом зі мною, і сказав їм: «Гей, ходімо туди». Звичайно, я пропустив їх уперед і мав тонкий нюх, бо перший і другий упали, підтяті тими двома, що обстрілювали нас. Отож переді мною залишився тільки один, бідолаха. Він не мав талану, бо щойно вибрався з найгіршого, той, з-за стіни, встиг убити його раніше, ніж я сам взявся за нього.

Ці два покидьки за рогом будинку мали кулемет і купу набоїв. Я їх дезорієнтував і натиснув на гачок сам, але швидко змінив тактику, бо ледь не оглух, а ще тому, що вони затихли. Мабуть, вони розмірковували, куди саме треба цілити.

Там я був майже спокійний. Висоту пляжу можна було вигідно використати. Море геть усеньке диміло і здіймалося високими капелюхами води. Палахкотіли сальви важких панцерників, і їхні снаряди пролітали над головою з кумедним глухим гуком, схожим на низький свист просвердленого циліндра, що шугає у повітрі.

Прибіг капітан. Нас залишилось одинадцять. Він сказав, що це небагато, але можна буде з цього лайна вилізти. Трохи згодом підійшли ще. А поки що він наказав нам копати шанці. Я гадав, щоб спати, аж ні, вони потрібні були, щоб там залягти і продовжувати стріляти.

На щастя, розвиднілося. Ми бачили, як відбувається десантування з цілої валки човнів, але риби, щоб помститися за гармидер у воді, хапали всіх між ногами. Більшість падали у воду, підводились і кричали, мов навіжені. Тих, хто не підводився, зносило хвилями. Капітан відразу ж наказав нам, наступаючи за панцерником, нейтралізувати кулеметне гніздо, яке знову загавкало.

Ми вишикувались за панцерником. Я став останній, бо не дуже покладався на сідниці цих машин. За панцерником іти дуже зручно, бо не треба плутатися в колючих дротах, а стовпці падають самі. Але мені не подобалось ступати по розквашених трупах; звуки, які виникали, бридко згадувати. По трьох хвилинах панцерник здригнувся на міні й зайнявся. Двоє не змогли вилізти, а третій зміг, але залишив одну ногу в машині, і я не знаю, чи помітив він це до того, як сконав. Зрештою, двоє наших снарядів уже гепнули на кулеметне гніздо й потрощили там і покидьків,

і добродіїв. Ті, хто десантувався, опинилися у вигіднішому становищі, але тут загуркотіла батарея протипанцерникових гармат і зо два десятка попадали у воду. Я впав долілиць. З моєї позиції було видко, як вони стріляли, не даючи мені підвести голови. Корпус охопленого полум'ям панцерника трохи закривав мене, і я міг стріляти досить прицільно. Навідник упав, дуже сильно скрутившись, мабуть, кулі полетіли занизько. Але я не міг його добити, треба було спершу ухоркати трьох інших. Від усього цього мене млоїло. На щастя, шум охопленого полум'ям панцерника перебивав верещання. Я мусив забити й третього. Зрештою, вибухало й диміло, куди не кинь оком. Я з силою протер очі, бо піт заважав дивитися. Підійшов капітан. У нього рухалась тільки ліва рука. «Ви можете мені щільно-щільно прив'язати руку до тіла?» Я сказав «авжеж» і почав завинувати його бинтами. Тим часом він відірвався від землі, підлетів на два фути і впав просто на мене, бо позаду нього вибухнула граната. Він задубів миттєво. Схоже, так буває, коли помирають дуже стомленими; у кожному разі, задубілого зручніше спихати з себе. А потім я мусив був заснути і коли прокинувся, то гуркіт долинав десь здалеку, а один із отих типів з червоними хрестами на шоломах наливав мені каву.

II

Потім нас повезли в обоз і спробували скористатися напучуваннями інструкторів і тими знаннями, які прищеплюють на вченнях. Джип Майка приїхав негайно ж. За кермом сидів Фред, а з Майка було дві половинки. Вони з Майком увігналися в дріт. Готувалися завантажувати інші колимаги з металевими пластинами спереду кабін, бо їхати з піднятими передніми шибками було дуже спекотно. Кулі вилітали ще з усіх закутнів, а патруль з'являвся, щойно зникав попередній. Гадаю, ми їхали надто швидко, тому й мали кепський зв'язок зі службою продпостачання. Вони зіпхнули нам не менше дев'яти повозів, і цього ж ранку сталася химерна пригода: базука одного типа полетіла за снарядом і за лямки потягнула за собою і самого типа. А той почекав, поки залетить на сорок метрів, і відкрив парашута. Гадаю, нам треба було вже просити підмогу, бо стало чути голосний шум, схожий на клямцання секатора. Мабуть, вони відрізáли нам наші обози...

III

... Це пригадується мені через шість місяців по тому, як вони відрізали нам наші обози. Мабуть, тепер ми були звідусіль оточені, але літо вже проминуло. На щастя, вони залишили нам їсти і в що вдягатися. Для того, щоб постійно вартувати, треба було що дві години заступати, а це так виснажувало. Дехто зодягав однострої полонених, а ті мусили зодягати наші; тож доводилося в кожному сумніватися. Електричного світла вже не було, і снаряди падали будь-куди. Якраз намагалися відновити зв'язок із обозом; треба було, щоб вони надіслали до нас літаки, бо в нас забракло сигарет. Ззовні почувся шум, мусило щось готуватись, а не було часу навіть натягнути шолом.

А таки щось ладналося. Четверо панцерників доїхали майже до нас. Я бачив, як здригнувся перший; він тут-таки зупинився. Граната обірвала йому гусеницю, яка скотилася з потужним металевим гуркотом, але його гармата не замовкала ні на хвилю. Наші взяли вогнемета. Що у цій системі безглузде, так це те, що перед тим як скористатися нею, треба сперш відкрити башту панцерника. Бо якщо не відкрити, то вона пухкає, як ото каштани, а ті, що всередині, кепськи посмажаться. На трьох ми відкрили башти, послуговуючись пилкою на метал, але під'їхало ще два, і довелося їх підірвати, не відкриваючи. Другий здригнувся й запалав, а третій зробив напівоберт, але це виявилося певним маневром, бо він задкував. Дивним було й те, що він почав стріляти по тих, хто йшов за ним. Мов дарунок, він надіслав нам дванадцять снарядів вісімдесят восьмого калібру; якби ними скористатися, можна було б полагодити будинок, але кожен з них уже сам по собі означував значно ймовірніше помешкання. Цього третього доконали за допомогою базуки, зарядивши її набоєм із задушливим газом. Ті, всередині, так гепнулись головами у броню, що з башти повитягали трупи. Лише водій ще трохи пожив, але він так урізався головою в кермо, що її звідти несила було витягнути. Тоді, щоб не псувати панцерника, який, зрештою, був нам ні до чого, ми відрізали водієві голову. За панцерниками припхалися мотоциклісти з кулеметами, скошуючи до біса багато сіна. Але з ними ми дали собі раду, скориставшись жаткою-снопов'язалкою. За цей час нам на голови впало кілька бомб. Це зробив і літак наших повітряних сил, бо вони, не вдаючись до тонкощів, поцілюють здебільша по панцерниках ворога. У цій битві ми

втратили Сімона, Моржона, Бюка і П. С. З нами залишились інші і рука Сліма.

V

Ми все ще були оточені. Дощ лив уже два дні без угаву. Дахом слугував клапоть черепиці на двох, але краплини падали туди, куди треба, і ми до нитки не змокли. Ми навіть уявлення не мали, скільки часу все це триватиме. Завжди ці патрулі, але важко без звички дивитися у перископ і стомливо сидіти з болотом над головою довше чверті години. Учора ми зустрілися з іншим патрулем. Не знали, чи це був наш патруль, чи тих, хто з того боку, але ми не ризикували стріляти під болотом — поводитися зле було неможливо, гвинтівки вибухали тут-таки. Щоб викараскатися з цього болота, випробувано геть усе. Налили згори бензину й запалили його. Це підсушило, але опісля того ті, хто пройшов гору, посмалили ноги. Істинне вирішення проблеми полягало в тому, що треба було гребти бруд аж до твердої землі, але на патруль ходити по твердій землі ще важче, аніж по болоті. Отож хочеш чи ні, довелося зголоситися на те, що було. Нудьга, то така штука, яка приходить і відходить як приплив. Зараз вона засіла на шлагбаумі, а ось-ось підійметься знову до другого поверху, а це прикро.

VI

Цього ранку зі мною сталася кепська пригода. Я стояв під накриттям за бараком і мав утнути добрячий жарт з двома типами, яких добре бачив у бінокль і які намагалися дізнатися про наше розташування. У мене був невеличкий міномет вісімдесят першого калібру, і я поставив його в дитячу автомашину, а Джонні мусив удавати селянина і штовхати цю машинку, але тут міномет упав мені на ногу. Сталося лише те, що завжди трапляється зі мною у такі хвилини. Схопившись за ногу, я впав на землю, а це спричинилося до того, що одна з крилатих машин вилетіла з міномета і гепнула по другому поверху, достемнісінько на піаніно капітана, який мав грати Жада. Гуркіт був пекельний, піаніно розвалилося, але найсмішнішим було те, що з капітаном нічого не сталося, принаймі нічого такого, що заважало б йому гамселити по клавішах. На щастя, відразу

ж потому у ту ж таки кімнату влетіло щось вісімдесят восьмого калібру. То ж капітанова голова була заклопотана лише тим, що вони завважили наше розташування за першим димом, і він подякував мені, кажучи, що я врятував йому життя, заздалегідь зігнавши звідти. Для мене все те не мало жодного сенсу, бо було вибито два зуби, а також тому, що всі пляшки стояли саме під піаніно.

Нас брали дедалі в тісніше кільце, і залізяки різного калібру падали нам на голову без увагу. На щастя, випогоджувалось; дощило тільки дев'ять годин з дванадцяти, принаймі тут, і можна було розраховувати на підкріплення літаком. Харчів залишалося на три дні.

VII

Літаки скидали нам вантажі на парашутах. Я дуже розчарувався, коли відкрив перший пакунок і знайшов там силу-силенну медикаментів. Я поміняв їх у лікаря на дві плитки шоколаду з горішками, справжні, не ту гидоту з пайка, і півпляшки коньяку, але її він відразу ж забрав за те, що пововтузився біля моєї розквашеної ноги. Я мусив віддати йому коньяк, бо не мав би більше оцієї своєї ноги. А так я знову став голосно хропіти. Ще раз щось спалахнуло, і знову стало видко парашути; але цього разу під ними були парашутисти.

VIII

Це були таки парашутисти. Двоє з них виявилися з біса кумедними. Увесь свій політ вони неначе зчіплювалися у поєдинку дзюдо, давали навзаєм стусани й енергійно крутилися у підвісній системі. Вони стрибнули разом і тепер розважалися, хто кому швидше пообрізає на парашутах стропи. На жаль, вітер їх роз'єднав, тож вони змушені були давати одне одному штурхани гвинтівками. Я не щодень бачив таких гарних стрільців. Їх відразу треба було й закопати, бо один з них дещо впав на другого.

IX

Ми оточені. Наші панцерники повернулися, а ті не витримали. Я не зміг до ладу битися через свою ногу, але натомість підбадьорював товаришів. Це видавалося дуже

зворушливим. З вікна було добре видко, як учора прибулі парашутисти шаленіли, мов бісенята. Тепер у мене на шиї висіла шовкова хустинка з жовто-зеленого парашута, і цей колір пасував до моєї бороди, але назавтра з нагоди одужання я неодмінно поголюся. Я був такий збуджений, що кинув цеглину на голову Джонні, а він її не спіймав; тож тепер я маю ще на два зуби менше. Але що цій війні до зубів.

X

Звичка притуплює враження. Я сказав це Хюгюетті, — вони мають такі імена, — танцюючи з нею в кімнаті Червоного Хреста, а вона постерегла: «Ви герой». Та я не мав часу на вишукану відповідь, бо по плечі мені вже стукав Мак, мовляв, час передавати її йому. Інші говорили нецікаво, а оркестр став грати значно швидше. Нога ще трохи боліла, але по п'ятнадцяти днях усе буде гаразд, і я поїду назад. Я відігрався на одній дівчині з наших, грубе сукно однострою також враження. Тут було багато дівчат, і все-таки вони розуміли, що їм казали, а я від того паленів, але на щось особливе з ними не важив. Я вийшов і відразу ж знайшов багато інших, не таких, більш тямовитих, але по п'ятсот франків мінімум, і тому, що я був поранений. Смішно, але саме ці були з німецьким акцентом.

Потім я загубив Мака й нажлуктився коньяку. Цього ранку у місці, куди стукнуло П. З.[1], страшенно боліла голова. Не було грошей, бо за решту я купив у англійського офіцера французькі сигарети і спізнав їх смак. Я їх викинув, бо то річ огидна, тож було до шмиги їх позбавитись.

XI

Коли ви виходите з крамниці Червоного Хреста з сигаретами, солодощами, милом та газетами, на вулиці вам дивитимуться услід, і я не знаю чому, позаяк вони продають свій коньяк так дорого, що можуть без проблем накупити собі всього і не посилати на підробітки своїх жінок. Моя нога майже одужала. Не думаю, що лишатимусь тут довго. Я купив сигарет, щоб трохи виходити. А ще стукнув Мака, але він не кине палити так легко. Я починаю нуди-

[1] Професійне захворювання (або: Батьківщина-мати) *(франц.)*.

тись. Сьогодні ввечері піду з Жаклін у кіно. Я зустрів її вчора ввечері у клубі, але, гадаю, вона не досить розумна, бо щоразу скидає мою руку зі своєї і геть не рухається, коли танцює. Мене добряче дратують тутешні солдати. Вони аж надто недбало зодягнені, і немає двох таких, які б мали однакові однострої. Зрештою, не залишається нічого іншого, як чекати цього вечора.

XII

Знову тут. Усе ж таки в місті менше нудьги. Просуваємося дуже повільно. Щоразу, коли завершується артилерійська підготовка, посилають патруль, і щоразу один з патрульних повертається покалічений поодиноким снайпером. Тоді знову починається артилерійська підготовка, посилають літаки, вони все руйнують, а по двох хвилинах поодинокі снайпери знову починають стрілянину. У цей час повертаються літаки, і я налічую їх сімдесят два. Ці літаки не такі великі, але й місто мале. Звідси видко, як бомби падають спіраллю, і чути трохи приглушені вибухи, що зводять над містом справжні стовпи куряви. Знову маємо йти в атаку, але перед цим треба вислати патруль. Цього разу поталанило мені, тож я йду. Іти пішки десь близько півтора кілометра, а я довго ходити не люблю, але на цій війні нас ніколи не запитують, чого ми хочемо. Ми збиваємося в гурт за будівельним сміттям біля перших будинків, і мені здається, що від одного кінця міста до протилежного не залишилося нічого, що б стояло. Схоже, мешканців залишилося не більше, а ті, кого ми бачили, кумедно хитали нам уцілілими головами. Вони б мусили затямити, що ми не можемо ризикувати своїми людьми, рятуючи їх з їхніх будинків; три чверті часу ми проходили повз старезні будівлі, які не викликали в нас жодного інтересу. Та й потому це було єдиним засобом для одних позбутись інших. А втім, вони назагал цього не тямили, хоча дехто все ж гадав, що то не єдиний засіб. Урешті-решт, то справа їхня. Вони, можливо, триматимуться своїх осель, але, певна річ, менше триматимуться держави, у якій перебувають.

Я йду в патрулі. Йду останній, це обачніше, а перший щойно упав у вирву, повнісіньку води. Він виліз із шоломом, повним п'явок. А ще витягнув велику приглушену рибину. Дорогою назад Мак навчив його стояти на задніх лапах, а йому жувальна гума не до шмиги.

XIII

Я отримав листа від Жаклін. Вона мусила довірити його одному типові, щоб той відніс на пошту, бо сама вона була в конверті. Це справді дивна дівчина, але, мабуть, усі дівчата мають звичайнісінькі думки. Відучора ми трохи відступили, але завтра знову підемо вперед. Все ті ж дощенту знищені села, це навіює нудьгу. Хтось знайшов новенького приймача. Вони хочуть його послухати, але я не знаю, чи справді можна замінити лампу цурпалком свічки. Гадаю, що так: я чую, як грають знайому мелодію, я танцював під неї з Жаклін аж перед від'їздом сюди. Я подумав, що відповім їй, якщо матиму час. Тепер була музика Спіка Джонса; вона подобається мені. Забаглося, щоб усе це хутчій скінчилося, щоб піти й купити цивільну краватку з блакитними й жовтими смужками.

XIV

Рушили далі. Знову ми біля самісінького фронту, і знову до нас долітають снаряди. Йде дощ, не дуже холодно, джип їде добре. Ми зійшли, щоб далі йти пішки.

Схоже, справа наближається до рішення. Не відаю, як вони собі це уявляють, але мені б хотілося вийти з цього без зайвих пригод. Ще є кутки, де ті позасідали і тримаються цупко. Важко передбачити, як воно буде.

По п'ятнадцяти днях я отримав нове звільнення і написав Жаклін, щоб чекала мене. Можливо, я зробив помилку, не треба піддаватися.

XV

Я все ще стою на міні. Цього ранку ми вирушили в патруль, і я, як завжди, йшов останній. Усі пройшли збоку, а я почув, як під ногою клямцнуло, і враз зупинився. Вони вибухають лише тоді, коли забираєш ногу. Я викинув усе, що мав у кишенях, і сказав їм забиратися геть. Я залишився сам. Треба було б почекати, доки вони повернуться, та я сказав їм не повертатися. Можна було б спробувати впасти долілиць на землю, але жахом проймало від думки жити без ніг... Я залишив лише блокнот і олівець. Відкину їх перед тим, як підійму ногу, і це треба зробити неодмінно, тому що годі з мене війни і тому, що тіло моє взялося мурахами.

ГАРНІ УЧНІ

I

Люн і Патон вийшли зі Школи Фараонів сходами вниз. Після лекції з Анатомії платників податків вони зголосилися поснідати, а вже потім далі стажуватись перед будинком Партії пристосуванців, у якому оті брудні навіженці з кострубатими палицями щойно побили вікна. Весело метеляючи блакитними поліційними накидками, вони насвистували марш фараонів, який скандувався на всі три такти ляським ударом кийка по сідниці сусіда, тож і вимагав, з огляду на це, пар виконавців-фараонів. Під сходами вони звернули і ввійшли до склепінчастого коридору їдальні. Сходинки під старезним камінням на їхні кроки химерно резонували, бо повітря, яке вливалося, вібрувало ля-бемольними чвертями, повна тема яких не допускала менше трьохсот тридцяти шести. Ліворуч, у довгастому дворі, обсадженому побіленими деревами, інші майбутні фараони виконували підготовчі гімнастичні вправи, стрибки — корови-на-колесах, вивчаючи під звуки скрипки кадриль та гамселячи своїми зеленими кийками гарбузи-головешки, які мусили розкраяти з першого удару. Люн та Патон не звернули жодної уваги на той спектакль, акторами якого теж бували щодня, окрім четверга, коли фараони відпочивали.

Люн штовхнув величезні двері їдальні й увійшов першим. Патон хвилинку зачекав, щоб скінчити марш фараонів, бо свистів повільніше від Люна. По два, по три фараони заходили й іншими дверима, дуже збуджені, бо й учора, і сьогодні вранці складали іспити.

Люн і Патон подалися до сьомого столу, де здибали Аррелана й Полана — двох найвідсталіших у Школі фараонів, які відшкодовували своє неуцтво просто нечуваним нахабством. Усі вчотирьох усілися на грубих стільцях, що жалібно поскрипували.

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

— Ну як? — запитав Люн Аррелана.

— Хай йому дідько! — відповів Аррелан. — Вони дали мені на іспиті стару, якій було не менш сімдесяти років, і тверду, мов кінь. Паскудство!

— А я у своєї вибив дев'ять зубів першим же ударом, — мовив Полан. — Екзаменатор мене похвалив.

— А мені просто не поталанило, — вів своєї Аррелан. — Та стара мене так роздрочила, що я тепер, врешті-решт, ще довго не бачитиму своїх нашивок.

— Я знаю чому, — сказав Патон. — Вони не знайшли об'єктів з убогих кварталів і дали нам тих, хто більше їсть. А ті витримують удар краще. Завваж, з жінками ще можна жити, а от я цього ранку свому типові кийком ледь-що зміг вибити око...

— Так, — мовив Аррелан. — А ось я підготувався... Тільки спершу похімічив з кийком.

І він показав свій винахід. Кінець кийка був старанно загострений.

— Входить, як у масло, — продовжував він. — Напружився один раз, а виграв двічі. Це я взяв за вчорашнє...

— Та й шкети цього року цупкі, — озвався Люн. — Одному такому вчора вранці за раз удалося лише руку перебити. Що там казати, довелося попрацювати носаками. Мерзота.

— Достоту, — сказав Аррелан. — На тих, із Притулку, годі вже розраховувати. А ці шкети несуть із собою щось нове. Цих, годованих, не швидко надубасиш. У них шкіра цупка.

— А в мене, — озвався Полан, — аж гудзики на накидці повідлітали. Із шістнадцяти лишилось сім. Тож я мусив гамселити удвічі швидше й періщив, слово честі!.. А сержант аж зрадів, дивлячись на те. Але сказав, що пришивати гудзики треба удвічі міцніше, й зробив зауваження.

Вони припинили розмову, бо підвезли юшку. Люн узяв ополоник і занурив його в казанець. Це була юшка-шеврон із кусниками сала. Вони понасипали собі повні тарілки.

II

Люн стояв на чатах під будинком Партії пристосуванців. Він водив очима по книгах у вітрині й від заголовків йому запаморочилося в голові. Він ніколи нічого не читав, окрім фараонівського «Довідника на щодень» чотири ти-

сячі випадків стягнення штрафу, з якого добре запам'ятав — від штрафу за піпі на вулиці і аж до зайвих слів у розмові з фараоном. Щоразу, коли читав цей требник на п'ятдесятій сторінці, де був намальований чоловік, який мав намір перейти широчезну вулицю там, де те заборонялося, Люна охоплював шал. Кожного разу в такому випадкові він спльовував на землю з відрази і з люттю перегортав аркуш, аби заспокоїтися наступною ілюстрацією — «чудовим фараоном» з начищеними гудзиками. В якийсь дивний спосіб цей «чудовий фараон» скидався на його приятеля Патона, що саме тулився під стінами цього будинку, але з протилежного боку.

Зоддалік вулицею спускалася вантажівка із стосиком балок з барбандированої сталі. На кінці найдовшої, яка, погойдуючись, билася об бруківку, охляп сидів хлопчак-учень. Він вимахував великою червоною ганчіркою, аби налякати людей, але дівки, ваблені, мов жаби на світло, стрибали на нього зусебіч і бідолаха без угаву відпихав їхні мокрошкірі тіла. Вантажівка підскакувала на чотирьох твердих шинах і хлопчак витанцьовував на пруті, мов на тенісній ракетці. Насупроти будинку, де стояв Люн, машину дуже підкинуло, і саме на цей час величезна жабера ядучо-зеленого кольору стрибнула хлопчакові за комір і потрапила до пазухи. Той верескнув і відпустив балку. Підкинутий, він перекрутився і втрапив прямісінько до вітрини книгарні. Не думаючи ні про що, окрім власної мужності, Люн що було сили засвистів і кинувся на хлопця. Витягши його за ноги крізь дірку у вітрині, він заходився барабанити головою бідолахи по бруківці. Великий шмат скла, що стирчав із хлопчачої спини, випромінював на висушений шлях зграйку зайчиків.

— Ще один фашист! — кинув, надходячи, Патон.

До них підійшов службовець книгарні.

— Мабуть, це якась випадковість, — мовив він. — Хлопчак замолодий для фашиста.

— Майте на увазі! — скипів Люн. — Я бачив!.. Це він навмисне!..

— Гм... — відповів службовець.

Розлючений Люн відпустив хлопця.

— Ви навчатимете мене, як мені працювати? Я й сам вас дечому зараз можу навчити, якщо наполягаєте!

— Так, — погодився службовець.

Він узяв на руки хлопчака і зайшов до книгарні.

— Ото мерзотник! — кинув услід Патон. — Побачиш, чого це йому вартуватиме.

— Атож!.. — задоволено погодився Люн. — Можна буде сподіватися й на підвищення... А ще, може, фашиста для Школи запопадемо!..

III

— Ото бісова нудьга сьогодні, — мовив Патон.

— Угу, — погодився Люн. — А пам'ятаєш минулий тиждень? Якби щось таке подібне випадало хоч раз на тиждень... це було б до шмиги...

— Атож, — відказав Патон. — Гей!.. Дивись!..

У бістро насупроти сиділо дві вродливі дівчини.

— Котра там година? — запитав Люн.

— Ще десять хвилин і по всьому, — відповів Патон.

— Шикуємо!.. — Люн не зводив очей з дівчат. — Ходімо вип'ємо?

— Авжеж.

IV

— Ти бачив її сьогодні? — запитав Патон.

— Ні, — відповів Люн. — Вона не змогла. Ну ж і клята днина!..

Вони чергували біля дверей Міністерства прибутків і збитків.

— А тут ніхто не вештається, — постеріг Люн. — Це якесь...

Він затнувся, бо до нього звернулася якась стара пані.

— Перепрошую, як дістатися на вулицю Дезеколь?

— Ідіть туди, — сказав Люн.

А Патон важко опустив кийка на голову жінки. Потім вони відтягнули її під мур.

— Стара дурепа! — висловився Люн. — Не могла підійти до мене з лівого боку, як усі люди? А втім, це нас трохи розважило, — закінчив він.

Патон ретельно витирав кийка картатою хустинкою.

— А чим переймається твоя дівчина? — запитав він.

— Не знаю, — відповів Люн. — Але вона така мила...

— А вона... це робить? — запитав Патон.

Люн зашарівся.

— Ти свиня і нічого не тямиш у почуттях.

— То сьогодні ввечері ти з нею будеш зустрічатися?

— Ні, — відповів Люн. — Але як тоді перебути вечір?

— Можна сходити до Центральних складів, — запропонував Патон. — Там завжди є люди, які приходять поцупити щось їстівне.

— Але ж там не наша ділянка, — заперечив Люн.

— Туди варто сходити, — мовив Патон. — Може, арештуємо когось, порозважаємося. Але якщо хочеш, можемо піти і в ...

— Патоне, — перебив його Люн. — Я знав, що ти свиня, але ти вже зовсім з глузду з'їхав. Я не можу зараз цього робити.

— А в тебе й справді вавка в голові... Гаразд, я не хочу бути нечемою. Ходімо на Центральні склади. Але захопи свій шмайсер. Може, таки матимемо нагоду постріляти.

— Певна річ! — збуджено відповів Люн. — Десятків два будуть наші...

— Ого, — постеріг Патон. — Бачу, ти й справді закохався.

V

Патон ішов перший. Люн — одразу ж за ним. Вони просувалися вздовж муру із викришеної цегли й, зрештою, дійшли до дбайливо доглянутого пролому: сторож ревно стежив за ним, щоб з часом не доконали стіни, вибираючись на неї. Люн і Патон пройшли крізь той отвір. Далі від пролому вела вузька стежка, з обох боків обнесена колючим дротом, аби злодії, бува, кудись не збочили. То тут, то там видніли шанці для поліцейських: у кожному можна було сховатися й добре бачити тих, хто йтиме стежкою. Люн та Патон вибрали собі один на двоє місць і зручно повмощувалися в ньому. Не минуло й двох хвилин, як до них долинуло гурчання двигуна автобуса, що привіз злодюг до місця роботи. У повітрі почувся легенький дзенькіт, і в проломі почали з'являтися злодії. Люн і Патон аж позажмурювалися, щоб не дивитись на них. Куди цікавіше було постріляти, коли ті вертатимуть. Ті пройшли. Босі, щоб не було чути, а ще тому, що взуття дороге. Зникли в темряві.

— Зізнавайся, зараз хотів би бути з нею? — запитав Патон.

— Так, — відповів Люн. — Не знаю, що це зі мною. Мабуть, закохався.

— А я що казав? Мабуть, і даруєш їй щось.

— Еге ж, — ствердив Люн. — Я подарував їй осиковий браслет. Вона так зраділа.

— Не багато ж їй треба. Ніхто зараз таких не носить.

— Хто тобі те сказав?

— Що тобі до того. Ти її хоч лапаєш?

— Замовкни! — попросив Люн. — Не треба про це так грубо.

— Ти завжди був ласий на білявок. Минеться, як і з іншими. До того ж, вона суха.

— Давай про щось інше. Я б не хотів, щоб ти про це говорив.

— Ти мене доконав, — сказав Патон. — Якщо не викинеш цієї дівульки з голови, втратиш повагу в Школі.

— Ні, — мовив Люн. — Не втрачу. Глянь, вони повертаються.

Вони пропустили першого, лисого чоловіка з мішком маринованих мишей. А потім Патон вистрілив услід. Високий і сухий, той гепнувся, щось видобувши з грудей. Його пакунки розсипалися по землі. Патон вдало почав, а тепер настигла черга Люна. Двоє, як підтяті, впали, але знову звелися на ноги й добігли до пролому. Люн вибухнув лайкою, а Патон завовтузився з пістолетом, що раптом дав збій. Ще троє пробігли у них під самісіньким носом. Позаду бігла жінка й Люн, розлючений, випустив усі набої по ній. Патон на той час вискочив із шанців, щоб добити, але та була вже мертва. Вродлива білявка. Кров на голих ногах полакувала нігті, а на лівій руці в неї був новісінький осиковий браслет. Вона була худа. Мабуть, померла натщесерце. Та воно й краще для здоров'я.

ПОДОРОЖ ДО КОНОСТРОВА

I

Локомотив пронизливо гукнув. Механік зрозумів, що гальма надто затиснені й трохи відвів важіль. Чоловік у білому кашкеті також свиснув, аби останнє слово було за ним. Потяг спроквола рушив. Йому не хотілося залишатися на вологому й похмурому вокзалі.

У купе сиділо шестеро людей, четверо чоловіків і дві жінки. П'ятеро з них вряди-годи перекидалися словом, а шостий мовчав. По ліву руку від вікна на банкетці сиділи Жак, Реймонд, Бріс та молода, дуже вродлива білявка — Корінн. Навпроти неї сидів чоловік, імені якого ніхто не знав, Сатюрн Лам'єль. А насупроти Реймонда — друга жінка, чорнява, не дуже гарна, але з оголеними ногами. Її звали Гарамюш.

— Потяг знову пішов, — сказав Жак.

— Зимно, — мовила Гарамюш.

— У карти згуляємо? — запитав Реймонд.

— Хай їм грець! — кинув Бріс.

— А ви не дуже чемні, — завважила Корінн.

— Може, сядете між мною й Реймондом? — запитав Жак.

— Так-так, — сказав Реймонд.

— Це слушна думка, — мовив Бріс, який не був чемним.

— Вона опиниться тоді напроти мене, — сказала Гарамюш.

— Я сяду поруч з вами, — сказав Бріс.

— Не пересідайте, — попросив Реймонд.

— Та йдіть же, — наполягав Жак.

— Іду, — зітхнула Корінн.

Вони підвелися всі разом і змішалися. Усе треба було починати спочатку. Лише один Сатюрн Лам'єль не зру-

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

шив з місця і продовжував мовчати. Отож, якщо дивитися по ліву руку від вікна, на другій банкетці сиділи Бріс, Гарамюш, порожнє місце і Сатюрн Лам'єль. Напроти Сатюрна Лам'єля — порожнє місце. Потім Жак, Корінн і Реймонд.

— Так краще, — постеріг Реймонд.

Він кинув погляд на Сатюрна Лам'єля, який прийняв його широко відкритими очима і виразно кліпнув, але нічого не сказав.

— Тепер усім зручно, — сказав Бріс. — Майже.

Гарамюш знову підсмикнула спідничку. Стало видно нікельовані защіпки на її панчішках... Вона зробила так, щоб їх було видно як з одного, так і з другого боку.

— Вам не подобаються мої ноги? — запитала вона Бріса.

— Послухайте, — озвалась Корінн, — ви негарно поводитеся. Про такі речі не питають.

— Ви просто дивовижні, — сказав Жак Корінн. — Але якби у вас була така пиця, то й ви б ноги показували.

Він кинув погляд на Сатюрна Лам'єля, але той не повернув голови, досить довго не зводячи з чогось очей.

— Згуляємо в карти? — запитав Реймонд.

— До біса! — сказала Корінн. — Мені не подобається гуляти в карти. Давайте краще про щось погомонимо.

Запала довга незручна гнітюча мовчанка. Кожному було ніяково і він знав, чому. Бріс набрався духу й зламав гнітючу мовчанку.

— Якщо в купе є хтось, хто б не хотів відповісти, коли про нього говорять, то це найгірше, що може бути, — сказав він.

— Боже мій! — обурилася Гарамюш. — Перед тим, як сказати це, ви дивилися на мене! Я вам що, відмовила?

— Не про вас ідеться, — втрутився в розмову Жак. Він мав чорне волосся, блакитні очі й приємний низький голос. Щоки його були поголені, одначе скидалися на спину сирої макрелі.

— Якщо це камінець у мій город, то, мабудь, треба було так і сказати, — мовив Реймонд.

Він ще раз кинув оком на Сатюрна Лам'єля. А той, здавалося, був поглинутий власними думками.

— Колись знали, як зробити, щоб люди заговорили, — сказала Корінн. — Скажімо, за часів інквізиції. Я читала про це.

Тепер потяг ішов швидше, але те не заважало йому кожні півсекунди робити ті ж таки рефлексії своїми колесами. За вікнами нависла огидна ніч. На піщаному степу блищало кілька зірок. Час від часу по великому холодному шклу хльоскали найдовші гілляки дерев.

— Коли ми прибуваємо? — поцікавилася Гарамюш.

— Не раніше завтрашнього ранку, — відказав Реймонд.

— Є час знудитися, — сказав Бріс.

— Якби тільки люди хотіли відповідати, — зітхнув Жак.

— Це ви про мене? — запитала Корінн.

— Та ні, що ви! — заспокоїв її Реймонд. — Це про нього!

Вони раптом принишкли. Випростаний палець Реймонда вказував на Сатюрна Лам'єля. Він не ворухнувся, але ті четверо здригнулись.

— Він має рацію, — мовив Бріс. — Не шукаймо манівців. Треба про щось говорити.

— Ви також їдете до Конострова? — запитав Жак.

— Вам подобається ця подорож? — запитала Гарамюш.

Вона сіла на порожнє місце між собою і Сатюрном, залишаючи Бріса одинцем біля вікна. Цим рухом вона показала всю довжину своїх ніг і рожеві помочі з нікельованими защіпками. А ще трохи такої бажаної засмаглої гладенької шкіри збудливих бедер.

— Ви граєте в карти? — запитав Реймонд.

— Ви чули щось про Інквізицію? — запитала Корінн.

Сатюрн Лам'єль не ворухнувся, але почовгав ногами під синьо-зеленою шотландською ковдрою, що її тримав на колінах. Він виглядів дуже молодо, а світле волосся, розділене проділом посередині, спадало рівними хвилями на його скроні.

— Боже мій! — вигукнув Бріс. — Він нас провокує.

Ці слова не віддалися луною, що природньо в залізничному купе, адже його стінки були не з акустичого матеріалу. До того ж, не слід забувати, що між привідними механізмами під вагонами відстань всього сімнадцять метрів.

— Згуляємо в карти? — запитав нарешті Реймонд.

— О! Ви! З вашими картами! — вибухнула Гарамюш.

Вся її постава аж світилася бажанням поринути в клопоти дещо іншого характеру.

— Дайте нам спокій! — попросив Жак.

— За Інквізиції їм би підпалили ноги, щоб змусити говорити. Або зробили б це розпеченим залізом чи там чим іще. Їм би вирвали нігті й викололи очі. Їм би...

— Ага, — сказав Бріс. — До цього ми й візьмемося!

І вони всі разом підвелися, окрім Лам'єля. Потяг зайшов у тунель і, пострілюючи з-під коліс камінцями, хрипко заревів.

Коли виїхали з тунелю, Корінн і Гарамюш були при вікні, обличчям одна до одної. Коло Сатюрна Лам'єля сидів Реймонд. Між ним і Корінн лишалося порожнє місце. Навпроти Сатюрна сиділи Жак, Бріс, порожнє місце, потім Гарамюш.

На колінах Бріса лежала новісінька валізка з жовтої шкіри, нікельованою ручкою й ініціалами когось чужого, кого теж звали Брісом, але прізвище складалося з двох «П».

— Ви їдете до Конострова? — запитав Жак.

Він звертався прямісінько до Сатюрна Лам'єля. А той сидів із заплющеними очима й дихав тихо-тихо, аби не розбудити себе.

Реймонд одягнув окуляри. Це був великий і дужий чолов'яга з величезними окулярами, із проділом збоку на трохи розкуйовдженому волоссі.

— Що робити? — запитав він.

— Пальці ноги, — сказав Бріс.

Він відкрив свою валізку з жовтої шкіри.

— Треба йому зняти туфлі, — підказала Корінн.

— А я б воліла зробити йому по-китайському, — сказала Гарамюш.

Вона змовкла й зашарілася, тому що кожен подививсь на неї розлючено.

— Не починайте все спочатку! — цитьнув Жак.

— Прокляття! Шльондра! — виказав свої міркування й Бріс.

— Ви переходите всі межі, — докинула Корінн.

— А як то, по-китайському? — поцікавився Реймонд.

Цього разу залягла справжня мертва тиша. До того ж, потяг проходив якраз по відтинку каучукового шляху, щойно прокладеного між Консідерметровом та Смогоголетом.

Це розбудило Сатюрна Лам'єля. Він зненацька розплющив свої гарні кольору горіха очі й підтягнув шотландську ковдру, що сповзла на колінах. А потім знову заплющив очі й, схоже, заснув.

Реймонда під шум гальм залило червінню до кінчиків вух і він більше не наполягав. Гарамюш бурчала у своєму

кутку і перевіряла, чи є на губах помада. Вона двічі чи тричі крадькома хутко висовувала й засовувала червоний олівець помади, даючи щось утямки Реймонду. А той став ще червоніший.

Бріс і Жак понахиляли голови над валізкою, а Корінн спопелила Гарамюш поглядом, повним відрази.

— Ноги, — мовив Жак і підказав Реймондові: — Скиньте йому туфлі.

Той, радий, що може чимось прислужитися, став біля Сатюрна Лам'єля навколішки й спробував розв'язати шнурки на його туфлях. Шнурки, бачачи, що справи обертаються на зле, шипіли й химерно вигиналися, уникаючи пальців Реймонда; а він, так і не спромігшися їх ухопити, теж зашипів на них, як охоплений шалом кіт.

— Пробі, — сказав Бріс. — Ви нас затримуєте.

— Я роблю все, що можу, — відказав Реймонд. — Але їх неможливо розв'язати.

— Тримайте, — мовив Бріс.

Він простягнув Реймондові гострі з полиском ножиці. Реймонд розтяв шкіру на взутті довкола шнурків, щоб не зачепити їх, і намотав на пальці, щойно скінчивши операцію.

— Чудово, — сказав Бріс. — Залишилося лише стягнути взуття.

До цього взявся Жак. Сатюрн Лам'єль продовжував спати. Жак поставив туфлі на сітку.

— Може, взуття залишити на ньому? — запропонувала Корінн. — Воно зберігає тепло і забруднить рану. Потім воно може засмердітися.

— Слушна думка, — мовив Жак.

— Згоден! — докинув Бріс.

Реймонд знову сів біля Сатюрна і заклямцав своїми шпицями.

Бріс дістав із жовтої валізки зграбну маленьку паяльну лампу та пляшечку й залив у отвір лампи бензин. Жак сірником запалив лампу. Сліпучо-жовте і блакитне полум'я вихопилося з цівки й обпалило Брісові вії. Той вилаявся.

Сатюрн Лам'єль якраз цієї хвилі розплющив очі, але відразу ж заплющив знову. Його довгі пещені руки поверх шотландської ковдри були так загадково схрещені, що Реймондові після п'яти хвилин гадок про природу цього сплетіння заболіла голова. Корінн відкрила сумочку й дістала

гребінець. Вона зачісувалася перед шибкою, бо глибока ніч за вікном давала їй змогу бачити у ній саму себе. Зовні навіжено свистів вітер, і вовки ганяли, щоб зігрітися. Потяг промчав повз велосипедиста, що їхав по піску й налягав на педалі велосипеда з останніх сил. Бріскіпотольск був уже недалеко. Степ почався за дві з половиної верстви після Брантшочарновнії й тягнувся аж до Корнопучіка. Звісно, ніхто не міг до ладу вимовити назви цих міст, тож, за звичай, їх іменували Урвіллем, Маконом, Ле Пуєм та Сент-Машиною.

Паяльна лампа почала брутально плюватися й Бріс відрегулював її так, щоб полум'я було схоже на гострий блакитний язичок. Бріс передав лампу Реймондові й поставив валізу на підлогу.

— Спробуємо востаннє? — запропонував Реймонд.

— Гаразд, — погодився Жак.

Він схилився над Сатюрном.

— Ви їдете до Конострова?

Сатюрн розплющив одне око й відразу ж його заплющив.

— Мерзотник! — вибухнув люттю Бріс.

Він також став навколішки перед Сатюрном і підняв одну з його ніг, не дивлячись яку.

— Якщо ви спалите спершу нігті, це буде болючіше й довше гоїтиметься, — пояснила Корінн.

— Дайте мені лампу, — звернувся Бріс до Реймонда.

Реймонд подав йому лампу, а Бріс провів нею по дверях купе, щоб переконатися, як вона працює. Лак полуськав і в купе засмерділо.

Взуття Сатюрна смерділо ще гірше, але Гарамюш визнала, що так пахне чиста вовна. Корінн не дивилася, вона читала книгу. Реймонд і Жак чекали. З ноги Сатюрна почав здійматися дим, почулося потріскування й запах паленого рогу; на підлогу впали чорні краплини. Нога Сатюрна судомно сіпалася в змокрілій Брісовій руці; він уже ледь міг її тримати. Корінн відклала книжку й трохи прочинила вікно, щоб вивітрився запах.

— Досить, — сказав Жак. — Треба спробувати ще.

— Давайте згуляємо в карти, — привітно запропонував Реймонд, повертаючись до Сатюрна.

Сатюрн забився у куток купе. У нього був збентежено скривлений рот і зморщене чоло. Йому вдалось видушити з себе посмішку, а після цього він ще дужче заплющив очі.

— Це нічого не дасть, — сказав Жак. — Він не хоче говорити.

— Який мерзотник! — мовив Бріс.

— Цей тип погано вихований, — сказав Реймонд. — Коли вшістьох в одному купе їдуть залізницею, то розмовляють.

— Або кохаються, — мовила Гарамюш.

— Заткніть пельку, ви! — гаркнув Бріс. — Відомо, чого ви хочете.

— Спробуйте робити це своїми ручками, — докинула Корінн.

Вона підвела своє вродливе обличчя і її вії закліпали, наче крила метелика.

— Цікаві для вас місця ви знайдете у нього на долонях, — сказала Корінн.

— Вимкнути паяльну лампу? — запитав Бріс.

— Та ні, продовжуйте вдвох, — відповіла Корінн. — Вас же ніхто не квапить. До Конострова ще далеко.

— Добре було б, щоб він таки заговорив, — мовив Жак.

— Це ж треба! — докинула Корінн. — Який покидьок.

По овальному обличчі Сатюрна Лам'єля ковзнула нерішуча усмішка. Бріс знову взяв паяльну лампу і націлився на другу ногу якраз посередині ступні. Реймонд на цю пору нишпорив у валізі.

Блакитне полум'я якраз пропалило ногу Сатюрна, коли Реймонд знайшов нерв. Жак його підбадьорював.

— Спробуйте потім під коліном, — порадила Корінн.

Вони поклали тіло Сатюрна на одну з двох банкеток, аби було зручніше працювати.

Обличчя Сатюрна зробилося, мов крейда, а очі під повіками більше не рухалися. Запах паленого тіла став нестерпним і Корінн, якій не подобалося дихати цим уже аж густим від смалятини повітрям, відчинила вікно. До купе ввірвася потужний струмінь сіжого повітря.

Бріс загасив паяльну лампу. На брудну банкетку з ніг Сатюрна стікала чорна рідина.

— Може, на хвилинку зупинимось? — запитав Жак.

Він витер обличчя тильною стороною руки. Реймонд підніс руку до рота й затулив його. Він відчував, що хоче співати.

Права рука Сатюрна була схожа на розчавлений фінік. З неї звисали шматки тіла й сухожилля.

— Міцний горішок, — сказав Реймонд.

Він підскочив, бо рука Сатюрна самохіть упала на банкетку.

Уп'ятьох вони не могли б поміститися на другій банкетці, але Реймонд дістав із жовтої валізи наждачний папір і терпужок і вийшов до коридору, щоб розім'яти ноги. Отже, по ліву руку від вікна до дверей сиділи тепер Корінн, Гарамюш, Жак та Бріс.

— Який покидьок! — мовив Жак.

— Він не хоче говорити, — сказала Гарамюш.

— Це ми ще побачимо! — озвався Бріс.

— Я хочу запропонувати вам щось інше, — мовила Корінн.

II

Потяг і далі мчав засніженим степом і перетинав вервечки жебраків, які поверталися з підземного ринку Голдзіна.

Тепер за вікном купе був ясний день. Корінн милувалася краєвидами й скромно заховалася у кролячу нірку.

Сатюрну Лам'єлю залишилися тільки нога й півтори руки, але, оскільки він спав, було б просто безглуздо чекати, що він заговорить.

Минули Голдзін. Незабаром Коностров, через десять верств.

Бріс, Жак і Реймонд були виснажені, але їхній дух ще тримався за три зелені ниточки, по одній на кожного.

У коридорі залунав божественний дзвінок і Сатюрн здригнувся. Бріс випустив голку, а Жак опікся металевим електричним інструментом, що був у нього в руках. Реймонд продовжував старанно шукати точного місця віри, але Брісовій рогатці бракувало точності.

Сатюрн розплющив очі. Він важко сів, бо відсутність лівої сідниці, схоже, виводила його з рівноваги, і натягнув шотландську ковдру на пошматовану ногу. Під туфлями інших хлюпотіла кров, заливаючи всю підлогу.

Тоді Сатюрн трусонув білою шевелюрою й широко всміхнувся.

— То що, я не балакун, еге? — запитав він.

Якраз у цей час потяг дістався на вокзал Конострова. Там вони зійшли.

РАЧИЦЯ

I

Жак Тежарден лежав у ліжку й мучився. Цю болячку він підхопив, граючи на своїй буркотливій дудці на сильному протязі. У ці тяжкі часи його оркестр камерної музики погоджувався виступати навіть у коридорах; і якщо завдяки цьому музикантам і вдавалося якось зводити кінці з кінцями, то здоров'я їхнє не раз отак ризикувало постраждати. Тепер, видуваючи на своїй дудці мелодії, Жак чув, як у ній відтворюється цілий оркестр. Жаку Тежардену було зле. Голова його витягнулась, а мозок залишився яким був. Тим часом в отак утворену між стінками черепа і мозком порожнечу одне за одним залазили чужі тіла, кусючі паразити, і решту місця плавно заповнювали блискітки розпеченого болю. Час од часу Жак Тежарден покашлював; тоді чужі тіла билися об стінки його черепа, здіймалися високо вгору й із шумом спадали донизу і, наче брижі у ванні, дійшовши до середини й повернувши назад, зі скрежетом цвіркунів знову штурмували стінки черепа. То тут, то там лопала булька і дрібні білясті ляпки, м'які, ніби павучине нутро, покривали зірочками кістясте склепіння і відразу ж змивалися черговою хвилею болю. Після кожного нападу кашлю Жак, упившись поглядом у єдине мірило часу — піщаний годинник, із жахом чекав хвилі, коли кашель здушить горло знову. Він мучився на саму думку, що не зможе повправлятися з дудкою, як звичайно; його губи розм'якнуть, пальці огрубнуть і все почнеться знову. Буркотлива дудка вимагає від учнів твердої волі, бо на ній неймовірно важко навчитися грати і дуже швидко забувається те, чого навчився. Подумки він програв мелодію із вісімнадцятої частини симфонії ля-бемоль, а коли зібрався її промугикати, трелі п'ятдесят шостого і п'ятдесят

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

сьомого такту збільшили біль. Він відчув, як до горла підступає кашель, і щосили затулив рота рукою, щоб утримати його. Проте кашель таки піднявся, роздувся в трахеях і кількома поштовхами із шумом вилетів геть. Тіло Жака Тежардена побагровіло, очі налилися кров'ю. Він витер їх хустинкою навмисне червоного кольору — щоб не було видно плям.

II

Під кимось заскрипіли східці. Поруччя на металевих стержнях завібрувало, мов гонг: звичайно, це була господиня, яка несла йому липовий чай. Липа, якщо її довго вживати, може викликати запалення простати, але Жак Тежарден не пив її часто, тож, без сумніву, до операції не дійде. Господині залишилось підійматися ще один поверх. Це була гарна огрядна молодиця тридцяти п'яти років. Її чоловік провів багато місяців у німецькому полоні, а тепер установлював загорожі в себе, бо, як гадав, настала його черга обносити колючим дротом інших. Цілими днями він міг десь у селі обгороджувати всяку мерзоту і рідко коли нагадував про себе. Господиня відкрила двері без стуку і широко всміхнулася Жакові. Потім поставила на нічний столик блакитного порцелянового глечика й чашку. Коли вона нахилилася, щоб поправити подушки, з-поміж пол халата на Жака зиркнув жмуток чорного моху, а в носі залоскотало від пахощів цієї загадкової бороди. Жак зажмурив очі, бо запах ударив прямо в обличчя, і тицьнув пальцем у оте місце.

— Вибачте, будь ласка, але...

Він затнувся, зненацька захоплений нападом кашлю. Господиня, не розуміючи, чого він хоче, почухала внизу живота.

— Це... ваша... штука... — закінчив він.

Гадаючи, що Жак сміється, жінка обіруч вхопилася за причину веселощів і видобула звідти шум, який робить качка, коли риється в мулі. Але господиня не хотіла, щоб Жак закашлювався, і вже за хвилю загорнула поли халата. На обличчі хлопця ковзнула квола посмішка.

— Свого часу, — пояснив він, аби вибачитися, — мені це дуже подобалось, але зараз у мене голова повна шумом, грюкотом і запахами...

— Я вам наллю липи, — материнським голосом запропонувала господиня.

А що жінка відпустила поли, даючи хлопцеві попити, ті розчепилися знову! Жак тицьнув у те звіренятко кінчиком ложки, яка зненацька там і прилипла. Від наглого вибуху реготу груди йому неначе розірвало. Скоцюрбившись удвоє від болю, він навіть не відчув, як господиня плескає йому по спині, щоб зупинити кашель.

— А я така дурепа, — пробурмотіла вона, сердита на саму себе, що розсмішила його. — Треба було б дотямити, що вам зараз не до розважанок.

Жінка дала хлопцеві ложку і потримала чашку, поки він маленькими ковтками пив руду липу і розмішував цукор. Потім Жак проковтнув дві пігулки аспірину.

— Дякую, — мовив він. — Тепер я спробую заснути...

— Я вам ще принесу липи, — сказала господиня і склала чашку й глечик утроє, щоб було зручніше нести.

III

Раптом він прокинувся. Від дії аспірину тіло вкрилось рясними краплями поту. За законом Архімеда, він втрачав вагу, рівну об'ємові виділеного поту і тепер його легке тіло, тягнучи за собою простирадла й ковдри, піднялось над матрасом і випірнуло у калюжі поту, здіймаючи на поверхні хвилі. Жак відкрив отвір у матрасі й піт витік на пружини. Тіло плавно опустилося й знову опинилося на простирадлі, паруючому, наче загнаний кінь. Постіль була липка від поту і Жак вовтузився по ній, намарне пробуючи підвестися й спертися на промоклу подушку. У голові знову щось глухо забриніло, а млинові жорна, які з'явилися десь ззаду його мозку, почали роздрібнювати тіла, що й досі літали в порожняві черепа. Жак помаленьку підніс руки й обережно помацав голову. Там відчувалися якісь деформації. Пальці ковзнули з потилиці до набряклого тім'я, торкнулися чола, пройшли гострим краєм очниць і сягнули скронь, потім спустилися до виличних кісток, що легко піддавалися натиску. Жаку Тежардену хотілось побачити свій череп, дізнатися, який саме він у нього. Адже деякі з них такі гарні, такі напрочуд симетричні, круглі. Торік, уже хворий, він змусив себе зробити рентген, і всі жінки, яким він показував знімок, легко ставали його коханками. Оця гуля і ця пухлина ззаду вельми непокоїли його. А мо-

же, це все ота буркотлива дудка... Руки повернулись на потилицю, на хвильку завмерли там, де з'єднується череп і шия. Хребет там повертався без шуму, але важко. Жак безпорадно зітхнув, опустив руки вздовж тіла і вовтузився, щоб вим'яти зручну заглибину в постілі, поки солона кірка поту ще не зовсім затвердла. Багато рухатись він не наважувався, бо коли спирався на праву руку, ліжко перехилялося і піт перекочувався на правий бік. Коли опирався на ліву, ліжко перекидалося зовсім і сусід знизу стукав по стелі баранячою ніжкою, дуже схожою на буркотливу дудку, дух від якої проходив крізь стелю-підлогу й дурманив Тежарденові голову. Зрештою, Жакові й не хотілося розливати піт на підлогу. Пекар, що на розі, за цей піт добре платив. Він збирав рідину у пляшки з етикетками «Піт із Чола», а люди купували, щоб легше було їсти хліб, печений на дев'яносто із ста за рахунок Постачання.

— Я менше кашляю, — подумалось йому.

Груди здіймалися рівномірніше, легені не шуміли. Він обережно випростав руку, взяв зі столу біля ліжка свою дудку і поклав поруч. Потім руки знову поповзли до голови, ковзнули з потилиці до набряклого тімені, торкнулися чола і пройшли гострим краєм очниць.

IV

— Одинадцять літрів, — промовив пекар.

— Кілька я втратив, — вибачився Тежарден. — Підматрасник не дуже герметичний.

— І він не чистий, — додав пекар. — Буде справедливіше, якщо його порахувати за десять.

— Але ж ви продасте одинадцять, — мовив Жак.

— Ну звісно, — відказав пекар. — Але тоді б мене бентежила совість. Із цим мусимо рахуватися.

— Мені потрібні гроші, — сказав Жак. — Я не граю вже три дні.

— А я не маю грошей і поготів, — відповів пекар. — Утримання машини з двадцятьма дев'ятьма кінськими силами обходиться дуже дорого, та й слуги розорюють.

— Що ви мені можете дати? — запитав Жак.

— Боже мій! — вигукнув пекар. — Та я вам дам по три франки за літр і одинадцять порахуємо за десять.

— Не скупіться, — правив своєї Жак. — Це не дорого.

— Гаразд! — сказав пекар. — Я підійму платню аж до тридцяти трьох франків, але це здирство.

— Давайте, — погодився Жак.

Пекар дістав зі свого гаманця шість купюр по сім франків.

— Давайте мені дев'ять франків, — сказав він.

— У мене лише десять, — відказав Жак.

— Нехай буде, — погодився пекар.

Він запхав гроші до кишені, підняв цеберко і попрямував до дверей.

— Постарайтеся зробити для мене ще одне — озвався він.

— Ні, — відповів Жак. — У мене вже немає температури.

— Тим гірше, — сказав пекар і вийшов.

Руки Жака піднялися до голови і стали погладжувати деформовані кістки. Спробував підвести череп. Хотілося б знати його точну вагу, але треба було чекати повного одужання, та й із шиєю щось не гаразд.

V

Докладаючи неабияких зусиль, він відкинув ковдри. Перед ним лежали худі ноги, подраглені п'ятиденним безрухом. Без захоплення обвів їх поглядом, спробував погладити рукою, потім, відмовившись від цієї забаганки, звісив ноги з ліжка і натужно підвівся. Через ці ноги він утратив п'ять добрих сантиметрів. Вигнутий хребет затріщав. Болячка залишила сліди. Халат довгими складками спадав на загострені сідниці. Обм'яклі вуста й розпухлі пальці не зможуть більше грати на буркотливій дудці, це було очевидно.

Зломлений, важко сів на стілець і обхопив голову руками. Пальці мимоволі помацали скроні і важке чоло.

VI

Сходами підіймався диригент оркестру, в якому грав Жак. На хвильку він зупинився перед дверима, прочитав табличку й увійшов.

— Добрий день, — мовив він. — Ну що, вже краще?

— Та тільки що встав, — озвався Жак. — Я слабкий.

— Якось дивно пахне на сходах, — постеріг диригент.

— Господиня, — мовив Жак. — Вона ніколи не застібає халата.

— Це добре пахне, — сказав диригент. — Пахне заповідником.

— Так, — погодився Жак.

— Коли ти повернешся до нас грати? — запитав диригент.

— А це можливо? — запитав і Жак. — Мені б не хотілося більше грати в коридорі. Зрештою, камерна музика, не коридорна музика...

— Тільки не кажи, що болячку маєш через мене, — попросив диригент. — Зрештою, усі ми грали в цьому коридорі...

— Знаю, — мовив Жак. — Але на протязі стояв саме я, тому з вами нічого й не сталося.

— Все це балачки, — сказав диригент. — До того ж, ти завжди мав бридку вдачу.

— Ні, — заперечив Жак. — Мені не подобається бути хворим, це моє право.

— Треба буде тебе замінити, — мовив диригент. — Хіба можна грати з типом, який на все дується?

— Зрештою, — сказав Жак, — я ледь не врізав дуба!..

— Ти набридаєш мені, — скривився диригент. — Від мене нічого не залежить. Коли ти зможеш грати?

— Не знаю, — відказав Жак. — Я ж слабкий.

— Ти починаєш мене дратувати, — мовив диригент. — Так не працюють. Попрошу Альбера, щоб замінив тебе.

— Заплати за два останні виступи, — попросив Жак. — Мені треба розрахуватися з господинею.

— Я не маю з собою грошей, — відповів диригент. — До побачення. Піду до Альбера. У тебе надто кепська вдача.

— Коли ти мені заплатиш? — запитав навздогін Жак.

— О!.. Заплачу, — відповів диригент. — Неодмінно.

Пальці Жака блукали чолом, очі були напівзаплющені. Може, чотири кілограми?..

VII

Маленький спиртовий нагрівач мужньо гудів і вода в алюмінієвому казанку, розлючена шумом, починала здригатися. Для такого легенького нагрівача води було вочевидь забагато, але він з нею справиться.

Жак чекав на стільці. Аби кудись себе діти, він брався за дудку. Щоразу йому бракувало до сі-бемолю двох сантиметрів, але врешті-решт таки дотягнувся. Задоволений і тріумфуючий, притиснув ноту двома пальцями. Це йому знову вдавалося.

Жак зупинився, бо біль повернувся в голову. Вода починала кипіти.

— Мабуть, більше чотирьох кілограмів, — поміркував він. — Буде видно...

Тоді Жак узяв великого ножа і відрізав голову. Він занурив її у киплячу воду з кальцинованою содою, щоб очистити і не зменшити ваги. Зрештою, він помер до того, як скінчив, бо це відбувалося 1945 року і медицина ще не сягнула так далеко, як тепер. Жак здійнявся до неба великою круглою хмариною. Податись кудись інде він не мав жодного сенсу.

СЛЮСАР ВОДОГОНУ

I

То дзвонила не Жасмен, адже вона разом зі своїм коханцем пішла щось купувати до однієї сумнівної контори. І тим паче не мій дядько, який щойно два роки тому помер. Пес смикає поворозку двічі, а я маю власного ключа. Отож — хтось інший. Дзвінок був прикметний: ваговитий, а може, з притиском... ні, щільний, виповнений, у кожному разі — неквапливий і поважний.

Слюсар водогону, більше нікому. Зайшов — на черезплічнику чудернацька, зроблена з шкури вимерлого травоїдного, торба, напхана дзенькотливим залізяччям.

— Ванна там, — сказав він, помахом руки показавши мені напрямок.

Він ні про що не розпитував. А я, зрештою, дізнався, де в цьому помешканні ванна кімната, якої без нього міг би хтозна-як довго шукати.

Оскільки Жасмен пішла, дядько щойно помер, а пес смикав поворозку двічі (зазвичай), вдома лишалися тільки одинадцятеро моїх небожів та небог; вони бавилися на кухні газовою колонкою, — тож у квартирі було зовсім тихо.

Після тривалих мандрів моєю домівкою, ведений власною уявою, слюсар водогону добувся вітальні і я мусив спрямувати його на добру путь, себто відвести до ванної кімнати. Я зайшов був разом із ним, але він відтрутив мене, не брутально, проте навідліг, як те вміють лише фахівці.

— Ви мені не потрібні, — промовив, докинувши в'їдливо: — А що як закаляєте ваш гарний новий костюм?

«Новий» він промовив з притиском.

Я нічого не відповів, бо він до того ж єхидно всміхнувся. Мені, либонь, лишалося відпороти висячу бирку.

© Український переклад. Я. Собко, 1998

Знову Жасмен недогледіла. Хоча, власне, не можна чекати від жінки, котра вам не знайома, ба навіть імені вашого ніколи не чула, не відає, що ви взагалі існуєте на світі, яка й сама, можливо, існує лише частково, або й зовсім не існує, — щоб вона надавала вам послуги, мов досвідчена англійська гувернантка Аліса Маршалл, уроджена де Бріджпорт з Вілширу, а я ж бо навіть Алісі дорікав за її хронічну неуважливість. Аліса заперечувала, що неможливо водночас утримуватися від нагляду за небожами та відпорювати бирку, і я мусив схилитися перед цим аргументом, бо саме проминав двері з передпокою до їдальні, на занизький одвірок яких не раз звертав увагу глухого архітектора, найнятого моїм домовласником.

Упорядкувавши свій туалет, я навшпиньки, без зайвого галасу попрямував до спальні матері Жасмен, що їй надав одну з найліпших кімнат у квартирі, одну з тих, які виходять вікнами на вулицю й повертаються з іншого боку, коли їх ніхто не бачить, аби лишень зберегти внутрішню рівновагу.

Певно, вже час змалювати вам Жасмен, одначе в темряві (вікна тут завжди зашторені, адже Жасмен не існує, а отже, не може в неї бути матері, — впродовж моєї оповіді ви нестеменно пересвідчитеся в цьому) не ручуся, чи поталанить зробити правдивий начерк.

Я перетнув спальню матері Жасмен і обережно прочинив двері до більярдної, кімнати, суміжної з ванною. Передбачаючи появу слюсаря водогону, я заздалегідь пробив у стіні квадратовий отвір і тепер мав нагоду донесхочу спостерігати за діями та жестами фахівця, поки той морочився з трубами. Підвівши голову, він побачив мене і на кивах покликав до себе.

Я квапливо вирушив тим-таки шляхом у зворотньому напрямкові. Проминаючи кухню, зауважив, що небожі й досі мудрують довкола газової колонки, й відчув (щоправда, побіжно, адже слюсар водогону чекав на мене і я не бажав, щоб він потрактував моє запізнення як вияв зарозумілості: статечність нерідко мають за пихатість, еге ж?) глибоку підсвідому зневагу до цих недолугих причандал газових колонок. Хутко дістався буфетної й вийшов до вузького передпокою, звідки можна було потрапити до більярдної, коли б двері не були забиті, до спальні матері Жасмен, також забитої, чи до ванної. Я зачинив за собою треті з чотирьох дверей і нарешті ввійшов.

Сидячи на краю ванни, слюсар водогону меланхолійно роздивлявся грубезні дошки, які досі захищали труби, — він щойно зірвав їх зубилом.

— Ніколи не бачив такої конструкції, — запевнив він мене.

— Вона стара, — промовив я.

— Воно й видко, — відгукнувся він.

— Отож і я кажу, — докинув я.

Мовляв, не можу визначити вік конструкції, оскільки ніхто не годен того зробити.

— Дехто лишень язиком плеще, — зауважив він, — а що з того?.. Але тут походив не фахівець.

— Ваша контора, — сказав я, — як зараз пам'ятаю.

— Тоді я ще в них не працював, — сказав він, — а коли б і працював, то пішов би геть.

— Отож, — сказав я, — саме так і було: оскільки ви пішли б, можна вважати, що ви там були, хоча вас там не було.

— У кожному разі, — сказав він, — коли б мені трапився на очі цей вилупок смердючої повії, залиганої вошивим кенгуру, ота наволоч, котра напартачила... спаскудила всю конструкцію, я б йому не спустив.

Потім він заповзявся лаятися і жили в нього на шиї понабрякали, мов мотуззя. Нахилившись над ванною, він послав голос на дно, щоб домогтися найкращого резонансу, і годину поспіль продовжував співати тієї ж.

— Гаразд, — підсумував він, відсапуючись. — Нема ради, треба братися до роботи.

Я вже прилаштовувався, аби спостерігати дійство, коли він витяг з шкіряної торби великого зварювального пальника, а з кишені пляшечку. Вміст пляшечки було вилито у заздалегідь передбачену виготовником заглибину біля основин трубки для відведення газів. Один сірник — і полум'я шугонуло до стелі.

Освітлений голубим сяйвом, слюсар водогону з погордою почав роздивлятися труби гарячої та холодної води, газову, центрального опалення, а також ще кілька інших труб, яких я не знав.

— Найкраще було б, — промовив він, — зруйнувати все дощенту й розпочати з нуля. Але вам доведеться розкрити гаман.

— Якщо так треба, — відгукнувся я.

Не бажаючи бути свідком спустошення, я навшпиньки вийшов. Він крутонув вентиль зварювального пальника тієї миті, коли я зачиняв за собою двері: ревіння полум'я поглинуло дзявкіт дверної заскочки, що повернулася на своє місце.

Увійшовши до кімнати Жасмен (ці двері спочатку були забиті, але, на щастя, тільки спочатку) і перетнувши салон, я збочив до їдальні, а вже звідти — до себе.

Мені вже не раз випадало заблукати в квартирі, і Жасмен хоче будь-що поміняти помешкання, але хай клопочеться тим сама, коли так настирливо повертається сюди без мого запрошення.

Втім я й сам ненастанно вертаюся до розмови про Жасмен — просто через те, що я кохаю її ; вона не грає жодної ролі в цій історії й, можливо, не гратиме ніколи, якщо, звісно, я не передумаю, але того ніхто не годен передбачити; оскільки рішення моє негайно стане відомим, марна річ затримуватися на такій малоцікавій темі, певно, ще менш цікавій, ніж будь-яка інша: зокрема, я маю на увазі розведення великої рогатої тірольської мушки або доїння пухнастої попелиці.

Опинившись нарешті у своїй кімнаті, я влаштувався біля шафки з навощеного дуба, з давніх-давен перетвореної на програвач. Маніпулюючи вимикачем — а він роз'єднує блок-схему, що її замикання надає руху електроприладові — я запустив диск; на ньому лежала платівка, з якої за допомогою гострої голки вдавалося виколупувати мелодію.

Похмурі звуки «Deep South Suite» невдовзі занурили мене в мою улюблену летаргію; рівномірне прискорення руху маятників втягло сонячну систему в посилений коловорот, скорочуючи тривалість світу майже на добу; тож виявилося — вже пів на дев'яту і я прокидаюся, стурбований тим, що мої ноги не торкаються знадливих ніжок Жасмен; на жаль, Жасмен навіть не відала про моє існування. А я постійно чекаю на неї; її волосся струмує, ніби вода під сонцем; я волів би задушити її в своїх обіймах, зацілувати на смерть, одначе не у ті дні, коли вона робиться схожою на Клода Фаррера.

«Пів на дев'яту, — проказав я до себе. — Слюсар водогону, певно, вмирає з голоду!..»

Я враз зодягнувся, зорієнтувався у просторі й рушив до ванної. Її околиці, як мені видалося, різко змінилися: ніби

після кількох поважних катаклізмів. Я тут-таки зрозумів, що весь фокус у трубах, яких не було на узвичаєних місцях, і вгамувався.

Слюсар водогону, який лежав, випроставшись уздовж ванни, ще дихав. Я влив йому через ніздрі бульйон, оскільки зубами він затис шматочок олова. Відживлений, він тут-таки взявся до роботи.

— Найважче я доконав, — повідомив він, — все зруйновано, починаю в нуля. Ваші пропозиції?

— Робіть як краще, — сказав я. — Цілковито покладаюся на вас як фахівця і нізащо в світі не хотів би ставати на заваді вашій ініціативі, котра є, мушу додати, виключним надбанням корпорації слюсарів водогону.

— Не навантажуйте, — порадив він мені. — Загалом я розумію, але школу скінчив давно і якщо ви будете морочити мені голову, я з вами не розмовлятиму. Дивовижа та й годі, як ото освіченим усе треба запаскудити, втоптати в болото!

— Запевняю вас, що глибоко шаную вашу працю і вашу особистість, — зашарівся я.

— Гаразд, я не якийсь злюка, — сказав він. — Зробимо так: я відновлю все, що вони тут намайстрували. Хай би там як, але ж колега працював. До того ж слюсар водогону надаремно нічого не робить. Часто чуєш: «Ота труба нерівна!..» В чім річ не розуміють і, звісно, винуватять слюсаря водогону; але якщо помізкувати, завжди знайдеш достеменну причину. Кажуть: не-рівна труба, а насправді — нерівна стіна! А в нашому випадкові я відновлю все як було. Певен, справа піде на лад.

Я ледве стримався — але ж до його появи все було доладу. Втім, можливо, я й справді в чомусь не тямив. Приповістка щодо прямої труби запала в голову, і я змовчав.

Мені вдалося доповзти до свого ліжка. З горішнього поверху долинали квапливі кроки. Люди страшенно набридливі; хіба не можна нервувати, спокійно лежачи в ліжку, замість того, щоб нервово крокувати з кутка в куток? Довелося визнати, що не можна.

Жасмен невідступно вистежувала мене, мов та мара, і я проклинав її матір, яка забрала від мене Жасмен з нічим не виправданою зловредністю. Жасмен виповнилося дев'ятнадцять, і я знаю, що вона, окрім мене, мала інших чоловіків: ще один аргумент на мою користь; якщо ж вона

відштовхує мене, то причина тут — материнські ревнощі. Я силкувався подумати про щось зовсім інше, про якесь безглузде паскудство, але мені було так тяжко уявити її у вигляді чогось компактного, спакованого й перев'язаного червоною та білою шворками, що тепер і я знепритомнів на цілий абзац. У ванній кімнаті блакитне полум'я зварювального пальника облямувало береги моїх сновидінь нерівноокисленою торочкою.

II

Водопровідник лишався в мене сорок дев'ять годин поспіль. До фінішу було ще далеко, коли я, минаючи передпокій по дорозі на кухню, почув стукіт у двері.

— Відчиніть! — почулося з-за дверей. — Термінова справа!..

Я відчинив і побачив сусідку з горішнього поверху. Вона стояла переді мною в глибокій жалобі. Її обличчя було позначене слідами недавнього страждання, а з сукні текло на килим. Здавалося, вона щойно з Сени.

— Ви впали у воду? — поцікавився я.

— Вибачте за турботу, пане, — сказала вона. — Річ у тім, що в мене протікає... Я викликала слюсаря водогону, і він мав прийти три дні тому...

— У мене тут якийсь працює, — сказав я. — Можливо, ваш?

— Семеро моїх дітей потонули, — сказала вона. — Лише двоє старших ще дихають, оскільки вода поки що сягає їм до підборіддя. Одначе, якщо слюсар водогону ще не впорався у вас... я не хочу бути вам на заваді.

— Гадаю, що він помилився, — сказав я. — Піду спитаю в нього, аби було певніше. Власне, моя ванна функціонувала цілком задовільно.

III

Коли я зайшов до ванної, слюсар водогону закінчував роботу, малюючи за допомогою зварювального пальника на порожній частині стіни квітку півника.

— Це вже на щось схоже, — сказав він. — Я все зробив саме так, як воно було, — сказав він, — хіба що подекуди

підварив трохи, пайка в мене виходить найкраще, а я люблю, коли роботу виконано як належить.

— Вами цікавиться одна дама, — сказав я. — Ви часом не поверхом вище мали піднятися?

— Але ж це п'ятий?

— Четвертий, — промовив я.

— Виходить, я помилився, — підсумував він. — Піднімуся до цієї дами. Контора надішле вам рахунок. Та ви не журіться... У ванній для слюсаря водогону завжди буде робота.

БЕЗЛЮДНИЙ ШЛЯХ

I

Хлопець мав одружуватися. Він закінчував школу мармурників, які набувають фаху у виготовленні надгробків на будь-який штиб. Хлопець той був з порядної родини, його батько очолював відділок К у Трубопровідній Компанії, а мати важила шістдесят сім кіло. Вони мешкали в номері 15 по вулиці Двох Братів; шпалер в їдальні, на жаль, не міняли з 1926 року, там були зображені помаранчові помаранчі на тлі пруської блакиті, а це несмак. В наші дні на такому тлі нічого б не намалювали, а коли б намалювали, то на інакшому тлі, наприклад, світлішому за кольором. Він звався Фіделем, а його батько — Жюстом [1]. Мати теж мала якесь ім'я.

Надвечір, як звикле, він сів у метро, щоб дістатися до школи. Під пахвою тримав намогильну плиту, а в руці — валізку зі струментом. Через плиту він мусив брати плацкарту, аби уникнути кпинів, здатних зіпсувати поліровану поверхню каменю, — таке цілком може статися, коли їздиш з вантажем у неплацкартному вагоні.

На станції Денфер-Рошро до його купе зайшов учень тієї ж школи, але старшого класу. Він тримав під пахвою плиту більших розмірів, окрім того, в господарському кошику мав оздоблений фіалковими перлинами гарний хрест. Фідель до нього привітався. Дисципліна в школі була сувора: всі учні вбиралися в чорні строї, а білизну, як те й належить, міняли двічі на тиждень. Вони також мали утримуватися від недоладних вибриків, не можна було, приміром, виходити без капелюха або палити на вулиці. Фідель заздрив на фіалковий хрест, але навчальний рік закінчу-

[1] Фідель — вірний, Жюст — справедливий.

© Український переклад. Я. Собко, 1998

вався, через якихось два місяці він теж перейде до старшого класу. А відтак, матиме доступ до великих намогильних плит, двох хрестів з перлинами та одного гранітного, але без права виносу, щоб працювати вдома. Весь учбовий матеріал був підписаний директором з огляду на його неабияку вартість, проте учням дозволялося компонувати деякі естетичні композиції вдома, щоб поглибити навички, здобуті на уроках.

У молодшому класі вивчали мармурові надгробки на дітей до тринадцяти років, потім переходили до плит зразка Ж-3 і, нарешті, на третьому етапі учні працювали над нагробками на дорослих, найцікавішими і найрізноманітнішими. Авжеж, ішлося про студіювання теорії: набуті знання використовувалися у створенні проектів надгробків. У скульптурній обробці, різьбленні по каменю вправлялися учні спецкласу. При школі була чинна комісія з працевлаштування; вона добирала випускників, які добре склали екзамени; попарно — одного проектувальника та виконавця проекту, беручи до уваги показники серії тестів, розроблених Товариством Паризького Транспорту. Проектувальник вивчав також комерційний бік справи і взаємовідносини з клієнтами, що й зумовлювало необхідність стриманості в одязі та манерах.

Обидва учні вийшли на станції Сен-Мішель і побралися бульваром угору. За окремим дозволом Клюнійського Абатства школа стояла посеред руїн Термів Юліана Заступника, і частину студій відбували вночі на звалищах: така атмосфера цілюще позначалась на учнях, неабияк виробляючи в них витончену та модерну погребальну естетику.

Підійшовши до руїн, вони почули подзвін і пришвидшили крок, бо то був сигнал до початку студій.

II

Опівночі учні мали перерву, що тривала близько півгодини. Вони зуживали той час на прогулянки просто неба серед руїн та розважалися, намагаючись прочитати написи давньоєврейською мовою на надгробках, що їх не бракувало в Термах Юліана.

Під час тієї шістдесятихвилинної перерви їм також дозволялося пригоститись яким-небудь напоєм у барі при сусідньому музеї, де порядкували клюнійські абати Лазар Вейль та Жозеф Симонович. Розмова з обома достойни-

ками, насичена вельми корисною інформацією щодо мистецтва різьблення на мармурі, а також небуденність їхніх суджень взагалі непомалу захоплювали беручкого до науки Фіделя, котрий забував про надгробки лише з тим, аби поновити в пам'яті чарівний образ своєї нареченої Ноемі.

Ноемі, батько якої був інспектором, а мати ще не втратила колишніх принад, мешкала в скромній дванадцятикімнатній квартирі на бульварі Сен-Жермен на третьому поверсі, вона мала двох сестер, її одноліток, та трьох братів: один з них був на рік старший, за що його називали старшим.

Інколи Ноемі забігала на часинку до бару при музеї, щоб погомоніти з нареченим під батьківським наглядом Жозефа Симоновича, і молодята ніжно присягалися одне одному на вічне кохання, цмулячи «Цвинтарний Привид», шедевр Жозефа. Назагал учням не дозволялося пити щось міцніше за чорну каву з краплинкою срібла, проте це правило інколи порушувалося, не завдаючи якоїсь шкоди моралі учнів, які завжди поводилися бездоганно.

Того вечора Фідель не чекав Ноемі. Він домовився про побачення з Лораном, давнім ліцейським товаришем, що нині стажував у лікарні Отель Дьє. Лоран чергував уночі й, якщо роботи було не надто багато, мав змогу відлучитися.

Коли Лоран прийшов, була за двадцять перша. Він спізнився. До лікарні привезли п'яного, як звикле, в супроводі п'яти чи шести жандармів. Важко було зрозуміти, чи той чоловік і справді був п'яний, а ось запопадливість поліціантів, які відлупцювали його мало не до смерті, сумнівів не полишала; втім потерпілий був непритомний, тож обійшлося без його свідчень.

— Він горлав «Хай живе свобода!» — сказав один жандарм, — і не там, де годиться, перейшов вулицю.

— Тож і довелося йому врізати, — докинув другий жандарм. — Не припущенно, щоб у студентському кварталі п'яні добродії подавали кепський приклад молоді.

Бідолаха з ганьби помер під хлороформом ще до операції, саме тому Лоран і запізнився. На щастя, його колега Петер Н'я опікувався тим типом, отож лишився чергувати.

— Коли ж ти одружуєшся? — запитав Лоран.

— Наступного тижня...

— А коли похорон твого парубоцького життя? Ти готовий до того?

— Боже милий! — відказав Фідель, сміючись. — Таж, певно, й похорони відбудемо наступного тижня.

— Знаєш, — зауважив Лоран, — ти вже зараз мусиш якнайпильніше взятися до цього.

— Я якнайпильніше й беруся.

— Кого ти запросиш?

— Тебе, П'єра та Майора.

— А хто такий Майор?

— Приятель П'єра. П'єр страшенно хоче нас зазнайомити.

— Чим же він знаменитий?

— Здається, він відвідав силу-силенну цвинтарів, а відтак може прислужитися моїй кар'єрі, та й загалом кумедний тип.

— Хай буде Майор, — погодився Лоран. — А дівчата?

— Е ні, — промовив Фідель, — жодних дівчат!.. Адже через три дні після цього я братиму шлюб.

— Навіщо ж тоді ховати парубоцьке життя?

— Похорон — річ поважна, — відказав Фідель, — а я бажаю дати своїй нареченій те, чого вимагаю від неї.

— Тобто цілковиту цноту? — поцікавився Лоран.

— Принаймні відносну, — скромно мовив Фідель.

— Згода. Отже, парубочий вечір? — перепитав Лоран.

— Так, — запевнив Фідель. — У середу, о сьомій в мене вдома.

Вони вийшли з бару, коли вибило першу ночі. Лоран потис другові руку і попрощався з Жозефом. Фідель повернувся до південного склепу, де відбувалися студії. Тамтаки була виставка курсових проектів. Розпочався урок, на якому йшлося про слушність забарвлення у чорний колір гравію довкруж карликових кущів самшиту, цієї рослинної оздоби гранітних надгробків моделі номер двадцять вісім з напіврельєфним хрестом.

Фідель витяг свого записника для конспектів і влаштувався на брилі дивовижного червоного мармуру.

III

О четвертій була півгодинна перерва, тож Фідель разом з приятелем вийшли погуляти серед руїн.

Він побачив зорі, майже всі, окрім Бетельгейзе, що, зуживши минулого місяця забагато енергії на дуже яскравий блиск, на певний час згасла. Фідель щільніше закутав шию

кашне. З бульвару крізь грати потягло вітерцем, і він намагався триматися ближче до затишних залізних прутів.

Він підійшов до закутка, де були звалені надгробки з давньоєврейськими написами, — їх їм дозволялося детально вивчати, і сів на один з них.

Перед себе він побачив уламок склепіння, напівпохований під землею, — все, що лишилося від колонади. Своєю формою правильного циліндра уламок напрочуд нагадував перлівницю — одна стулка пласка, друга напівсферична. Він спробував перевернути камінь, і, зрештою, йому вдалося те зробити. Під каменем, притулившись одна до одної, спали дві щипавки поруч зі стоногою та трьома цілісінькими м'ятними цукерками, які чудово збереглися. З'ївши одну по одній всі три цукерки, він опустив камінь на місце і тут-таки, вражений його подібністю до перлівниці, витяг з кишені зубило й, ставши навколішки, заходився розтулювати ту камінну черепашку.

Після багатьох марних зусиль йому вдалося загнати вістря зубила в щілину збоку, майже цілком забиту землею та мохом; Фідель натиснув так сильно, що зубило вламалося. Довелося взяти інше. Камінь у відчаї піддався. Фідель обережно зняв горішню стулку, поклав її поруч й глянув досередини. На шарі чистого ясного піску лежала фотографія Ноемі в дерев'яній різьбленій рамці під склом легкорожевого відтінку. Рожу він простромив у петельку, рвучко підняв портрет, потім знову поклав його на пісок.

Ноемі щось промовила губами, він розбив скло, щоб почути її слова. Він сказав їй, що теж дуже її кохає.

Розвиднилося. Починався останній урок. Пташка вилетіла з гнізда, витрусила одну по одній усі різочки, з яких воно було зроблене, стріпнулася, потягнулася, полетіла, повернулася зі сніданком, але Фідель уже пішов.

Пташка з'їла обидві порції. Цілий ранок у неї боліло черевце.

IV

Ноемі читала в своїй кімнаті. Їй щойно принесли сніданок: торт с горіхами та невеличкого лангуста під майонезом. Вона берегла свою надто чутливу печінку.

Книжка була життєписом пресвятої Єлизавети Угорської, що його скомпонував пан віконт де Монталамбер. Ноемі гірко плакала, бо саме йшлося про смерть хоробро-

го молодого бурграфа, чоловіка відважної Єлизавети. Втім на серці в неї було світло й радісно, тож вона закрила цю книжку, взявши натомість «Троє в одному човні». Раптом їй спало на думку щось поважне, і вона відклала читання, адже інакше їй довелося б встати й пошукати твір, який би віддавав настрій, а на нічному столикові лишався тільки телефонний довідник.

Щоб розважитися, вона зробила кілька вправ фінського гімнастичного комплексу, які виконують лежма, без жодних рухів і які полягають у послідовному напруженні та розслабленні достеменно визначених м'язів.

Вона підвелася, вбралася в полотняну сукню веселих кольорів, зійшла на три сходинки і впала з 50-сантиметрової височини у сусідню кімнату, що була на одному рівні з її власною. Падіння спричинилося до легкого вивиху; щоб перебинтувати щиколотку, вона пішла до ванної. Сіла перед люстром і розчесала своє темноруде волосся. Вона всміхнулася своєму відображенню, але біль у нозі завадив люстрові повернути їй цю усмішку. Засмучена Ноемі розплакалася; відображення хоробро, через силу всміхнулося їй, щоб заспокоїти дівчину, і все знову вляглося в береги, хоча з них, власне, й не виходило.

V

Фідель почав готуватися до частунку друзів. Батьків не буде: інколи їхня присутність цілком збіжна зі свободою, але ж це саме ті батьки, які на власний розсуд вирішують піти до кінотеатру, щоб не заважати молоді. Фідель не мав наміру влаштовувати оргію, проте сором'язність диктує певні вербальні обмеження у вияві своїх почуттів на очах у старших людей, а Фідель жадав змалювати товаришам свою виповненість щастям і вже наперед тішився тією своєрідною фразеологічною вакханалією.

Їдальня, видовжена та висока кімната, добре пасувала для святкової учти. Фотографії пишних могил, макети надгробків з сірого стародавнього каменю, виконані за проектами Фіделя, звеселяли стіни. Меблів завсім мало: низький довгий буфет з мореної берези, на ньому два срібних свічника з червоними свічками. Стіл з такого ж дерева, стільці темніші, майже чорні — з берези, яка росте в Африці і тамтешня назва якої в перекладі означає «чорне де-

рево», — оздоблені червоним сап'яном. Сам він сидітиме спиною до вікон.

Одне дратувало — шпалери з тими помаранчевими помаранчами на тлі пруської блакиті, отже Фідель задзвонив, аби прийшли їх змінити. Він волів, щоб помаранчі були синіми, а тло помаранчовим. Але, поміркувавши, вирішив, що суцільно бежеві шпалери, оздоблені під граніт, теж матимуть гарний вигляд, і маляр поклеїв стіни в такий спосіб, що смуги кольору слонівки чергувалися з кремовими, а яскравочервоний бордюр доповнював сап'ян стільців. Замість фотографій могил майстер повісив портрет Ноемі, що його він витяг зі свого складаного столика, при цьому всміхнувшись до Фіделя, наче спільник.

VI

Вранці Ноемі довго розкошувала в ліжку, але не зовсім без діла — вона взялася до свого плетива. В кошику з лакованої лози лежали три великі мотки білої ангорської вовни й один моток звичайної вовни червоного кольору. Вона закінчувала перед: лишилося чотирнадцять рядків. Увесь перед був з білої ангорської вовни, лишень два ряди займала горизонтальна червона смуга, далі — ще два ряди білим, а на тлі наступних десяти білих рядів вона виплете червоними нитками ім'я свого нареченого; пухка ангора наполовину вкриє його і захистить від холоду. Вона вдасться до рунічного письма — так буде простіше: на десяти рядах плетеш вісім виворотних очок білою вовною і два лицьових червоною. Дуже гарний буде светр.

Пообіді вона збиралася з подругою до кінотеатру на новий фільм Манфреда Карота, а героїня стрічки мала точнісінько такий светр, як оце вона плела.

Вони зустрічалися з подругою о пів на п'яту в «Зеленій пташці», щоб не спізнитися на початок фільму й водночас прийти після журналу з новинами, який вони бачили цього тяжня вже дев'ятнадцять разів.

VII

Цього ж таки ранку П'єр, один із запрошених до Фіделя, старанно поголився і вдягнув чисту сорочку, лаштуючись на роботу. Він працював інженером на якомусь ризикованому підприємстві. П'єр чекав дзвінка від Майо-

ра, щоб повідомити йому адресу Фіделя або домовитися про зустріч і піти разом.

Тим часом Майор вийшов зі свого спецлітака о чотирнадцятій двадцять, лишив валізу в камері схову і, щоб відшкодувати збитки, забрав валізу сусіда по черзі; відчайдушним криком підізвав таксі, повідомив водія, що в того на носі сажа, тоді сів у метро, не лишивши жодного вільного місця, о п'ятнадцятій вийшов на належній станції й пішки, проминувши Бол д'Ор, дістався до власного особняка на вулиці Лев'ячого серця.

За півгодини вийшов звідти, полишивши на челядь жахливий безлад, учинений за цей рекордно короткий час. Він зодягнув інший костюм, вимахував елегантним ціпком з черепаховим покриттям, а його скляне око блищало, мов фара, геть засліплюючи тих небагатьох обранців, яких він ощасливлював поглядом.

Він завітав до кав'ярні, помахом ціпка стяв голову безмовному відвідувачеві, застромив гарсонові у горлянку паку чайових, наче кляп, таким робом поклавши край його відчайдушним протестам, двома обертами ключа замкнув за собою двері телефонної кабіни, підлога якої через пошкодження диска не витримала його ваги й провалилася.

Майор опинився у винному підвалі, скориставшися з нагоди, привласнив кілька найкращих пляшок, порозпихав їх по кишенях, піднявся сходами й вийшов з великою гідністю, а далі попрямував на пошуки надійнішої кабіни.

Знайшовши, що шукав, влаштувався, вкинув жетон у щілину й зателефонував П'єрові.

VIII

Лоран з Петером Нья в ролі асистента оперував четвертий того дня гіпаріон яєчника. Починати треба було з фіксації. Пацієнт лежав на козлах з нікельованих трубок — така собі тринога, схожа на літеру А. Гострий кінець триноги, на який спирався своїм хребтом пацієнт, підтримував його в стані рівноваги, голова ж та ноги хворого звисали обабіч літери. Живіт був напружений як жердина. Біль, спричинений такою позою, притлумлював кольки від гіпаріона. Великий білий рефлектор випромінював на операційне поле різке світло, і гіпаріон неспокійно ворушився під шкірою: світла він не любив.

— Евіпан! — промовив Лоран.

Петер Нья приготував шприц, протер згин руки біля ліктя ватним тампоном, змоченим у спирті, й проштрикнув голкою вузлувату з синім відтінком вену, котра луснула, злегка хлюпнувши. Він пошукав інше місце, а не знайшовши — рішуче встромив кінчик покривленої голки під пахву, вкриту волоссям. Під тиском поршня срібляста рідина повільно вливалася в тіло, а відтак під правим оком хворого виростав маленький, конічної форми горбок.

— Рахуйте до десяти, — звелів Лоран.

Хворий зупинився на шести.

— Дивно! — зауважив Петер Нья. — Засинають, як звикле, на двадцятій секунді...

— Я не сплю, — пробурмотів хворий, — я вмію рахувати лише до шести...

І миттєво заснув на козлах. Його хребет, позбавлений підтримки нервово напружених у звичайному стані м'язів, раптом склався вдвоє, заповнивши гострий профіль трубчастої конструкції.

— Бачиш? — тихо запитав Лоран.

— Авжеж, — прошепотів Петер Нья. Гіпаріон, надто затиснений, намагався уникнути випромінювання рефлектора.

— Голку! — звелів Лоран.

Петер подав. Це була довга сталева голка з синюватим полиском і нікельованою ручкою.

Старанно прицілившись, Лоран встромив голку в темну пухлину під шкірою, що знерухоміла. В такому стані Лоран утримував її вагою свого тіла. За якусь хвилину він випростався.

— Зафіксовано. Тепер можна оперувати. І швидше, бо о сьомій в мене побачення з товаришем. Я маю бути в товариша.

IX

Фідель зустрів П'єра та Майора в передпокої: двері їм відчинила служниця.

— А хіба Лоран не з вами? — запитав Фідель, тиснучи їм руки.

— Він прийде сам, — відказав П'єр, — знайомся, це Майор.

— Дуже приємно, — промовив Фідель. — До того ж ви прийшли вчасно. Я сказав Лорану о сьомій, зараз лише чверть на сьому. Ми ще встигнемо побалакати.

— Ви вельми люб'язні, — зауважив Майор, — але ми можемо зачекати на сходах, тут цілком зручно...

Фідель сприйняв його слова як жарт і весело розміявся. Друзі його підтримали і хоровий сміх скінчився на високій ноті.

— Проходьте до вітальні, — запропонував Фідель.

Вони зайшли. Шпалери у вітальні були розмальовані зеленими помаранчами на бузково-фіолетовому тлі. Маленький бар, тахта, стіл, шкіряні крісла.

— Виноградного соку? — запропонував Фідель.

— Мені, — уточнив Майор, — такого, що перебродив і відстоявся. Його ще називають коньяк, інколи арманьяк, залежно від місцевості...

— Ви багато подорожували, — захоплено промовив Фідель.

— Я, — сказав Майор...

Двоє друзів сиділи на тахті зі склянками в руках, а Майор занурився у м'яке, напхане пухом крісло.

— ... бачив океани та моря, Новий і Старий світи, спершу Новий, з потягу до нового, а потім, як належить, Старий. Я навідався до кишень чималої кількості своїх співвітчизників; я підпалював бруківку в містах, які вважалися вогнетривкими; я недбало кидав на асфальт столиць недопалки сигар, що відлунювали золотом; і ходив у широкому пальті, пошитому в Рубе, свідомий тих дивовиж, які готує мені наступний день.

— Ви бачили цвинтарі? — запитав Фідель.

— Я навіть заповнював їх! — холодно відказав Майор. — Я міг би розповісти вам про могили, викопані у червоній землі Підвітряних островів, де тубільці ховають своїх небіжчиків, загортаючи їх у габу з листя пандану, надвечір, коли сходить місяць. Жінки, оголивши груди, співають мелодійну Пісню Предків:

Оарі мена
Оара мені
Татарі ойя Татарі
Аруу Аруу Оарі
Мена Татару...

У цій пісні є ще й інші слова, які я не можу вам сказати, бо ж ви, певне, християни. А потім місцевий чаклун запалює підрізану свічку, вклонившись нічному світилові...

— А кам'яні надгробки вони ставлять? — не вгавав Фідель.

— Так, тонни каміння, — запевнив його Майор.

— Обтесані? — запитав Фідель.

— Аякже, — відповів Майор.

— Якої форми?

— Форми каменю, — підсумував Майор і собі запитав: — А де ж вечеря?

— Е... — знітився Фідель. — Може, зачекаємо Лорана...

— То зателефонуйте йому, хай поквапиться!

— Так, так, — погодився Фідель. — Я враз.

Він підвівся і попрямував до батькового кабінету. Майор не проминув нагоди покуштувати різних напоїв, які були в барі. Побачивши, що Фідель повертається, він знову сів.

— Які новини?

— Він затримується, — пояснив Фідель. — Щойно привезли жінку з підбитими до чорних синців очима та пошкодженим волосяним покривом. Це їй чоловік таке заподіяв...

— Не могла йому дати одкоша, чи що? — поцікавився Майор.

— Знаєте, що вона сказала Лорану? «Не могла на очах малої... Це могло б зле вплинути...»

— Які ж бо трапляються доброчесні жінки серед простолюду, — зітхнув Майор.

Він гикнув, з безсоромною бундючністю запевнивши, що то око.

— Так, — сказав Фідель, — та жінка вчинила шляхетно... Лоран сподівається, що звільниться за п'ятнадцять хвилин.

— Ну що ж, — відгукнувся Майор, — тоді гайнемо до Гренландії...

X

Ноемі попідруч з подругою вийшли з кінотеатру, де щойно загинув Манфред Карот, замордований бандою жорстоких катів, значно старших за нього. Очі в неї повнилися слізьми, а вивих давався взнаки. Посутеніло, сіялася мжичка, витворюючи довкола електричних ліхтарів золотавий ореол. На вулиці було повно легкових авто й великих вантажівок на механічній тязі, призначених для перевезення інертних продуктів харчування.

XI

— Мушу зазначити, — продовжував Майор, — що полярна крига зовсім не сприяє збереженню мерців: вони

перемерзають, як ото м'ясо в холоднику, де, до речі, немає й крихти льоду. Спробуйте-но пояснити цю аномалію.

— Чи ті крижані брили, що їх ескімоси кладуть на могили, опоряджують як скульптури? — поцікавився Фідель.

— Ні, — відповів Майор і пояснив: — Річ у тім, що могили ескімосів — це не пагорки, а заглибини. Вирізають шмат криги, кладуть туди клієнта, а тоді заливають його водою, але не по вінця.

— А це ж чому? — здивувався Фідель.

— Закони фізики! Вода, якою заливають небіжчика, береться з криги, а всім відомо, що танучи та втрачає на об'ємі.

— Але ж потому вода знову замерзає, — наполягав Фідель.

— Авжеж, — погодився Майор, — тільки ж ви забули про пінгвінів..?

Фідель не зрозумів.

— Їх весь час мучить спрага, — оголосив Майор. — Та й не лише їх, — скромно додав він, зазираючи до своєї склянки.

Фідель наповнив склянку Майора, і той запропонував:

— Друже П'єр! Піди-но зателефонуй Лорану, він, мабуть, вже закінчив.

П'єр зник у напрямку кабінету, звідки почувся його напосідливий голос.

— Він не може прийти, — зрештою повідомив П'єр.

— Через оту жінку? — скипів Майор.

— Ні, через чоловіка. Два поламані ребра, розквашений ніс, зламана шийка стегна.

— Яке щастя, що її стримувала присутність малої, — зітхнув Майор. — То це ви завтра берете шлюб? — звернувся він до Фіделя.

— Так, у мерії...

— А яка вона, ваша наречена?

— Гарна... Щоки гладенькі, наче полірований порфир, очі — немов дві великі чорні перлини, темноруде волосся викладене вінком, груди — справжній тобі білий мармур, а вигляд такий, ніби вона відгородилася від усього світу кутими із заліза гратками.

— Вичерпно! — схвалив Майор і відчув, як його обсипає морозом.

XII

Ноемі справді була гарна, навіть після того, як її збила вантажівка. Голова лунко вдарилася об хідник, дзвінко бряз-

нули зуби. Подруга закричала. Швидка допомога не поспішала, а найближчою лікарнею була Отель Дьє.

Її віднесли туди на ношах. Коридорами сновигали медсестри з відрами, повними мигдаликів та апендиксів, що їх виставляли за двері операційних асистенти хірургів. Двоє сестер перекидалися великим кисневим м'ячем, пофарбованим в червоні й жовті смуги. Ноемі, яка лежала на ношах, ще зберігала свої рожеві гарно окреслені вуста, темноруде волосся, рівний ніс, але очі її були заплющені.

XIII

— Врешті-решт, — оголосив Майор, — скажіть йому, хай швидше приходить, або я піду геть.

— Гаразд, — пообіцяв Фідель. — Я наполягатиму... Він вже набрид зі своїми хворими...

— ...Але я не можу... — відповів Лоран, — мені щойно принесли дівчину, її збила вантажівка...

— Приходь. Хай хтось інший потурбується про неї.

— Послухай, я б не хотів... До того ж вона дуже гарна, — не погоджувався Лоран.

— Ти мені набрид, — промовив Фідель. — Твої слова зраджують тебе. Дуже прошу, зроби зусилля.

— Хай так, — відказав Лоран, — але якщо цей віслюк Дюваль її заріже, це буде на твоєму сумлінні.

— До столу!.. До столу!.. — радісно заволав Майор.

XIV

Звісно, операція пройшла добре, але не для Ноемі. Вона померла, а оскільки її тіло ніде було покласти, батьків попередили, аби вони негайно забрали доньку додому. Її вже загорнули в простирадло, щоб уникнути жахливого видовища, полишеного роботою над проломом черепа, але батькам віддали її коси. Їх довелося зрізати — надто вже вони були довгі.

ДОХЛА РИБА

I

Двері вагона, як завжди, не піддавалися. З другого кінця потяга начальник у форменому кашкеті щосили натискав червону кнопку, і стиснене повітря струмувало в труби. Помічник силкувався розсунути стулки дверей. Йому дошкуляли спекота й задуха. По обличчю, наче мухи, кривулясто збігали сірі краплини поту. Видно було засмальцьований, аж зашкарублий комір зефірової сорочки.

Потяг ось-ось мав рушати, отож начальник відпустив кнопку. Повітря весело загуготіло під потягом, двері несподівано розчинились, і помічник мало не впав. Спотикаючись, він вийшов з вагона, але оступився й порвав торбину, зачепившись нею за замковий пристрій.

Потяг рушив, і повітряною хвилею помічника відкинуло до просмерділих станційних убиралень, де два араби на ножах з'ясовували політичні непорозуміння.

Він обтрусився і розкошлав чуба, що прилип до зіпрілого черепа. З-під його розстебнутої сорочки стриміли гострі ключиці, нижче випиналися незугарно посаджені ребра, а сама сорочка так змокріла від поту, що аж парувала. Помічник важко поплентав пероном, мощеним червоними й зеленими шестикутниками в довгастих чорних патьоках: пополудні йшов гадючий дощ, проте службовці замість мити перони, як то належало за генеральним статусом, нишком промишляли всілякими ганебними оборудками.

Помічник покопирсався в кишенях і намацав шматок грубого гофрованого картону, який мав показати на виході. У нього нили коліна й хрускотіли кепсько припасовані, вимоклі за цілий день роботи в ставках суглоби.

Зате, треба сказати, у своїй торбині він ніс більш ніж знамениту здобич.

© Український переклад. В. Омельченко, 1995

Помічник простяг квитка миршавому чоловікові, що стояв за гратками. Той узяв, подивився й хижо ошкірився.

— Іншого немає?

— Ні.

— Цей підроблений...

— Його мені дав хазяїн, — ніяково усміхнувшись і ледь розвівши руками, чемно відповів помічник.

— Тоді не дивно, що він підроблений. Вранці ваш хазяїн купив у нас десяток таких, — гигикнув залізничник.

— Десяток чого? — не збагнув помічник.

— Підроблених квитків.

— Навіщо? — здивувався той. Усмішка його згасла і сповзла ліворуч.

— Аби дати їх вам. Аби вас спочатку вибатькували, що я й роблю, — це по-перше, а по-друге, аби злупити з вас штраф.

— За що? — не вкладалося помічникові у голові. — У мене й так мало грошей!

— Бо то паскудство — їздити з фальшивим квитком, — відповів контролер.

— Та ви ж самі їх підробляєте!..

— Мусимо. Бо ще не перевелися негідники, які їздять із підробленими квитками. Гадаєте, дуже велика втіха — цілий день підробляти квитки?

— Ви краще б перони мили.

— Не розпатякуйте. Платіть штраф! З вас тридцять франків.

— Такого не може бути, — ще опирався помічник. — Коли немає квитка, беруть дванадцять франків.

— Їздити з фальшивим квитком — куди більше порушення. Платіть, бо гукну собаку.

— Він не прибіжить,— сказав помічник.

— Атож, — погодився залізничник. — Зате як крикну, то вам і вуха позакладає.

Помічник глипнув на його похмуре виснажене обличчя, і той відповів йому ядучим поглядом.

— У мене зовсім мало грошей, — пробелькотів помічник.

— І в мене мало, — відповів службовець. — Платіть!

— Він дає мені тільки п'ятдесят франків денно, — поскаржився помічник. — Я й поїсти не маю за що...

Залізничник насунув на очі дашок кашкета і ніби синьою шторкою прикрив ним свій сірий вид.

«Платіть!» — зажадав жестом, пошурхавши пальцем об палець.

Помічник дістав засмальцьованого латаного гаманця. Видобув звідти дві вкриті шрамами десятифранкові банкноти і одну п'ятифранкову, яка ще спливала кров'ю.

— А може, двадцять п'ять, — нерішуче промовив він.

«Тридцять!..» — вимагали три випростані пальці службовця.

Помічник зітхнув, а з-поміж носаків його черевиків визирнула парсуна хазяїна. Помічник плюнув і вцілив йому просто в око. Серце в помічникових грудях аж зайшлося. Парсуна потемніла й розпливлася. Помічник поклав гроші в простягнену руку залізничника і вийшов. Клацнув, повертаючись на звичне місце, дашок форменого кашкета.

Помічник насилу волік ноги крутою стежкою до узлісся. Його торба терлася об худі стегна, а бамбукове держално сачка, розхитуючись у такт кроків, било по тонких безформних литках.

II

Помічник штовхнув залізну хвіртку, і та, жахливо завищавши, відчинилася. Вище, на терасі, засвітилася велика червона лампа, а в передпокої приглушено задзеленчав дзвінок. Помічник прожогом вскочив у хвіртку й швидко зачинив її, та все ж його вдарило струмом, — електростóрожа знову було переставлено зі звичного місця.

Помічник пішов далі доріжкою, що вела до будинку. На півдорозі він зачепився черевиком за щось тверде, і з землі вдарив струмінь крижаної води, вціливши йому між холошею та голою литкою і замочивши ногу до коліна.

Помічник кинувся бігти. Як і щовечора, на нього накочувалися розпач і лють. Стиснувши кулаки і перестрибуючи через три сходинки, він вискочив на терасу. Вже на рівному він перечепився через сачок, махнув руками, аби не впасти, і вдруге розірвав торбину об цвях, який хтознаде й узявся. Всередині в нього щось надломилося, йому перехопило дух, і він тільки безгучно хапав ротом повітря. Та за хвилю вгамувався, і його підборіддя знову безсило впало на груди. Помічник відчув огидний холод мокрої холоші, ухопився за круглу ручку дверей і враз відсмикнув руку. Засмерділо смаленим м'ясом; клапоть шкіри, що одірвавсь йому від долоні й прикипів до розпеченої порцеля-

нової ручки, скручувався й чорнів. Двері прочинилися. Помічник зайшов до будинку.

Худі ноги не тримали його, і він важко опустився в кутку вітальні на холодні кахлі, які тхнули лепрою. Між ребрами хрюкало серце, і від його нерівних лунких ударів аж здригалося тіло.

III

— Не рясно, — скривився хазяїн, перевіряючи вміст торбини.

Помічник чекав, стоячи біля столу.

— Ви їх попсували, — додав хазяїн. — Зубчики ось цієї геть понівечені.

— Надто старий сачок, — відповів помічник. — Якщо хочете, щоб я ловив молодих і гарних марок, дайте грошей, щоб купити справного сачка.

— А хто його порвав, того сачка? Ви чи я? — гримнув хазяїн.

Помічник змовчав. Обпечена рука діймала нестерпним болем.

— Відповідайте! — не вгавав хазяїн. — Ви чи я?

— Я... для вас, — відказав помічник.

— Я вас не приневолюю, — гнув своєї хазяїн. — Якщо ви хочете мати п'ятдесят франків денно, їх треба все ж таки заробити.

— Відкиньте тридцять франків за квиток, — відважився зауважити помічник.

— Який квиток? Я вам сплачую за дорогу в обидва кінці.

— Атож, підробленими квитками.

— То не ловіть гав.

— А звідки я маю знати, що він підроблений?

— Це не штука, — відповів хазяїн. — Якщо квиток з гофрованого картону, він явно підроблений. Справжні квитки тільки дерев'яні.

— Хай так, — примирливо мовив помічник. — Але тридцять франків — верніть.

— А дзуськи! Всі ці марки ні на що не годящі.

— Неправда, — не погодився помічник. — Я витратив на їх ловлю цілі дві години. Довбав ополонки, ловив дуже обережно, і з шістдесяти марок пошкоджено не більш як дві.

— Та навіщо вони мені? Я хочу мати двоцентову Гвіану тисяча вісімсот п'ятдесят п'ятого року. Нащо мені занзибарські марки, коли ви їх наловили й учора?

— Ловлю, що ловиться. Та ще з таким сачком... До того ж на Гвіану тепер не сезон. А Занзибар можна поміняти...

— Цього року Занзибар є в кожного, хто хоче й не хоче, — сердився хазяїн. — Він уже нічого не вартий.

— А струмінь води з-під ніг? А струм, підведений до хвіртки? А розпечена ручка дверей чогось варті? — несподівано вибухнув помічник. Його жовте худе обличчя зморщилось, і він, здавалося, ось-ось заплаче.

— Це вас загартовує, — відповів хазяїн. — А що ви хочете? Я тут нуджуся...

— То йдіть самі половіть марок, — кинув помічник. Зціпивши зуби, він таки стримав сльози.

— Я вам плачу! — крикнув хазяїн. — Ви злодій! Ви не заробляєте — ви обкрадаєте мене!

Помічник стомлено втер лоба обшарпаним рукавом. В голові йому гуло, мов у дзвоні. Він хотів на щось спертись, але стіл від нього тихо відсунувся, камін також ухилився, і він упав навзнаки.

— Вставайте! — звелів хазяїн. — Не валяйтесь на килимі!..

— Мені б попоїсти... — пробелькотів помічник.

— Попоїсте, коли прийдете раніше. Вставайте! Нема чого валятися на моєму килимі. Та вставайте ж, хай вам чорт! — репетував хазяїн. Його голос тремтів з люті, а вузлуваті пальці тарабанили по столі.

Неймовірним зусиллям волі помічник звівся-таки на коліна. Йому різало в животі, з долоні текла сукровиця й кров. Він сяк-так обгорнув руку брудним носовиком.

Хазяїн швидко відібрав три марки й жбурнув їх помічникові в обличчя. Ті, цмокнувши, як медичні банки, присмоктались бідоласі до щоки.

— Однесете їх туди, де взяли! — кинув хазяїн.

Він карбував кожну приголосну, і вони вилітали з його рота гострими голками.

Помічник заплакав. Мокрий чуб звис йому на лоба, на лівій щоці тьмяно лисніли вгодовані марки. Помічник важко підвівся.

Останній раз кажу, — просичав хазяїн, — мені не треба попсутих марок! І я й чути не хочу про якісь там сачки!

— Гаразд, пане, — схлипнув помічник.

— Ось вам ваші п'ятдесят франків.

Хазяїн витяг з кишені банкноту, плюнув на неї, до половини надірвав і недбало кинув на підлогу.

Помічник важко нахилився. Його коліна озвалися короткими хрусткими тріолями.

— У вас брудна сорочка! — гримнув хазяїн. — Спатимете сьогодні надворі.

Помічник підняв гроші й поплентав з кімнати. Свистів холодний вітер, шарпаючи хвилясте скло перед кованою граткою на дверях передпокою. Зачиняючи за собою двері кабінету, помічник оглянувся. Хазяїн, схилившись над альбомом занзибарських марок і озброївшись великою жовтавою лупою, починав складати ціну здобичі.

IV

Загортаючись у довгу, аж позеленілу куртку, яка надто часто й довго мокла в ставках, де водились марки, помічник спустився сходами тераси. Вітер проривався в дірки у тканині й надимав куртку так, що її власник скидався на горбаня. То було дуже зле для його хребта — помічник слабував на внутрішню мімікрію і мусив щодня дбати, аби його вражені органи не втрачали звичайних функцій і форми.

Уже зовсім споночіло, земля випромінювала блякле дешеве світло. Помічник повернув праворуч і поплентав попід стіною дому. Він тримався чорної звивистої лінії — то був шланг, яким хазяїн послуговувався, щоб топити пацюків у підвалі. Помічник дістався трухлявої собачої буди, де спав і попередньої ночі. Солома всередині була вогка й смерділа прусаками. Клапоть старої ковдри прикривав округлий отвір. Помічник підняв ту шматину, щоб навпомацки пробратися в буду, і тут щось сліпуче спалахнуло й вибухнуло. То вистрілила велика петарда, виповнивши буду задушливим духом пороху.

Помічник здригнувся, його серце перелякано закалатало. Він хотів угамувати серцебиття й затамував дух, та за хвилю йому замерехтіло в очах, і він судомно ковтнув повітря. Дух пороху дійшов йому до легень і трохи його заспокоїв.

Пильно дослухаючись, він зачекав, доки все навколо стихне, і ледь чутно посвистів. Потім, не обертаючись, проліз у буду і скарлючився на смердючій підстилці. Він посвистів ще раз і знову прислухався. Почулось щораз ближ-

че дріботіння лапок, і в невиразному світлі, яке йшло від землі, помічник побачив волохате лагідне звірятко, яке він, приручивши, сяк-так підгодовував дохлою рибою. Воно заповзло в буду й лягло, притулившись до нього. Тут помічник раптом похопивсь і торкнувся рукою щоки. Всі три марки починали смоктати з нього кров. Він став щосили, ледве стримуючись, щоб не закричати, віддирати їх від шкіри й викидати геть із буди. На вогкій землі вони напевне доживуть до завтра. Звірятко почало лизати йому щоку, і він, щоб заспокоїтись, тихо заговорив до свого друга. Говорив пошепки, бо хазяїн скрізь наставив слухавок, щоб підслуховувати все, що він говорить, коли буває наодинці сам із собою.

— Як він мені остогид!.. — шепотів він.

Звірятко стиха загарчало й лизнуло його ще лагідніше.

— Гадаю, я повинен щось вчинити. Не можна дозволяти йому так збиткуватися наді мною. Я, попри всі його трикляті заборони, буду надягати чисті сорочки, вимагати фальшивих квитків з дерева. До того ж треба полагодити сачка і не дозволяти йому й далі робити в ньому дірки. Певне, я повинен відмовитися спати в буді; вимагати, щоб він дав мені кімнату й надбавку до платні, — як я можу жити за п'ятдесят франків денно? А ще я мав би погладшати й зробитися дужим та вродливим, а потім несподівано для нього повстати й пожбурити йому цеглиною в пику. Мабуть, так я і зроблю.

Помічник повернувся на другий бік і думав так напружено, що повітря поштовхами вихлюпувалося з буди в округлий отвір, і зрештою там стало нічим дихати. Щоправда, трохи повітря просочувалося з-під соломи, але тепер у буді ще дужче тхнуло прусаками та слимаками, в яких була тічка.

— Мені гидка оця буда. Тут холодно. Добре, що ти зі мною. У підвалі чути плюскіт — то в щурячі нори біжить вода. Як тут заснеш, коли щоночі, ледь згасне Божий день, у вухах — писк і лемент щурів? Чому він будь-що хоче подушити їх, та ще й у воді? Щурів топлять у крові.

Звірятко вже не лизало помічника. На світло-сірому тлі землі виднілися його вузький писок, гострі вуха й жовтаві очі з холодними вогниками. Звірятко крутилося, вмощуючись зручніше, і нарешті вгамувалося, уткнувши ніс у його стегно.

— Мені холодно, — прошепотів помічник.

Він безгучно заридав. Його сльози скрапували на солому, з якої здіймалася легка пара, розмиваючи обриси всіх предметів.

— Розбуди мене завтра рано, — попрохав помічник. — Треба віднести йому ті три марки. Хоча б він не дав мені знову підробленого квитка на потяг.

Тут почувся далекий гамір, потім — пронизливий писк і дрібне тупотіння лапок.

— О-о-о!.. — простогнав помічник. — Почалося! Знову він за щурів узявся! Як я хотів би, щоб він сам став щуром. Я власними руками тримав би шланга. Сподіваюся, завтра ввечері він сплатить мені п'ятдесят франків. Як хочеться їсти!.. Оце з'їв би навіть живого щура...

Тримаючись за живіт, помічник усе плакав і плакав... Та згодом його схлипування порідшали, як у вимкнутого двигуна, скарлючене тіло трохи розпросталося. Він заснув, вистромивши ноги з буди й поклавши голову на смердючу підстилку. В його порожньому животі бурчало так, наче там перекочувалася рінь.

V

Плазуючи по кімнаті, хазяїн почув знайомі співучі заклики продавщиці перцю, яка йшла дорогою. Він підвівся, допевнився, що може й ходити, кинувся до передпокою і зумисне брутально розчахнув двері. Ставши на терасі, він задивився на молоду дівчину, яка підходила все ближче. На ній була звичайна форма: коротенька плісирована спідничка, що ледь прикривала стегна, шкарпетки в червону й синю смужку та кофтинка болеро з глибоким викотом. Була на ній і бавовняна шапочка в червону й білу смужку, — така форма усталилася з легкої руки торговок перцем з острова Святого Маврикія.

Хазяїн поманив дівчину, і та пішла доріжкою до його дому. Тим часом він зійшов сходами їй назустріч.

— День добрий, — сказав хазяїн. — Я хотів би перцю.

— Скільки зернят? — облудно посміхнулася дівчина. Вона його терпіти не могла.

Її чорні коси й матова шкіра подіяли на хазяїна, як склянка холодної води, зненацька вилита в матню (а це, повірте, дуже гостре відчуття!).

— Підніміться сходами, і я скажу вам скільки.

— А ви стоятимете внизу і заглядатимете мені під спідницю. Ото й уся торгівля, чи не так?

— Атож, — пустивши слину, визнав хазяїн і простяг до неї руки.

— Спочатку заплатіть за перець, — відказала дівчина.

— Скільки? — запитав хазяїн.

— По сто франків за зернятко. Одне можете покуштувати.

— А підніметеся сходами? — промурмотів хазяїн. — Я дам вам занзибарських марок.

— Вчора брат приніс додому аж три таких, — солодкаво посміхнулася продавщиця. — Покуштуйте ось перчинку.

Вона простягла хазяїнові зерня, і той зовсім не помітив, що то отруйне зерня гвоздики. І гадки про те не маючи, він вкинув його до рота й проковтнув.

А продавщиця перцю пішла геть.

— Куди? — отетерів хазяїн. — А сходи?

— Ах, ах, ах! — в'їдливо відказала дівчина.

Тим часом на хазяїна подіяла сильна отрута, і він забігав довкруги будинку. Продавщиця перцю дивилася на нього, спершись на хвіртку.

Коли хазяїн утретє оббігáв будинок, вона піднесла руку, аби привернути його увагу, і зачекала, коли він знову гляне в її бік.

На четвертому колі саме так і сталося, хоча хазяїн бігав щораз швидше. Тоді вона задерла плісировану спідницю й навіть здалеку побачила, як його обличчя стало спершу темно-синім, потім чорним, а далі налилося кров'ю. Не в змозі відірвати очі від того, що показувала йому дівчина, хазяїн перечепився через поливний шланг, яким послуговувався, щоб топити пацюків, і бебехнув обличчям на каменюку, що вгрузла йому саме проміж вилиць — в носа й щелепи. Його ноги все ще смикалися, шкрябаючи землю й риючи два рівчаки; черевики протиралися дедалі більше, і в рівчаках з'явилися сліди грубих пальців, що силкувались утримати на ногах шкарпетки.

Продавщиця хряснула хвірткою і пішла далі, глузливо майнувши китицею шапочки.

VI

Помічник марно намагався відчинити вагонні двері. У потязі нічим було дихати, стояла задуха, і, виходячи з вагонів, пасажири ловили нежить. Воно й не дивно: машиністів брат мав з цього зиск — торгував носовичками.

Помічник цілий день тяжко працював, і, хоч здобув геть мізерний вилов, серце йому розпирала радість: він надумав сьогодні вбити хазяїна. Нарешті йому пощастило розсунути стулки дверей, торсаючи їх угору-вниз, — він здогадався, що начальник у форменому кашкеті, щоб зробити йому капость, поставив їх боком. Радий, що зумів не вклепатись у халепу, помічник легко вискочив на перон і пошпортався в кишені. Він зразу намацав шматок гофрованого картону, що його мав показати контролерові, і, не барячись, попростував до виходу, де знову стояв чоловічок, у якому він упізнав учорашнього залізничника.

— Мій квиток підроблений... — промовив помічник.

— Он як! — сказав той. — Покажіть...

Помічник простяг квитка, службовець узяв і почав так пильно його розглядати, аж кашкет зсунувся й наліз на вуха.

— Ловко підроблено, — зауважив контролер.

— Авжеж, за винятком того, що він з картону, а не з дерева.

— Хіба? — здивовано мугикнув чоловічок. — Зроду не повірив би, що він не з дерева... звісно, якби не знав, що він з картону.

— І, уявіть собі, хазяїн дав мені його за справжній, — мовив помічник.

— Справжній коштує всього дванадцять франків, — відказав контролер. — За ці він платить набагато більше.

— Скільки ж? — поцікавився помічник.

— Я вам дам за нього тридцять франків, — сказав службовець і шаснув рукою до кишені. Він зробив це таким звичним жестом, що в помічника виникла підозра, чи не має той порочних звичок. Та чоловічок лише витяг три десятифранкові купюри якогось дивного брунатного відтінку.

— Тримайте, — сказав він.

— Вони, звісно, фальшиві? — запитав помічник.

— Хіба я можу дати справжні за підроблений квиток? Подумайте самі, — відказав залізничник.

— Ні, але квитка я залишу собі, — уперто сказав помічник.

Він замахнувся й сухорлявим кулаком зчесав усю шкіру з правої вилиці службовця. А той виструнчився, взяв під козирок і, падаючи, вдарився ліктем об цементний перон,

вимощений шестикутниками, що засвітились у тому місці фосфоричним світлом.

Помічник переступив через його тіло й пішов далі. Сповнений гарячої, ясної радості життя, він швидко брався стежкою вгору. Дорогою він одстебнув сачка й, чіпляючись ним за залізні стовпчики, на яких трималася металева сітка понад крутосхилом, легко підіймався, минаючи розкидане по стежці гостре каміння. Незабаром порвана сітка сачка відірвалася від кільця і полетіла геть. Це дротяне кільце він тепер накине на шию свого хазяїна.

Помічник дуже швидко дістався хвіртки і без пересторог штовхнув її рукою. Він чекав, що його знову вдарить струмом, і це ще дужче розлютить його, але нічого не відчув і зупинився. Перед сходами тераси щось ледь ворушилося. Він побіг доріжкою. Попри холод, його шкіра порожевіла, і він чув дух свого брудного тіла, від якого тхнуло прілою соломою і прусаками.

Він напружив ниточки своїх кволих м'язів, і його пальці судомно стиснули бамбукове держално сачка, а в голові майнуло, що хазяїн, певне, когось убив.

Упізнавши темний костюм і накрохмалений комірець, помічник отетеріло зупинився. Обличчя хазяїна перетворилося на чорно-сіру масу, хоч ноги все ще смикалися в двох глибоких, вишкрябаних ними ж таки рівчаках.

Помічника опанував глухий нестерпний розпач, його тіпала лють, жадоба все трощити й нищити. Приголомшений побаченим, він занепокоєно оглянувся. Він же готувався вихлюпнути все, що накипіло на душі. Він мусив це зробити.

— Навіщо ти це влаштував, свиня?

«Свиня» в байдужому повітрі прозвучало слабко і непереконливо.

— Свиня! Сволота! Паскудник! Лайно! Брудний паскудник! Злодюга! Падло! Паскуда!

Але хазяїн не відповідав, і з очей помічника порснули сльози. Він схопив бамбукове держално від сачка і застромив хазяїнові в спину.

— Відповідай, старий паскуднику! Ти дав мені фальшивого квитка!

Він наважив на держално всім тілом, і воно вгрузло у роз'їдену отрутою плоть. Помічник повернув бамбуковим держалном, як стрижнем гіроскопа, щоб вичавити з тіла черв'яків.

— Підроблений квиток, солом'яна підстилка з прусаками, відібрані у мене тридцять франків!.. Я хочу їсти! Де мої зароблені сьогодні п'ятдесят франків?

Хазяїн уже сливе не ворушився, а черви не вилазили.

— Я хотів убити тебе, паскудо. Я повинен був тебе убити, а ти вже мертвий, стерво! Де мої п'ятдесят франків, га?

Помічник висмикнув держално з рани, почав гамселити ним по обвугленому черепу, і той розпався на шматки, як перепечена шкуринка хліба. Там, де була хазяїнова голова, не лишилося нічого. Тіло кінчалося на комірці.

Помічник зрештою перестав тремтіти.

— Ти волів сам піти на той світ? Хай так. Але я мушу когось убити.

Він сів на землю й знову заплакав, як напередодні, і тут, аби полащитись, майже нечутною ступою підбігло його звірятко. Помічник заплющив очі. Він відчув на щоці лагідний пестливий дотик і стиснув пальцями тендітну шию. Звірятко не робило жодних спроб пручатися, і коли його ніжний дотик став холодним, помічник збагнув, що задушив його. Він підвівся, спотикаючись, побрів доріжкою і вийшов на шлях; навмання повернув праворуч, а його хазяїн закляк навіки.

VII

Помічник побачив просто себе великий став, де водилися голубі марки. Сутеніло, і вода аж вдалину світилась таємничим мерехтінням. Став був мілкий, і в ньому сотнями кишіли марки, але вони плодилися тут цілий рік, тому великої ціни не мали.

Помічник витяг з торбини два кілочки й застромив їх на березі за метр один від одного. Потім напнув між ними сталевий дріт, торкнув його пальцем, і той сумно озвався на його дотик. Дріт був натягнутий за десять сантиметрів над землею рівнобіжно до пружка води.

Помічник відійшов на кілька кроків, зупинився, повернувся лицем до води й рушив просто на дріт. Він заплющив очі й став насвистувати мелодію, яку так полюбляло його звірятко. Помічник ступав повільно, дрібними кроками і, зачепившись за дріт, упав головою у воду. Тіло його не ворушилося, і під німою водяною гладінню до нього вже спливалися голубі марки й присмоктувалися до його запалих щік.

БЛЮЗ ДЛЯ ЧОРНОГО КОТА

I

Петер Гна вийшов з кіно разом із сестрою. Кінозал було нещодавно пофарбовано по-овернському в голубе, тож вдихнути свіже нічне повітря, напахучене цитриною, було особливо приємно. Демонструвався глибоко аморальний мультфільм і Петер Гна, розлючений, так махав своєю курточкою, що геть побив одну стару пані, досі незайманку. Людям на хідниках передували запахи. Вулиця, освітлена ліхтарями, кінотеатром та автомашинами, ніби ворушилася. У провулки набивалося дедалі більше люду, тож Петер із сестрою звернули до Фолі-Бержуру. У кожному другому будинкові був бар, перед кожним баром — по дві дівчини.

— Покидьки пранцюваті, — пробурмотів Гна.

— Усі? — запитала його сестра.

— Усі, — запевнив Гна. — Я бачу їх у шпиталі. Часом вони підставляють свої сідниці: мовляв, диви, ми вже чисті й білі.

По спині сестри пробіг холодок.

— А що те означає, білі?

— А це коли реакція Вассермана стає негативною, — відповів Гна. — Однак це ще не значить, що вони цілком видужали.

— Чоловіки ніколи не були надто перебірливі в таких речах, — мовила сестра.

Вони повернули праворуч і відразу ж — ліворуч, почули якесь нявкання з-під хідника й зупинилися, аби глянути, що там таке.

II

Спершу кіт не хотів битися, але через кожні десять хвилин півень пронизливо кукурікав. Його відгодовували, щоб

© Український переклад В. Лаптійчук, 1998

одного дня зарізати. Жиди завжди у певний день їдять півня. І треба віддати їм належне, таке їсти можна. Котові цей півень уже в печінках сидів. Та якби він лише кричав, а то ходить на двох лапах, корчить із себе розумника.

— Ось тобі, — сказав кіт і щосили лупонув півня лапою по голові.

Це відбувалося на підвіконні брамника. Півень не любив битися, але тут ішлося про його честь... Він голосно закричав і дзьобом, мов плугом, пройшовся по котячих боках.

— Мерзотник, — заволав кіт. — Я тобі що, жук?.. Зараз я тебе змушу поміняти думку про мене!

Геп!.. Удар головою у півнячі груди. Тварюка півень!.. Ще удар — тепер дзьобом — по хребтові кота і один туди, звідки росте хвіст.

— Побачимо ще!.. — вигукнув кіт.

Він кусонув півня за шию, але лише набрав повен рот пір'я і встиг побачити, як двічі випростались прямо в його бік півнячі крила. Кіт упав на хідник. Проходив якийсь чоловік. Він наступив коту на хвіст.

Кіт шаснув убік, впав на шлях і, уникаючи коліс велосипеда, зметикував, що глибина каналізаційної ями десь близько метра шістдесят і що вона з виступом — на метр двадцять від отвору, але дуже вузька й повна всякого лайна.

III

— Кіт, — сказав Петер Гна.

Малоймовірним було те, що якась інша тварина дійде аж до такого віроломства, аби імітувати котячий крик, знаний у світі як нявкання, вдаючись ономатопеї (звуконаслідування).

— Як він туди впав?

— То клятий півень, — озвався кіт. — А потім велосипедист.

— Ви почали перший? — поцікавилася сестра Петера Гна.

— Та ні, — відповів кіт. — Це він спровокував мене своїм невгамовним кукуріканням. Він знав, як я його ненавиджу.

— Не треба за те мати на нього серце, — сказав Петер Гна. — Його незабаром заріжуть.

— Чудово, — задоволено загиготів кіт.

— Дуже погано радіти з нещастя ближнього, — мовив Петер Гна.

— Ні, — сказав кіт. — Це тому, що я сам у кепській ситуації.

І він гірко заплакав.

— Тримайте хвіст трубою, — суворим голосом повела сестра Петера Гна. — Ви не перший кіт, який упав у каналізаційний люк.

— Чхати мені на інших, — лайнувся кіт і додав: — а ви б не спробували витягнути мене звідси?

— Звичайно, звичайно, — поквапилася запевнити сестра Петера Гна. — Але якщо ви знову почнете чубитися з півнем, наша робота виявиться намарною.

— О!.. Я полишу півня у спокої, — байдужим тоном сказав кіт. — Він своє вже отримав.

У цей час із помешкання брамника почулося радісне покукурікування півня. На щастя, кіт його не почув.

Петер Гна зняв шарф и горілиць ліг на шляху.

Уся та крутанина привернула увагу перехожих і довкола отвору каналізаційного люка зібрався невеличкий гурт. Тут була і повія в шубі, крізь поли якої прозирала рожева у складочку сукня. Від дівчини збіса приємно пахло. Біля неї, по одному з кожного боку, стояло два американські солдати. У того, що праворуч, не було видко лівої руки, у того, що ліворуч — теж, але цей був шульгою. Були тут ще консьєржка з будинку напроти, служниця з сусіднього бістро, двоє сутенерів у обвислих капелюхах, ще одна консьєржка і стара котяча матінка.

— Який жах! — сказала повія. — Бідна тваринка, я не можу на це дивитися.

Вона затулила обличчя руками. Один із сутенерів послужливо показав їй газету, де можна було прочитати: «Дрезден зруйновано вщент, близько ста двадцяти тисяч забито.»

— Та що люди, — озвалась стара котяча матінка, прочитавши заголовок. — Мене вони не обходять. Я не можу дивитися, як страждає тварина.

— Тварина? — запротестував кіт. — Самі ви тварина!..

Але ті котячі слова зрозуміли лише Петер Гна, його сестра й американці. До того ж, кіт говорив із сильним англійським акцентом, що викликало в американців відразу.

— The shit with this limey cat! — мовив більший. — What about a drink somewhere?..[1]

— Так, любий, — відповіла повія. — Звичайно ж, його звідти витягнуть.

— Не думаю, — озвався Петер Гна, підводячись. — Мій шарф надто куций і кіт не зможе за нього вчепитися.

— Який жах! — зойкнув хор жалісливих голосів.

— Замовкніть, — прошипів кіт. — Дайте йому поміркувати.

— Ні в кого немає мотузки? — запитала сестра Петера Гна.

Знайшли й мотузку, але цілком очевидним було те, що кіт не зможе за неї вчепитися.

— Не годиться, — сказав кіт. — Вона затонка, тож прослизає мені між пазурами; і це дуже неприємно. Якщо я доберуся до того послідущого півня, то натовчу його писком у лайно. У цій дірці так смердить щурами!

— Бідолашко, — мовила служниця з сусіднього будинку. — Від його нявкання душа з тіла виривається. Я не можу більше того терпіти.

— Таке хапає за серце більше, ніж плач дитини, — завважила повія. — Це надто нестерпно. Я йду геть.

— To hell with that cat. Where can we sip some cognac?..[2] — озвався й другий американець.

— Ти вже доста набрався коньяку, — буркнула дівка. — Ви нестерпні, також... Ходімо, мені несила більше чути кота...

— Гей!.. — запротестувала служниця. — Ви ж можете хоч трохи допомогти цим паніям та добродіям!..

— Хіба ж я не хочу!.. — видобула з себе повія і зайшлася плачем.

— Та замовкніть ви там, нагорі, — повторив кіт. — І не гайте часу, бо я можу простудитися...

Вулицю переходив якийсь чоловік. Він був без капелюха, без краватки і в капцях. Мабуть, вийшов покурити перед сном.

— Що трапилося, пані Пйош? — запитав, схоже, у консьєржки.

— Бідолашний кіт. Хлопчаки вкинули його у яму, — відповіла котяча матінка. — Ох ті хлопчаки!.. Як на мене,

---

[1] До дідька цього англійського кота! Може, де-небудь вип'ємо?.. *(англ.)*

[2] До дідька того кота. Де тут можна хильнути коньяку?.. *(англ.)*

всіх їх до двадцяти одного року треба тримати у виправно-трудовому закладі.

— Це півнів треба було б туди запроторити, — підказав кіт. — Хлопчаки не горлопанять всенький день лише тому, що, може, сонце зійде...

— Я сходжу додому, — сказав чоловік, — і знайду щось таке, чим би можна було його видобути звідти. Зачекайте хвилинку.

— Сподіваюся, це не жарт, — мовив кіт. — Я починаю розуміти, чому з каналізаційних люків ніколи не вибуває вода. Сюди легко потрапити, але шлях назад дещо делікатніший.

— Я навіть не знаю, що можна зробити, — сказав Петер Гна. — Ви у такій халепі, що тут важко чимось зарадити.

— Це я й сам бачу, — відповів кіт. — Якби я міг, то вже давно б виліз.

Надходив ще один американець. Він добре тримався на ногах. Петер Гна пояснив йому, що сталося.

— Can I help you?[1] — запитав американець.

— Lend me your flash-light, please[2], — попросив Петер Гна.

— Oh! Yeah!..[3] — сказав американець і подав йому свій кишеньковий електричний ліхтарик.

Петер Гна знову ліг долічерева і цього разу таки побачив трохи кота. А той радісно вигукнув:

— О, о!.. Оцією штуковиною мене й заберіть... Вона викликає довір'я. Це янкі, еге?

— Так, — відповів Петер Гна. — Я подам вам свою куртку. Спробуйте за неї вчепитися.

Він зняв канадську курточку і опустив її крізь отвір люку, тримаючи за рукав. Люди починали розуміти кота. Вони звикли до його акценту.

— Ще трохи наддайте, — мовив кіт.

І він підстрибнув, аби вчепитися в одежину. А по тому з ями почулася жахлива котяча лайка. Куртка вислизнула з рук Петера Гна й зникла в люкові.

— Не йде? — збентежено запитав Петер Гна.

— А хай вам усім трясця! — почувся голос кота. — Я щойно так угрівся головою об щось таке, чого досі не бачив.

— А моя курточка? — запитав Петер.

---

[1] Чи можу я вам допомогти? *(англ.)*

[2] Позичте мені ваш ліхтарик, будьте ласкаві *(англ.)*.

[3] Так, звичайно *(англ.)*.

— I'll give you my pants,[1] — мовив американець і почав знімати штани, щоб зарадити справі порятунку.

Сестра Петера Гна зупинила його.

— It's impossible with the coat. Won't be better with your pants,[2] — сказала вона.

— Oh! Yeah!..[3] — погодився американець і став застібати штани.

— Що він робить? — запитала повія. — Він же п'янючий, що й лика не в'яже!.. Не давайте йому скидати штани посеред вулиці. Оце свиня!..

Невеличкий гурт людей дедалі збільшувався коштом поодиноких перехожих. Під світлом електричної лампи отвір люка набув химерних обрисів. Кіт лаявся, і відлуння його проклять, підсилене порожнечею в люці, долітало аж до вух тих, хто стояв зоддалік.

— Мені б хотілося дістати свою курточку, — сказав Петер Гна.

Чоловік у капцях, аби дістатися до отвору, прокладав дорогу ліктями. Він тримав довгий держак від мітли.

— Ага! — вигукнув Петер Гна. — Оце якраз те, що може прислужитися.

Але палиця відразу ж застрягла в колінчастому згині ями.

— Треба знайти накривку люка й зняти її, — висловила міркування сестра Петера Гна.

Вона переклала свою позицію американцеві.

— Oh! Yeah, — сказав той.

І відразу ж кинувся шукати накривку. Він устромив руку в прямокутний отвір, потягнув, послизнувся, розтулив руку й ударився об стіну будинку.

— Допоможіть йому, — наказав Петер Гна двом жінкам із натовпу, і ті підвели американця на ноги й повели до себе, аби забрати все, що було в його кишенях, у свої. Вони знайшли там мило «Lux» і велику шоколадку з начинкою «O'Henry». Віддаючи навзаєм, він залишив їм добрячу гонорею, яку дістав від сліпучої білявки, що здибалася йому два дні тому в Пігалі.

Чоловік з держаком, ляснувши себе по голові, гукнув «Еврика!..» і побіг додому.

— Він глузує з мене, — сказав кіт. — Послухайте, там, нагорі, якщо ви не будете моторніші, я виберуся сам. Я таки знайду вихід.

---

[1] Я дам вам свої штани *(англ.)*

[2] Якщо не поталанило з курткою, то не потрафить з вашими штаньми *(англ.)*

[3] О, певне!.. *(англ.)*

— А якщо піде дощ, вас затопить, — мовила сестра Петера Гна.

— Дощ не піде, — упевнено озвався кіт.

— Ну, то прийдуть щурі.

— Нехай ідуть.

— Ну що ж, ходімо звідси, — сказав Петер Гна. — Але знайте, що вони бувають більші од вас. Вони бридкі. І ще, не робіть пі-пі на мою канадську курточку!

— Якщо вони брудні, — змінив тон кіт, — то це інша річ. У будь-якому випадкові, вони смердять. Ні, без жартів, покваптеся там, нагорі. І не потерпайте за свою куртку, я з очей її не спускаю.

З тих слів було зрозуміло, що кіт занепадає духом. Повернувся чоловік у капцях. Він ніс господарську сітку, прив'язану до довгої мотузочки.

— Чудово! — вигукнув Петер Гна. — Тепер він, напевне, зможе за неї вчепитися.

— Що там таке? — запитав кіт.

— Ось! — сказав Петер Гна і кинув йому нове знаряддя порятунку.

— Ага! Це краще, — схвально відгукнувся кіт. — Не поспішайте тягнути. Я візьму курточку.

Через кілька секунд з отвору вигулькнула сітка, а в ній зручно сидів кіт.

— Нарешті! — перевів він дух, щойно вибравшись із сітки. — А свою канадську курточку діставайте самі. Знайдіть гачок або що-небудь таке. Вона була заважка.

— Який негідник! — процідив крізь зуби Петер Гна.

Кота, що виплутався з сітки, зустріли схвальним гомоном. Його передавали з рук у руки.

— Який гарний котик! Горопашний! Він увесь у болоті...

Від кота страшенно смерділо.

— Витріть його ось цим, — запропонувала повія, простягаючи свою шовкову хусточку кольору блакитної лаванди.

— Вам доведеться її після цього викинути, — зауважила сестра Петера Гна.

— О! Пусте, — махнула рукою повія у пориві щедрості. — Вона не моя.

Кіт пройшовся по колу, потиснув усім руки і юрба почала розсіюватись.

— Це що, — мовив кіт, постерігши, що люди розходяться, — тепер, коли я виліз, то вже нікого не цікавлю? І взагалі, де півень?

— Годі, — перебив його Петер Гна. — Ходімо вип'ємо, і не переймайтеся більше тим півнем.

Біля кота залишились чоловік у капцях, Петер Гна, його сестра, повія та два американці.

— Ходімо хильнемо всі гуртом за здоров'я кота.

— А вона нічогенька, — мовив кіт. — Але з чого живе!.. Зрештою, я б цієї ночі з нею переспав.

— Не базікайте, — цитьнула сестра Петера Гна.

Повія кивнула своїм залицяльникам.

— Ходімо! Пити!.. Коньяк!.. — запропонувала вона, намагаючись кожне слово вимовляти якомога чіткіше.

— Yeah!.. Cognac!.. — в один голос відповіли залицяльники і водночас проснулися.

Петер Гна йшов попереду і ніс кота, решта крокувала за ним. На вулиці Рішер бістро було ще відчинене.

— Сім коньяку! — розпорядилася повія. — Я частую.

— Козирна мала! — захоплено мовив кіт. — І трохи валер'янки у мій, гарсоне!

Гарсон попорав їх, і вони всі троє радісно цокнулись.

— Цей бідолашний кіт, напевне, застудився, — сказала повія. — Може, напоїти його мікстурою?

По цих словах кіт ледь не похлинувся й виплюнув коньяк.

— За кого вона мене має? — запитав він Петера Гна. — Я кіт, так чи ні?

Тепер при світлі, яке падало зі стелі, стало видно, що то був за кіт. Це був величезний котище з жовтими очима й вусами а-ля Вільгельм II. Його обірвані по краях вуха свідчили про мужність і чоловічість, а біла смуга вискубаної вздовж усієї спини шерсті була кокетливо облямована фіолетовою крайкою.

— What's that?[1] — запитав американець, торкаючись до рубця. — Мсьє поранений?

— Йеп![2] — відповів кіт. — Ф.І.І...[3]

А потім він назвав цю абревіатуру на англійський штиб: «Еф, еф, ай».

— Fine, — озвався інший американець, щосили тиснучи котові руку. — Whah about another drink?[4]

---

[1] Що це? *(англ.)*

[2] Так *(розм. англ.)*.

[3] Ф.І.І. — Французькі Внутрішні сили Опору.

[4] Чудово... Як ви дивитесь на те, щоб випити ще? *(англ.)*

— O'key doke! — погодився кіт. — Got a butt?[1]

Американець простягнув котові портсигар, уже призвичаївшись до жахливого англійського акценту кота, а той, аби бути милим для співрозмовників, згадав увесь свій запас американського арго. Кіт вибрав найдовшу сигарету й прикурив із запальнички Гна. Кожен запалив по сигареті.

— Розкажіть, як вас поранило, — попрохала повія.

Петер Гна вже сидів на гачкові у зеленого змія. Разом із цим гачком він подався витягати курточку. Може, вона теж попадеться.

Кіт зашарівся і опустив голову.

— Я не люблю про це розводитися, — сказав він. — Дайте мені ще коньяку.

— Вам буде зле, — застерегла сестра Петера Гна.

— Ні, — заперечив кіт. — Мої бебешки броньовані. Справжня котяча кишка. Та й потім, після тієї ями... Брр!.. Як там смерділо щурами!..

І він вихилив свій коньяк.

— Чудово!.. Як він його хиляє!.. — захоплено озвався чоловік у капцях.

— Наступний налийте мені у склянку для лимонаду, — мовив кіт.

Другий американець відійшов од гурту, сів на банкетку, обхопив голову руками й почав блювати між ноги.

— Це було у квітні сорок четвертого, — повів кіт. — Я повертався з Ліону, де зустрічався з котом Леона Плука, який також брав участь у Опорі. То був кіт гідний своєї породи. До речі, згодом він був схоплений котячим гестапо й депортований до Бухенкатце.

— Який жах! — вихопилось у повії.

— Я за нього не хвилююся, — сказав кіт. — Він вийде сухим звідки завгодно. Отож я попрощався з ним і пішов на Париж, але в дорозі у потязі мав нещастя зустріти одну кішку... Шльондра!.. Дідько її візьми!..

— Вам треба стежити за своєю мовою, — суворо постерегла сестра Петера Гна.

— Перепрошую! — вибачився кіт і вихилив добрячу дозу коньяку.

Очі йому засвітилися, мов два ліхтарі, а вуса наїжачились.

---

[1] О'кей, док! Закурити не буде? *(англ.)*

— Одну з цих ночей я втішався з нею у потязі, — мовив він, солодко потягуючись. — Боже мій! Який хвостик і все таке інше! Гик! — закінчив він, бо на нього напала гикавка.

— Ну, ну і що? — запитала повія.

— Ну й нічого особливого, — відказав кіт з удаваною скромністю.

— А ваш шрам? — запитала сестра Петера Гна.

— Кішчин господар мав чоботи, підковані металом, — сказав кіт. — Він цілив мене в зад, але змазав. Гик!..

— Оце й усе? — розчаровано запитала повія.

— А ви б хотіли, щоб він мене приканючив, еге? — саркастично вишкірив зуби кіт. — У вас якесь совине бачення. До речі, ви ніколи не були в Па-Вобіскум?

Це був один із готелів кварталу, одне слово, бордель.

— Була, — просто відповіла повія.

— Я приятелюю з однією тамтешньою служничкою. Ми з нею частенько випиваємо.

— А! — сказала повія. — Жермен?..

— Так! — мовив кіт. — Жер-гик-мен...

Він допив свою склянку.

— А я б переспав із триколірною, — сказав він.

— З ким? — перепитала повія.

— Із триколірною кішкою. Або з ще не розбещеним молодим котиком.

Він огидно захихотів і моргнув правим оком.

— Або з півнем! Гик!..

Кіт підвівся на чотири лапи, вигнув спину, настовбурчив хвоста і похітливо затремтів.

— Кров так грає! — вигукнув він. — Оце мені до смаку!..

Сестра Петера Гна зніяковіла і стала шпортатись у сумочці.

— А ви не знаєте якоїсь такої?.. — запитав кіт повію. — У ваших подруг немає кішечок?

— Ви свиня, — відповіла повія. — Хіба можна так та ще й перед товариством!..

Тип у капцях досі відмовчувався, але тепер, збуджений словами кота, підійшов до повії.

— Ви так приємно пахнете, — почав він. — Що це?

— Запах сірчаних квітів від старого козла, — відповіла вона.

— А це? — запитав він, кладучи руку на одну з її округлих форм. — Що це таке?..

Він став біля неї з того боку, де перед цим був американець, якому тепер нездужалось.

— Гай-гай, любий, — мовила повія. — Будь розумним.

— Гарсон! — крикнув кіт. — Склянку м'ятного!

— Ох! Ні! — запротестувала сестра Петера Гна. — Нарешті!.. — мовила вона, бачачи, що двері відчиняються.

Увійшов Петер із курткою, закаляною нечистотами.

— Не давай йому більше пити, — сказала сестра. — Він уже набрався як цуцик!..

— Зачекай! — мовив Петер Гна. — Мені треба почистити куртку. Гарсон! Два сифони!..

Він повісив курточку на спинку стільця й щедро пошпував її.

— Комедія!.. — сказав кіт. — Гарсон!.. Це м'ята... Гик!..

— Це ти мене врятував... — вигукнув він, обхопивши лапами Петера Гна. — Давай, я пригощаю.

— Ні, старий, — відповів Петер Гна. — Так ви крововилив матимете.

— Він врятував мене!.. — заревів кіт. — Він витягнув мене з дірки, де повно щурів і де я ледь дуба не врізав.

Розчулена, повія схилила голову на плече чоловіка в капцях, але той залишив її і побіг закінчувати у куток...

Кіт вискочив на шинквас і допив увесь коньяк, що там лишався.

— Брр!.. — виказав свої почуття він, мотаючи головою. — Оце пішло!.. Без нього, — завив він, — мені б гаплик, гаплик!..

Повія похилилася на шинквас і поклала голову на лікті. Другий американець покинув її й сів біля свого співвітчизника. Вони заблювали навзаводи і таким робом зобразили на підлозі американський прапор. Той же другий подбав про сорок вісім зірок.

— У моїх руках... Гик! — закінчив кіт.

Повія втерла сльози і сказала:

— Який він милий!..

Щоб не нервувати кота, Петер Гна поцілував його в чоло. Кіт стиснув рятівника лапами, але раптом відпустив і гепнув додолу.

— Що з ним таке? — стурбовано запитала сестра Петера Гна.

Петер Гна дістав із кишені хірургічне дзеркальце і ввів його у котове вухо.

— Він помер, — сказав по хвилі. — Коньяк дійшов до мозку. Видко, як він просочується.

— О! — сказала сестра Петера Гна і залементувала.

— Що з ним таке? — занепокоєно запитала повія.

— Він помер, — повторив Петер Гна.

— О! — сказала вона. — І це після всього того, що було!

— Він був таким гарним котом!.. І вмів розмовляти!.. — заговорив і чоловік у капцях, щойно повернувшись.

— Так! — погодилася сестра Петера Гна.

Гарсон із бістро не сказав ще нічого, але, схоже, уже вийшов із заціпеніння.

— Вісімсот франків!..

— Ой! — збентежився Петер Гна.

— Я плачу, — сказала повія і дістала зі своєї чарівної сумочки з червоної шкіри тисячу франків. — Тримай гроші, решта твоя, гарсоне!

— Спасибі, — подякував гарсон. — Що я повинен зробити з оцим?

Він з відразою показав на кота. По шерсті того стікав струмочок зеленої м'ятної настоянки й утворював складну для розуміння мережку.

— Бідолашко... — шморгнула носом повія.

— Не можна його так залишати, — сказала сестра Петера Гна. — Треба щось зробити...

— Він пив, як у прірву, — мовив Петер Гна. — Це безглуздя. Та що тепер вдієш.

Шум Ніагари, який створював звукове тло театру дій з моменту відходу американців, ураз стих. Американці дружно підвелися й підійшли до решти.

— Коньяк!.. — замовив перший.

— Спатки, спатки, отакенький мій!.. — сказала повія. — Ну ж бо, ходімо!..

І вона взяла кожного з них попідруч.

— Перепрошую товариство, — сказала вона. — Мені треба діток класти спати... Не пощастило бідному котику... А вечір так славно починався.

— До побачення, мадам, — мовила сестра Петера Гна.

Чоловік у капцях по-дружньому поплескав по плечі Петера Гна, мовчки і співчутливо. Він скрушно похитав головою і, вочевидь засмучений, на пальчиках залишив приміщення.

Гарсон хотів спати, аж заточувався.

— Що будемо робити? — запитав Петер Гна, а його сестра не знайшла, що на те відповісти.

Тоді Петер Гна поклав кота у свою куртку і вони рушили в ніч. Повітря було холодне, а зірки спалахували одна по одній. Жалобний марш Шопена, вибитий церковними дзвонами, сповістив людей, що настав новий день. Повільно, йдучи проти дошкульного вітру, вони торували дорогу вперед.

Вони дійшли до рогу вулиці. Біля їхніх ніг очікувально зяяв чорний і порожній отвір люку. Петер Гна розгорнув куртку. Він обережно взяв уже задубілого кота, а сестра мовчки його погладила. Потім кіт неохоче, але тихо зник у ямі. Плесь! І рот ями з задоволеною посмішкою закрився.

ТУМАН

I

Директор притулку дивився, як виходить Андре. Той ішов з міцно притисненими до боків ліктями і з головою, на дев'яносто градусів відкинутою назад.

— Він цілковито одужав, — завважив собі директор.

Три місяці тому, коли Андре сюди привели, цей спокійний пансіонер міг пересуватися лише з розчепіреними врізнобіч руками, дивлячись на свій пуп і витворюючи ротом шум, схожий на той, який роблять джмелі.

— Дивовижний випадок, — мимрив сам собі директор. Він дістав пачку сигарет, запхав одну в вухо й заповзявся жувати сірника, перестрибуючи з однієї ноги на іншу. Потім став на всі чотири й подався до свого кабінету.

Андре пройшов дві сотні метрів, стомився і розчепірив руки. Потім нахилив голову вперед, надув щоки й рушив уперед, кажучи «Бзззззз...».

Земля йому під ногами крутилася, а придорожні дерева махали хвостами. Привітні будиночки, оповиті капелюхами прижовклого винограду, вдивлялися у бородате обличчя Андре, але жодної якоїсь ясної думки тут у них не виникало.

Бачачи, що підходить трамвай, Андре увігнав собі шпори аж до крові і так залементував від болю, що заглушив гуркіт по зіткненню передка трамвая з власною головою.

Як і слід було очікувати, його відвезли в аптеку й напоїли цілющим спиртовим напоєм, хоч був і вівторок. Він залишив трошки чайових і подався у той бік, звідки прийшов.

II

З вікна шостого поверху тепер було видко дах будинку напроти, трохи нижчого, довгий час відкриті віконниці яко-

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

го поробили на стіні горизонтальні подряпини, зовсім невидимі, бо віконниці завжди були відчинені. На четвертому дівчина роздягалася перед дзеркальною шафою і видко було край ліжка з палісандрового дерева, покритого яскраво-жовтим американським пуховиком, на якому пляміли дві нетерплячі ноги.

Якщо подумати, може, то не була дівчина, і дошки на дверях «Готель "Спортивний"», кімнати на годину, на півгодини і за скільки встигнеш вистачило б, аби це засвідчити. Але готель був зовні досить пристойний, як належить першим поверхом, мозаїкою на фасаді, фіранками на всіх вікнах, ось тільки черепиця трохи позсовувалася посеред даху. В іншому місці черепицю замінили після останнього бомбардування, і ця яскравіша червона пляма вимальовувала на коричневому даху профіль вагітної Марії Стюарт з підписом маляра, Гюстава Лорена, покрівельника з вулиці Гамбетти. Сусідній будинок ще не був поремонтований, глибоку з правого боку вирву покривав брезент, біля підніжжя височіли купи уламків і металевого лому, а стіни заселили мокриці й отруйні гримучі гадюки, які пізно вночі гриміли, неначе дзвонили, скликаючи на нічну службу.

Останнє бомбардування мало й інші наслідки, зокрема той, який відіслав Андре до притулку. Він страждав уже вдруге, а його мозок, призвичаєний вільно тамувати спрагу до євангельських заповідей святого Зано, з цієї оказії став робити обертові рухи, спрямовані до вертикального плану, і розділив Андре на дві майже рівні половинки, а той, хто бачив Андре збоку і розумів сенс руху годинникових стрілок, уже не дивувався, чому тóму, оби тримати рівновагу, треба нахиляти голову вперед і розкидати руки врізнобіч. Він доповнював цю оригінальну позу трохи ритмованим «Бзззззз», а відтак опинявся на кілька ліктів вище від інших.

Прикрий ефект потроху розвіявся завдяки послугам директора притулку і жестові Андре, який увійшов у свою попередню манеру поведінки одразу ж, щойно вийшов з поля зору цього привітного чоловіка, яка узгоджується як з легко зрозумілою потребою свободи, так і з поняттям такого собі винахідливого кокетування.

Настінний годинник адвоката з нижнього поверху вибемкав п'яту годину. Удари молоточка по бронзі відбилися в серці Андре, неначебто вони були рівночасно у всіх чотирьох кутках кімнати.

В околиці не було жодної церкви. Із зовнішнім світом Андре пов'язував лише настінний годинник адвоката.

Лакований дуб. Круглий і гладенький циферблат з металу. Цифри з червоної міді, а нижче скляне віконце, крізь яке видко маятник, куций і циліндричний, на кінці якого — диск, що переміщується на іншому вигнутому стрижні, який закінчується поперечним бруском, заокругленим якірцем. У гарному електричному годиннику цей маятник не зупинявся ніколи, а якірець залишався для всіх непомітним. Але Андре бачив його того вечора (коли бомбардували) крізь прочинені двері адвоката. Стрілки показували шосту годину, половину вічності, і якраз тоді над головою вибухнула бомба, погрозливо вказуючи йому на двері і віючи в обличчя подихом чуми. Він утік, його падіння по сходах зупинилося аж у підвалі, а з цифри одинадцять злетіла рифлена латунь.

Зупинений годинник, якби він потрапив Андре до рук, дозволив би тому кинути кітву у вічність.

III

Спека все підіймалася і стукалася об низьку стелю, витісняючи потроху придатне для дихання повітря й залишаючи йому вузьку смужку на рівні дверей, прочинених на сходи. Лежачи біля свого ліжка на підлозі, Андре довгими ковтками хапав ледь чи й свіжіше повітря, непомітні хвилі якого підхоплювали зі щілин між зачовганим паркетом хмарки порохів. Кран, нахилений над умивальником, зі змученим виглядом відпускав у пляшку спиртного цівку води, щоб уникнути спонтанного запалювання. Це була друга пляшка, а вміст першої вже булькотів у бебехах Андре, від чого крізь його пори виходили невеличкі цівочки сірої пари.

Притулюючи вухо до підлоги, він виразно чув розмірений хід настінного годинника і пересувався доти, аж доки не відчув, що перебуває прямісінько в його зеніті. Своїм кишеньковим ножем з міцним лезом він намагався пробити у сотні разів митій ялині отвір, який би дозволив побачити його. Вени дерева, жовтіші і міцніші, пручались під натиском гострого металу, а проміжки між ними, виснажені тертям щітки, були досить податливі. Спершу він різав повздовжніми скибками, за природою волокон, пото-

му, вставляючи лезо за тим же принципом і натискуючи, почав відщеплювати довгі скибки.

У сліпучий кадр відчиненого вікна долинуло гудіння літака, дуже високо, мов блискуча цятка, що втікає з поля зору напівзаплющених від мігрені очей і не може зупинитись. Бомбардування не було. Батареї французької армії, розташовані за найближчим мостом, мовчали.

Він знову взяв ножа.

Якщо бомбардуватимуть, можливо, адвокат ще раз залишить двері відчиненими...

IV

Адвокат закасав рукави, крізь поли тоги люто почухав груди, роблячи при цьому звуки, які бувають, коли щіткою чистять коня, одягнув на лисину, що пускала на балясину блищики, тогу і почав захисну промову.

— Панове судді, — повів він. — Ми залишимося осторонь мотивів убивства, обставин, за яких воно сталося, а також самого вбивства. Що у такому разі ви можете закинути моєму клієнтові?

Судді, приголомшені таким тлумаченням справи, якої ще й не розглядали, мовчали, трохи збентежені. Головний суддя спав, а прокурор продався німцям.

— Подамо справу по-іншому, — провадив далі адвокат, щасливий з першого успіху. — Якщо не брати до уваги біль батьків жертви, звичайно, вартий співчуття, і перед ним я схиляюсь; якщо абстрагувати необхідність захищатися, перед якою опинилося тіло жертви, то дозвольте мені додати, що мій підзахисний мусив, окрім того, битися ще й з двома поліцаями, які прийшли його арештовувати; то що тоді залишається?

— Нічого, — мусив визнати один із суддів, який був слідчим.

— Встановивши це, якщо ми завважимо, що з наймолодшого віку мій підзахисний мав справу лише з грабіжниками і вбивцями, і бачив приклад життя лишень розпусного і злочинного, що він долею був рокований саме на такий спосіб життя і звик до нього, як до природного і пристойного, і став сам розпусником, грабіжником і вбивцею, то який із цього висновок ми можемо зробити?

Суд присяжних був спантеличений такою красномовністю, а старий бородань правою кінцівкою з вишуканою

мудрістю чатував на ляпки слини, які падали на підлогу. Але слідчий вирішив, що мусить сказати: «Нічого!». А зробивши це, враз зашарівся.

— От-от, панове, — правив своєї адвокат з таким зусиллям, що на присутніх полетіли шматки шибок. (Він їв їх уранці.) — Із цього ми зробимо висновок, що мій підзахисний, перебуваючи в умовах шляхетних, і поводився б по-шляхетному. «Asinus asinum fricat»,[1] — сказав він прислів'я, але не додав, що протилежне може бути правдою.

Слідчий деякий час мізкував, що може бути протилежне ослові, і це зусилля так виснажило його, що він увесь скис і помер, не підводячись.

— Отже, усе те, що я вам щойно розповів, неправда. Мій підзахисний належить до родини з гарною репутацією, отримав чудову освіту і вчинив убивство добровільно і при повній тямі; він убив жертву з тим, щоб забрати в неї сигарети, — закінчив адвокат.

— Він має рацію, — в один голос відповів суд присяжних. — Після звільнення вбивцю буде засуджено до страти.

* * *

Адвокат вийшов з приміщення Правосуддя і, сідаючи на свого велосипеда, насамперед подбав, щоб задом потрапити прямо на сідло, тому що вітер надував його розкішну, шиту у Пікета мантію і волохаті ноги адвоката аж надто кидалися у вічі перехожим. Під сподом у нього були широкі червоні шорти, стягнені гумкою на ногах.

* * *

Подолавши невеликий відтинок шляху, він знагла загальмував біля вітрини антикварної крамниці. Голландський настінний годинник тішив зір бездоганно виконаним складним циферблатом, де фази місяця, відповідно перехрещені, одна по одній послідовно випливали, вражаючи чорною і золоченою довершеною оздобою, і закінчувалися сяйвом місяця уповні. На різьбленому фронтоні можна було прочитати дні, місяці, а також сторіччя і вік майстра.

Клієнт, якого адвокат щойно захищав, як гонорар склав духівницю, де передав тому всеньке своє майно. Міркуючи, що успадкує фортуну вже незабаром, оскільки власник завдяки його зусиллям приречений на смерть, він дійшов

---

[1] Осел треться об осла *(лат.)*.

думки, що буде справедливо відсвяткувати цей щасливий день купівлею годинника. Він не забрав його відразу з собою, бо мав уже настінний годинник, а сказав, що візьме його дещо згодом.

V

Невеличний промінь світла, проходячи крізь квадратну дірочку в підлозі, ліниво відплямовувався поруч з павутиною на стелі кімнати Андре. Павутина всмоктувала краї цієї плями і поступово надавала їй форми циферблата, а потім відтворила цифри, і Андре збагнув, що йдеться про Нього, із поверху нижче.

Він притулив вухо до дірочки, і промінь зайшов йому у вухо. Цілком природньо, він почув слова, які засвітилися в йому у вухо. цілком природно, він почув слова, які засвітилися в його очах ясними літерами.

Адвокат на обід запросив свого приятеля.

— Я нещодавно купив оцього годинника, — мовив він, показуючи на корпус того, що був з якірцем, вагадло якого здригнулося й пішло далі звичайним ходом.

— Не йде? — запитав приятель.

— Він мені так подобається. Але я нещодавно бачив значно кращий! — сказав адвокат, спорожняючи свою половину склянки вина, яка виявилась повною.

— Та пий же! — продовжував він, наповнюючи склянку знову і подаючи приклад.

— А який інший? — запитав приятель.

— На ньому всі фази місяця! — вигукнув адвокат.

Далі Андре не чув уже нічого, бо ті, знизу, припинили розмову про годинник.

Він підвівся. Аби не виказати себе, не засвітив електричного світла. Світло з дірки на підлозі знову з'явилося на стелі, трохи нахилившись до даху мансарди.

Повний і круглий місяць доповнював освітлення і помалу рухався, бо ставало дедалі спекотніше.

У ванній все ще текла вода у пляшку спиртного. Андре ліг на ліжко, а настінний годинник забив у всі дзвони, які тільки були у його голові. Час проходив повз нього, і щоб зупинити його, Андре потрібна була кітва.

* * *

Не було більше ні вітру, ні дощу, і, незважаючи на всі хитрощі Андре, спека з кожним вечором ставала нестерп-

нішою і так тиснула знадвору на вікна, що шибки вгиналися, надувалися, лопали одна по одній і відразу ж знову ставали на свої місця, наче мильні бульбашки у надщербленій чащці.

* * *

Коли лопала одна з шибок, на якусь мить ззовні долинали притлумлені кроки патруля по бруківці внизу на вулиці, завивання котів на сусідньому даху, дзвоник радіотелефону за зашторенними і широко розчиненими великими вікнами. Десь там, у глубині, видніли дві світлі плями сорочки консьєржа і халата консьєржки, які сиділи на двох старих стільцях біля хатки брамника; але треба було поспішати дивитися, бо вони знову ставали на свої місця.

* * *

Хлюпання води з крана стихло, — знак, що його затопила вода, — а потім полилось на підлогу. Металеві пружини на ліжку тихо порипували під ритм дихання Андре.

Ліжко, мов кіт, стало дряпати підлогу, потому, повигинавши і піднявши ніжки одна по одній, рівномірно захиталося. Завтра паркет буде геть понівечений, а ноги в ньому просто застрягатимуть. Аби унеможливити такі наслідки, Андре підвівся, ліг на підлогу, скориставшись хвилею, коли ніжки підіймались, помацав кожну з них ізнизу, потім намацав стару взувачку, а ліжко скористалось цим, щоб обійти всю кімнату, після чого воно зупинилося, підняло ніжку і сперлося нею на стіну. У мештах ходити було приємно і легко.

Приятель адвоката щойно пішов, а адвокат мусив вийти з їдальні, тому що проблиску на стелі більше не з'являлося.

Чути було лише слабкі звуки радіо, хтось когось глушив шумом, модульованим на п'ятьох нотах, і раптом з неба накотилася хвиля гудіння. Пролетів літак, як звикле, так високо, що несила було визначити його напрямок.

Хвилини продовжували страчатися, тому що Андре ще не мав Кітви; а від самої думки, що вона в нього незабаром буде, піт збігав йому по шиї й по ногах.

Далі він почув виття загальної сирени, яка сповіщала про повітряну тривогу, а по кількох секундах надулася й місцева, на мерії.

Протиповітряні сили ще не стріляли, але два прожектори виставили в небо стовпи рухливого яскравого туману, величезні й роздратовані.

Снопики світла ковзнули по щільно зашторених вікнах, і помешкання заворушилися глухим шумом. Десь закричала зненацька розбуджена дитина, нескінченно довге тупотіння кроків по сходах вниз, у підвалі впав консьєрж — що це він, було зрозуміло з використаних ним слів. Двері адвоката не відчинялися. Без сумніву, він спав, звалений величезною кількістю випитого за вечерею вина. Ураз скрізь погасло світло.

Андре, котрий усе ще лежав на підлозі, доліз до вікна і з острахом очікував, коли прилетять літаки й кинуть бомбу, а та розбудить адвоката.

Він підвівся й спробував відкрутити воду, бо більше не чув хлюпотіння, але кран у відповідь хрипко засопів. Консьєрж щойно перекрив воду у підвалі. Андре все-таки вихилив спиртного, яке пішло у стравохід штопором і з дивним булькотінням, що завершилося неначеб шумом ванни, з якої витікають рештки води.

Почуття гуманності наказувало йому попередити адвоката.

Навпомацки, у пітьмі, він забрав у ліжка двоє капців і, роблячи зусилля, взув їх на свої ноги. Аби добитися свого, він мусив битися з ліжком, і колесо на ніжці розірвало йому десять сантиметрів руки. Покрадьки він підліз знизу й відкрутив два гвинти — ліжко, переможене, гепнуло об підлогу купою мертвого залізяччя.

Шум не розбудив адвоката. Треба було йти донизу.

Андре вийшов на сходи й відрухово зачинив за собою двері і аж тоді здав собі справу, що ключі залишились у курточці, на стільці. Він переконався у своїй помилці, машинально понишпоривши у кишенях штанів. Там не було нічого, крім хусточки й ножа.

Обачливо, переступаючи скрипучу другу сходинку, він ступав униз, тулячись до стіни. Сходовий майданчик зяяв знизу чорнющою дірою, прірвою, звідки кожної хвилини міг вихопитись якийсь незнаний жах, а поки що хвилями валував моторошний дух, смердота звіринця й каналізації. Дикої капусти, яку пополудні готувала консьєржка.

Дзвоник біля дверей адвоката був ліворуч, метр двадцять від долівки. Першого разу, без намацування, він на дзвоника не натрапив.

Його рука, що блукала, врешті-решт наштовхнулася на гладенький рівчачок дроту. Він натиснув на середину еластичної пипки і затремтів від бентежного контакту.

Струм було відключено, але в мережі його трохи залишалося, і цього, можливо, вистачило б, щоб розбудити адвоката. Для більшої певності Андре кілька разів з розмаху гупнув ногою у двері.

Зачинені абияк хмільним адвокатом, двері від ударів розкрилися, й Андре зайшов у сутінки помешкання.

Він на щось наштовхувався, перечіплювався, знову й знову прилипав до стіни і, зрештою, дістався до їдальні. Крізь навстіж відчинене вікно проходило півсотні місячних променів великого калібру, і якірець, зупинений, тьмяно поблискував під кришталевою плиткою.

Тоді час раптом зупинився й закінчився, і Андре не почув, як адвокат вийшов зі своєї кімнати, бо той жив у світі, на хвилинку старішому.

Та він його таки побачив, геть зоддалік, і мусив кинути свій ніж, аби перетнути відстань. Він побачив, як той зникає, захоплений часом, із закривавленим горлом і зів'ялим тілом.

Отже, кінець неспокою ввів у ніч дисонанс акорду. Зненацька спалахнуло світло, і якірець припинив своє існування.

VI

Сутінки у сходовій шахті вже блідли біля маленьких різнокольорових квадратів вікон, облямованих слідами куль.

Ноги, важкі й змучені, виводили Андре надвір. Два білі коти пробігли перед ним, вискочивши з урни для сміття, мов миша з пляшки шампанського.

Міст був недалеко, і гладенька поверхня поручнів здавалася кращою для ходіння, аніж порепаний бітум хідника.

Тоді тінь Майора, розлючена, що не потрапила до оповідки, постала за спиною Андре і схопила його за комір. З підсмикнутими вгору плечима й обвислими руками, з нахиленою вперед головою, Андре сіпався кілька сантиметрів нижче поруччя і кричав: «Пустіть мене!». Але він єдиний знав, що його підняв Майор, бо той став незримим, а для решти світу Андре зник у річці.

ВІСЛЮК

I

За вісімнадцять кілометрів до полудня (тобто за дев'ять хвилин до полудневого дзвону, бо їхали зі швидкістю сто двадцять кілометрів на годину, і це в автомашині) Фаетон Простотип зупинився на узбіччі затіненої ділянки шляху, скоряючись покликові піднятої вперед руки, яка вела до знадливого тіла.

Анаїс, знаючи, як скрутно тепер лагодити гальма, вдалася до автостопу як до останнього засобу лише з огляду на те, що і з добрим взуттям теж не менша скрута.

Фаетона Простотипа насправді звали Олів'є. Він відкрив дверцята. Жаклін (ім'я Анаїс вона собі прибрала) сіла.

— Ви до Каркассона? — спитала вона голосом сирени.

— Та я б із радістю, — відповів Олів'є, — але не знаю, як їхати за Руаном.

Вони якраз проїжджали біля Гавра у напрямку до Парижа.

— Я вам покажу, — сказала Жаклін.

Через три кілометри Олів'є, сором'язливий на вдачу, знову зупинив фаетон, узяв англійського ключа й схилився над лівим крилом, щоб поправити дзеркальце.

Тепер, повертаючись на своєму місці ліворуч, він міг бачити три чверті дівчини (а це краще, ніж нічого), яка сиділа від нього по праву руч зі зловісною, — так здавалося Олів'є, — а насправді простою усмішкою на вустах.

На задньому сидінні сидів лише Майор, його собака та дві валізи. Майор спав, а дві валізи не мали часу дратувати собаку, що сидів надто далеко.

Олів'є поклав англійський ключ до металевої коробки в передку машини, усівся й повів авто вперед.

© Український переклад. В. Лаптійчук, 1998

Він мріяв про відпустку з кінця попередньої, як і всі ті, хто багато працює. Одинадцять місяців він готувався до цієї найдорожчої в світі хвилини, — надто, коли їдеш потягом, — отак одного ясного ранку втекти до спекотного безлюддя Овернських тропіків, які тягнуться аж до Оду й згасають лише присмерком. Він ще раз пережив свій останній ранок у бюро: ось він важко кладе ноги біля телефону і кидає до кошика теку зі свіжими листами; з-під ліфта тихим шелестінням повіває лагідний вітер, перед ним витанцьовує сонячний промінь, відбиваючись від його металевого браслета; ось він повертається до себе на вулицю Узбережну; кричать чайки, пляміють чорні й сірі галяви, з порту долинає тихий відгомін якогось млявого руху, з аптеки Латюльпана, його сусіда знизу, прикро пахне дьогтем.

Саме тоді норвезьке судно розвантажувало соснові кругляки у три-чотири фути завдовжки. Олів'є, засліплений майвом вільного життя десь у дерев'яній хижі на озері Онтаріо, перечепився за трос і шубовснув у воду, обтяжену літнім сміттям і мазутом, або, радше, полегшену мазутом, бо він важить менше за воду.

Усе це було вчора, а сьогодні дійсність випливала з найпотаємніших куточків бажань Олів'є, що сидів за кермом власного автомобіля, з Жаклін, собакою, двома валізами і Майором.

Із Жаклін, що її ймення Олів'є ще й не знав.

II

За Руаном Жаклін показала Олів'є найкращий шлях і граційним рухом підсунулась до нього так близько, що її чорне волосся торкнулося щоки молодого чоловіка.

Очі у того заступив млосний туман, і він, оговтавшись лише за п'ять хвилин, скористався цим, щоб відпустити педаль акселератора, яка вийшла назад неохоче, бо зі свого місця там крізь дірочку бачила великий шмат дороги.

Шлях з величезною швидкістю намотувався на шини автомобіля, але вдосконалена, зроблена з обценьків система «Супер», яка продається у крамницях «Велосипедист», автоматично цей шлях знімала й залишала позаду м'якими хвилями, дещо розтягнутий швидкими обертами коліс. Шляхові робітники, яким завжди доводиться вправлятися у цьому невдячному спорті, ножицями розрізали щокілька

метрів утворені випуклості, висота яких збільшувалася залежно від ступеня швидкості автомашини, яка й сама залежала від пропорції розтягування. Завдяки отак заощадженому макадамові щороку будували нові шляхи і, в такий спосіб, регулярно збільшували у Франції поголів'я худоби.

Дерева обабіч путівця не брали участі у намотуванні — їх міцно притискало до землі саме задля цього передбачене коріння. Однак подекуди вони таки підскакували, бо Олів'є мчав без глушника. Від нестерпного гуркотіння підскакували ті дерева, гілля яких не торкалося телефонних дротів (а так було майже з усіма, бо торкання до дротів, з яких можна було мати якусь інформацію, суворо каралось обрізуванням, і за цим пильно стежили відповідальні особи), тож вони й не могли бути вчасно попереджені.

Пташині гнізда, які пережили тисяча дев'ятсот дев'яносто восьмий рік, на такі струси практично не реагували.

Маленькі хмарки надавали небові вигляду неба, всіяного маленькими хмарками, і таким воно насправді й було. Сонце світило, а вітер переміщував повітря, або це повітря, переміщуючись, здіймало вітер. І про це можна було б чимало дискутувати, бо «Пті Ларрус» визначає вітер як «рух повітря», а рух можна тлумачити як рух, що сам рухає, і як рух, що рухається чимось.

Час від часу дорогу перебігали моряки, але тут то була лише омана зору.

Олів'є не зводив погляду із дзеркальця, із трьох четвертин Жаклін, і в його серці займалися якісь бентежні бажання. Певно, сам Макс дю Везі не назвав би ці почуття інакше.

Поштовх, сильніший від інших (а таких уже було кілька), розбудив Майора. Він потягнувся, пошкріб обличчя рукою, дістав гребінець і зачесав розкуйовджений сніпок волосся. Потім вийняв із відповідної очниці скляне око, поплювавши, протер його хусточкою і простягнув собаці, але той не захотів мінятися. Тоді він уставив око на місце й нахилився до передніх сидінь, аби підтримати досі таку куцу розмову.

Він зіперся ліктями на спинку крісла і опинився між Жаклін і Олів'є.

— Як вас звати? — запитав він.

— Жаклін, — відповіла вона, легко повертаючись ліворуч, щоб показати йому свій профіль.

Олів'є у дзеркальці тепер став бачити її обличчя. Остання чверть його зорової уваги повністю прикипіла до нової частини Жаклін, яка відкрилася завдяки її повороту до Майора. Олів'є у зв'язку з цим не зміг вчасно завважити на дорозі один чинник, поява якого (оскільки він його просто не бачив) не збудила у нього рефлексії уникнути перешкоди, тож, не бачачи нічого перед себе, він переїхав означений чинник у особі кози.

Підскочивши на козі, він врізався у кам'яний шляховий стовп, який стояв по праву руч воріт авторемонтної майстерні, аби господар міг її впізнати, і, з уваги на дію інерції швидкості, полетів на самісіньку середину майстерні, залишаючи праве крило автомашини зголоднілому кам'яному стовпові.

Власник майстерні, згідно з обов'язком, взявся ремонтувати автомобіль, а Олів'є допоміг Жаклін зійти через бік водія, оскільки праві дверцята вже зняв майстер.

Майор і пес також вийшли і подалися на пошуки ресторану з баром, тому що Майорові дуже хотілося пити. Дорогою вони завважили, що коза, яка була причиною аварії, здорова як бичок, бо була зроблена з в'яза і пофарбована у біле власником майстерні, який використовував її як рекламний щит. Жаклін, проходячи повз, попестила її, а собака зробив піпі на одну з її довгих ніжок, із симпатії.

Єдиний на все довкілля ресторан «Тапір-вінценосець» являв собою захопливе видовище. У кутку чоловіки збилися в купу довкола якогось кам'яного корита, наповненого палахким вугіллям, і один із них щосили гамселив молотом по розчервонілому шматку металу у формі підкови. А ще дивнішим було те, що кінь із годувальною торбою на шиї і зігнутою задньою ногою спокійно чекав своєї черги, жуючи своїми могутніми зубами щось чорне. Треба було визнати: ресторан був напроти.

Їх обслужили, поклавши на білу скатертину порожні тарілки, ножі й виделки, соляничку-перченичку з гірчичницею посередині, потім серветки, і, аби скінчити, дали щось попоїсти. Майор вихилив склянку вермуту і пішов із собакою перетравлювати їжу в люцеркву.

Олів'є і Жаклін лишилися самі під буковим гіллям.

— Отже, ви знали, що я їду в Каркассон? — запитав він її, роблячи великі очі.

— Ні, — відповіла вона. — Але я щаслива, що ви туди їдете.

Приголомшеному щастям Олів'є сперло дух. Він ухопив повітря, як чоловік, якого душать. Не вистачало тільки сміху ката.

Через якийсь час він оговтався, зібрався на силі і знову подолав сором'язливість. У власних очах він виріс на півголови і трохи підсунув свою руку до руки Жаклін, яка сиділа напроти нього.

Птахи під буком дерли пельки, мов осли, і, мов собаки, кидались на крихти хліба та маленькі зелені камінці. У цій атмосфері Олів'є дедалі більше п'янів.

— Ви залишитесь там на кілька днів? — запитав він знову.

— Я збираюся пробути там усеньку відпустку, — відповіла Жаклін з усмішкою, більш ніж просто збудливою.

Олів'є ще просунув вперед свою руку, і від пульсування крові в його артеріях злегка затремтіло у одній із склянок золочене вино. Зрештою, склянка не витримала й розбилася.

Олів'є знову набрався духу й провадив розмову.

— Ви їдете до батьків?

— Ні, — відповіла Жаклін. — Я зупиняюсь у привокзальному готелі «Альбігоєць» або на «Вокзальному».

Насправді волосся її було не таким темним, надто коли на нього світило сонце, а дрібненьке ластовиння на засмаглих руках — а на сонці може засмагнути й багато чого іншого — навіювало такі думки, що Олів'є зашарівся.

Потім, зібравши мужність докупи, він поклав її у ліву руку, а правицю опустив на руку Жаклін. Яка це була рука, уже сказати було б важко, бо вона зникла під широкою чоловічою лапою.

Серце йому в грудях забилося так, що він мовив: «Хто там?». Але здав собі справу, що помилився. Жаклін руки не забирала.

Тоді усі квіти разом розцвіли, і місцину залила чарівна музика. Це Майор мугикав дев'яту симфонію з хором. Він прийшов сказати, що машина вже поремонтована.

III

Вони були вже за Клемоном і їхали між двома рядами електричних стовпів, що саме цвіли і наповнювали повітря чарівними пахощами озону.

На виїзді з Клемона Олів'є ретельно прицілився на Орілляк і мчав прямісінько по цій траєкторії. А оскільки йому вже не треба було триматися за кермо, то він знову правицею захопив руку Жаклін.

Майор зачаровано вдихав пахощі стовпів, тримаючи носа за вітром і собаку на колінах. Він наспівував меланхолійний блюз і подумки підраховував, скільки днів він зможе прожити у Каркассоні на двадцять два франки.

Підрахунки наштовхнулися на перешкоду, коли треба було поділити чотириста шістдесят на двадцять два. У нього заболіла голова, і перехотілося знати результат. Він вирішив просто прожити місяць у найліпшому готелі.

Той самий вітер, який бив у ніздрі Майора, розвіював кучері Жаклін і охолоджував розчервонілі скроні отетерілого Олів'є. Відводячи очі від дзеркальця, він побачив біля своєї правої ноги гарнющі туфельки Жаклін з ще живої ящірки, прихоплені золотою защібкою, щоб не було чути її писку. Захопливий обвід її бурштинових литок вигідно контрастував на кремовій шкірі переднього сидіння. Шкіру вже треба було замінити, вона геть попротиралася й висіла шматками. Жаклін часто совалась по ній, але Олів'є про це й не думав, а беріг її як дорогу пам'ять.

Дорозі тепер доводилося робити неабиякі зусилля, щоб випрямлятися під колесами автомобіля, і на виїзді з Клемонта Олів'є так націлився на Орілляк, що жодного повороту допустити було просто неможливо. На найменше відхилення кермо поверталося на кілька градусів і повертало дорогу на місце коштом судомних зусиль останньої. Їй вдалося повернутися на своє звичайне місце лише пізно вночі, сильно розтягнутій і зробивши чимало зіткнень.

Вони проїхали Орілляк, потім Родез, і аж тоді перед трьома мандрівниками замаячили пагорби тропічної Оверні. На картах це місце охрещене Лангедоком, але геологи не можуть помилятися.

Після Орілляка Олів'є пересів із Жаклін на заднє сидіння, а Майор із собакою повели машину. Спритним рухом Майор англійським ключем поставив дзеркальце заднього оковиду на місце і зміг тепер присвятити всього себе винятково вивченню перейденого шляху.

Пагорби тропічної Оверні зникли якраз тоді, коли настала ніч і запала темрява, але з'явилися знову майже відразу, бо собака вмикнув фари.

За годину до Каркассона було лише опівночі, але коли вони в'їхали в Каркассон, знову була година.

Кімнати для Жаклін і Олів'є було заброньовано давно, а Майор із собакою мали за краще влаштуватися на ліжку однієї зі служниць готелю, а потім і на ній самій. Він на цьому зупинився, пригрівся і солодко заснув. Засинаючи, він подумав, що завтра вибере кімнату ретельніше.

IV

Вони зустрілися наступного ранку, снідаючи за круглим столом. Собака сидів під столом на однаковій віддалі від кожного і вперше, якщо не брати до уваги його рівної низу стола висоти, виявився ні до чого; хоча його легко можна було переплутати з центральною ніжкою.

Одним рухом Майор знову зробив його собакою. Цим рухом він звав пса за собою в приготельний садок, а той побіг, махаючи хвостом і з чемності гавкаючи. Майор насвистував стомп і чистив монокль.

Зоставшись на самоті, Жаклін і Олів'є, настрахані виглядом коричневих сволоків на стелі, сиділи і дивилися в різні боки.

Сонце намалювало профіль Жаклін на тлі одного з дрібнозагратованих вікон; йому треба було братися до цієї роботи кілька разів, щоб урешті досягнути цілковитої подібності, але зате тепер вона була справді чарівною.

Гладенька шкіра на щоках підкреслювала, якою вона ще була юною. Олів'є аж тепер збагнув, що не бачив досі цього кольору чайної троянди обличчя у розкішному бронзовому волоссі. А ще її дивовижні ясні очі.

Десь там на споді, у глибині душі, Олів'є смакував абрикосом, який спершу ковтнув, а потім повернув назад, як це робить велика рогата худоба. Він почувався дедалі щасливішим, і це важко було б пояснити, якби не було Жаклін.

Вона плавко підвелась, відсунула стілець і простягнула йому руку.

— Ходімо трохи погуляємо до обіду.

Майор тим часом купував поштові картки в тютюновій лавці напроти вокзалу. Він заплатив за них двадцять один франк і кинув решту двадцять су собаці, щоб розквитатися за котячі ніжності, але ж, зрозуміло, собака їх міг узяти хіба що під хвіст.

Майор дивився, як пара зникає з очей, одним оком каламутним і одним скляним. Обійнявшись, вони пішли просто в поле.

На ній була світла сукня і легкі сандалі на високих підборах, а в волоссі було сонце, яке так і не змогло звідти виплутатись.

Майор замінив традиційний стомп на танго і зручно всівся на терасі кав'ярні, що була і від «Вокзального», і від «Альбігойця».

Дорога в поле, як і решта шляхів у поля, особливо гарна, коли на неї дивитися не самому. Вона складалася з дороги, про яку вже йшлося, потім із проміжкової зони дороги-поля, розділеної на трав'янисту смугу, неглибоку канаву і лісосмугу. А далі вже йшло власне поле з усіма належними складовими: з гірчицею, рапсом, пшеницею і з різними та байдужими тваринами.

А ще була довгонога Жаклін із округлими персами над широким поясом із білої шкіри, із майже голими руками і з серцем Олів'є, яке звисало на шматку аорти, досить довгої, щоб зав'язати на ній вузол.

Коли вони йшли назад, Жаклін тримала Олів'є попід руку, а коли її забрала, на руці Олів'є залишився незасмаглий відбиток, але на тілі Жаклін жодного такого відбитку не було. Мабуть, Олів'є був надто сором'язливим.

Вони повернулись до вокзалу саме тоді, коли Майор підводився, щоб укинути до скриньки поштові картки, попідписувані за якусь хвилю. Взявши до уваги, що вони коштують по дев'ятнадцять су кожна, порахуйте, скільки їх у нього залишилось.

У готелі на них уже чекав обід.

V

Пес сидів біля кімнати Майора і ловив бліх. Олів'є, виходячи зі своєї кімнати, наступив йому на хвоста, бо біг на обідній дзвін.

Учора було просто чудово. Вони авто поїхали аж до річки... Але собака нарешті спіймав блоху і тепер мав час на Олів'є.

Жаклін лежала біля самісінької води у білому купальнику, з перлинами води на волоссі й діамантовим покриттям на ногах і руках і просто мокрою водою на піску, де вона лежала. Тоді він нагнувся й по-дружньому поплескав

собаку по спині, а той відповів йому тим, що вибачливо лизнув руку своїм довгим язиком.

Але він так і не зважився сказати їй слова, яких соромляться боязкі. Він повернувся з нею до готелю пізно, але сказав, як і іншими вечорами, просто «добраніч».

Цього ранку він вирішив їй сказати. Але тут розчинилися двері кімнати Майора, і Олів'є опинився за ними. Із кімнати хутенько вийшла Жаклін у білій шовковій піжамі на тугих персах і попрямувала до себе, щоб зачесатися, одягнутися...

VI

Двері Майора уже не змогли зачинятися, тому що від солоних сліз поіржавіли завіси...

СТАТИСТ

I

Він мав переїхати на метро увесь Париж, тож тепер, щоб не проспати, поставив усі стрілки будильника на пів на шосту й про всяк випадок зупинив його. Під будильник він засунув запрошення на студію, щоб уранці не забути взяти його з собою; дістав пару білих шкарпеток та чисту сорочку. Він одразу не кинув до брудної білизни ту сорочку, що мав на собі: всього дводенної давності, вона ще годилася на два дні. Він поваксував черевики, почистив згори до низу й з обох боків костюм, а відтак роздягнувся та ліг спати. Цього вечора ніч збіглася з напрочуд рясною зливою, що бурхонула трохи раніше, ніж заповідалося. Церковний календар вибився через це на два дні.

З опівночі до п'яти хвилин по третій відбувалися рідкісні явища, такі як парадоксальне відхилення стрілки компаса, перебої в роботі західного підіймача Ейфелевої вежі, небувала гроза на 239 паралелі та диявольське поєднання Сатурна й туманності у лівій частині небесного склепіння. Окрім того, встаючи, він не побачив запрошення під будильником, тож був змушений поставити його на місце.

О пів на восьму він вийшов з останнього вагона метро, йому довелося перетнути увесь перон, аби вийти в бажаному напрямку. Зверху при виході у вітрині журнального кіоску вабив зір набитий соломою макет голови президента Крюгера — сувенір часів Бурської війни. Біля кіоску у чеканні стояли троє молодиків з контрабасом та різними довгастими чорними ящиками.

Коли він якраз минув цей гурт, один з тромбонів раптом покотився вниз, попри стіни, облицьовані білою плиточкою. Він допоміг піймати його й упхнути в чохол, подумавши, що день почався добре.

© Український переклад. Р. Осадчук, 1998

Вийшовши з метро, треба було прямувати до мосту, перейти річку й, звернувши праворуч, іти вздовж берега метрів зо двісті-триста.

Була гарна ясна погода, на поверхні води — ледь помітне ряхтіння. Було свіжо, ще дуже рано й на мості вітряно.

З правого боку, на краю якогось досить зеленого острова він зауважив невелику круглу будівлю під шифером, підпертим вісьмома рубчастими колонами. Ті колони можна було описати більш детально й точно, порівнюючи з так званим Храмом Кохання, Версалем, Сеною-й-Уазою. Хоробрі купальники о п'ятій вечора тут позбуваються свого одягу й цноти.

Дорога за мостом спускалася до майстерень і далі, де великі купи ріні захаращували берег впродовж п'ятидесяти метрів. Скоріш за все вони призначалися для недомощеної бруківки на під'їзді до мосту. Досить низький рівень води не сягав смуги хирлявої трави й чорної ріні, закаляної нечистотами, де, скиглячи, стоніжки шукали собі щоденну поживу. А рибалки, зодягнені в голубі вицвілі комбінезони та старі пантофлі, вже розгойдували перед носом у риб гнилих черв'яків.

Він проходив за кілька дециметрів від дерев, що росли з хідника, й у проміжках між ними він побачив ворота кіностудії. Вони були збиті заклепками з двох залізних листів, з'єднаних вгорі металевою смужкою, а внизу вгрузлих у землю, що утворювала четверту сторону обрамлення. Все було вифарбоване у темно-зелений колір, що збляк від хурделиць та метеорів. З лівої руки були маленькі прочинені двері для перехожих, саме туди він і ввійшов. На дворищі росло гарне справжнє дерево, стояли старі авта, далі — й не зовсім старі, кран, зроблений із зігнутої труби котельної й закріплений на розчалках, напевне, взятих з затонулого Дюза. В кутку до того ж лежав труп Лапландця.

У глибині двору дещо лівіше він побачив скляну будку вахтера попри вишуканого годинника на стіні й довгого коридору з дверима до студій та складів декорацій. За дванадцять метрів перехід повертав під прямим кутом праворуч й розпадався на три гілки: до павільйону Б, до одягалень та павільйону А, третє відгалуження вело просто в небо. Поряд з розгалуженням коридору була проекційна зала з кабіною оператора — кремезного гермафродита, який

на свої дванадцять років уже міг впорати п'ять телячих ескалопів за один присіст. Над усіма приміщеннями нависав величезний скляний дах, отже, стіни коридорів, склади й студії не підіймалися аж до стелі; це надавало всьому ансамблеві вигляду зменшеного, завше відкритого міста; потворне злягання, як сказав би брат Е. Золя, що породжувало лише недолугих йолопів, цілком безбарвних на розтині.

Не доходячи до одягалень, ліворуч можна було бачити бюро художників, потім лігво Директора виробництва з секретаркою, голубоокою брюнеткою, у якої на попереку шкіра жахливо лущилася. Одягальні та дві гримерні були розташовані досить хаотично, тож лише фотографічний опис міг би дати достеменне уявлення про них.

Такою постала перед ним студія Кіносяйво.

Він пройшов повз двох друкарок й зіткнувся з третьою друкарочкою, цілком зодягненою й тієї ж масті, що й ті попередні. Він зайшов до Директора виробництва, й секретарка зафіксувала його запрошення, що в останій момент виявилося в кишені, й показала його одягальню. Він вийшов, перетнув головний коридор і пішов другим коридорчиком, що тягнувся перпендикулярно до одягалень 11 — 20, він зайняв №16 разом з двома іншими статистами. Одягальная була вузька, вилощена, біло-кремового кольору, з двома дзеркалами, умивальником та трьома потужними електричними лампочками, що з глухим гурчанням освітлювали частину простору у формі конусоїда.

Умивальник з порфіру і гуано сяяв розкішшю своїх хромових, полірованих труб, але стік був забитий.

Двоє його товаришів по одягальні ще не прибули. Він зняв куртку, поклав на етажерку свою торбу з чистою сорочкою та сніданком, що в ньому був шматок консервованої риби між двома скибками хліба та два помідори, яким про всяк випадок було зроблено анестезію. Потім він попив трохи води з крану, бо почував сухість і лоскіт у горлі, а відтак вийшов подивитися на прибульців.

У головному коридорі його зачепив буйний тип, сказавши: «Йдіть до гримерної, доки нікого немає», далі попрямував до дверей, над якими висіла табличка, де надто детально розтлумачувано різні напрямки по вже згаданому головному коридорові.

II

Дві гримерки-самиці й гримерка-самець займали цю довгасту кімнату, вмебльовану біля стіни єдиним столом, уздовж якого висіли дзеркала, що дозволяли спостерігати за горлянкою жахливої зірки, яка прийшла помилуватися. Він потрапив до рук гримерки-самця, вишуканого педераста зі свіжовиголеною, алкоголізованою, продезинфікованою, напомадженою, намасажованою, намащеною китовим жиром та каломельною олією шкірою, з чорним, хвилястим волоссям та м'яким голосом, широкими жестами та надзвичайною люб'язністю, з напрочуд рухливими, миготливими очима, повіки яких раптово підіймалися, щоб опуститися з мокрим шумом, розбризкуючи в куточки очей маленькі червоні кульки. Білі й вологі зуби, бежево-сірий костюм, допіру знята куртка.

Він сказав:

— У вас світла шкіра... я візьму для вас №31.

Статист відповів:

— Я цілком покладаюся на вас.

Гример відповів вдячним поглядом з трьома кульками.

Статист широко відгорнув комір своєї чистої сорочки. Гример обережно занурив вказівний та великий палець у баночку з рудими рум'янами. Неквапними рухами він промокав його обличчя, усіюючи овальними, мереживними плямами в такому порядку, що статист міг за допомогою дзеркала прочитати слова «ви мені подобаєтесь». Він зашарівся, і пальці гримера тремтіли від теплішого контакту з кров'ю його щік. Потім маленька каучукова губка все перетворила на однорідний загар, серед якого голубі очі статиста яскраво сяяли, і гример, аби продовжувати спокійно роботу, зодягнув захисні темні окуляри.

За допомогою шовкової щіточки з червонішими рум'янами він оживив забарвлення орбіт і скронь, іншим пензликом з помадою провів по губах і змушений був відійти на кілька хвилин, щоб дати вільний вихід емоціям, що виникли від одержаного чудового результату.

Коли він, вгамувавшись, підійшов, статист помітив його блідість і ввічливо та слухняно віддався пудровій щіточці зі слонової шерсті, від дотику якої в нього навіть покотилася слина, як буває, коли в роті є промокатка. Щіточка ходила по його обличчю з легким тремтінням свіжопідстрижених нігтів на надто гладкому сатині. Виснажений таким припливом почуттів, статист, похитуючись,

вийшов, з гримерної, й маска рум'ян зберігала йому невинний вигляд.

Прибували інші статисти. У своїй одягальні він застав двох напарників, молодшого з них звали Жак, а старший відгукувався на ім'я Максим.

— Я, — почав розмову статист, — після відбіркового конкурсу цілком задоволений цією роботою. Шість років тому я ще був у ліцеї і...

— Вибач, старий, — сказав Жак, — але я йду до гримерної, доки там ще нікого немає.

III

У вузькому коридорі панував поспіх. З дверей одягальні №14 виглядала висока тоненька дівчина в купальнику, що розчісувалася, і його серце підскочило й упало трохи далі, біля одягальні №18. Він поступився, пропускаючи молодого патланя, озброєного контрабасом, набагато вищим від нього, з двома коліщатами внизу, що значно полегшувало пересування того грубезного апарату. Патлань і контрабас пірнули в одягальню №18. Статист відвернувся й попрямував до головного коридору, та його по ногах зачепив великий ящик, за яким ступали двоє молодиків: їхній зріст коливався між метр 85 сантиметрів і метр 90 сантиметрів. Він упізнав їх, бо саме їм допоміг упіймати в метро тромбон. Вони також демонстрували свою пам'ять, огрівши його (різновид жарту) інструментами, що вони їх несли, і, на щастя, піаніст ішов з пустими руками. Підводячись і гадаючи, що зрозумів, він задки вийшов з коридору, удаючи, що йде вперед, й до того ж добряче пітніючи. Проте він зміг відзначити надзвичайну якість гриму, крізь який просочувалися краплі, не залишаючи жодних слідів. Вступаючи в контакт з виголеним уранці підборіддям, вони тут-таки випаровувалися.

У цьому місці коридор розширювався, й одна зі стін була затулена великим дзеркалом. У ньому можна було бачити себе в двох кольорах з обличчя та в двох інших, досить контрастних, зі спини, треба було також уникати дивитись з двох боків. Стоячи перед дзеркалом у кутку, утвореному протуберанцем розширеної одягальні, газова колонка накопичувала гарячу воду, щоб виштовхнути її з себе, попри нарікання Директора виробництва, якому набридла така пожадливість. Директор, високий і сухий

чоловік з хвилястим, сивіючим волоссям, кутався в зелений халат вишуканого крою, що приховував чорний метрдотельський фрак (хоча він був і несправжній), на фраку були сині кнопки для підстроювання звуку.

З одягальні №18 через кожні кілька секунд почали виходити особи в коротких білих куртках та однакових краватках з широкими діагональними смугами — червоними й жовтими, що надавало їм кумедної подібності до комуністичних ос. Їхні дивно незлагоджені рухи дали статистові можливість зробити висновок, що вони були в гримерній, адже виходили білі, а поверталися коричневі, й те, що буде далі, стало йому зрозумілішим.

А з одягальні №18 долинав трохи в'їдливий, спершу неясний шум, та поступово той шум означився, й вже навіть ті, хто мало знався на негро-юдо-американській музиці, могли б упізнати Розетту. За кілька секунд завбачлива рука прихилила двері, що були відчинені для провітрення згаданого приміщення. Статист набрався сміливості й наблизився до джерела ослаблого шуму.

Він пробрався до маленького коридору, та не встиг звідти вийти, як до нього підійшов чоловік років на п'ятдесят у костюмі офіціанта кав'ярні та з буркотливим голосом. Він тримав руки за спиною й мав на чолі пляму у формі молодика (й такого ж кольору).

Цей майже дід зупинив його:

— Вуха закладає від їхньої дикунської музики!

— Ви не любите джаз? — спитав, червоніючи, статист, і його вразливе обличчя почало битися у тритактному ритмі.

— Всі молоді сьогодні однакові. Свінг, чи не так? Так, здається, це називають. Колись уміли танцювати. Та зараз!.. Лише послухайте! А барабан!.. То якесь шаленство.

— Тоді, — думав диригент, який чув ту розмову в своєму черепі, — треба кек-вок, це звучить вишукано.

Вони відійшли від одягальні №18, й статист трохи пошкодував:

— Я цілком задоволений, що одержав оце місце! — сказав він. — Все ж таки атмосфера тут приємна.

— Так, якщо ти ніколи тут не працював, але це не рівня театрові, сцені, врешті...

— Я пам'ятаю, що вже шість років, як помер мій батько, і... — сказав статист.

— Я не раджу вам братися до цього ремесла, — відповів його співрозмовник.

— Ремесла статиста?..

— Не вживайте це слово. Ми є артистами доповнення. Зрештою, то не моя професія, я співак, і, взагалі, коли маєш першу премію консерваторії Суасон, важко вважати себе лише звичайним артистом доповнення.

— Ви співак?..

— Так, співак... Поки що я на вакаціях.

— Коли я закінчив ліцей, — сказав статист, — я спробував...

— Це мерзенна робота, — підсумував чоловік, — вірте мені, киньте її.

І він пішов до нужника, наспівуючи старий романс.

Директор виробництва ходив по коридорах і гукав:

— Всі на майданчик.

IV

Одразу після розширення та великої залі коридор вів у закуток «Гримерна — Статисти», потому йшли одягальні від 4 до 8, потім ліворуч була одягальня «Гримерна — Головні виконавці» та одягальня акторки головної жіночої ролі Жізель Декарт, довгої й сухореброї особи з каштановим волоссям, рухливим і досить молодим обличчям, неспокійним характером та непомірними претензіями. Скраю великими літерами нависало перше освітлене панно «Тихо», потім коридор вів далі, повертав праворуч й упирався у величезні залізні двері, поряд другий напис «Тихо» та «Майданчик Б». Коридор тут брався вгору, й барометр, напевно, міг би зафіксувати ймовірну зміну погоди, але аж ніяк не відхилення від поверхні, оскільки це відхилення статист відчув через якийсь вертикальний струс, читаючи «Майданчик Б» на залізних дверях. Він їх штовхнув і поринув у суміш запахів пиляного дерева, розпорошеної чистоти та свіжозамішаного гіпсу. По землі тягнулися кабелі. Праворуч він постеріг зворотній бік декорацій, кущі в ящиках, що правили за зелене оформлення, купу необструганих і бруднуватих дерев'яних брусків, скрізь шматки гіпсу, дранки, якісь решітки, плитки, дошки, дроти, запасні прожектори на штативах, на колесах, круглі, квадратові, восьмикутні й усі дуже громіздкі. Техніки — також.

Йому треба було протиснутися попри декорацію, аби дістатися до майданчика для фільмування, він піднявся, а потім спустився на дві сходинки, опинившись у гроті.

Скрізь — запах ріпи й компосту, певно, ця впорядкована декорація зроблена вмілими руками, й статист уже нанюхав бентежний ладан майбутньої слави, що почав забивати йому ніздрі.

Мимохідь він зауважив, що такі ефектні ковані залізні гратки в сучасних стрічках вартують не надто дорого з огляду на використання невеликих шматочків дерева, старанно вигнутих, припасованих й підфарбованих. Він подумав, що цей досвід треба запам'ятати на майбутнє.

Декорація овальної форми відтворювала інтер'єр кабаре в курортному містечку. В глибині — сталактитовий альков, облаштований під бар. Потім за годинниковою стрілкою піднята частина декорації утворювала невеликий грот з прожекторами всередині. Далі естрада для оркестру. Широкі вікна з прожекторами ззаду. Кілька столів та стільців, головний вхід, де саме був статист, велика колона, інша піднята частина зі столами й стільцями, майданчик, що дещо виступав уперед й був оздоблений рожевими гортензіями та столом головних лицедіїв, знову колона, сполучена з першою аркадою, ще столи й стільці — аж до бару, з якого й розпочався огляд.

У центрі була простора сцена для танців.

На самій горі, на перекладинах були прожектори, нині вимкнені, вони оточували майданчик, націлюючись з п'ятидесяти двох точок у центр. Через один було встановлено великі та малі прожектори. У кожному прожекторі за надвірним склом системи Френель можна було бачити досить збільшених оптикою чоловічків, що робили світло.

На землі було встановлено інші прожектори на штативах всіх ймовірних висот, спереду вони були впоряджені регулювальними щитками для зміни світлового потоку до дециграму, аби уникнути смертельної дози.

Статист відзначив, що його напарники не квапилися, й запитав себе, що то мало означати. Трохи збентежений величністю місця, він відступив, перетнув зону, засипану тирсою, що імітувала пісок, спіткнувся на кабелі й упав; аби піднятися він сперся на кривий стіл, місце якого було не тут, проте він був саме тут. Статист заплутався в кабелі й борсався з усіх сил, але й кабель не поступався, до того ж ще мав перевагу в тяглості. Статист все ж зміг сприкрити

того кабеля, зав'язав на ньому вузол й кабель поступився, віддалився, тричі стрельнувши іскрами.

Статист почувався зле, тож зі страдницьким обличчям повернувся до одягальні, по дорозі зачудувавшись великим вогнегасником на сто літрів, якого він досі не встиг помітити й до якого спробував підлеститися рукою аби заприязнитися з ним.

У коридорі він наважився зупинити статистку в куцій сукенці. Її звали Жаклін. Прикметним у ній був легенький пушок на губі.

— Отже зйомок немає?..

— А як ви гадали, — відповіла та. — Декорація не готова.

— Проте вона добре виглядає... Я саме звідти...

— Повірте... Б'юсь об заклад, що зйомки почнуться не раніше, ніж після полудня... Завжди тут те ж саме...

— Ви вже приходили сюди на зйомки?

— Ну, так... Це гірше, ніж у Біланкур, весь час тут маруда.

— Шість років тому, — сказав статист, — коли я закінчив ліцей, мені довелося заробляти на життя...

— Певно, ви перепробували за цей час все, що тільки можна, — перебила його дівчина.

— Так, та на мою думку — артист доповнення — то хороша робота.

— Ну, це точно старий Марне навчив вас цьому слову, — сказала вона. — Ви справді гадаєте, що то добра робота?

— Коли я почав працювати шість років тому, — сказав статист...

— Я, — мовила вона, — я не зовсім і статистка. Просто зараз мій чоловік мобілізований, і я займаюся цим, аби згаяти час... Бачите отого високого білявця. То режисер Жозеф де Маргуя. Він хороший...

— Він вам подобається?..

— Ну, знаєте, залицяння — то не мій стиль. Зрештою, він ходить зараз з Жінет... Повірте, це не дуже приємна робота.

Вона відійшла, наспівуючи, й статист застиг посеред коридору. Йому було трішки соромно, що він лише статист, та, зиркнувши в дзеркало, він дуже збадьорився.

У коридорі все ще панувала якась метушня. Часто проходили парочки, з вигляду також статисти; вони не були надто приємними, на них читалися якось виокремлені претензія й задоволення, чого їм було доста, аби клопотатися лише самими собою. Одному не потрібно було йти

до гримерної, оскільки він і так був досить засмаглий, у світлій куртці, з шовковою строкатою хусточкою, він мав 38 — 40 років й нестерпно смердів. Інші шастали з таємничим виглядом, сповненим натяків.

Ранок уже минув, а зйомка все не починалася. Незадовго перед полуднем постійне сновигання туди і назад почало все ж набувати певної спрямованості, й незабаром усі зійшлися на майданчику.

V

— Ви, пане з саксофоном, — сказав режисер, — ви станете тут скраю, біля піаніно. Ви, пане контрабасисте, за ними. Ви... Зрештою, а хто диригент?

Сурмач зробив крок уперед й потиснув руку Жозефові де Маргуя; вона затріщала, але витримала.

— Розумієте, — продовжував режисер, — перший план з вами буде панорамний. Вид від шинквасу бармена, потім камера повертає, бере пари, що танцюють у маленькому гроті, потім ви, а далі — вхід до кабаре, де з'являться вдвох Робер та Жізель.

Сурмач кивнув.

— Поки що... — сказав режисер. Він зиркнув на годинника і закінчив: — Йдемо обідати!..

Звичним жестом він відкинув голову назад, й легко крутячи стегнами, підійшов до свого першого помічника.

Статист, зачарований невідпорним виглядом саксо-тенора Патріка Вернона, наблизився до музикантів й боязко спробував пристати до їхнього гурту.

— Ви давно граєте? — запитав він.

— Ні, — відказав Патрик. — Лише рік. Раніше я грав на сурмі, але то ще марудніше.

— Ось уже шість років, — сказав статист, — як я закінчив ліцей, я трохи грав на скрипці, потім...

— На скрипці для джазу — це не те... надто складно грати до ладу, та й снаги бракує.

— Ви добре граєте на всіх інструментах? Як ваше ім'я?

— Це не постійний склад оркестру, — сказав сурмач. — Коли Коко Пурі попрохав мене бути статистом в оркестрі, він сказав, що грати не доведеться. Мелодії вже записані, а зйомка провадитиметься під фонограму...

Це технічне слово мало дивовижний резонанс на аудитичний орган статиста, голова якого почала сильно випромінювати.

— Врешті, — продовжував сурмач, — у моєму складі є два хлопаки, які не грають, два саксофоністи, он там. Один — барабанщик, другий — студент політехніки. З саксофоном у нього краще виходить.

— Не варто було мені кидати скрипку після ліцею, — сказав статист, — я тоді не мав гадки, що буду за статиста... Я цілком задоволений з цієї роботи. Шість років тому я був змушений...

— Ви статист? — перепитав сурмач.

— Я більше хотів би бути музикою, — ввічливо сказав статист...

— Ви помиляєтесь... Я — інженер... але звичайно, бути музикою — то не так занудно, як статистом...

До них наближалася досить вродлива дівчина.

— Скажіть, як називається ваш оркестр? — запитала вона.

— Це не постійний склад, — сказав сурмач, й подивився на статиста дещо незадоволено, оскільки вже промовляв ту фразу перед ним кілька секунд тому.

Статист зітхнув і наважився на запитанння:

— Ви — статистка? — бо вона була гарна.

— Ні, — відповіла та. — Я журналістка, це для моїх паперів...

Потому статист відійшов й сам розташувався в одягальні, аби з'їсти свій бутерброд з рибою; знову йому було соромно, та він вирішив навчитися грати на гітарі, й це його збадьорило.

VI

На обід багато часу не залишалось. Впорядковуючи свої спогади про читання тижневиків про кіно, він дійшов висновку, що десь має бути бар, але першого дня він не наважувався туди йти. Він знову попив води з крану, й розлючений кран відвернув свою лебедину шию, щоб щедро його оббризкати. Задихавшись статист попрямував до етажерки зі своєю валізою, аби взяти серветку; етажерка нахилилася й спихнула йому на голову валізу, доки напівзасліплений статист шукав від неї ключа в кишені. Інші вже впоралися з обідом і висипали в коридор. Оскільки він уже почав розрізняти в натовпі деякі обличчя й помітив, що статистів дуже багато, то несподівано відчув себе у тому гаморі, який долинав до його вух, самотнім. Він

таки знайшов ключ, відімкнув валізу, й перш ніж вийти, витер обличчя та причепурився.

Морей, перший помічник режисера, йшов коридором у сорочці кольору морської хвилі з закасаними рукавами. Він був маленький, 35-річний, досить привабливий, мав обмаль волосся.

— Скоро зйомка? — спитав хтось поруч статиста.

— Ще не зовсім зараз... хвилиночку... буде... — сказав Морей, витягаючи з кишені коренерізку, що нею він заради гумору перерізав трубу центрального опалення, йдучи далі коридором.

Статист повернувся в одягальню й сів на стілець.

В одягальні №18 музики настроювали свої інструменти й брали деякі складні ноти, коли з'явився Коко Пурі, автор музики до фільму.

— Ну, — поцікавився Коко, — як справи, дітлахи?

— Добрий день, пане Пурі, — привітався диригент, який вже знав по своїй постійній роботі значення, що надається деякими особами, вимовлянню їхніх імен як продовження загального «пан», тож він часто вживав цього комерційного засобу.

— Добрий день, пане Савен, — відповів Коко. Коко виглядав не більше як на 35 років, маленький, славний, вроджений гітарист.

— Ну, то ви відаєте, що треба грати?

— Поки що, — сказав диригент, — ми не грали. Ми просто примушували людей танцювати у досить повільному темпі...

— Так, то для контрасту, — сказав Коко, — я приніс вам мелодію повільного вальсику, в жанрі англійського вальсу, який ви могли б зіграти у тій сцені. Називається «Лише ми вдвох», я вам заспіваю.

Він узяв гітару й наспівав мелодію, собі ж акомпонуючи.

Після другої репризи сурмач й саксо-тенор більш-менш підхопили тему, й, аби було веселіше, переклали її на свінг. То був типовий рефрен Коко Пурі, вам закладає вуха, й ви неспокійно спите глупої ночі.

Приваблена гамором, раптом на дверях з'явилася зірка Жізель Декарт.

— Це ваша музика? — спитала вона у Коко, потиснувши йому руку. — Ви не заграєте ще раз для мене? — попрохала вона диригента з усмішкою середнього розряду.

— Спробуємо... — сказав диригент, який на мить зупинився, щоб перевести дух, адже досить високі мелодії на сурмі потребують певного зусилля й відповідають витраті близько 28 калорій — й у цей час:

— Ви не хочете грати? Ви негарний, — сказала Жізель, скорчивши гримасу...

— Та заждіть хвилиночку, зараз зіграємо, чекайте! Не слід дратуватися!

— Ви глузуєте! Я йду геть...

Продемонструвавши зразок свого дружнього характеру, вона зникла з високо піднятою головою.

Музики перезирнулися й, посміявшись, як і годиться, на фа дієз мажор, взялися до старого діксіленду, що додало в одягальню доброго вогню, й температура піднімалася щосекунди.

Статист все те чув зі своєї одягальні й остаточно поклав собі, що навчиться грати саме на кларнеті. Піаніст Жан Меркаптан зараз справді грав на кларнеті, але лише тому, що піаніно залишилося на майданчику.

Шум динамічно наростав, й усі музики поступово роздягалися. Зозо, контрабасист, запекло гатив по струнах свого інструменту й сходив великими краплинами поту. Врешті всі зупинилися саме на той момент, коли стеля вже ладна була обвалитися й покласти край цьому рейвахові.

Статист вийшов у головний коридор і знову побачив Морея, що якраз вертався з бару.

Він ніс купу паперів й штовхав поперед себе обруч, весело насвистуючи.

— Будемо зараз фільмувати? — запитав статист.

— Так... скоро... не баріться... — сказав пан Морей і зник у напрямку майданчика Б, виконавши акробатичний стрибок крізь обруч у стилі Жана Болонського.

Статист відступив на кілька кроків і ззаду помітив диригента й ударника, що спроквола прогулювалися, розмовляючи про музику та літературу.

— Справді? — сказав ударник.

Його звали Клод Леон, і він відгукувався на прізвисько Додді та займався поважною справою — працював асистентом хімії в Колеж де Франс.

— Мені здається! — відповів диригент.

— Чи не буду я нескромним? — сміливо кинувся статист, коли вони порівнялися з ним.

— Врешті, — сказав диригент, — на вашу думку, чи є тут гарні дівчата?

— Господи!.. — сказав статист.

— У вас добре око, ви неодружений, то як?

— А ви не парубки? — запитав статист.

— Ні, ми одружені, саме тому це нас і цікавить... — відповів ударник, — та варто відзначити, що тут немає сенсу зраджувати жінку.

— Оця досить мила, — сказав статист. Він показав на брюнетку, що якраз проходила повз них, вона була висока й з гарною поставою, одне слово Беатріс.

— Ви, — продовжував диригент, — ви не дурний. Що ви робите окрім роботи статистом?

— Ну, — сказав статист, — це вже шість років, як я закінчив ліцей, потім я працював кур'єром...

— Друже, ходімо, ви все нам розповісте на майданчику, — сказав диригент, побачивши, що музики з його оркестру один по одному виходять з одягальні.

У коридорі зібрався цілий натовп статистів. Вийшов і гример, який ніс маленьку металеву коробку з баночками й щіточками для макіяжу, раптом він дістав з коробки чаплю мериноса і з жахом відсахнувся.

Статисти знову пройшли крізь масивні двері, проминули всі студії й опинилися в центрі декорації.

Дюжина техніків закінчувала монтаж важкої машини на колесах, що на її платформі вмістилися: камера, фотограф Андре та святий Христофор, патрон автомобілістів. Він з'явився непомічений через дірку в покрівлі.

Андре, прикипівши оком до камери, крутив нею в усі боки. Його помічник був по-спартанськи босий, у синіх шортах, маленький, кремезний, біловолосий, ще й надто вусатий. Він регулював висоту платформи, виконуючи вказівки Андре. Святий Христофор спостерігав, врешті вирішив, що спектакль не гідний на увагу й зник у позолоті слави.

Вісім музик стали на свої місця, розташувавшись, як і раніше, на невеликій естраді.

Скрізь звисали сталактити з витягнутого скла, причеплені гірляндами до невидимих дротин, а навколо сусідньої колони перед входом були закріплені скляні дуги, що імітували водограйчики.

Асистентка режисера, досить посередня жовчна білявка, сиділа поряд з майданчиком, поринувши в свої записи.

Статисти підходили до неї, аби погодити деталі щодо того, як їм бути далі, й потім розчинялися серед декорацій, де вже юрмилося з шістдесят строкатих типів.

Де Маргуя увійшов недбало, з відкинутою назад головою, як і належить людині такого зросту.

Аби згаяти час, оркестр награвав «На сонячному боці вулиці», а кілька статистів танцювали.

Де Маргуя став на місце Андре, перевірив камеру й опустився з платформи на землю. Він подав знак Сціпіону, вимагаючи тиші, Сціпіон вигукнув.

— Ставте червоне світло! — скомандував де Маргуя. Прозвучав гудок клаксона, й по черзі спалахнули прожектори. Де Маргуя попрямував до диригента.

— Ви зіграєте нам тихеньку мелодію, щоб змусити їх танцювати під час фільмування.

Савен подав знак Патрику та ритмічній групі, й усі заграли в темпі вальсу «Лише ми вдвох». Та де Маргуя зупинив їх на четвертому тактові.

— Це наганяє сон... Ви не знаєте чогось іншого?

— Саме оця мелодія була запропонована паном Пурі, — зауважив Савен заради достеменності.

— Байдуже!.. Зрештою, весь цей задум мені не до вподоби!.. Я все перероблю, воно геть не звучить. Будемо записувати з великим складом... Ні, грайте те, що ви грали оце якраз.

Савен зіграв два перших такти з «На сонячному боці».

— Чудесно!.. Саме те, що треба!.. І коли я скажу «стоп»!.. — він повернувся до статистів. — Оркестр зупиняється, а ви продовжуєте танцювати.

Врешті він звернувся до Робера Монлері та Жізель Декарт:

— А ви обоє в тандемі, ви виходите з дверей, за паном... гітаристом, там, й ви проходите перед другими дверима на той момент, коли камера бере диригента, і я кажу «стоп»!.. Спершу буде репетиція. Давайте червоне освітлення! — знову гукнув він.

Другий помічник підійшов до окрестру з банкою чорної фарби й вифарбував гітаристу спину.

— Ви надто прозорий, — пояснив він, — крізь вас видко прожектор.

Бюбю Савен (брат диригента) підкорився за звичкою, тобто не відкриваючи рота, й з цілком відстороненим поглядом.

Всі статисти стали на свої місця, одні посеред майданчика, ті — в барі, інші — перед гротиком, піднятим на рівень оркестру. Настала мить напруженого почуття, можна було навіть чути крик згвалтованої мухи.

— Тиша! — гаркнув Сціпіон.

— Мотор! — скомандував де Маргуя. Помічник з дощечкою підійшов до об'єктива й клацнув.

— Друг Пані 358 — 1, — оголосив він і зник за спинами, тоді як перед великим націленим оком розгойдувалася склянка з коктейлем бармена під широкою чорною парасолею.

— Музика! — звелів де Маргуя.

Статисти почали тупцяти зі старанним видом й намагалися, не дивлячись, залишитися в полі зору об'єктива, таким чином вони закривали від камери диригента до його великого незадоволення, що стояв трохи нижче музик й раптом взяв жахливо фальшиву ноту.

— Стоп! — гукнув Маргуя.

Музика зупинилася, й розпочата фраза ляпнула на землю!.. як м'ясо з душком. Статисти все ще танцювали, рушив і тандем, але не дійшов до других дверей. Розкотився жахливий гуркіт і сміх Жізель Декарт, тоді як Монтері ледве-що вибирався з-під стільця, засипаного землею поваленого вазону з пальмою. Сурмач скористався нагодою, щоб знову змитися.

— Закінчуйте, — порадив Маргуя, — починаймо знову.

Статист сидів за столом зразу ліворуч від оркестру попри Беатріс. Він купався в щасті, адже його бачитимуть на екрані; скориставшись перервою, він розпочав з дівчиною розмову, сповнену надії.

— Правда ж, це цікава робота? — мовив він.

— Досить погано оплачувана, — відповіла Беатріс. — І малоперспективна.

— Ви часто фільмуєтеся?

— Досить-таки. Добре, що тут є оркестр, ось позавчора я знімалася у фільмі з костюмами «Орендар», то було занудно, особливо через задуху, та й у перервах нічого було робити.

— Оце якраз шість років, як я пішов з ліцею, — сказав статист, — й почав працювати. Спершу я був кур'єром в одному бюро...

— Звичайно, — сказала Беатріс, — коли я не маю чим зайнятись, я наймаюсь статисткою, щоб заробити на туфлі.

— Так ви не професійна статистка?

— Ні, я тут по знайомству... нічого не зможеш досягти, якщо з кимось не переспиш, а це мене не цікавить... принаймні без вибору.

Статист зашарівся.

— Але для чоловіка, — продовжувала Беатріс, — я вважаю це останнім ділом. Інші, я з ними не розмовляю, вони ідіоти. Думають, як би вас затиснути в кутку.

Авжеж, вона схиляла їх до такої думки.

— Увімкніть червоне світло, — скомандував багатий на експромти режисер.

Клаксон знову гукнув, як простуджена угорська ящірка.

Статисти змовкли й стали на свої місця.

— Мотор, — скомандував Маргуя.

Запанувала цілковита тиша.

— Дубль!

— Друг Пані 358 — 2, — оголосив чоловік.

— Музику!

Знову оркестр утнув «На сонячнім боці вулиці».

Камера відійшла назад, потім почала крутитися навколо власної осі задля панорамної зйомки.

— Стоп! — скомандував Маргуя, коли камера проминула диригента.

Музика вщухла. Цього разу тандем уже рушив й зупинився саме перед входом.

— Ріж! — гукнув Маргуя.

— Треба починати знову, — сказав Андре, — у картері не було плівки, я тільки помітив.

Оркестр почав свій п'ятдесят третій приспів з «На сонячному боці вулиці», й цього разу все було добре. Ота мелодія виходила музикам через вуха, а сурмач уловив момент, аби ще раз уникнути свого квартиродавця, й заховався під піаніно, звідки його вигнали ударами молотка.

Статист сказав статистці:

— Ця музика у фільмі належить Коко Пурі?

— Так, — відповіла вона.

— Непогана мелодія...

Почувши ті слова, диригент утратив свідомість, оскільки всі знають, що «На сонячному боці» — то Римський-Корсаков.

Статист був ладен продовжити розмову з Беатріс, що так невдало урвалася, треба було щось сказати, та вона піднялась і підійшла до музик, більшість з них видавалися

їй високі на зріст. У куток, де сидів статист, підійшов помічник.

— Поступіться, — сказав він, — мені тут треба поставити каструлю.

— А, так? — сказав статист...

Самотою він пішов геть, аби не бути ошпареним.

VII

Доки робітники сцени встановлювали для наступного фільмування зігнуті рейки, диригент, що вже отямився й був налаштований зіграти щось нове, почав «Дай помріяти», а ритмічна група потроху підхоплювала.

Статисти й статистки зібралися знову й танцювали на майданчику.

Мелодія була повільна, не надто захоплююча, й статист аж так посміливішав, що запросив розкішну, високу й струнку дівчину схожу на манекенницю, з голубими повіками, ясноволосу, з допитливим носиком, що схиляв на деяку підозру.

— Це мило, — сказав він, — коли в перервах між зйомками є оркестр.

На цей момент він зробив жахливу помилку, наступивши їй на ногу, й, у такий спосіб, зіпсував стверджувальний тон очікуваної відповіді.

Він зразу підхопив:

— Ви часто знімаєтеся?

— Тепер не надто часто, — сказала вона.

— Це якраз буде шість років, — сказав статист, — як я поступив у бюро, закінчивши ліцей...

Вона була легка, майже незбагненна й захоплювалася навіть його помилками.

— Отож я був кур'єром у бюро протягом...

— Я дала б вам тридцять років, — сказала вона.

— Як вас звати? — спитав він.

— Мюрієль...

— Але, бачте, Мюрієль, — продовжував він, — мені більше до вподоби робота, що її я виконую зараз. Правда ж цікаво працювати статистом?

— Я ніколи не займалась цим регулярно, — сказала Мюрієль, — я — танцівниця, зрештою, я вважаю, що такою роботою, як тут, не можна задовольнитися, треба братися до чогось іншого.

— Так, — сказав збентежено статист і, щоб не впасти в її очах, додав:

— Я буду вчитися грі на кларнеті...

Оркестр змовк.

— Попросіть у них зіграти ще, — сказала Мюрієль, — вони такі милі. Й добрі музики.

Диригент спустився з естради.

— Вас можна запросити до танцю? — запитав він.

— Звичайно, — сказала Мюрієль, усміхнувшись і примруживши очі. Все її обличчя сміялося.

— Зіграй мені «Я не знав про тебе», Меркаптан, ця мелодія мене надихає.

Знову розчарований, статист дивився, як вони танцюють. Вона була дуже висока, принаймні з підборами метр сімдесят п'ять.

У кінці уривку Мюрієль вислизнула й перейшла на інше місце. Оркестр дещо збився й зупинився заради оператора, що хотів без крику дати вказівки акторам.

Диригент сів на край естради біля входу до гротика з правого боку від оркестру. Цілком випадково, це було якраз поруч з Беатріс.

— Вас справді звуть Беатріс? — спитав він.

— Так...

— Гарне ім'я... Це щось мені нагадує...

Він трохи піднявся й стурбовано обмацав місце, де сидів.

— Я буду весь як чорт, — сказав він, — тут скрізь гіпс.

Вона сіла, підібравши спідницю.

— Якби я міг зробити, як ви, — сказав він. — Врешті я згадав, що це мені нагадує...

Він сказав їй те навмисно.

— Беатріс, перед...

— О, ні! — запротестувала вона.

— Це триста восьмий раз за сьогоднішній ранок, чи не так?

— Ви не злий, — мовила вона.

— Я це сказав не для того. Це через Меркаптана.

А той саме піднявся й став якраз перед нею.

— Він? — заперечила Беатріс. — Ой, ні, а врешті...

— Не кажіть цього! — протестував диригент. — Ніколи не знаєш. Хіба не славний хлопець цей Меркаптан?

Меркаптан сів по праву руку від Беатріс.

— Ти, — сказав він, — спробуй триматися спокійно.

— Ви до всіх звикли звертатися на «ти»? — спитала вона.

Вона зробила вигляд, що роздратована, й встала. Меркаптан — за нею.

На вільне місце поруч з диригентом сів Додді. Звідти можна бачити Мюрієль, що була навпроти у плетеному кріслі при світлі прожекторів, поряд зі столом головних акторів.

Статист сів біля Додді. До музик він почував довіру.

— Слухай-но, Додді, ти лише поглянь, — мовив диригент.

— Сенсаційно, — пробурмотів Додді.

Мюрієль встала, аби поправити складку на спідниці й сіла до них у профіль, оголивши ледь не всю литку, довгу й нервову.

— Ця дівчина, — зауважив Додді, — має сенсаційний зад.

— Я скажу Мадлен, — настрахав диригент.

— Та послухай, старий, я говорю суто з естетичної точки зору... Вона має такий зад, що хочеться вкусити й відхопити добрий шматок.

— Я скорше хотів би покласти на нього руку, — зауважив диригент. — Справді, він здається дуже твердим. У кожньому разі, б'юсь об заклад, що вона класно танцює.

— Так? — спитав Додді. — Ви її знаєте?

— Вона мені сказала. Ні, я бачу її сьогодні вперше.

— Старий, — вів далі диригент, — не дивись так на неї, ти зіпсуєш собі очі... Чорт забирай... — додав він, зблiднувши, бо Мюрієль знову встала й повторила спектакль.

— Вона навмисно це робить, — сказав Додді. — Я вже не можу. Як же нелегко бути статистом.

— Проте, — сказав диригент, — не слід перебільшувати. Тут є і цікаві речі.

— Можеш показати звідси?

— Ну, Беатріс непогана...

— То не те саме! — сказав Додді. — Знаєш, ця Мюрієль, — я хотів би зробити муляж з її задниці й поставити у себе на каміні, щоб весь час дивитися.

— Ні, — сказав диригент, — те мене не цікавить.

— У неї сідниця у формі груші... — сказав Додді. — Ти знаєш, що це рідкість... Божусь, що це сансаційно.

— Я припускаю, — сказав диригент, — що тобі смакує нижня частина груші.

Додді на кілька секунд замислився.

— Тому що, — продовжував диригент, — якби ти думав про верхню частину груші, як це часто буває, то вона не надто гарна.

— Зачекай, — сказав Додді, — дай подумати.

— Це очевидно, — сказав диригент, — але чому в такому разі не подумати про яблуко, внизу воно виглядає так само.

— Тут ще є певна деталь, — сказав Додді.

— Цікаво, — сказав диригент, — якої форми була б груша, якби росла в країні, де немає сили тяжіння. Вона була б кругла чи циліндрична? У всякому разі, яблуко не було б кругле. Запліднення відбувалося б згори.

Додді нічого не відповів, оскільки Мюрієль встала втретє, й диригент побіг у бар по склянку води, щоб його оживити.

Підтримуючи голову Додді, статист відвів його від майданчика.

Диригент знову підійшов до Беатріс, яку ніяк не відпускав Меркаптан. Він продовжував називати її на «ти».

— Скажіть, — запитала вона, — він завжди такий?

— Не знаю, — відповів диригент, — я граю з ним уперше.

— У кожному разі, — сказала вона, — я такого не люблю.

Вона відійшла з безтурботним виглядом, відкинувши назад плечі, аби підкреслити зухвалість своїх ґрудей.

Диригент і Меркаптан лишилися самі.

— Ти!.. — процідив Меркаптан крізь зуби, дивлячись, як вона йшла геть, — ти хочеш одержати по задниці.

— Ну, ти надто різкий, — сказав диригент.

— З цими дівчатами саме так і треба, — сказав Меркаптан. — Це їм на користь.

— Ти хотів би з нею переспати?

— Ні, — сказав Меркаптан, — їй просто треба добряче дати по задниці.

— Я, — зауважив диригент, — в принципі, був би не проти, але поважний сім'янин не може собі дозволяти подібних речей, а оскільки їй лише сімнадцять з половиною, то є ризик відсидіти за розбещення неповнолітньої.

— Це мене не обходить, — лицемірно заявив Меркаптан, — я одружуюся через тиждень, тож такі дівчата не для мене.

— Гадаєш, що вона вже скуштувала? — запитав диригент.

— Всі вони скуштували, — відповів Меркаптан, що відслужив у війську.

— Мені вона до вподоби, — сказав диригент з удаваною щирістю.

Вони замовкли, оскільки пролунав клаксон, і треба було йти на майданчик відбувати наступну сцену.

Декарт і Монлері спустилися вниз і зайшли в кабаре. До них підійшов метрдотель, здоровань у зеленому халаті.

— Невелике непорозуміння, — сказав він, — прийшли інші люди, й оскільки в них те ж таки прізвище, їм віддали ваш зарезервований столик.

Він чітко вимовляв слова з незначним акцентом, а відтак провів їх до столика, де вже сиділи дві інші зірки — Сортекс та Кікі Жако.

Вони впізнали одне одного, й Декарт ледь відступила.

— Ну й ну! — сказала вона, і всі знічев'я обмінялися ще кількома банальними фразами.

— Я гадаю, ви — серед своїх, — розпочав метрдотель з диявольською посмішкою. — Тим краще, бо все-таки раки... Було б шкода.

— Гаразд! — перебив Маргуя. — Треба підсунутись вправо, щоб бути в полі зору. Робер, — звернувся він до Монлері, — продовжуйте...

Глибина цих кількох почутих реплік надзвичайно зачарувала вухо диригента, який стояв за декораціями, щоб побути трохи наодинці. За декораціями він знову зустрів Додді. Тому було краще.

— Думаєш, завтра скінчимо? — запитав диригент.

— Ідіотизм, — відповів Додді. — Завтра? Певна річ, ні! Буде одногодинний страйк робітників сцени. Коко Пурі гадає, що будемо до понеділка.

— Та це ж суща дурниця, — сказав диригент. — Я маю в понеділок повернутися в своє бюро. Все ж таки неможливо день у день стирчати тут за шістсот франків на день. Що ж вони собі думають?

— Ви справді працюєте у бюро? — запитав статист.

— Авжеж, — відповів диригент. — Без жартів, завтра я поставлю питання перед Директором виробництва.

— Можна сподіватись і на надбавку, — сказав Додді, — адже ми наймалися на статистів, а не для того, щоб тут день-у-день грати.

— Ти маєш нахабство протестувати, — сказав диригент. — Що ж нам було ще робити? Ми б знудилися.

— Скажіть, — запитала молода брюнетка з промовистим поглядом, — ви не збираєтесь незабаром грати?

— Ви знущаєтесь, — зауважив диригент.

— О! Що він верзе! — вигукнула вона без впевненості. — Я хотіла б танцювати свінг.

Вона наспівала кілька тактів з модної мелодії, й статисти подумали, що за якийсь час було б вже й не так небезпечно зіграти. Вони повернулись в одягальню №18.

VIII

О шостій вечора він піднявся в потоці сильних випарів, що забарвлювали в червоне стрілки настінного годинника, й всі помітили, що настав час зупинитися. Статист полишив майданчик А, по якому він нарізав кола як автомобіліст, й вернувся до своєї одягальні розгримуватися. Він не мав вазеліну й страшенно подряпав лице, стираючи грим посухому. Врешті гриму все одно залишилось багато, майже стільки, як і на початку, він почував себе збентежено, думаючи, що доведеться їхати в метро у такому плямистому вигляді. Він зняв чисту сорочку, комір якої вже почав бруднитися у рум'яна, повісив її на гачок й зодягнув стару, потім він вийшов, попрощавшись з обома своїми товаришами по одягальні, й попрямував до секретаріату отримувати денну платню.

Там стояла черга. Він опинився серед останніх і найбрудніших. Проте деякі зовсім не розгримовувалися, вважаючи, що так вони більше подібні до зірок екрану. Недбало накинувши шовкові хустинки, вони їхали так у метро.

— Завтра ви приходите? — запитав статист у сусіда.

— Можливо, — відказав той.

— Сьогодні було непогано.

— Нічого не було готове. Можна працювати набагато швидше.

— Думаєте, завтра ми закінчимо?

— Не раніше понеділка... — уточнив сусід. — Хутко всі розходяться.

— Ви вже десь працювали за статиста? — спитав статист.

— Ні, я працюю статистом, тому що мене попросив Директор виробництва, я його знаю. Наступного тижня, ско-

ріш за все, я їду за місто, я зніматимусь в ролі ватажка Опору під час окупації. Оце роль!

— Мені здається, що бути статистом — цікаво. Коли я думаю, що шість років тому я став до роботи в Етаблісcма Дюпомп'є як кур'єр, що цілий день я...

— Я гадаю, що все ж краще бути кур'єром, аніж мріяти залишитись статистом, — відповів його співрозмовник. — Досить важко «піднятися», якщо небагато вмієш, — додав він скромно.

Потім, оскільки підійшла черга, співбесідник зайшов до секретаріату, статист зачекав, потім також одержав гроші, й вийшов зі студії, прямуючи до метро.

Він прийшов додому, з'їв шматок хліба з двома грудочками рафінаду, випив води з крана, перелічив свої гроші й вирахував, скільки днів йому треба їсти хліб з рафінадом, щоб купити кларнет, а далі продовжив підрахунки, як йому купити ударну установку, білу фланелеву куртку, хустинку, маленького шкіряного портфеля й краватку з прямовисними смугами, яку мав той тип на кіностудії, потім він ліг спати й заснув, він до кінця завів будильник, аби не запізнитися.

IX

— Розумієте, — мовив Коко Пурі до диригента, потиснувши йому руку, — для вас це ж чудова реклама. Будуть знати, що то ваш оркестр, а фільм дуже прибутковий, він заживе успіху, тож не варто думати лише про те, що ця робота погано оплачується, адже тут є й нематеріальні переваги, які для вас важать чимало, чи не так?

— Ну, врешті, — сказав диригент, — це важливо, отже буде добра реклама?

— Саме так... Ви ні на мить не будете мати вигляд убогих диригентів, що незугарні виконувати свінг... окрім того ж, плей-бек записаний у виконанні найкращих музик.

— Не буду приховувати, — сказав диригент, — що, назагал, я не дуже й зважаю на рекламу, оскільки в мене імпровізований оркестр, а двоє зовсім не грають, але врешті...

— Нічого страшного, ось побачите, ви лише виграєте. Зараз я вас полишаю. Сьогодні вранці я маю справи...

— Зрозумійте мене правильно, — сказав Жозеф де Маргуя.

Вони знову були на майданчику, кожен на своєму місці, готові до зйомки.

— Я найбільше хочу, щоб це було смішно. Ви маєте змусити Жізель та Робера танцювати шалений свінг, робіть як знаєте, гримаси, будь-що, але щоб було весело, й не бійтесь переборщити. Це кінець вечора, усі розкуті, і ви щиро розважаєтеся.

— Ось так? — сказав Додді, скуйовдивши собі чуба.

— Саме так! — потвердив Маргуя. — Дуже добре, тепер ви вимахуєте своєю сурмою на всі боки... Так, підійдіть-но, Пані...

Він подав знак чарівній приблизно п'ятидесяти весен статистці.

— Ви зійдете на естраду й схопите цього Пана, не соромтесь, можете навіть відібрати в нього сурму й дмухнути в неї...

Диригент зблід.

— Хлопці, — прошепотів він своїм прихильникам, що пирхали зо сміху, — я клопотатимуся про доплату для танцюристів...

Патрик Вернон задихнувся в своєму саксофоні, видобувши з нього кумедний звук.

Статист, що стояв біля естради, заздро дивився на них.

— Вийде непогана сцена, — сказав він диригентові.

— Це нагадує мені молодощі, — сказав диригент, — коли мені було п'ятнадцять років, я також так танцював... і мені було цікаво.

— Шість років тому у Дюпомп'є, де я працював кур'єром, — сказав статист, — був бал...

— О, то було недавно. А я так танцював років з десять тому. Але, все-таки, ота особа могла би бути мені матір'ю, ба навіть старшою її сестрою.

— Це називається «тітка», — сказав гример, що підійшов, аби підправити грим...

— Скажіть, — наполягав диригент, щоб перевести розмову з Маргуя в інше русло, — чи ви можете зіграти нам цей плей-бек?.. Знаєте, ми ж його ні разу не чули...

— Ви матимете нагоду почути, якщо все готово, — запевнив Маргуя. — Запускай плей-бек, — скомандував він операторові, що сидів у кутку перед допотопним апаратом, який можна було направляти за допомогою пневматичного молотка.

Врешті зазвучала особлива мелодія, й голос ядушного співака горлапанив з гучномовця зарозумілі слова, з яких можна було збагнути лише початок... «Вам би треба мати заокеанський свінг».

— А! Так ось воно що!.. — пробурчав Патрик.

— Намагайся розрізняти співзвуччя, Меркаптане, — підказав диригент.

— Я намагаюсь, — сказав Меркаптан, і його спроба, раптово увінчана успіхом, почала проходжатися з нестерпною надмінністю.

— Ще раз, будь ласка, — попрохав він в кінці уривку...

Музики почали грати водночас із плей-беком. Той, ображений, зупинився, але запізно, уривок якраз зіграли.

Статист скористався з музики, щоб запросити до танцю чарівну білявку, волосся якої обрамляло ясне й свіже обличчя і яка нагадувала кралю з сімнадцятого найпишнішого округу Парижа.

— Це чудово, — почав він у класичній манері, — що тут є оркестр.

— Пречудово, — підтвердила вона.

Щасливий від успіху, він продовжував:

— Авжеж, ця робота має й позитивний бік...

— Робота музики? — спитала вона.

— Ні, статиста...

— Не знаю, — сказала вона, — тут це досить весело, але хіба так буває скрізь?

— У мене не багато досвіду, — зізнався статист, — я на зйомці вперше, шість років тому я працював кур'єром в Етаблісcма Дюпомп'є ще й клопотався впорядкуванням різних паперів... Після ліцею те мене дуже змінило...

— Ви вивчали різних поетів, — сказала вона.

— Ну... Так... — сказав він дещо збентежено. — Між іншим...

— Я поетеса... — сказала вона, спалахуючи рум'янцем. — Мої батьки не з цих країв... Мій батько — норвежець.

— Через шість місяців я пішов від Дюпомп'є, — жваво продовжував статист...

— Я можу вам прочитати один з моїх віршів... — запропонувала вона, і весела хвиля пойняла все її єство.

Її очі були з ніжної порцеляни. Статист зрозумів, що мова йшла про метелика, який тішився любов'ю з вітром... і сприйняв трансверсальну ідею метафізики.

— Дуже добре бути поетом, — сказав він. — Але поки що я цілковито задоволений роллю статиста. А ви?

— Ні, — відповіла вона, — ця робота здається мені огидною й позбавленою таємничості. Можливо, для чоловіків воно по-іншому... Але я люблю лише поезію...

— Залишивши Дюпомп'є, — з надією продовжив статист...

— Вибачте, мені здається, що хтось мене гукає...

Її справді гукав Патрик Вернон...

Статист поплівся у свій куток, де за столом чекав своєї черги на фільмування. Надалі він вирішив удавати з себе багатого дилетанта, що добровільно хоче набути певного досвіду в непевному середовищі. Він плюнув у повітря з викликом, аби мати розкутий вигляд.

— Всі на майданчик, — скомандував Морей, — будемо знімати фільм.

Кілька ввімкнутих прожекторів погасли, техніки обдали їх водою з відер.

— У нас страйк, — заявили вони, дещо ніяковіючи.

— Чудесно, — розлючено мовив Жозеф де Маргуя. — Так, напевно, називають роботу.

Всі зійшлися за декораціями. Один з техніків, молодик у синій робочій блузі, взяв слово і ось у який спосіб його виплюнув:

— Товариші! — сказав він. — Як наслідок попередження, що ми його зробили з огляду на те, що наша вимога про перетарифікацію заробітків не була взята до уваги, я нагадую вам, що за домовленістю з профспілкою ми вирішили оголосити короткочасну акцію протесту, спрямовану проти мізерності нашої сьогоднішньої платні. Сьогодні неможливо з тридцяти франками на годину вистояти супроти дорожнечі життя, й ми звернулися з вимогою до продюсера, аби він взяв до уваги наш рух за свої права, який принесе нам можливість жити в пристойних умовах. Ми виконуємо тяжку роботу, й за шість місяців зарплатня техніків не збільшувалася, тоді як, наприклад, у інших корпораціях, зокрема серед шахраїв та фальшивомонетників, зарплата зросла внаслідок боротьби за свої права, узгодженої, як і наша акція, з профспілкою. З мінімальної зарплати — шістнадцять франків на годину, тарифи зросли у найсприятливіших випадках до шестидесяти трьох франків. Ми не вимагаємо багато, але вважаємо, що настав час протестувати і якщо цей одногодинний страйк,

що є цілком символічним заходом, не принесе результату, за згодою з профспілкою ми плануємо страйки більшої тривалості, й, врешті, ми вирішили йти в нашій боротьбі за права до кінця.

На цей час техніки, відповідно, стали у рішучі пози. Одну статистку було згвалтовано в кутку, з вікна сипалися троянди й гвоздики, пролунав гучний тритон танго, розкидаючи врізнобіч букети гладіолусів, що опадали в найпотаємніших куточках декорації.

Статист мав дуже приблизне уявлення про соціологію, а отже, вельми перейнявся дискусією, сподіваючись мати з того певну вигоду для загального розвитку.

Продюсер, здоровань без піджака, був підперезаний паском, що, здавалося, тримався навколо його черева на ефекті своєрідної самоіндукції відповідно до температури. Той пасок утворював ауру барви гусячого посліду, що без явної причини огортав його грубезну особу:

— Врешті, — сказав він, — що ви хочете?

— Ми хочемо сорок франків на годину.

— Добре, ви їх маєте. Якщо ці добродії не заперечують.

Він повернувся до своїх компаньйонів, і враз спалахнули бенгальські вогні, осявши їх пурпуровим вогнем.

— Гаразд! — відповіли компаньйони.

Оратор з табору супротивників, здавалося, занудьгував, побачивши, що дискусія так хутко урвалася, але зрозумів, що належить сказати кілька слів на подяку:

— Ну, добре, — сказав він, — гадаю, що маю вам подякувати від імені моїх товаришів і, звичайно, прикро, що ми не дійшли згоди раніше. Я подивований, адже ви згодилися зараз, але не відповіли в тому ж дусі на наші попередні вимоги, передані через профспілку і в яких ми не вимагали більшого, ніж тепер одержали від вас...

— Нам, — сказав продюсер, роблячи широкий жест щедрості, що злетів над його головою як метафізичний символ, — не було відомо про ті ваші вимоги.

— У такому разі, — відповів технік, — я піду й дізнаюся у профспілці, а потому ми стаємо до роботи.

— Згода, — сказав режисер.

Він, звичайно, також щодня набивав кендюха, але слід визнати, був не такий товстий, як продюсер. Натовп розпався й з різних боків став підійматися на майданчик, нагадуючи мацаки спрута.

Статист підійшов до Додді. Від безнадії той кусав лікті і з боку нагадував Муне-Сюллі в лазні.

— Це в продюсера вийшло блискуче, — мовив статист. — Коли п'ять з половиною років тому мене виперли у Дюпомп'є за те, що...

— Дурні! — приказував Додді. — Ну й збіговисько дурнів!

— У чому справа? — спитав статист. — Вам це здалося не дуже вдалим?

— Зовсім ні! — сказав Додді, — він їх затис... Іншим не треба було приставати на ті умови без згоди з профспілкою!.. Без цього, то лише буде разова виплата, і як тільки фільм буде готовий, знову повернуться до старих тарифів...

— А! — сказав статист.

— Гірко, — сказав Додді, — що їх так ошукали!.. Піду поговорю з ними.

— Тоді я помилився в упорядкуванні, — сказав статист, — й мене виставили за двері; але після всього побаченого, мені здається, що краще бути статистом, аніж техніком...

— О, ні! — сказав Додді. — Ця робота нічого не дасть. Треба спробувати напоумити отих типів, аби вони більше не робили таких дурниць...

— Так, ви справді так вважаєте? — вражено пробелькотів статист.

На майданчику техніки витирали забризкані водою прожектори, намагалися увімкнути їх, добували вогонь тертям двох шматків вугілля. Одного техніка забило струмом, бо він надто сильно крутив прожектором; його зойки заповнили приміщення, його швидко прикидали землею, аби вийшов з тіла струм. На тому місці встановили хрестика, щоб легко можна було його знайти наступного дня.

Відзначивши подумки, що потрібно ще добру годину на наведення порядку, диригент зробив вихиляс й запросив Беатріс на чарку в бар.

У коридорі, що вів до одягалень, вони зустрілися з Меркаптаном. З показною нескромністю він розвернувся, пішов з ними, і, ось маєш — диригента було одурено.

Статист підійшов до двох музик, що досі сиділи на своїх стільцях, кожен — з саксофоном через плече.

— Ви знову граєте, як тільки все буде підготовано, — запитав він їх.

— Тобто робитимемо вигляд, — відповів Гюбер де Вервіль, невеличкий коротко підстрижений чоловічок в окулярах та з вишуканим англійським комірцем.

— Ви зовсім не граєте? — спитав статист.

— Ми задоволені з того, що працюємо статистами.

— Правда ж це досить приємна робота?

— Правду мовлячи, я навчаюся у Школі Політичних наук, і я вперше на фільмуванні, — сказав Гюбер.

— А я, — сказав статист, — раніше найнявся до агентства з обміну, полишивши бюро Дюпомп'є, де працював кур'єром. Там мене виставили через шість місяців за помилку в обліку. Зрештою, то була зачіпка. В агентстві з обміну...

На півслові він зупинився, бо це було вперше, що йому дали так довго говорити й не уривали.

— Ідіотська робота, — сказав Гюбер, — принаймні нам, музикам, трохи більше платять, та й взагалі напередодні вакацій то вже не так і зле.

— Я заробляв менше, коли працював переписувачем, — сказав статист.

— Я сподіваюся, що доскочивши колись до аташе посольства, — сказав Гюбер, — я вже не буду перейматися такими речами. Зрештою, мої батьки не полишають мене без грошей, я завжди маю невелику підтримку. Я, наприклад, навмисне сховав свої окуляри, бо якби хтось мене впізнав, була б ціла трагедія. Якби мої батьки знали, що я працюю за статиста, то вони б занедужали. У певних колах собі не можна дозволяти таких речей.

Статист мовчав цілковито пригнічений.

X

— Вона цікава, — сказав Патрик. — Її батько — норвежець, а вона — поетеса.

— Що в неї справді гарне, — сказав диригент, — то це колір її шкіри.

— Вона прозора... Досить дивно, але виникає саме це враження.

— Вона читала тобі свої вірші?

— Так, останній — то історія про маленького метелика, що тішиться любов'ю з вітром...

— Чудесно! — сказав диригент. — Верлібри?

— Так...

— То нуднувато...

Верлібри мають бути справді гарні, але те далеко не всім дано.

— Чи будемо ми потрібні ще й у понеділок? — голосно спитав Патрик.

— Сподіваюся, що ні, — сказав диригент. — Я маю бути в моєму бюро, а то мене врешті-решт витурять звідти!..

— Ти маєш поговорити з ними; в принципі, Коко нам казав лише про два дні.

— З понеділком буде чотири.

— У кожному разі, ти маєш просити доплату, — сказав Додді. — Якби ми грали в кав'ярні, то мали б відпрацювати менше годин, але заробили б більше.

— І вже б не грали!..

Де Маргуя якраз закінчив сцену крупним планом з чотирма зірками за столом. Кілька секунд зірки не рухалися, й оператор зробив три кліше, потім навколо камер забігали техніки, готуючи новий план.

Диригент набрався мужності й попрямував до де Маргуя.

— Перепрошую, — сказав він, — чи ще багато сцен треба знімати?

— Та звісно! — відповів Маргуя. — Принаймні дві. Ви маєте бути тут, коли Кікі співатиме в гроті, а також на час танцю свінг Робера й Жізелі...

— Тому що, — продовжив диригент, — напевно, мені буде важко зібрати всіх своїх музик у понеділок. Розумієте, нам сказали два дні. А ми тут вже три, то з понеділком буде вже чотири...

— Послухайте, — сказав де Маргуя, — полагодьте цю справу з Директором виробництва. Це мене не обходить. Я не втаємничений у ваші домовленості з Пурі. Поговоріть з Директором...

— Добре, — сказав диригент.

Усі восьмеро музик не мали у понеділок жодної роботи... окрім бюро, але час від часу людина ж має право захворіти.

— Ви тут не граєте, а працюєте за статистів, — сказав Директор. — Я не можу дати вам доплату, тому що ви майже нічого не граєте, а те, що ви граєте, не буде збережено для звуку.

— Але ж нас весь час примушують грати, — зауважив диригент.

— Я знаю тарифи, — проказав Директор виробництва, — я добре знаю, що як музики ви б заробили набагато біль-

ше, але Коко Пурі мав вам пояснити, що вам належить робити...

— Так, — вставив диригент, — він сказав нам: два дні треба вдавати, що ми граємо.

— То він помилився, — відповів директор.

— Врешті, — погодився диригент, — я спробую зібрати на понеділок вісім осіб... але не гарантую.

Він зовсім не був знервований, просто потрібен був невеликий інцидент для покращення свого становища.

— Так, — сказав Директор, — але не залишайте нас так!.. Я сподіваюся, що зараз все влаштується. Ви мене розумієте?..

— Добре, — запевнив диригент, йдучи геть й занурившись у свої думки.

Насправді лише Меркаптан не міг прийти в понеділок, але його й так не особливо було видно, та й Мажор, певно, залюбки його замінить.

Диригент знову повернувся до Директора виробництва.

— Я забув вам сказати... Ви не будете заперечувати, якщо до студії прийде моя жінка. Вона трохи працює журналісткою й хотіла б подивитися на зйомку.

— Ну, звичайно, хай приходить!.. — приязно мовив Директор. — Будемо раді її бачити...

Вона з полудня вже тут була. Зараз вона сиділа біля входу до декорацій і спостерігала за швендянням взад і вперед акторів та техніків.

Статист бродив навколо й, врешті, сів поруч з нею.

— Нема руху, — сказав він.

— Це точно!.. — відповіла вона.

— У Біланкур зовсім інша справа, — запевнив статист.

— Я не знаю, — вела далі вона, — останній раз, як я там була, все йшло отак самісінько. Знаєте, це скрізь так...

— Інші професії, — сказав статист, — вимагають більш регулярної роботи. Закінчивши ліцей...

— Давно?

— Вже шість років тому... Я став до роботи в Дюмомп'є, але я не міг там залишатися — надто нудно, потім я працював у агентстві з обміну, але й це не цікава для мене робота, згодом я став помічником на перегонах, та теж не довго. Тепер важко знайти місце...

— Я вам вірю! — мовила вона.

— Зараз я трохи більше задоволений, працюючи за статиста, — проказав він невпевнено, ви, напевне, також маєте втіху від цієї роботи.

— Чесно кажучи, я була б не дуже втішена, я краще б танцювала...

— Ви не... — і статист зблід.

— Я — дружина диригента, — відповіла вона, — я прийшла подивитися на нього.

Статист підвівся, зовсім пригнічений.

— Я, напевно, єдиний статист на цій студії, — пробурмотів він. — Коли я завозив ящики у продуктові магазини...

— Та ні! — заспокійливо мовила вона, — тут є багато інших. Врешті, ви неодмінно одержите щось краще... Вибачте, мене кличе чоловік... Йому треба на шосту годину. До понеділка, напевне...

XI

— Я точно не знаю, чи ти справді потрібен, — сказав диригент, — у кожному разі, навіть якщо Вернон приведе Дід'є, ти зможеш розважитися, розглядаючи статисток та декорацію.

Де Мажор мовчки погодився й ледь не підскочив, демонструючи свою радість.

По мості вони перетнули річку, пройшли вздовж берега метрів з двісті й опинилися перед кіностудією.

— Ну, — сказав диригент, — ти можеш тут прогулятися, щоб збавити час. Якщо маєш бажання, можеш піти до гримерної.

— Дякую, не хочу! — відмовився Ле Мажор.

І він зник у напрямку майданчика Б, залишаючи за собою якийсь дивний запах.

Весь ранок пішов на зйомку короткої сцени, під час знімання власник кабаре постав перед публікою разом з «Сиреною осяйних вод», тобто з переодягненим і густо загримованим з двома гудзичками на грудях Кікі Жако.

Власник кабаре без угаву промовляв «осяжних» й щоразу мав великий успіх. Поступово він втрачав над собою контроль й почав вимовляти правильно, а майданчик покинули всі глядачі.

Музики клопоталися своїми справами. Додді зізнавався Мюрієль, що захоплюється її ногами, Вернон та інші імпровізували за декорацією серед шматків тканини та гіпсу.

Статист сидів за плетеним столом зі склянкою з фантою; щоразу, як повторювали сцену, він підносив її до рота й назад з незмінним ритмом.

На одинадцяту годину сцена була завершена. Всі пішли обідати, сподіваючись за якийсь час повернутися до зйомок.

Як і передбачалося, Меркаптана не було. Тож диригент мав у власному розпорядженні Беатріс, проте він зробив помилку, бувши не досить нав'язливим, тому Беатріс переспала наступної середи з Меркаптаном, якраз напередодні його весілля. Ніхто про це не дізнався, оскільки робота статистів закінчилася ввечері в понеділок, та й ніхто того не передчував, адже Меркаптан неодноразово запевняв 1) що це його не цікавить, 2) що в понеділок він ніяк не зможе прийти. Але він з'явився о третій пополудні й продовжував знайомство, а в цей час була зйомка.

— Червоне світло! — скомандував Маргуя.

— Червоне! — гаркнув Сціпіон.

— Мотор!

— Музика!

Вам би треба мати заокеанський свінг, й пара Монлері — Декарт почала шалено витанцьовувати у стилі, що буде визнаний через три роки.

Дід'є, якого притягнув Вернон, заміняв Меркаптана, а Ле Мажор, не маючи роботи, працював під піаніно біля двох динамітних зарядів, потім він розібрав вогнегасник, в якому замінив рідину на бензин; його він добув з бензобака голубої машини, що нею так пишався Маргуя.

Завершивши цю свою діяльність, він заснув посеред коридору.

— Мені здається, — зауважила помічниця режисера, коли знову почали сцену, — що вчора один з цих панів був у стані легкої ерекції.

— Треба уважно відтворити ті ж пози, що й вчора, — підкреслив Морей.

Тож Патрикові показали відповідний набір листівок, й технік забрав їх, коли було досягнуто необхідного кута.

— Мотор, — скомандував де Маргуя.

Атмосфера останього дня була особливо нервова. Команди лунали одна по одній, і зйомка йшла в пекельному темпі.

Врешті камера зайнялася, й була б добряча пожежа, якби застосували вогнегасник, але ніхто не знав, куди його запроторив Ле Мажор, і де він сам.

Задихаючись, статист залишив майданчик й побрів крізь дим. Потім він побіг й зупинився перед одягальнею, в якій

Сортекс, одягнений у розкішний пеньюар червоного кольору, збавляв час за цигаркою.

Він наважився звернутися до нього:

— Пан Сортекс?..

— Що сталося, друже?..

— Чи ви працювали статистом до того, як стали зіркою?..

— Та ні, ти ж знаєш, що я був співаком. Це мій перший фільм. Марудна ця робота, знаєш, навіть для мене. Тож я розумію, для тебе — це нудота. Ти маєш зайнятись вокалом. Я переконаний, що в тебе гарний голос... але треба працювати.

— В ліцеї, — сказав статист, — я трохи співав.

— Так?.. Це дуже добре. Продовжуй, давай, не впадай у відчай... Вибач, я зараз йду на зйомку. — Він жбурнув недопалок й зник у коридорі.

Статист поплівся у напрямку майданчика й наткнувся на тіло Мажора. Той вже напівпрокинувся після проходу Сортекса, потер очі, сів й обхопив свої коліна, а статист примостився поруч.

— Була пожежа, — сказав статист.

— Це добре! — запевнив Ле Мажор.

— Сьогодні ввечері закінчимо, — додав статист, — завтра вже не треба буде приходити.

Ле Мажор не відповів, але здійняв жахливий галас, витягаючи повіку зі свого скляного ока й вставляючи її на місце, так відпускають резинку, підтягнувши довгі шкарпетки.

— Коли, — твердо проказав статист, — закінчивши ліцей, я став до роботи в бюро Дюпомп'є за кур'єра, а це було вже шість років тому. Та я там довго не залишався. Потім я влаштувався до обмінної контори, потім вантажником у продуктовій крамниці. Потім якийсь час я працював у театрі...

— Ваше покликання — то сцена! — зауважив Ле Мажор.

— Ні, — сказав статист, — у театрі я начищав підлоги. Там я протримався один рік. Потім я знайшов місце у кравця, який пообіцяв навчити мене своєму ремеслу. Він був огидний, я покинув його через вісім днів й чистив собак у псарні...

— Що ви думаєте про породу курей леггорн? — запитав Ле Мажор.

— Але... — сказав статист.

— Нічого, — запевнив Ле Мажор. — Продовжуйте.

— Після псарні, — сказав статист, — я відвідував вечірні курси. Вдень я мив склянки у ресторані. А потім все ж я одержав невеликий спадок.

— Я також! — сказав Ле Мажор. — Треба їхати по нього в Байон. Досить марудно.

— Але я все спустив, — підсумував статист. — Потім мені вдалося знайти це місце статиста. Я, — продовжував він похмуро, — надзвичайно щасливий бути за статиста.

— Я думаю, — сказав Ле Мажор, — що треба бути несусвітним ідіотом або неуком, щоб знайти таке критинічне заняття, таке дурне ремесло, як робота статистом.

— Ви не повинні так говорити, — сказав ображений статист. А потім, зберігаючи надію, додав: це ж ваша робота, чи не так?

— Я, — сказав Ле Мажор. — Я! Ле Мажор!

Він вибухнув диявольским сміхом.

— Врешті, я маю скляне око, — сказав він, — а отже, я не чув жодного слова з того, що ви мені говорили.

Він встав, обтрусив ззаду пилюку й попрямував до виходу.

Статист залишився сам. Він зробив кілька кроків по коридору.

У суботу перед великим дзеркалом ударник танцював менует, натягнувши штани через шкарпетки, а Беатріс показувала йому рухи класичного танцю на перекладині.

Статист усе йшов, він опинився біля купи гіпсу від попередньої декорації. Так от, він схопив великий іржавий цвях і з'їв його, ось так він помер у свої двадцять два роки.

ЗМІСТ

Кузьменко О. БОРИС ВІАН 5
ШУМОВИННЯ ДНІВ. Роман. *Переклад П. Таращука* 21
ЧЕРВОНА ТРАВА. Роман. *Переклад В. Борсук* 165
МУРАХИ. Оповідання
Мурахи. *Переклад В. Лаптійчука* 269
Гарні учні. *Переклад В. Лаптійчука* 278
Подорож до Конострова. *Переклад В. Лаптійчука* 284
Рачиця. *Переклад В. Лаптійчука* 292
Слюсар водогону. *Переклад Я. Собко* 299
Безлюдний шлях. *Переклад Я. Собко* 306
Дохла риба. *Переклад В. Омельченка* 319
Блюз для чорного кота. *Переклад В. Лаптійчука* 331
Туман. *Переклад В. Лаптійчука* 344
Віслюк. *Переклад В. Лаптійчука* 353
Статист. *Переклад Р. Осадчука* 362

Літературно-художнє видання

ВІАН Борис

ВИБРАНІ ТВОРИ

Шумовиння днів
Червона трава

Романи

Мурахи

Оповідання

Переклад з французької

Головний редактор В.І. Галій
Відповідальний за випуск В.В. Гладньова
Художній редактор Б.П. Бублик
Технічний редактор Л.Т. Єна
Коректори В.П. Ростиславова, В.М. Верховень

Здано до набору 19.09.95. Підписано до друку 02.03.98.
Формат 84х108 1/ 32. Папір офсет.
Гарнітура Типа Таймс. Друк офсет.
Умов. друк. арк. 21,00. Умов. фарбовідб. 22,68. Облік.-вид. арк. 24,20.
Тираж 5 000 прим. Замовлення № 8-204

«Фоліо»,
310002, Харків, вул. Артема, 8.

Віддруковано з готових позитивів
на Харківській книжковій фабриці «Глобус»
310012, Харків, вул. Енгельса, 11

Віан Б.

В41 Вибрані твори: Пер. з фр. / Упоряд. та вступ. ст. О. Кузьменка; Худож. М. Квітка, О. Квітка. — Харків: Фоліо, 1998. — 398 с.

ISBN 966-03-0163-4.

Борис Віан — вельми непересічна й колоритна постать у французькій літературі XX сторіччя. Невизнаний і зневажений за життя, він своїми творами здобув гучну посмертну славу. Віан витворює свій власний образ дійсності, що спирається не так на реальний досвід, як на певний «культурний код». Його химерна, пародійно-гротескова проза відкриває читачеві особливий фантастичний світ. До книги ввійшли романи «Шумовиння днів», «Червона трава» та збірка оповідань «Мурахи».

В $\frac{4703010000-083}{98}$ Без оголош. **ББК 84.4ФРА**